

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Természettudományi Kar

Földtudományok Doktori Iskola

**Hitelintézeti stratégiák Közép- és Kelet-Európában, valamint
Magyarországon – Fókuszban a bankfióki stratégia, a hitelezés és
ezek területi, társadalmi és pénzügyi bevonódási vetületei**

PhD értekezés

El-Meouch Nedim Márton

Témavezetők:

Dr. Alpek B. Levente

Dr. Banai Ádám

PÉCS, 2024

Tartalom

1. Bevezetés.....	9
2. Szakirodalmi előzmények	14
2.1. A pénzügyi rendszer és a reálgazdaság kapcsolata, pénzügyi bevonódás.....	14
2.2. Banki terjeszkedés, hitelezési és működési stratégia	18
2.2.1. Banki terjeszkedés és hitelezési stratégiai szempontok	18
2.2.2. Üzleti modell alapú csoportosítások	24
2.3. Bankfiókokkal kapcsolatos stratégiák és azok következményei	25
2.3.1. Bankfiók elhelyezkedés	26
2.3.2. Bankfiók bezárások és annak következményei.....	30
2.3.3. Bankolási szokások alakulása, fiókok és online bankolás kapcsolata.....	35
3. Célkitűzések	39
4. Adatok és kutatási módszerek	43
4.1. Európai hitelintézeti elemzés.....	43
4.1.1. Európai hitelintézetek terjeszkedése	43
4.1.2. Európai hitelintézetek klaszterelemzése.....	43
4.2. Bankfiókok területi és egyéb leíró elemzése	49
4.2.1. Európai uniós bankfiók elemzés adatok.....	49
4.2.2. Magyarországi bankfiók elemzés adatok.....	50
4.2.3. Magyarországi bankfiók bezárás elemzés módszertan	55
4.2.4. Területi statisztikák	56
4.3. Hitelezési elemzések módszertana	58
4.3.1. Bankfiókok és hitelezés kapcsolata.....	59
4.3.2. Uzsorahitelezés	60
4.3.3. Fenntartható hitelezés.....	61
4.3.4. Sérülékenység a koronavírus járványban.....	62
4.4. Kérdőíves kutatás a bankolási szokásokról	65
4.4.1. A kérdőív felépítése, reprezentativitása	65
4.4.2. Változók, indexek	68
4.5. Regressziós modellezés.....	73
4.5.1. Magyarországi bankfiók elhelyezkedés	73
4.5.2. Bankfiókba járás és online bankolás kapcsolata	75
5. Eredmények.....	78
5.1. Európai hitelintézeti elemzés.....	78
5.1.1. Európai hitelintézetek terjeszkedése	78
5.1.2. Európai hitelintézetek klaszterelemzése.....	81
5.2. Bankfiók elhelyezkedési elemzések	85

5.2.1. Az Európai Unió hitelintézeteinek fiókjai.....	85
5.2.2. A magyar hitelintézetek fiókjai.....	91
5.2.2.1. Leíró és területi statisztikák.....	91
5.2.2.2. Regressziós modellezés.....	95
5.3. Bankfiók bezárási elemzések.....	99
5.3.1. Az Európai Unió hitelintézeteinek fiókbezárásai.....	99
5.3.2. A magyar hitelintézetek fiókbezárásai.....	103
5.3.2.1. Aggregált elemzés – országos szint.....	103
5.3.2.2. Települési trendek – lokális szint.....	110
5.4. Banki hitelezés elemzések.....	115
5.4.1. Bankfiókok és hitelezés kapcsolata.....	115
5.4.2. Uzsorahitelezés.....	120
5.4.3. Külföldi és magyar tulajdonú bankok hitelezési gyakorlata.....	124
5.4.4. Fenntartható hitelezés.....	128
5.4.5. Sérülékenység a koronavírus járványban.....	130
5.4.5.1. Nemzetgazdasági ágak és méret szerinti bontás.....	130
5.4.5.2. A sérülékenység összevont területi vizsgálata.....	133
5.5. Bankolási szokások kérdőíves elemzése.....	136
5.5.1. Bankfiókba járás, hajlandóság.....	136
5.5.1.1. A fiókba járás alapstatisztikái.....	136
5.5.1.2. A fióklátogatás és pénzügyi szolgáltatási preferenciák befolyásoló tényezői.....	138
5.5.1.3. Területi mintázat.....	141
5.5.2. Online bankolás.....	143
5.5.2.1. Az online bankolás és digitális affinitás alapstatisztikái.....	143
5.5.2.2. Ügyintézési mód preferenciák.....	145
5.5.3. Bankfiók bezárások és a koronavírus járvány hatása.....	147
5.5.4. Regressziókhoz használt változók leíró statisztikái.....	149
5.5.5. Bankfiókba járás és online bankolás kapcsolata.....	152
5.5.5.1. Bankfiókba járás.....	152
5.5.5.2. Online és mobilbankolás.....	154
5.5.5.3. Hajlandóság.....	156
5.5.5.4. Robusztusságvizsgálatok.....	158
6. Összefoglalás.....	161
Köszönetnyilvánítás.....	167
Ösztöndíjtámogatás.....	167
Irodalomjegyzék.....	168
Függelék.....	185

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A hitel/GDP aránya és az egy főre jutó GDP egyes országokban 2019-ben.....	15
2. ábra: K-középpontú klaszterelemzések silhouette értékei klaszterek száma alapján	48
3. ábra: Az európai (bal) és KKE (jobb) célországokban 2009 és 2022 között végbemenő határon átnyúló hitelintézeti fúziók és felvásárlások száma a vevő és az eladó országa/országcsoportja szerint bontva...	78
4. ábra: Az európai (bal) és KKE (jobb) célországokban 2009 és 2022 között végbemenő határon átnyúló hitelintézeti fúziók és felvásárlások száma célország/célországcsoport szerint bontva	80
5. ábra: Az európai és KKE célországokban 2009 és 2022 között végbemenő határon átnyúló hitelintézeti fúziók és felvásárlások száma idősorosan	81
6. ábra: 1000 főre jutó bankfiókok száma az Európai Unió tagországaiban 2021. februárban NUTS szintek szerint	86
7. ábra: Az Európai Unió NUTS3 régióinak hot spot és lokális Moran-féle I elemzése 2021 februári állapot szerint	89
8. ábra: A Európai Unió NUTS2 régióinak összehasonlítása bankfiók elhelyezkedés és fejlettség alapján	90
9. ábra: Bankfiókok száma a magyarországi településeken	92
10. ábra: A bankfiókok elhelyezkedésére futtatott globális Moran-féle I tesztstatisztikák alakulása a kiválasztott szomszéd szám és szomszéd mátrix súlyozás függvényében	93
11. ábra: A magyar települések lokális Moran-féle I statisztika szerinti csoportosítása	94
12. ábra: Hotspotok és cold spotok a magyarországi bankfiók hálózat térszerkezetében	95
13. ábra: Az átlag jövedelem változó jelentőségének területi eloszlása.....	99
14. ábra: A bankfiókok számának változása az Európai Unió országaiban 2008 és 2019 között	99
15. ábra: Az 1000 főre jutó és az állományarányos bankfiók bezárások az Európai Unióban 2019 október és 2021 február között NUTS3 régiók szerint bontva	101
16. ábra: A Európai Unió NUTS2 régióinak összehasonlítása bankfiók bezárás és fejlettség alapján	102
17. ábra: Bankfiók nyitások, zárások és állomány alakulása Magyarországon 2008. szeptember és 2020. december között	103
18. ábra: A bankfiókállomány és a lakónépesség koncentrációját mutató Lorenz-görbe 2008-ban és 2020-ban	105
19. ábra: A bankfiókkal nem rendelkező települések legközelebbi bankfióktól közúton vett távolságának (bal panel) és időtartamának (jobb panel) eloszlása 2008-ban, 2015-ben, 2020-ban.....	107
20. ábra: A legközelebbi bankfióktól közúton vett távolság területi mintázata a magyarországi bankfiókkal nem rendelkező településeken 2008-ban és 2020-ban	107
21. ábra: A magyarországi településeken lévő bankfiók szám hotspot elemzése 2008-as és 2020-as állapot alapján	108
22. ábra: Magyarországi települések internethasználat szerinti megoszlása	110
23. ábra: A bankfiókállomány változása Győrött 2008 szeptember és 2020 december között	113
24. ábra: A bankfiókállomány változása Debrecenben 2008 szeptember és 2020 december között	114

25. ábra: A bankfiókállomány változása Pécsen 2008 szeptember és 2020 december között	115
26. ábra: A hitel fedezetének címe szerinti magyarországi településen folyósított egy főre jutó jelzáloghitelek aránya és az átlagos bankfiókszám 2015 és 2020 között	116
27. ábra: A magyarországi járások 2008 és 2020 között folyósított egy főre jutó hitelszerződésszáma és hitelállománya, a 2008 és 2020 közötti átlagos bankfiókszám szerint.....	118
28. ábra: A teljesen online nyújtott hitelek részesedése az új kihelyezésen belül hiteltípusonként	120
29. ábra: A magyarországi települések eloszlása gazdasági-lakhatási elmaradottság szerint	121
30. ábra: A gazdasági-lakhatási elmaradottság relatív mértéke a magyarországi településeken.....	122
31. ábra: A magyarországi járások eloszlása hitelpenetráció szerint	122
32. ábra: Hitelpenetráció a magyarországi járásokban.....	123
33. ábra: Az elterjedt uzsorahitelezésnek kitett magyarországi települések a becslés alapján.....	124
34. ábra: Belföldi és külföldi tulajdonú hitelintézetek részaránya Magyarországon 1996 december és 2022 december között	125
35. ábra: A belföldi és külföldi tulajdonú hitelintézetek belföldi és külföldi tulajdonú vállalatok felé történő, valamint település típus szerinti hitelezése szerződések száma és volumen alapján.....	126
36. ábra: A belföldi és külföldi tulajdonú hitelintézetek vállalat méret, valamint nemzetgazdasági ág szerinti hitelezése szerződések száma és volumen alapján	127
37. ábra: A vállalatok üvegházhatású gáz-energiaintenzitásának eloszlása az egyes nemzetgazdasági ágakban.....	128
38. ábra: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák részarányainak változása 2019 és 2020 között vállalkozás méret szerinti bontásban	133
39. ábra: A sérülékeny vállalatok részaránya 2020-ban és annak változása 2019 és 2020 között járások szerint	134
40. ábra: A hitellel rendelkező vállalatok száma 2020-ban és annak változása 2019 és 2020 között járások szerint	135
41. ábra: Bankfiókba járási gyakoriság eloszlása korcsoportok szerint és összesen.....	137
42. ábra: Bankfióktól vett távolság átlagai fiókba járási gyakoriság szerint	137
43. ábra: A bankfiókba járás legfőbb okai.....	139
44. ábra: A bankfiók járás gyakoriságának főbb meghatározó tényezői	139
45. ábra: A bankválasztás főbb szempontjai	140
46. ábra: A bankkapcsolat hiányának főbb tényezői.....	141
47. ábra: Az átlagos fiókhoz jutási idő és az ahhoz tartozó maximális hajlandóság területi mintázata megyei bontásban.....	142
48. ábra: A hajlandósági index területi mintázata megyei bontásban	142
49. ábra: Mobil- és netbanki pénzügyi szolgáltatások igénybevétele	143
50. ábra: Digitalizációval kapcsolatos állításokkal való egyetértés	144
51. ábra: Pénzügyi szolgáltatások jelenre vonatkozó ügyintézési szokásai	146

52. ábra: Pénzügyi szolgáltatások jövőre vonatkozó ügyintézési preferenciái.....	147
53. ábra: Fiókbezárás utáni bankváltási aktivitás hasonló távolságban vagy közelebb maradt bankfiókok megléte szerint.....	148
54. ábra: A fiókbezárás, illetve a koronavírus járvány kitörésének hatására az egyes pénzügyi szolgáltatásokat kevésbé igénybe vevők aránya.....	149
55. ábra: Digitális affinitás és online bankolási indexek átlagai korcsoportok szerint.....	155
56. ábra: A hajlandósági index és az idő-, és távbeli kifizettség átlagai korcsoportok szerint	158
57. ábra: A gazdasági-lakhatási elmaradottság indikátorainak települések szerinti eloszlása	185

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A európai hitelintézetek klaszterelemzéséhez használt kezdeti változóhalmaz korrelációs mátrixa.....	45
2. táblázat: A bankfiókokkal kapcsolatos elemzésekhez felhasznált adatok és változók.....	53
3. táblázat: A bankfiók elhelyezkedést magyarázó változók korrelációs mátrixa.....	54
4. táblázat: A kérdőíves felmérés demográfiai ismérvei	66
5. táblázat: A kérdőíves felmérés együttes demográfiai ismérvei	67
6. táblázat: A kérdőíves regressziós elemzés fő modellcsoportjában felhasznált változóinak korrelációs mátrixa.....	71
7. táblázat: A regressziós elemzésekben felhasznált változók	72
8. táblázat: A 7 klaszteres k -középpontú klaszterelemzés során kialakult klaszterek jellemzők szerint...	82
9. táblázat: A KKE-i, NYE-i és magyar hitelintézetek eloszlása az elemzés során kialakuló klaszterekben	84
10. táblázat: A külföldi anyabankkal rendelkező hitelintézetek eloszlása az elemzés során kialakuló klaszterekben.....	85
11. táblázat: A bankfiókok számának település típus szerint bontott leíró statisztikái	91
12. táblázat: A lokális Moran-féle I teszt által azonosított csoportokra jellemző statisztikák	94
13. táblázat: A magyarországi bankfiókok elhelyezkedését magyarázó modellváltozatok első körös eredményei	96
14. táblázat: A magyarországi bankfiókok elhelyezkedését magyarázó modellváltozatok második körös eredményei	97
15. táblázat: A magyarországi bankfiókok elhelyezkedését magyarázó földrajzilag súlyozott regresszió eredményei	98
16. táblázat: A magyarországi bankfiók bezárási trend jellemzői település típus szerint	104
17. táblázat: A magyarországi településekre jellemző gazdasági és társadalmi jellemzők átlaga a bankfiókkal való ellátottság 2008 és 2020 közötti alakulása szerint csoportosítva.....	109
18. táblázat: A top 20 „kiszolgáló” település Magyarországon ellátási körzet szerint települést és népességet tekintve 2008-ban és 2020-ban.....	111
19. táblázat: A magyarországi megyeszékhelyek és megyei jogú városok fiókállományának és ellátási körzetének alakulása a vizsgált időszakban	112
20. táblázat: A magyarországi járások hitelfolyósításban betöltött részaránya bankfiókszám csökkenés alapján csoportosítva	119
21. táblázat: A folyósított vállalati hitelek átlagfelára év és nemzetgazdasági ág szerint.....	129
22. táblázat: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák szerinti és együttes sérülékenység nemzetgazdasági ág szerinti bontásban	131
23. táblázat: A kérdőíves felmérésen alapuló regressziós elemzések diszkrét és folytonos változóinak leíró statisztikái.....	150

24. táblázat: A kérdőíves felmérésen alapuló regressziós elemzések kétértékű változóinak gyakorisági eloszlása a mintában.....	151
25. táblázat: A kérdőíves felmérésen alapuló regressziós elemzések indexeinek leíró statisztikái.....	151
26. táblázat: A bankfiókba járási gyakoriságot magyarázó modellek eredményei	153
27. táblázat: Az online banki és mobilbanki megoldások használatát magyarázó modellek eredményei	155
28. táblázat: Az időbeli, távbeli és költségbeli maximális hajlandóságot és a hajlandósági indexet magyarázó modellek eredményei.....	157
29. táblázat: A bankfiókba járási gyakoriság multinomiális logisztikus modelles robusztusságvizsgálatának eredményei	159
30. táblázat: Az online banki és mobilbanki megoldások használatának darabszám és gyakorisági indexes robusztusságvizsgálatának eredményei	160
31. táblázat: Jövedelmezőségi kategóriák részarányainak változása 2019 és 2020 között nemzetgazdasági ág szerinti bontásban	186
32. táblázat: Eladósodottsági kategóriák részarányainak változása 2019 és 2020 között nemzetgazdasági ág szerinti bontásban.....	187
33. táblázat: Jövedelmezőségi kategóriák részarányainak változása 2019 és 2020 között vállalkozás méret szerinti bontásban.....	187
34. táblázat: Eladósodottsági kategóriák részarányainak változása 2019 és 2020 között vállalkozás méret szerinti bontásban.....	187
35. táblázat: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák szerinti és együttes sérülékenység a mikrovállalkozásoknál nemzetgazdasági ág szerinti bontásban.....	188
36. táblázat: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák szerinti és együttes sérülékenység a kisvállalkozásoknál nemzetgazdasági ág szerinti bontásban.....	189
37. táblázat: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák szerinti és együttes sérülékenység a középvállalkozásoknál nemzetgazdasági ág szerinti bontásban.....	190
38. táblázat: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák szerinti és együttes sérülékenység a nagyvállalkozásoknál nemzetgazdasági ág szerinti bontásban	191
39. táblázat: A bankfiókba járási gyakoriságot magyarázó modellek részletes eredményei.....	192
40. táblázat: Az online banki és a mobilbanki megoldások használatát magyarázó modellek részletes eredményei	194
41. táblázat: Az időbeli, távbeli és költségbeli maximális hajlandóságot és a hajlandósági indexet magyarázó modellek részletes eredményei	195
42. táblázat: Az online banki és mobilbanki megoldások használatának darabszám és gyakorisági indexes robusztusságvizsgálatának részletes eredményei	197

1. Bevezetés

Egy nemzetgazdaság működésén belül jelentős szerep hárul a pénzügyi közvetítőrendszerre, annak összetétele, működése, fejlettségi szintje szorosan összefügghet a gazdaság helyzetével, fejlettségével, növekedési potenciáljával. E gondolat, vagyis a pénzügyi rendszer kiemelt jelentősége, már Schumpeter (1911) 20. század eleji munkájában is felmerült, amelyben arra hívta fel a figyelmet, hogy a pénzügyi közvetítőrendszer által nyújtott szolgáltatások meghatározó szereppel bírhatnak a gazdaság fejlettségi szintjét tekintve. A pénzügyi rendszer alapvető tevékenysége a gazdaság két másik meghatározó szektorát (vállalati, háztartási) tekintve is elemi fontosságúvá vált az idők folyamán, ahogy a rendszer kialakult, fejlődött. Egyfelől a pénzügyi szektor a gazdaság finanszírozójaként képes irányt adni a növekedésnek azáltal, hogy milyen jellegű vállalatokat, vállalatcsoportokat finanszíroz, milyen szempontok szerint allokálja a gazdaságban összegyűjtött megtakarításokat, azaz a jellemzően forrásigényes vállalati szférának miként nyújt pénzügyi háttérrel. Másfelől a modern pénzügyi rendszerek fundamentális feladatát képezi az is, hogy a gazdasági szereplők megtakarításait az éppen finanszírozási igénnyel rendelkező lakossághoz eljuttassa, úgy selektálva a finanszírozott réteget, hogy a megtakarítások értéke is megőrzésre, gyarapításra kerüljön.

A pénzügyi rendszerek inherens jellemzője azonban, hogy azok időről időre válságba kerülnek és ezen válságidőszakok sokszor a rendszerek működésének újrakalibrálását, vagy akár érdemi megújulását vonják maguk után. A 2008-2009-es krízis, amely a pénzügyi szektorból kiindulva egy igen jelentős globális gazdasági válsággá alakult át, ennek egy eklatáns példája, hiszen meghatározó töréspontot jelentett a pénzügyi és gazdasági fejlődés további irányában. Egyrészt az addig nagyon dinamikus gazdasági és pénzügyi globalizációs trend felülvizsgálatára került sor, amely mind a világ kereskedelmi összefonódásait, mind a globalizált pénzügyi struktúrát érintette, az addigi növekedési ütemet megtorpantotta (Gál, 2010). Utóbbinál a megváltozott gazdasági környezet és a kockázatvállalási hajlandóság alakulásában bekövetkező változások mind a határon átnyúló finanszírozást, mind a külföldi, leánybanki vagy egyéb módon történő szerepvállalást – tehát az addig jellemző rendszert – tekintve újragondolásra készítették a szektor szereplőit (Gál, 2014). Ezen, banki terjeszkedésben bekövetkező változások, amelyek az adott régiókhöz tartozó kitétségek csökkentését, az onnan való esetleges kivonulást, vagy a globális szerepvállalási fókuszok más helyszínekre, régiókra való áthelyeződését jelenthették, így a pénzügyi rendszerek tulajdonosi struktúrájában is elmozdulásokkal jártak. Ennek alakulása kifejezetten fontos szempont az olyan, alapvetően érdemi külföldi bankcsoportok általi szerepvállalással jellemezhető régiók esetében, mint a Közép- és Kelet-Európa régió (és azon belül Magyarország), ahol a válságban

hirtelen elszenvedett veszteségek választás elé állították a külföldi banktulajdonosokat: vagy újratőkésítették, vagy csökkentették kitettségeiket, esetleg bankjuk eladásával kivonultak a régióból (Kutasi, 2018). A hitelintézetek működését alapjában véve számos tényező befolyásolja, az alapvető tulajdonosi hozzáállás, felfogás mellett hatással lehetnek rá (a teljesség igénye nélkül) az iparági trendek; az adott ország üzleti, jogszabályi környezete; az, hogy az adott intézmény önállóan tevékenykedik vagy valamely bankcsoport tagja; valamint a már említett konjunktúra és válság időszakok váltakozása és ezzel összefüggésben a kockázatvállalási hajlandóság alakulása. Mindezek hatást gyakorolnak többek közt a hitelezésre, azaz a gazdaság finanszírozásának alakulására is, befolyásolják a lakosság és vállalatok forrásokhoz jutását, a finanszírozást igénylő szereplők mindenkori működését. Ezek olyan új gazdasági és társadalmi kihívásokkal, szempontokkal párosultak a válság óta eltelt másfél évtizedben, mint a környezeti fenntarthatóság és a koronavírus járvány okozta válság gazdasági következményei.

Másrészről a 2008-2009-es globális gazdasági válság meghatározó mérföldkőnek számított a pénzügyi szektor bankfiókokkal kapcsolatos stratégiáját tekintve is, amelyeknek hagyományosan a „retail”, azaz a lakossági (és kisvállalati) szektorban való aktivitás, azaz piacszerzés szempontjából volt kulcsfontosságú a szerepük. Az azelőtt ki nem szolgált területeken fiókkal való megjelenés a piacszerzés egyik alapvető módszerének számított, amelyet hitelpenetráció és pénzügyi bevonódás¹ erősödés követett, ennek megfelelően a fiókok száma mind Magyarországon, mind az Európai Unióban emelkedő trendet követett egészen a válsággal bezárólag (Európai Központi Bank [EKB], 2021). Bár az e tekintetben meghatározó digitalizációs trend már azt megelőzően is elkezdődött, érvényesült, a válság hozott igazán nagy fordulatot a fiókok kérdésében. Ez annak köszönhető, hogy a digitalizációs folyamatok előretörése, és az online banki megoldások egyre szélesebb körű elterjedése mellett a válságot követően kerültek előtérbe azok a költségcsökkentési, hatékonyság növelési szempontok a pénzügyi szektor szereplőinél, amelyek a fiókállomány leépítését eredményezték, amellyel párhuzamosan a hagyományos bankfiók szerepkör is visszaszorult (Gál, 2010). Az ezen motivációk vezette általánosan elterjedő bezárási trend méreteit, jelentőségét jól mutatja, hogy 2008 és 2019 között az Európai Unióban 31 százalékkal csökkent a fiókok száma (EKB, 2021). 2020-tól pedig a koronavírus járvány és az arra adott kormányzati intézkedés, a kijárási korlátozások bevezetése fokozta tovább a fiókok és az online bankolás szerepének újraértékelési folyamatát. A kijárási korlátozások okán a hitelintézetek ideiglenesen be kellett, hogy zárják fiókjaikat (amelyek egy része később véglegesen is bezárássra került), ezáltal még inkább

¹ Pénzügyi bevonódás: a társadalom és a gazdasági szereplők pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférése, és ezáltal a pénzügyi közvetítőrendszerben való részvétele.

előtérbe kerültek a személyes jelenéket nem igénylő ügyintézési módok és ezeknek hosszú távú megvalósítási lehetőségei. Emellett a bezárást elkerülő, megmaradó egységeknél is változás állt be, mégpedig a működésben betöltött szerepet tekintve, amelyek leginkább az önkiszolgáló funkciók nagyobb arányú megjelenésében és a tanácsadási szolgáltatási szerepkör fiókokon belüli előtérbe kerülésében öltöttek testet.

A téma aktualitása is ezen folyamatokból fakad, vagyis, hogy a válság utáni fejlemények és a fent felsorolt új kihívások fényében a hitelintézeti viselkedés hogyan alakul, mi tapasztalható az utóbbi másfél évtized során és melyek a legújabb fejlemények a pénzügyi közvetítőrendszer fő képviselőinél. Az ezen kihívásokra adott hitelintézeti reakcióknak sokrétűek lehetnek mind a területi, mind a társadalmi, gazdasági következményei az üzleti modell, a hitelezés, a fiókokkal kapcsolatos stratégia és az online bankolás terén is. A témával kapcsolatos legfőbb és legaktuálisabb dilemma a pénzügyi bevonódás kérdésköre, vagyis, hogy a válságot követő trendek kialakítanak-e olyan területeket, olyan társadalmi, gazdasági rétegeket, amelyek számára a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés megnehezedik és leszűkül. Fontos szakpolitikai relevanciával bíró kérdés, hogy a fiókok megszűnése mennyiben jár együtt bizonyos gazdasági szereplők formális pénzügyi rendszerből való kiszorulásával, amelynek mind a társadalmi, mind a gazdasági költsége jelentős lehet. Emellett a bezárásoknak banki versenyt mérséklő hatása is felmerül, amelyen keresztül a helyi szinten kevesebb választási lehetőség miatt az ügyfelek kedvezőtlenebb feltételekkel szembesülhetnek. Lényeges kérdés, hogy a személyes ügyintézés esetleges területi egyensúlytalanságait milyen mértékben és a társadalom mely rétegeiben lehet képes ellensúlyozni a nemcsak a pénzügyi szektorban dinamikusan növekvő, egyre nagyobb teret nyerő digitalizáció hatása, a távolságtól független, online ügyintézés lehetősége. Adicionális relevanciát ad a felvetésnek a koronavírus járvány okozta válság, amely egyfelől külső, negatív sokként érte a gazdaságot, kedvezőtlenül befolyásolva annak teljesítményét és szereplőit, másfelől a személyes érintkezés megnehezülése révén egy sokszerű lökést adott az addig organikusan fejlődő, átalakulásban lévő fizikai és online banki dimenzió közötti átváltásnak.

Jelen disszertáció ennek megfelelően a 2008-2009-es válságot követő hitelintézeti viselkedést vizsgálja Közép- és Kelet-Európában (KKE) és Magyarországon, a bankfiókokkal kapcsolatos, hitelezési és egyéb stratégiák területi, társadalmi és pénzügyi bevonódási vetületeire, következményeire koncentrálna. A kutatás során kapott eredmények két kiemelt szempontból szolgálhatnak értékes információkkal a szakpolitikai döntéshozatalban. Egyrészt a régiós, de kiemelten a hazai hitelintézeti viselkedés jobb megértésében nyújthatnak segítséget, és a jövőre nézve is jó indikációval szolgálhatnak, így a hitelintézeteket szabályozó szakpolitikai döntések meghozatalában

játszhatnak fontos szerepet. Másrésztől a szektorban végbemenő folyamatok következményeinek területi és társadalmi dimenzióinak feltárásával tudják segíteni azon szociális és fogyasztóvédelmi szakpolitikai területeket is, amelyek a pénzügyi szolgáltatások területi és társadalmi kiegyensúlyozottságát, a formális pénzügyi szektor szolgáltatásaihoz való hozzáférés széles körű biztosítását tűzik ki célul.

A kutatás geopolitikai relevanciája sokrétű. Elsőként kiemelhető, hogy az egyik legnagyobb és nemzetgazdasági szempontból az egyik leginkább meghatározó szektor, a bankszektor vonatkozásában ad betekintést a centrum-periféria viszonyokba Európa országai tekintetében. Ezen szektor esetében a centrum-periféria viszonyrendszer olyan módon mutatkozik meg, hogy jellemző működési forma a KKE régió országaiban, hogy nagy nyugat-európai bankcsoportok leánybankjai működnek az adott célországok hitelintézeti szektorában, amelyek bejövételükkor a gazdaságilag fejlettebb centrum országokból tudták magukkal hozni az ágazat bevált megoldásait, ismereteit, azaz a „know-how”-t. Ez a célországokban működő leánybankokat tekintve a szervezeti kultúra (többi lokális banktól való) különbözősége mellett azzal is együtt járhat, hogy a döntések központosítottabbak, a fő működési irányok, elvek, akár a leánybankok kockázatvállalási hajlandósága is, a Nyugat-Európában működő anyabankok által kijelölt fő célokkal összhangban kell alakuljanak. Ezzel összefüggésben az a vizsgálati dimenzió is releváns következtetésekkel szolgálhat a témában, hogy a bankok központjait, tehát az anyabankokat jellemzően tartalmazó nyugat-európai bankszektor szereplőinél a banki működést tekintve milyen eltérések (és a leánybankokon keresztül esetleg hasonlóságok) tapasztalhatók a félperiférikus országok bankszektorainak szereplőihez képest, ahol sokszor ezen bankok leánybankjai tevékenykednek. Emellett a nagy arányban külföldi, tipikusan nyugat-európai, tulajdonú bankokat tartalmazó bankszektor vizsgálata a KKE régió és Magyarország esetében érdekes eredményekkel szolgálhat arra vonatkozóan is, hogy a bel- és a külföldi bankok adott országon belüli viselkedése (ezek között értve a bankfióki és hitelezési stratégiát) milyen gazdasági következményekkel és gazdaságpolitikai megfontolások megjelenésével járhat együtt. Nem utolsósorban a hitelintézeti szektor határon túli terjeszkedése regionális, illetve globális politikai, külgazdaság-politikai célokat is szolgálhat (példaként kiemelhető a külföldre terjeszkedő hazai nagyvállalatok helyben való támogatása a megszokott finanszírozási kapcsolatok határon túli biztosításával, illetve a határon túli gazdasági befolyás szerzése), amelynek európai célországokban való vizsgálata Európa főbb bankszektori szereplőinek aktivitásáról ad képet. Az ilyen jellegű elemzés jól megvilágíthatja, hogy a 2008-2009-es gazdasági válságot követően a nyugat-európai országokban mennyire maradt fontos cél a határon túli jelenlét a KKE régióban, illetve, hogy az átrendeződő gazdasági és külgazdaság-politikai viszonyok hogyan

alakították a hazai vagy régiós banktulajdonlásra vonatkozó motivációkat a helyi szereplőknél a célországokban. Végül pedig a tágran értelmezett terjeszkedésnek az országon belüli bankfiókokkal való megjelenés, illetve a kivonulás is részét képezi, ezek vizsgálata szintén fontos eredményekkel szolgál ezen szektor alapvető területi, piacszerzési, terjeszkedési stratégiáit tekintve.

2. Szakirodalmi előzmények

A disszertáció szakirodalmi előzményeinek bemutatása három alfejezetre oszlik. Először, távolabbról indítva, a pénzügyi rendszer és a reálgazdaság kapcsolatának rövid bemutatása és a pénzügyi bevonódás jelentőségének ismertetése kerül sorra. Ezt egy banki terjeszkedésről, hitelezési és működési stratégiáról szóló alfejezet követi. Ebben egyfelől a banki terjeszkedés logikájáról, a tulajdonosi kör és egyéb fenntarthatósági szempontok hitelezésben betöltött szerepéről, és a koronavírus válság hatásairól érkező tanulmányok következtetései kerülnek bemutatásra, másfelől a hitelintézeteket klaszterelemzéssel csoportosító szakirodalmi munkák eredményei és az általuk azonosított jellemző hitelintézeti üzleti modellek szerepelnek. Ezt követően a harmadik alfejezetben a hitelintézetek bankfiókokkal kapcsolatos stratégiáinak ismertetésével zárul a fejezet. Ezen belül először a fiókok elhelyezkedésének területi mintázatait, befolyásoló tényezőit, majd ezt követően a fiókok bezárásának mozgatórugóit és pénzügyi bevonódási területi és társadalmi következményeit, végül pedig a lakossági bankolási szokások alakulását, a fiókba járás és az online bankolás kapcsolatát vizsgáló szakirodalmi előzmények ismertetésére kerül sor.

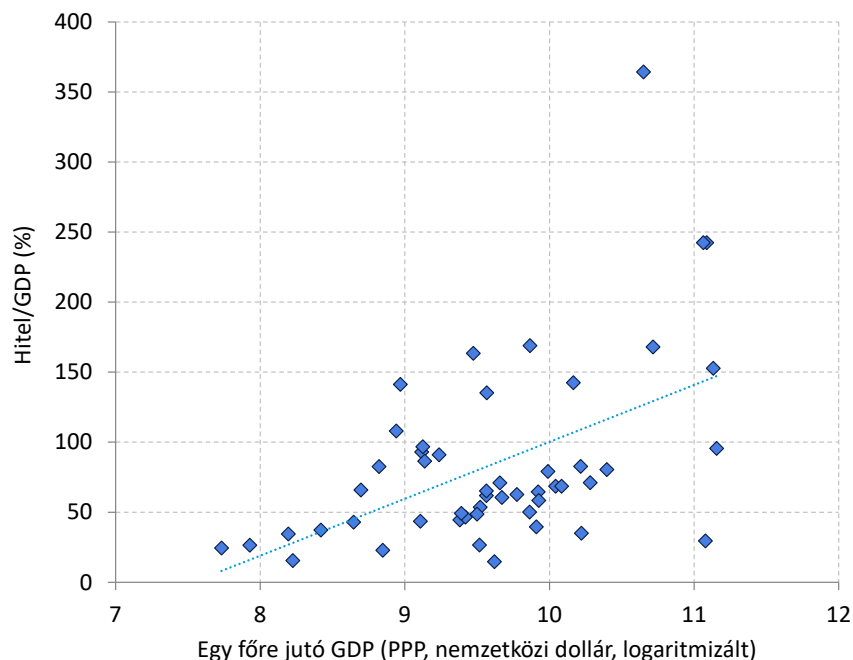
2.1. A pénzügyi rendszer és a reálgazdaság kapcsolata, pénzügyi bevonódás²

Örökzöld kérdéskörnek számít a reálgazdaság és a pénzügyi rendszer közötti kapcsolat, a gazdasági és a pénzügyi fejlettség együtt járása, ebből kifolyólag szakirodalmi munkák sora foglalkozott és foglalkozik ezen témával (King & Levine, 1993a, 1993b, Levine & Zervos, 1998; Levine et al., 2000; Beck et al., 2000; Beck et al., 2012; Laeven et al., 2015). Ezek jellemzően a pénzügyi fejlettséget, annak mélyülésével, ezáltal az adott ország privát hitel/GDP (Gross Domestic Product, Bruttó Hazai Termék) mutatójával, a gazdasági fejlettséget pedig az egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson mért szintjével mérik. A Világbank adatain alapuló, egyes országok pénzügyi és gazdasági fejlettségét mutatja be az 1. ábra, amelyen pozitív összefüggés figyelhető meg a két változó között, a gazdaságilag fejlett országok jellemzően pénzügyileg is fejlettek. Ez alapján viszont önmagában nem lehet megállapítani, hogy van-e ok-okozati kapcsolat a két jellemző között, amint azt sem, hogy ha van, akkor az milyen irányú, a fejlettebb pénzügyi rendszer hozzájárul a gazdasági fejlődéshez, vagy annak következményeként fejlődik. A fenti témacsoport kapcsán három alapvető elmélet körvonalazódott a jellemzők közötti kapcsolatot tekintve (Erdős & Mérő, 2010). Elsőként a klasszikus növekedélméleti keretben foglalkoztak a kérdéssel, amely alapján nincs kapcsolat a gazdasági és pénzügyi fejlettség között. Ez azon alapszik, hogy az elmélet szerint a

² Az alfejezet egyes részeiben megjelenő megállapítások megjelentek El-Meouch és szerzőtársai (2019), El-Meouch (2021a), és Dancsik és szerzőtársai (2022) munkáiban.

pénzügyi rendszernek nincsen szerepe a gazdasági fejlődésben, az alapvetően más, reálgazdasághoz köthető folyamatoknak köszönhető, mint a tőkefelhalmozás, a humán tőke, valamint a technológiai fejlődés. Később jelent meg egy ettől eltérő megközelítés, amely elmélet szerint van kapcsolat a gazdasági és pénzügyi fejlettség között és az egyértelműen egyirányú, a pénzügyi fejlettség kizárólag leköveti a gazdasági fejlettséget, a reálgazdasági szereplők pénzügyi igényeinek kielégítése csupán a feladata. Végül, a harmadik megközelítés ezzel szemben úgy vélekedik, hogy a pénzügyi fejlettségnek meghatározó a szerepe. Ezen elméleti elgondolás szerint a pénzügyi szektor fejlettsége szükséges a reálgazdasági fejlődéshez, tehát ezen nézőpont szerint ok-okozati viszony van a két változó között, a pénzügyi rendszer fejlettsége pozitívan hat a növekedésre.

1. ábra: A hitel/GDP aránya és az egy főre jutó GDP egyes országokban 2019-ben

Forrás: Világbank alapján saját szerkesztés.

Nem volt egyértelmű sokáig, hogy ezen három elmélet közül melyik az, amelyik a legjobban leírja a pénzügyi rendszer gazdaságban betöltött szerepét, de mostanra már tudományos konszenzusnak számít, hogy a pénzügyi fejlettség szükséges a reálgazdaság növekedéséhez, meg kell, hogy előzze azt. Ebben meghatározó szerepet játszott King és Levine (1993a, 1993b), akik több empirikus művel is hozzájárultak az 1990-es évek elején a téma jobb megértéséhez (King & Levine, 1993a, 1993b). Egyik tanulmányukban (King & Levine, 1993b) 80 ország 1960 és 1989 közötti adatain mutatták meg, hogy az adott ország pénzügyi fejlettségi szintje és alakulása jelentősen pozitívan hat a gazdasági növekedésre, tehát, hogy a pénzügyi fejlettség és a gazdasági fejlettség között ok-okozati viszony van. Fontos, hogy ekkor több ország és szakpolitika specifikus tényezőre is kontrolláltak a szerzők, tehát ezeket figyelembe véve is jelentős hatást találtak. Később ezen

összefüggés megléte több szakirodalmi munkában is bemutatásra került, amely annak széleskörű elfogadását segítette (Levine & Zervos, 1998; Levine et al., 2000; Beck et al., 2000; Beck et al.; 2012; Laeven et al., 2015). Jelen disszertáció szempontjából lényeges eredmény, hogy öt évvel később ezen a vonalon Levine (1998) azt is megmutatta, hogy egy ország jogi rendszerének, amelyet ő német, angol, francia és skandináv eredetűekre bontott, befolyásoló szerepe van a pénzügyi fejlettségben. Arra jut, hogy a hitelezői jogok védelme és a végrehajtás kivitelezése a pénzügyi fejlettségben való variancia több mint felét magyarázzák. Ennek köszönhető az is, hogy később Levine és szerzőtársai (2000) a pénzügyi fejlettséget a jogi eredet változóval helyettesítik, instrumentum változóként felhasználva utóbbit, és ezen keresztül mutatják meg a pénzügyi fejlettség reálgazdasági hatásának jelentőségét. A pénzügyi rendszer gazdasági növekedésben betöltött meghatározó szerepével kapcsolatosan a magyarországi helyzettel foglalkoztak Tamási és Világi (2011), Hosszú (2016), valamint Drabancz és szerzőtársai (2021) is. Tamási és Világi (2011) a hitelkínálati sokkok jelentős magyarországi reálgazdasági hatásait, Hosszú (2016) két hitelezési, hitelezési képességi és hitelezési hajlandósági sokk makrogazdasági hatásait, míg Drabancz és szerzőtársai (2021) a vállalati létszámalakuláson keresztül konkrét állami és jegybanki hitelprogramok reálgazdasági hatását mutatták meg. Mindezen tanulmányok egyfelől fontos bizonyítékai annak, hogy a pénzügyi rendszer állapota, fejlettsége meghatározó a gazdasági fejlődést nézve, másfelől pedig a földrajzi elhelyezkedés, az adott országban lévő intézményrendszer jelentőségére is felhívják a figyelmet, ami a pénzügyi fejlettségen keresztül szintén meghatározó a gazdasági növekedést tekintve.

Érdeemes a pénzügyi mélyülés és a pénzügyi bevonódás közötti kapcsolatot vizsgáló szakirodalmi munkák következtetéseire is kitérni. A pénzügyi bevonódás (angolul financial inclusion) a pénzügyi szolgáltatásoknak a társadalom és a gazdasági szereplők szempontjából vett hozzáférhetőségét és azok mind ár, mind fizikai közelség szerinti széles körű elérhetőségét jelenti. Pénzügyi bevonódás szempontjából a leglényegesebb szempont az alapvető pénzügyi szolgáltatásokhoz és termékekhez való hozzáférés, vagyis a számlavezetési és pénzforgalmi szolgáltatások, valamint a hitelezési és biztosítási szolgáltatások elérhetősége (Demirguc-Kunt & Klapper, 2012). Amennyiben a fogyasztó semmilyen pénzügyi szolgáltatást nem vesz igénybe, illetve nem tud igénybe venni, akkor van szó a pénzügyi bevonódás teljes hiányáról.

A pénzügyi mélyüléshez a tekintetben kapcsolódik a pénzügyi bevonódás, hogy annak széles körű megvalósulása nélkül a pénzügyi mélyülés is természetesen korlátok közé szorul, a növekedéshez kellő pénzügyi fejlődés előre mozdulásához arra van szükség, hogy a társadalom minél nagyobb arányban integrálódjon a formális pénzügyi szektorba. Ehhez kötődően pedig Coibion és

szerzőtársai (2014) és Turégano és Herrero (2018) tanulmánya is rámutat, hogy mind a bevonódás, mind a fejlettség lényegesen összefügg a társadalmi berendezkedésre jellemző (jövedelmi) egyenlőséggel, egyenlőtlenséggel. Coibion és szerzőtársai (2014) 2001 és 2012 közötti adatokon alapuló, háztartásokon végzett vizsgálatának eredményei szerint az olyan régiókban, ahol a társadalmi berendezkedés egyenlőtlenebb, tehát nagyobbak a jövedelmi egyenlőtlenségek, ott a társadalom szegényebb rétegei jövedelemarányosan, azaz a saját jövedelmük arányában kevésbé adósodnak el, mint az egyenlőbb társadalmi berendezkedésű régiókban. Ez azt mutatja, hogy a társadalomban fellelhető jövedelmi egyenlőtlenségek kialakulása, jellemzőbbé válása lassíthatja a pénzügyi mélyülést, ezáltal a növekedésnek is gátja lehet. Turégano és Herrero (2018) pedig tanulmányukban arra mutattak rá, hogy azon országokban, ahol a pénzügyi bevonódás magasabb szintű, ott a társadalomban egyenlőbben oszlik meg a jövedelem is.

A 2008-2009-es válságot követően a megszigorodott pénzügyi környezetben a bevonódási szempontok több tanulmányban is előtérbe kerültek, ezekből több is arra mutat rá, hogy a pénzügyi bevonódásnak mennyire meghatározó a szerepe a gazdasági fejlődést tekintve. Jack és Suri (2014) előbb bemutatják, hogy a pénzügyi rendszerben való részvétel segít a pénzügyi kockázatok menedzselésében, még hozzá oly módon, hogy a térben távoli rokonok és barátok anyagi segítségének fogadását teszi lehetővé. Ezután, 2016-os tanulmányukban arra mutatnak rá, hogy az abban részt nem vevők jellemzően rosszabb jövedelemtermelő képességekkel is bírnak, ezáltal számukra a szegénységből való kiszakadás is megnehezedik (Suri & Jack, 2016). Emellett más tanulmányok is alátámasztják a pénzügyi bevonódás gazdasági fontosságát azáltal, hogy megmutatják, hogy a megtakarításokat növeli és a létszükséglethez szükséges fogyasztási cikkek beszerzését megkönnyíti a pénzügyi rendszerben való részvétel (Dupas & Robinson, 2013; Prina, 2015; Brune et al., 2016). A pénzügyi szektorral való kapcsolaton keresztül megvalósuló megtakarítás abban játszik fontos szerepet, hogy az alacsony jövedelmű társadalmi rétegek így a gazdasági ingadozásokkal szemben kevésbé lesznek érzékenyek, sérülékenyek (Hannig & Jansen, 2010). Emellett a hitelpiacokon ritkábban megjelenő kisebb vállalkozások esetében, akik a foglalkoztatás jelentős részéért felelnek, a finanszírozáshoz való hozzáférés hiánya negatív hatással lehet a kibocsátásra, így ezen aktorok pénzügyi tudatosságának fejlesztése és bevonódása szintén meghatározó fontossággal bír (Prasad, 2010).

A feljebb részletezett okokból fontos célt jelent a formális pénzügyi rendszer irányába bizalmatlanul álló társadalmi rétegek bevonása (Hannig & Jansen, 2010), másfelől a hátrányos helyzetű, alacsony jövedelmű rétegek számára az ár és fizikai közelség révén a hozzáférés lehetőségének biztosítása (Khan, 2011). A téma fontosságát jelzi továbbá, hogy a Világbank a 2015 és 2020

közötti időszakban egymilliárd ember pénzügyi bevonódását tűzte ki célul az extrém szegénység felszámolása érdekében, amelyben szerintük volt előrelépés az időszak alatt, de van még tér a fejlődésre. Új fejlemény továbbá az intézmény szerint, hogy a koronavírus időszak a pénzügyi bevonódás mellett a digitális bevonódás fontosságára is felhívta a figyelmet (Világbank, 2022). Összegezve látható, hogy a pénzügyi mélyülésnek, és ezáltal a gazdasági növekedésnek, valamint a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentésének, a hátrányosabb helyzetben lévő társadalmi rétegek helyzetének javításának egyik fontos alappillére, elősegítő tényezője a pénzügyi bevonódás mértékének növelése, a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása.

2.2. Banki terjeszkedés, hitelezési és működési stratégia

A banki terjeszkedés vonatkozhat határon átnyúló terjeszkedésre, amely leánybankok, külföldi bankfiókok létesítésén vagy helyi intézményen belüli tulajdonszerzésen keresztül az új országok piacain való megjelenést szolgálja, valamint helyi, adott országban, gazdaságon belüli lefedettség növelésre, az addig ki nem szolgált vagy kevésbé kiszolgált piacokon való megjelenésre, amely hagyományosan a bankfiókokkal kapcsolatos stratégiához kapcsolódik. Utóbbi témakört a következő szakirodalmi alfejezet (2.3) tárgyalja, míg jelen alfejezet a határon átnyúló terjeszkedést, annak mozgatórugóit tárgyalja és ezt helyezi el a geopolitikai és geoökonómiai diskurzusban, majd pedig a hitelezési stratégiákat és a banki működést járja körül.

2.2.1. Banki terjeszkedés és hitelezési stratégiai szempontok³

A hazai tulajdonú nagyvállalatok külföldi terjeszkedése minden ország esetében alapvető célt jelenthet, hiszen a külföldi működésből szerzett jövedelem növelheti a hazai lakosság jövedelmét, vagyonát. Bár a külföldön keletkező jövedelemnek az országba csatornázása a külföldre irányuló kereskedelmen, export tevékenységen keresztül is megtörténik, melyet az országok jellemzően exportszubszenciákkal tudnak támogatni, a külföldi működő tőke beruházás növelésének támogatása is megjelenhet az országok külgazdasági stratégiáját tekintve. Erre jó példa a magyar kormány által bejelentett „kifektetési stratégia”, melynek célja a hazai tulajdonú cégek külföldi beruházásainak ösztönzése és azok mértékének növelése, hogy ezáltal a külföldön megszerzett jövedelem minél nagyobb arányban kerülhessen magyar szereplőkhöz (Magyarország Kormánya, 2019). Ebbe az alapvető külgazdasági stratégiai gondolkodásmódba illeszkedik a nagy kereskedelmi bank(csoport)ok külföldön való beruházása is, e tekintetben az OTP bankcsoportnak a már a stratégia meghirdetése előtt, 2000-es évek elejétől elkezdett régiós terjeszkedése (Pap, 2016) is

³ Az alfejezet egyes részeiben megjelenő megállapítások megjelentek El-Meouch és Alpek (2021), Málits és szerzőtársai (2022) és El-Meouch és szerzőtársai (2024b) munkáiban.

összhangban van e céllal, de a kereskedelmi bankok finanszírozási funkcióik miatt (amelyek szintén a vállalati „kifektetés” mértékének növelését szolgálják) ezen felül is fontossággal bírhatnak egy ország külgazdasági politikáját illetően.

Mindezek meghatározó geopolitikai és geoökonómiai megfontolásokhoz köthetők, amely két témakör szakmai diskurzusa rövid szakirodalmi áttekintéssel kerül körülfárasra. A földrajz szerepe a politikában már a huszadik század elején fontos tételként jelent meg. A klasszikus geopolitikai gondolkodók közül Mackinder (1919) alapvetően Eurázsia központi részének magterület („Heartland”) szerepét emelte ki a világpolitikai gondolkodás kulcsövezeteként, azon belül is Kelet-Európa jelentőségére hívta fel a figyelmet. Azzal érvelt, hogy aki irányítja Kelet-Európát, és ezen keresztül a magterületet, az képes lehet kontrollálni a világot (Mackinder, 1919). Ezt az elméletet Spykman (1944) munkájában a magterületet körülvevő peremterületekre („Rimland”) fókuszálva egészítette ki, amelyben amerikai szemszögből mutatott rá ezen területek jelentős erőforrásaira, a kontinentális terjeszkedéssel szembeni kulcsfontosságú helyzetükre. Munkája alapján a változó világban Kelet-Európa jelentősége csökkent, ehelyett az európai és eurázsiai partvidéki peremterületeket tartotta meghatározónak, arra változtatva Mackinder állítását, hogy aki kontrollálja a peremvidéket, és azon keresztül kormányozza Euráziát, az uralni képes a világot (Spykman, 1944). Később, a huszonegyedik századba átlépve Szilágyi (2019) úgy fogalmaz, hogy a nagyhatalmi vetélkedések mellett a globalizáció és ezzel különböző értékrendű, kultúrájú és identitású közösségek találkozása a kor egyik meghatározó kihívása. Felhívja a figyelmet arra, hogy a nemzetközi kereskedelem keretein belül előtérbe került az országok gazdasági és politikai összekapcsolódása, az internacionalizáció, emellett pedig a nemzetek felett működő multinacionális vállalatok is fontos szerepet töltenek be globalizált működésükkel (Szilágyi, 2019). Luttwak (1990) művében ezzel összhangban amellezt érvel, hogy a hidegháború alkonyának bekövetkeztével a katonai hatalom jelentősége tompul a világpolitika ügymenetében és helyét egyre inkább a rendelkezésre álló tőke, valamint a (nemzetközi) kereskedelmi eszközök, azaz a külpiacokra való belépés eszközei vehetik át. Azonban mivel a világpolitikának államok a szereplői, így a gazdasági eszközök önmagukban nem, csak az állami reakciók mellett jelennek meg, amelyek gazdasági támogatások, export szubvenciók, vámok, szabályozások és egyéb gazdasági intézkedések formájában valósulhatnak meg, amely tényezők együttesen az állami geopolitikai szerepvállalás részbeni transzformációjához vezetnek, és előtérbe helyezik a geoökonómia fontosságát, az államok geoökonómiai lépéseinek világpolitikát formáló szerepét (Luttwak, 1990). A geopolitika és geoökonómia jelentősége és összekapcsoltsága, illetve erre építkezve a globalizáció fontossága kapcsán született tanulmányok közül Dicken (2004) például arra hívja fel a figyelmet, hogy a földrajz tudományterületének

kutatói elemzéseikben nem veszik eléggé figyelembe a globalizáció jelentőségét, miközben annak a fontos (gazdaság)politikai vitákban megkerülhetetlen szerepe van. Bhagwati (2004) megközelítésében a globalizáció a világ felemelkedését szolgáló hatalmas erő, míg Rodrik és Walt (2021) tanulmányukban olyan alapelveket próbáltak meg lefektetni, melyek – az államok között jelentős érdek- és értékközösség nélkül is – egy stabil és széles körben előnyös világrendhez vezethetnek az 1990 utáni hiperglobalizált világban. Mindezek megmutatják, hogy a modern korban az állami szuverenitás szerepét valamekkora mértékben átalakító globalizáció okán a nemzetközi kereskedelem, a határon túli terjeszkedés és a külgazdasági stratégia meghatározó eleme a geopolitikának, azon belül a geoökonómiai vizsgálatok fontos része.

A világszisztemek, és azon belül a globális gazdasági erőviszonyok elemzése során Wallerstein (1974) munkájában rámutat az európai gazdasági erő világgazdasági jelentőségüvé emelkedésére a „hosszú” 16. század (kb. 1450-1650) során, továbbá megalkotja a centrum-periféria viszonyrendszer alapjait, amiben az európai gazdaság központként emelkedik ki, amely régió a modern korban is centrumnak tekinthető globális felfogásban, ezen belül a legmeghatározóbb gazdasági erőnek, tömbnek az Európai Unió (EU) számít. Az EU-n belül pedig alapvetően a nyugat-európai országokat szokás a gazdaságilag fejlett centrum országokként azonosítani (Chase-Dunn et al., 2000), míg a 2004 vagy azután csatlakozott EU-s tagországok számítanak félperifériának, amelyek félperiférikus jellegüket a globális kereskedelmi rendszerbe való hidegháború utáni reintegráció okán tudták újjáépíteni (Shields, 2009). A jelen disszertáció ennek megfelelően az alapvetően nyugat-európai centrum és a közép-, és kelet-európai félperiféria országok hitelintézeti szektorain, és azok határon túli terjeszkedésén, keresztül megvalósuló gazdasági viszonyaival, ezen belül pedig a (tipikusan) nyugat-európai anya-, és (jellemzően) közép-, és kelet-európai leánybankokkal is foglalkozik.

Ezen elgondoláshoz kapcsolódik a bankok külföldi terjeszkedésének egyik legfontosabb motivációja, az azonos országból származó (termelő) vállalatok (vagy nem-vállalati szereplők) külföldre való terjeszkedésének lekövetése, amely „follow-the-customer” hipotézisként terjedt el a szakirodalomban (Grubel, 1977; Walter, 1988; Bhattacharya, 1994; Esperanca & Gulamhussen, 2001; Paladino, 2007; Chou & Shen, 2014). Emögött az áll, hogy a külföldre (jellemzően pénzügyileg kevésbé fejlett országba, például Nyugat-Európából Közép- és Kelet-Európába) terjeszkedő vállalatok szívesebben finanszírozzák magukat, létesítenek üzleti kapcsolatot a saját országukból származó kereskedelmi bankkal. Ez egyrészt azzal magyarázható, hogy a vállalatoknak ezen bankokkal akár már létező kapcsolatuk is lehet, amely megkönnyíti a célországban való sikeres működést, hiszen egy jól ismert hitelintézettel, megszokott, bejáratott feltételekkel tudnak közösen

dolgozni. Másrésztől az már önmagában is segítséget jelenthet, hogy kulturálisan közelebb állnak egy saját országukból származó bankhoz, mint egy helyi (vagy más országból származó külföldi) hitelintézethez. Természetesen ez a terjeszkedni kívánó kereskedelmi bankoknak is nagy versenyelőnyt jelent a helyi hitelintézetekkel szemben, a megszerzett múltbéli tapasztalat okán a monitoring költségeik is alacsonyabbak lehetnek e cégekre vonatkozóan mintha helyi bankok finanszíroznák őket, és részben ezért is éri meg terjeszkedniük. Ezen elmélet párjaként egy másik, a „lead-the-customer” hipotézis is megjelent, amely szerint a bankok nemcsak lekövetik ügyfeleiket, hanem képesek őket külföldre is csábítani (Walter, 1988; Bhattacharya, 1994). Ez szintén hasonló jelenséggel magyarázható, vagyis, hogy a külföldön jelen lévő bankok addicionális információval, kapcsolatokkal és tanácsokkal tudják ellátni a külföldi megjelenést tervező vállalatokat, így csökkenthetik a külföldi befektetéssel járó bizonytalanságot, kockázatot. A közös kulturális háttérnek jelentősége akár például abban is rejtőzhet, hogy egy vállalat és egy hasonló pénzügyi és gazdasági kultúrából származó (kulturálisan közeli) bank között megkötött hitelszerződés esetén, az esetlegesen írásban nehezen rögzíthető, ki nem mondott feltételek, elvárások vélhetően hasonlóak, amely csökkenti a lehetséges nézeteltérések, konfliktusok számát.

A külföldre való banki terjeszkedés vizsgálatánál, a felfebb részletezett motívumok mellett, a megfinanszírozott gazdasági szereplők kérdése minden ország fejlődése szempontjából meghatározó. Ez a kérdés még inkább meghatározó a közép- és kelet-európai régió esetében, ahol az 1990-es évektől kezdődően a piacgazdaságra való átállással párhuzamosan külföldi tulajdonú kereskedelmi bankok jelentek meg, amelyek jellemzően nyugat-európai székhelyű bankcsoportok leánybankjai voltak (Gál, 2010). Ennek köszönhetően ezen országok esetében kiemelt fontosságúvá vált az a szakirodalomban a 2000-es évek második felétől kezdődően egyre gyakrabban megjelenő kutatási téma, hogy a külföldi bankok megjelenése miként befolyásolja a gazdaság finanszírozását, hatással van-e az egyes gazdasági szereplők forráshoz jutási lehetőségeinek alakulására (Mian, 2006; Detragiache et al., 2008; Gormley, 2010; Giannetti & Ongena, 2012; Beck & Brown, 2015; De Haas, 2016). Gyakran előkerülő, empirikusan többször alátámasztott elmélet, hogy a befogadó országban új szereplőként megjelenő, külföldi tulajdonú bankok nem rendelkeznek elég „soft”, kvalitatív, személyes kapcsolat alapú információval a leendő adósokról, így jellemzően csak „hard”, kvantitatív információkkal tudnak dolgozni hitelezés esetén és ebből adódóan e bankok jellemzően nagy, multinacionális és kiemelkedő profitabilitású cégeket finanszíroznak, amelyekkel sok esetben már meglévő üzleti kapcsolattal rendelkeznek (Mian, 2006; Detragiache et al., 2008). Ezt Gál (2010) is alátámasztja, akinek műve alapján egyrésztől az információs korlátok leküzdése nehezebb a külső piacról belépők számára, a már hosszabb ideje ott működő hitelintézetekhez képest,

továbbá „soft” információkra, tehát a helyi üzleti millió ismeretére, helyi tudásra szükség van a „hard” információk értelmezéséhez (Gál, 2010).

A finanszírozás jelenkori kihívásai között hangsúlyt kap a fenntarthatósági aspektusok hitelezési aktivitásban való megvalósulása, valamint a koronavírus járvány okozta válsággal kapcsolatos gazdasági következmények vizsgálata. Az éghajlati változások a gazdasági aktorokat, és így a hitelintézeteket is, cselekvési kényszer elé állíthatják, mivel a pénzügyi szektor kapcsolódik a reál-gazdaság minden szereplőjéhez, így a károsanyag kibocsátókhoz is. Ehhez kapcsolódóan a kutatások alapvetően az alacsonyabb karbon, azaz széndioxid intenzitású gazdasági modellre való átállás folyamatát vizsgálják kereskedelmi banki szemszögből. A 2008-2009-es válságot követő, bankrendszer stabilitását célzó egyezmények (például Bazel III) hatását vizsgálta szűk öt évvel a válságot követően Spencer és Stevenson (2013), akik arra mutattak rá, hogy ezen szabályozások arra ösztönzik a bankokat, hogy hosszú távú, nagyobb kockázatú és alacsony likviditású eszközöket kevésbé tartsanak. Szerintük ez indokolja azt, hogy a fenntarthatósági szempontból kedvezőbbnek tekinthető iparágakban kisebb a forrásallokáció, a tőke, hiszen az alacsony karbonintenzitású projektek finanszírozása éppen a fenti karakterisztikákkal jellemezhető. A 2010-es évtized végén készült tanulmányukban viszont Buchner és szerzőtársai (2019) már arról számolnak be, hogy a klímaváltozás elleni küzdelemben leginkább élen járó iparágak finanszírozása egyre inkább nő. Emellett egy konkrét termékfajta, a fenntarthatósághoz kötött hitelek is megjelentek a piacon és szerepük is növekedésnek indult, amelyeknek az a lényege, hogy a hozzájuk tartozó kamat nagysága annak függvénye, hogy a hitelfelvevő teljesíti-e a hitelfelvételkor vállalat fenntarthatósági célját (LMA, 2019). Végül, szintén az utóbbi években észlelhető jelenség, hogy – a jegybanki és egyéb szereplők mellett – a kereskedelmi bankok is egyre inkább kinyilvánítják az elkötelezettségüket a fenntartható pénzügyi rendszer működésének irányába (Gyura, 2020).

A 2020-ban érkező külső sokk, a koronavírus járvány rámutatott egy örökzöld kérdésre, a vállalatok rezilienciájára, válságálló képességének elemzésére, amely a pénzügyi rendszer hitelezési kérdésköréhez a hitellel rendelkezés, az eladósodottság okozta sérülékenység irányából kapcsolódik. A vállalati rezilienciát a koronavírus járvány okozta válságban vizsgáló tanulmányok közül az elemzések egyik csoportja a vállalati működés általános kérdéseivel foglalkozik a járvány fényében, míg másik csoportja ágazat fókuszú, a válság által erősebben érintett szektorok rezilienciáját vizsgálja. Gyakori tanulság az előbbi csoportot tekintve, hogy lényegesen kisebb visszaesést kellett, hogy elviseljenek azon vállalkozások, amelyek képesek voltak beszállítói láncuk rövidebbé, feszebbé tételére, humán erőforrásaik megerősítésére és céljaik újragondolására (Cheema-Fox et al., 2021). Ehhez hasonlóan általános jellegű, hogy a vállalati rezilienciával a digitalizációs

képesség és hajlam pozitív összefüggésben áll (Santos et al., 2023). Rátérve az ágazati fókuszú munkákra, a kijárási korlátozások miatt intuitívan kerül a turizmus ágazat előtérbe, amelyen belül viszont a válság során jellemzően nem volt tapasztalható belső, adott szervezeteket jellemző reziliencia, amely a szektor szereplőinek segíthetett volna (Okafor et al., 2022; Perkins & Mackay, 2022). Ezzel szemben az látható, hogy még ha az adott szereplők esetén nem is volt mindig megfigyelhető, maga az ágazat figyelemre méltó képességet mutatott a visszapattanásra (Niewiadomski, 2020).

A koronavírus járványt középpontba helyező kutatások között, a területi fókuszú elemzések többek között az adatok rendelkezésére állása miatt jelentek meg aránylag később, amelyeknek jelentős része azzal az alapkérdéssel foglalkozott, hogy miképpen változtatják meg a meglévő területi különbségeket a világjárvány gazdasági, társadalmi hatásai. Ignat és Constantin (2020) tanulmánya romániai megyék és agglomerációk példáján arra a következtetésre jutott, hogy a kevésbé fejlett térségek mutatták a nagyobb vállalkozói rezilienciát a járvány során. Más elemzések a gazdaság strukturális különbségeinek szerepére hívják fel a figyelmet, egy Egyesült Államokat elemző tanulmány arra jut, hogy amennyiben az adott régióban a magas szinten specializált és magasan képzett munkaerőt igénylő ágazatok dominálnak, akkor kisebb visszaesés, de aránylag lassabb visszatérés tapasztalható, mintha a kevésbé specializált, alacsonyabb képzettséget igénylő állásokat kínáló ágazatok lennének túlsúlyban (Kim et al., 2022). Egy Törökországra vonatkozó regionális elemzés ugyanakkor azt sugallja, hogy az adott régióban az export részaránya, valamint az innovációs kapacitás negatívan, míg a vállalat méret pozitívan befolyásolja a válságállóságként értelmezett rezilienciát, valamint, hogy az eredeti fejlettségi szint elérése lassabb a fejlettebb régiókban (Tuysuz et al., 2022).

Rátérve a magyarországi elemzésekre, eleinte a foglalkoztatás változásának területi különbségei kerültek fókuszba, Czirfusz (2021) eredményei szerint az első, 2020-as járványhullám csökkentette a munkanélküliség területi különbségeit, ami arra utal, hogy a fejlettebb térségek sérülékenyebbnak számítottak, ez a hatás viszont a második hullámban már nem volt kimutatható. Tóth és szerzőtársai (2021) szintén foglalkoztatottság fókuszú tanulmányában inkább az ágazatok közötti jelentős különbségek kerültek kiemelésre. A gazdaság területi folyamatait átfogóan elemző tanulmányok kevésbé találhatók meg a hazai szakirodalomban, egy-egy olyan elemzés lelhető fel, amely kifejezetten a reziliencia fogalmi keretrendszerébe ágyazva vizsgálja a járvány regionális hatásait Magyarországon, ezek települési szintű vizsgálatokat takarnak (Pirisi et al., 2022; Szép et al., 2021).

2.2.2. Üzleti modell alapú csoportosítások⁴

A kereskedelmi bankok üzleti modell, avagy működés alapú csoportosítása fontos eleme a témakörben született szakirodalmi munkáknak, amelyre a 2008-2009-es válság óta megvalósuló, tulajdonosi háttérben bekövetkező változások is hatással lehettek. Az ezzel foglalkozó tanulmányok célja jellemzően a különböző üzleti modellek identifikálása, az alapvetően kereskedelmi, befektetési és univerzális profilú hitelintézetek megkülönböztetése volt. A válság utáni, alapvetően gazdaságpolitikai fókusszal íródott tanulmányban Ayadi és szerzőtársai (2011) a válságra koncentrálnak 2006 és 2009 közötti adatokon az Európai Unió 26 nagybankját vizsgálják. Elemzésük során „retail” fókuszú, „wholesale” fókuszú⁵ és befektetési banki klasztereket azonosítanak, különböztetnek meg. Ferstl és Seres (2012) szintén válság után készült tanulmányukban, az egyre heterogénabb ausztriai bankpiac szereplőinek európai versenytársakkal való összehasonlításának céljából végzik el az európai bankokat tartalmazó klaszterelemzésüket. Öt különböző klasztert alakítanak ki, és azokon belül helyezik el, értékelik a három legnagyobb osztrák bankot, elemzésüket pedig egy válság előtti (2007) és egy válság utáni (2011) időpontra vonatkozóan is elkészítik, amelyen keresztül megmutatják, hogy a válság okán a hitelintézetek adaptálták üzleti modelljeiket.

Rátérve az utóbbi évek kutatásaira, Humblot (2020) az európai bankokat öt klaszterbe helyezi top-down hierarchikus módszertannal, a megszokottabb bottom-up, agglomeratív módszer helyett. Elemzésében elkülöníti a kereskedelmi banki profilú intézményeket a nagyvállalatokra fókuszáló, befektetési, illetve univerzális profilú hitelintézetektől, ezen belül pedig identifikálja a kifejezetten „retail”, alapvetően inkább a kamatjövedelmet és a betétgyűjtést középpontba állító bankokat. Hat klasztert és dinamikus modellt használnak Lucas és szerzőtársai (2020) a klaszterezés és a klaszterek jellemzőinek időbeli változásainak megfigyelésére. A 2008 és 2018 között végzett, 299 európai bankot tartalmazó klaszterelemzésükben azt találják, hogy a csoportosítás eredményei időben stabilak (a hitelintézetek átlagosan három százaléka vált klasztert az egyes negyedévekben), valamint, hogy az idő előrehaladtával a csoportok közeledtek egymáshoz. Marques és Alves (2020) módszertani újításokat visznek modellezésükbe, három, ritkábban előkerülő klaszterelemzés típusal⁶ jutnak módszertan, változók és eredmények alapján is robusztus klaszterekhez. Ezekre alapozva négy elkülöníthető üzleti modellel rendelkező csoportot különböztetnek meg, továbbá identifikálják a tiszta üzleti modellel rendelkező és nem rendelkező, valamint az időben

⁴ Az alfejezet egyes részeiben megjelenő megállapítások megjelentek El-Meouch (2021a) munkájában.

⁵ „Retail” fókuszú bankok jellemzően az egyedi fogyasztókat, azaz a háztartásokat és a kisvállalatokat, míg a „wholesale” fókuszú bankok alapvetően az intézményeket, azaz a vállalatokat, kormányzatokat, pénzügyi vállalkozásokat helyezik előtérbe tevékenységük során.

⁶ Puha c-közép (fuzzy c-means), önszerveződő tulajdonságtérkép (self-organizing maps), medoidok körüli particionáló (partitioning around medoids).

perzisztens és nem perzisztens működésű bankokat. Farné és Vouldis (2021) szintén négy jól azonosítható („wholesale” alapú, értékpapír tartó, hagyományos kereskedelmi banki és komplex kereskedelmi banki klaszterek) és egy „outlier”, azaz kiugró csoportot identifikálnak az euró-zóna 365 bankjára vonatkozóan, teszik ezt a változók széles körét felhasználva, változós szám-redukciós módszerrel. Megfigyelhető, hogy a tanulmányok, bár különböző módszerekkel, különböző időpontokra vagy időtartományra vonatkozóan elemeznek, illetve különböző változó halmazzal operálnak, alapvetően az üzleti modellek identifikálását tekintve sok esetben a kereskedelmi banki és a befektetési banki, illetve az univerzális banki profilú hitelintézeti csoportokat különböztetnek meg, amelyeket esetenként ezeknek mélyebb bontásával egészítenek ki.

A tanulmányok az elemzésbe bekerülő változók halmazát tekintve is fontos alapot jelentettek a jelen disszertációban megjelenő hasonló vizsgálathoz. Ferstl és Seres (2012) a jövedelemtermelésre fókuszáltak, Humblot (2020) ezeket több mérleget leíró változóval egészítette ki. Lucas és szerzőtársai (2020) a változók mélyebb bontásait is bevették az elemzésbe (vállalati és lakossági hitelek, hazai hitelek aránya), valamint a bank méretet, amely Marques és Alves (2020) munkájában került még elő. Ayadi és szerzőtársai (2011) esetében a kockázati profilra vonatkozóan szerepelt a változók szélesebb köre, emellett a bank infrastruktúráját, tulajdonosi formáját (takarékszövetkezet, állami bank, privát bank, részvénytársaság), illetve vállalatvezetési stratégiáját (kifizetések, bónuszok) használták még fel. Farné és Vouldis (2021) a felügyeleti adatszolgáltatási adatok rendkívül széles körét használták fel, amelyekre változószelekciót alkalmaztak a halmaz leszűkítéséhez. A szakirodalmi művek változó készlet választásai, strukturái és ezek indoklásai nagyban segítettek a változók kiválasztását, a téma jobb átlátást jelen vizsgálatnál is.

2.3. Bankfiókokkal kapcsolatos stratégiák és azok következményei

A hitelintézeti bankfiókokkal kapcsolatos stratégiákat és azoknak területi, társadalmi következményeit szemlélő szakirodalmi áttekintésben alapvetően három, egymásra épülő témakör kerül bemutatásra. Pirisi és Trócsányi (2019) alapján a területi mintázatok fellelése, leírása, értelmezése, keletkezésük körülményeinek feltárása a társadalomföldrajz legfontosabb tevékenységének tekinthető, amely jelen kutatás során is kiemelt szerepet kap. Ennek megfelelően elsőként a fiókelhelyezés mozgatórugóit, területi mintázatait és szabályszerűségeit elemző munkák kerülnek ismertetésre, amelyek alapvetően a hitelintézetek gondolkodásmódjának általános jellemzőit igyekeznek tudományos módszerekkel feltárni, a tradicionális fiókelhelyezési okokról értekeznek. Ezt követően, közelítve az utóbbi bő évtized aktualitásaihoz, a második részben a fiókbezárások leglényegesebb hitelintézeti nézőpontú tényezőire, valamint ezeknek társadalmi, leginkább pénzügyi

szolgáltatásokhoz való hozzáférési következményeire vonatkozó szakirodalmi eredmények bemutatása következik. Végül a harmadik alfejezet a jelenkor kihívásait fogja össze, egyrészt a banki digitalizációnak a lakossági bankolási szokásokra való hatásáról, az egyre inkább elterjedő online banki megoldások alkalmazásának befolyásoló tényezőiről ismerteti a szakirodalmi tanulmányok eredményeit. Másrészt a fiókban történő személyes ügyintézés és az online bankolás közötti keresleti oldali, tehát lakosság szemszögéből tekintett, átváltásáról, a személyes ügyintézés digitális platformokon keresztüli helyettesíthetőség érvényességéről szóló szakirodalmi előzményeket mutatja be.

2.3.1. Bankfiók elhelyezkedés⁷

A telephelyelméletek témája, azaz a telephelyek elhelyezését befolyásoló tényezőknek, a piaci szereplők térbeli viselkedésének vizsgálata, modellezése a regionális mikroökonómia egyik alapvető kérdésköre, ennek megfelelően Lengyel és Rechnitzer (2004.) is részletesen foglalkozik vele. Az általuk leírtak szerint a telepítési döntések összetettek és nagyban függenek a gazdasági tevékenységtől, valamint a döntési folyamat során gazdasági és gazdaságon kívüli szempontok, befolyásoló tényezők is felmerülnek. Előbbiek közül sokféle mérhető költség (munkaerő, adók stb.) adódik, de jelen kutatásban a bankfiókok speciális szerepének (piacszerzés) köszönhetően alapvetően bevétel oldali tényezők (helyi kereslet, vállalati verseny stb.) kerülnek a figyelem középpontjába. Ez azzal cseng össze, hogy a hagyományos telephelyválasztási fő faktor, a szállítási költség helyett a bankfiókok esetében az információ költsége a döntő telepítő tényező (Gál, 2014). Alapvetően a kapcsolódó kutatások racionálisan döntő gazdasági aktorokból indulnak ki, vagyis a neoklasszikus irányzatnak megfelelően gazdasági, profitabilitási szempontokat feltételeznek (Lengyel & Rechnitzer, 2004) és az azt leginkább befolyásoló tényezők feltárására tesznek kísérletet.

Rátérve a bankfiókok elhelyezkedését vizsgáló, jelen kutatás szempontjából releváns, szakirodalomra, három csoport különböztethető meg: a különböző fiókelhelyezési döntést előkészítő szoftverek kifejlesztésével kapcsolatos munkák (Hopmans, 1986; Willer, 1990; Zhao & Garner, 2001; Zhao, 2002; Cinar & Ahiska, 2010; Cabello, 2019); az elhelyezkedést jellemzően inkább általános, elméleti síkon vizsgáló tanulmányok, amelyek viselkedési minták azonosítását tűzik ki célul a fiókelhelyezéssel kapcsolatosan (Mahajan et al., 1985; Chang et al., 1997; Qi et al., 2018); valamint azon elemzések, amelyek a fiókelhelyezkedés, fiókelhelyezés konkrét befolyásoló tényezőit azonosítják empirikus kutatáson alapuló eredmények segítségével (Hannan & Hanweck, 2008;

⁷ Az alfejezet egyes részeiben megjelenő megállapítások megjelentek El-Meouch (2021b), El-Meouch és Alpek (2021), El-Meouch és szerzőtársai (2021a), El-Meouch és szerzőtársai (2021b), El-Meouch és szerzőtársai (2022) és El-Meouch és szerzőtársai (2024a) munkáiban.

Okeahalam, 2009; Ansong et al., 2015; Calcagnini et al., 1999; Alamá & Tortosa-Ausina, 2012; Bod'a & Čunderlíková, 2020). Az első csoport arról ad képet, hogy a gyakorlatban milyen döntési változók befolyásolják a fiókelhelyezéssel kapcsolatos döntéseket, feltételezve, hogy azok során legalább részben felhasználásra kerülnek ilyen szoftverek. A tanulmányok második csoportja a telephelyválasztás logikájának megismerését segíti, szélesebb rálátást nyújtva annak tipikus szabályszerűségeire. A tanulmányok harmadik csoportja adott területen adott időszakot tekintve keresi a fiókelhelyezkedés és a fiókexpansió befolyásoló tényezőit. Ezen elemzések kerülnek kiegészítésre a magyarországi fiókokkal kapcsolatos helyzetet vizsgáló munkákkal (Gál, 2005; Kovács, 2017; Temesvary, 2011; Aczél et al., 2016).

A döntéselőkészítő modellek működését bemutató tanulmányok esetében a különböző modellekben ismertetett változók bírnak jelentőséggel jelen kutatás vonatkozásában, azok adhatnak képet a magyarországi fiókelhelyezkedést modellező elemzésbe bekerülő változók halmazát tekintve. Az ilyen jellegű modellek használatának gyakorlati megvalósulását már az 1980-as években íródott Hopmans (1986) tanulmány is alátámasztja, aki a holland Rabobank által kifejlesztett, bankhálózat kialakításában segítséget nyújtó szoftvert mutatja be. Emellett az ezen csoportba tartozó tanulmányoknál egészen Willer (1990) munkájáig érdemes még visszanyúlni, amely az 1968-ban megjelent American Bankers Association „A Guide to Selecting Banking Locations” (1968) kiadványát tekinti kiindulópontként, amely alapján a városon belüli optimális fiók lokáció meghatározásában a fogyasztók társadalmi, gazdasági, demográfiai jellemzői, a bankpiaci verseny és a fogyasztói szokások a leginkább befolyásoló tényezők. Ezt követően Zhao 2000-es évek elején megjelent munkáit (Zhao & Garner, 2001; Zhao, 2002) érdemes kiemelni a döntéselőkészítő modellek témakörében, amelyek alapvetően a fiókbezárásra fókuszáltak Sidney példáján. A települési szintű kutatásokban a profitabilitási, nehezen mérhető tényezőket makro szemléletű változókkal helyettesítik, ezek a lakónépesség, annak növekedési rátája, a korösszetétel, a lakosok jövedelmi és foglalkoztatási helyzete, a vállalkozások száma, valamint a banki verseny mértéke. Cinar és Ahiska (2010) döntésségítő szoftverük segítségével később Törökország hat városának összehasonlítása során mutatják meg, hogy a telepítésnél mi számít az optimális helyszínnek, amelynek meghatározásához helyi jellemzők öt csoportját jelölik ki: demográfiai, társadalmi-gazdasági, szektorális foglalkoztatottsági, banki és kereskedelmi potenciál. Végül Cabello (2019) a bankfiók nyitáshoz optimális lokációkat modellezve szintén használ társadalmi, demográfiai és banki verseny jellemző változókat, amelyek mellett a piaci potenciál és az infrastruktúra fejlettségének fontossága merül fel. Összegezve megfigyelhető, hogy a döntéselőkészítő szoftverek alapvetően a helyi

makro szemléletű társadalmi, gazdasági, demográfiai és a banki versenyt jellemző változókkal határozzák meg az optimális fiókelhelyezési (fiókbezárási) helyszínt.

A második csoportban az inkább általánosabb elméleti, illetve szabályszerű viselkedési mintákat azonosító tanulmányok találhatók. Ezek közül Mahajan és szerzőtársainál (1985) szűk negyven évvel ezelőtt megjelent már az elméleti keretben való gondolkodás a fiókelhelyezést tekintve, munkájukban termék-piac problémaként tekintik arra. Portfóliómátrixot készítenek, amelynek két dimenziójában a termék erőssége és a piac vonzereje szerepel, ezáltal különböző lokációkra vonatkozó indexek kialakításának lehetőségét teremti meg, amely a fiókelhelyezéssel kapcsolatos döntéseknek ágyaz meg. A fiókok klaszterezettségéről számolnak be később, 2000 előtti tanulmányukban Chang és szerzőtársai (1997), eredményeik alapján a banki szolgáltatásokkal szembeni kereslet által indokolt klaszterezettségen felüli csoportosulást a „rational herding” jelenség magyarázza. E jelenség szerint racionális lehet a piac egyes szereplőinek (menedzsereknek) más szereplők viselkedését lemásolnia, azaz ez esetben ugyanott nyitni fiókot, ahol másoknak is van, még abban az esetben is, ha ez szub-optimális eredményre vezet. Elméletük szerint ennek oka, hogy azon helyszínekről érkező információk, ahol működnek fiókok, dominánsak az egyéb helyekről származók információkhoz képest, továbbá ezen követő magatartás kevésbé kockázatos a döntéshozóktól, hiszen mások számára bevált helyszín felé nyitnak, így a döntés racionális saját pozíciójuk megtartása szempontjából. A fiókok klaszterezettségét Qi és szerzőtársai (2018) az információmegosztási rendszer minőségével hozzák összefüggésbe 22 kelet-európai országon végzett elemzésük során. Arra jutnak, hogy az információ megosztás mértékének növekedése (ez alapvetően a hitelinformációs rendszer bevezetését, fejlesztését jelenti) a fiókok csoportosulásának erősödését vonja maga után. Eredményeik alapján a bankok, még ha általuk le nem fedett helyszínen is nyitnak fiókot, az jellemzően más által már lefedett helyszínre korlátozódik az információmegosztás megjelenésének, fejlődésének köszönhetően. A viselkedési mintázatok, területi szabályszerűségek közül kiemelkedő jelentőségű a területi autokorreláció, vagyis a területi klaszterezettség.

A harmadik csoporthoz kapcsolódó munkák célja empirikus módszerekkel meghatározni a bankfiók elhelyezkedést leginkább befolyásoló tényezőket. Az Európán kívüli nemzetközi elemzések közül Hannan és Hanweck (2008) 1988 és 2004 közötti egyesült államokbeli adatokon vizsgálódnak, és arra a következtetésre jutnak, hogy a népesség és az egy főre jutó jövedelem, továbbá a kamatozó eszközökön elért jövedelem pozitívan, míg a piaci koncentráció negatívan befolyásolja a fiókok számát. Okeahalam (2009) települési szintű elemzésében Dél-Afrika példáján jut arra, hogy az aggregált jövedelem jelentős meghatározó tényező, emellett a fiókok, egyéb társadalmi, gazdasági, demográfiai jellemzőkre való kontrollálás utáni klaszterezettségét emeli ki

tanulmányában. Ansong és szerzőtársai (2015) alapján pedig a bankfiókokkal való lefedettséget tekintve a népességszám, a városi népesség aránya, a munkaerő nagysága és az írástudók aránya a legjelentősebb magyarázó tényezők, hogy Ghánában a városiasodott déli rész jelentősen jobban bankosodott, mint a vidéki jellegű északi. Az európai tanulmányok közül Calcagnini és szerzőtársai (1999) még az 1990-es években megvalósult olasz fiókexpánzió folyamatában vizsgálják az új hálózati egységek elhelyezését leginkább befolyásoló tényezőket. Eredményeik alapján a fiókokkal való terjeszkedésben a piacstruktúra, valamint a saját és versenytársak múltbeli fiókexpánziója jelentős befolyásoló tényezők. Emellett a gazdasági fejlettség, dinamika és a fióknyitások között csak gyenge kapcsolatot találnak. Alamá és Tortosa-Ausina (2012) e fiókexpánziós folyamatokat már hosszabb időszoron, a gazdasági válsággal bezárólag, 1989 és 2008 között vizsgálta Spanyolországban. Fő következtetések alapján a lokációs és földrajzi diverzifikáció mintázatok különböznek a különböző cégtípusok (bank, takarékszövetkezet) között, de a népesség mérete minden esetben meghatározó, továbbá jelzik, hogy a területi expánzió során néhány közösség pénzügyi kizáródást tapasztalt. A régió országait tekintve Bod'a és Čunderlíková (2020) szlovákiai elemzése emelhető ki a közelmúltból, akik a bankfiók sűrűség befolyásoló tényezőit elemezték 2016-os adatokon. Bemutatják, hogy a fiókhálózat sűrűségét alapvetően társadalmi, demográfiai és gazdasági tényezők befolyásolják, ezek közül a leginkább lényegesek a helyi lakosság átlagos keresete, mérete, átlagéletkora, az egyetemi végzettségűek aránya és a bankfiók koncentráció. Ezen tanulmányok leginkább abból a szempontból jelentenek fontos alapot jelen kutatás fiók elhelyezkedésre fókuszáló elemzéseinél, hogy empirikus vizsgálataikban széles körben használnak fel társadalmi, gazdasági, demográfiai és bankpiaci jellemzőket, ezekkel magyarázzák a fiókok számát egyes területi egységeken, amelyek közül jellemzők a népesség, a munkaerőpiaci, a jövedelmi és a banki versenyre vonatkozó adatok, valamint az urbanizációs szintet jelző változók.

A magyarországi fiók elhelyezkedés elemzésekhez a magyar szakirodalmi munkák eredményei szintén fontos alapot jelentenek, amelyek közül meghatározónak tekinthető Gál (2005) munkája. 2005-ös tanulmányában Gál (2005) az 1990-et követően a bankszektorban bekövetkező változásokat ismerteti, amely szerint az induló állapot egy központosított struktúrában működő, így területileg koncentrált rendszer volt. Rámutat, hogy ez a kiegyensúlyozatlanság az ezt követő 10 évben enyhült és az 1990 előtti időszakban elhanyagolt nyugati megyékben is megkezdődött a kereskedelmi banki terjeszkedés. Emellett a hitelintézetek a keleti és déli nagyvárosok felé is nyitottak, így a fiókhálózat bővülése volt megfigyelhető a tanulmány írásáig, majd pedig egészen a 2008-2009-es válságig (EKB, 2021). A tanulmány (Gál, 2005) alapján e fiókexpánzióban, a vidéki területek lefedettségének növelésében, a külföldi tulajdonú bankok is fontos szerepet játszottak.

Fontos eredménye az elemzésnek továbbá, hogy a települések urbanizációs szintjei is meghatározó tényezőnek számítottak a fiókkal való terjeszkedést tekintve, elsődlegesen a nagyobb városok, majd ezt követően a kisebb városok lefedése volt a bankok célja. Emellett a legfontosabb fióktelepítési jellemzőkként a jövedelmi viszonyok és a gazdasági aktivitás kerül elő a tanulmányban (Gál, 2005). Kovács (2017) bő egy évtizeddel későbbi, magyar fiókhálózati elemzésében a kereskedelmi bankok és a szövetkezeti hitelintézetek működése és stratégia céljai közötti különbségekre koncentrált. A város és vidék közötti különbségeket vizsgálva arra jut, hogy a magasabb településhierarchia szinteken a kereskedelmi bankok, míg az alacsonyabbakon a takarékszövetkezeti intézmények vannak túlsúlyban, amely alapvető működésbeli különbsőségekkel magyarázható. A fiókhálózattal kapcsolatos hitelintézeti döntések belső működésben betöltött szerepének fontosságát, jelentőségét mutatják be Temesvary (2011) és Aczél és szerzőtársai (2016) tanulmányai. Temesvary (2011) a magyar bankszektoron belüli verseny modellezése során arra jut, hogy a nagyobb fiókhálózat magasabb hitel- és alacsonyabb betéti kamatokat von maga után, tehát a hálózat mérete meghatározó a banki működés alapvető profitabilitást befolyásoló vetületeit tekintve. Ezzel szemben eredményei alapján a versenytársak fiókhálózatának nagysága csökkenti a saját hitel- és növeli a saját betéti kamatokat, továbbá a fiókhálózat mérete az új fióknyitás esélyét is befolyásolja, a saját hálózat nagysága csökkenti, a versenytársaké növeli azt. Hasonló, ezt megerősítő eredményre jutnak Aczél és szerzőtársai (2016) későbbi tanulmányukban, akik a magyarországi jelzáloghitelek felárain keresztül mutatják be, hogy a bankfiókkal gyengén lefedett, alacsony hitelpiaci versenyű területeken a fiókkal való jelenlét piaci előnyei meghatározók lehetnek. Eredményük szerint az adott területi egységre vonatkozó fiókhálózatot tekintve nagyobb részarányú hitelintézet magasabb felárral tud hitelezni, ami az erőfölényből fakadhat.

2.3.2. Bankfiók bezárások és annak következményei⁸

A fiókbezárásokkal foglalkozó szakirodalmi munkák alapvetően két fókusszal, két eltérő szempont szerint vizsgálják a folyamatot, ezeket sokszor ötvözik is adott tanulmányokon belül. Egyfelől a banki bezárási döntések megértését, az azt befolyásoló tényezőket, háttérrel kutadják, modellezik, másfelől a fiókok bezárásának, a fiókokkal kapcsolatos döntéseknek a pénzügyi bevonódási következményeit vizsgálják, vagyis, hogy ezen fiókokkal kapcsolatos fejlemények milyen pénzügyi hozzáférési következményekkel bírnak. Az előbbi szempont szerinti vizsgálódásoknál (amelyek néhol a városon belüli fiókbezárásokra fókuszálnak) az adott területi egységekre vonatkozó

⁸ Az alfejezet egyes részeiben megjelenő megállapítások megjelentek El-Meouch és szerzőtársai (2020), El-Meouch (2021b), El-Meouch és Alpek (2021), El-Meouch és szerzőtársai (2021a), El-Meouch és szerzőtársai (2021b), El-Meouch és szerzőtársai (2022) és El-Meouch és szerzőtársai (2024a) munkáiban.

társadalmi, gazdasági, demográfiai és bankpiaci változókra alapulnak leginkább az elemzések (Avery, 1991; Zhao & Garner, 2001; Zhao, 2002; Morrison & O'Brien, 2001; Tranfaglia, 2018; Burgstaller, 2017). Utóbbi szempont esetén a bezárásoknak a lakosság pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférésre gyakorolt negatív hatásai állnak a középpontban (Avery, 1991; Morrison & O'Brien, 2001; Alamá & Tortosa-Ausina, 2012; Burgstaller, 2017; Stix, 2020; Gál, 2010; Gál, 2005; Kovács; 2017).

A fiókok bezárásával kapcsolatos banki döntéseket értelmező eredménnyel rendelkező, lokális fókuszú munkák közül Avery (1991) már az 1990-es évek elején vizsgálja egyesült államokbeli nagyvárosok példáján a fiókbezárások mozgatórugóit. Arra keresi a választ, hogy a bezárások során kizárólag profitabilitási szempontok érvényesülnek-e, tehát azokat teljes mértékben magyarázza-e az adott területre jellemző keresletcsökkenés. Arra jut a városrészek közösségeit jellemző tényezőkre kontrollálva, hogy a szegényebb és kisebbségi társadalmi rétegek által lakott területeken nagyobb mértékű fiókbezárás megy végbe, de ez szinte teljes mértékben köthető a keresletcsökkenéshez társított olyan változókhoz, mint a foglalkoztatottság vagy a lakhatás. Ezután, az ezredfordulót követően a döntésségítő modellt fejlesztő Zhao munkái foglalkoznak a témával (Zhao & Garner, 2001; Zhao, 2002). Zhao és Garner (2001) először a döntési tényezők függvényében modellezik a fiókbezárási döntések gazdasági következményeit, amelyek közé a fiók profitabilitását meghatározó társadalmi, gazdasági és demográfiai változók kerülnek be, ezeket két nagy csoportra osztják, két különböző szinten értelmezik. Egyik csoportba a makro szintű változók, az elérési zóna jellemzői (átlagéletkor, átlagjövedelem, versenytársak száma az elérési zónában stb.), míg a másik, mikro szempontú csoportba a szűkebben értelmezett környék tényezői (200 méteres körzetben kisvállalatok száma, versenytárs fiókjainak száma, parkolóhely megléte stb.) kerülnek. Később a gyakorlatban mutatja be Zhao (2002), hogy a modell alapján melyik bankfiókokat lenne optimális döntés bezárni Sidney-ben. Ezeket nem kizárólag teljesítményt mérő változók alapján jelöli ki, hanem területi jellemzők is figyelembevételre kerülnek, amelyek közül a leglényegesebbnek a 15 év feletti bankkapcsolattal rendelkező lakosság, a foglalkoztatottak száma és a környéken lévő fiókok száma változók adódtak. Hasonló időzítéssel Morrison és O'Brien (2001) is modellezik a fiókbezárásokat, ők a technológiai forradalom hatására megvalósult új-zélandi bezárásokat elemzik. Döntéselőkészítő modelljükben a megfelelő döntési tényezők kijelölése helyett arra fókuszálnak, hogy a bezárásnak milyen hatása lehet a bank működésére. Fiók szintű tranzakciós adatokra alapozva figyelik meg, hogy a bank egy adott fiókjának bezárása miként befolyásolja a további, leginkább a közeli, településen belüli fiókok működését, profitabilitását, és ez a döntésségítő modelljük alapja. Avery (1991) kutatásához hasonlóan, de bő huszonöt

évvel később Tranfaglia (2018) is egyesült államokbeli nagyvárosok példáján végzi a már a válság utáni, 2010 és 2016 között bekövetkező fiókbezárások lokális elemzését, az azokat befolyásoló tényezők mellett a további bezárási klasztereződéseket keresi. Eredményei szerint egyrészt nehezen egyértelműsíthető a társadalmi, demográfia változók és a bezárások száma közötti kapcsolat, de Chicago esetén a jövedelem és népesség jelentős magyarázó tényezőnek tekinthető. Másfelől a bezárások klasztereződését tapasztalja a külvárosi részeken a kontrollként bevett befolyásoló tényezőket jelentő változókon felül is. Magyarországgal szomszédos ország bankfiókhálózatának területi aspektusai méri fel Burgstaller (2017), aki 1999 és 2012 közötti ausztriai fióknyitásokat és bezárásokat vizsgálva mutatja meg, hogy azon területeken csökken a legnagyobb arányban a fiókok száma (azok szenvedik el a legnagyobb fiókbezárásokat), amelyek a kereskedelmi bankok központi funkció szerepét ellátó egységeitől távol esnek (funkcionálisan távoliak) és gazdaságilag kevésbé fejlettek. Az áttekintett tanulmányok eredményei megmutatják, hogy a gazdasági, demográfiai és bankpiaci jellemzők érdemben befolyásolhatják a fiókbezárásokról hozott döntést mind egy településen belül, mind országos szinten. Ennek fényében az látható, hogy a bezárások intuitív módon a társadalmi, gazdasági szempontból kedvezőtlenebb, így vélhetően alacsonyabb keresletet támogató területeken fordulnak elő legnagyobb mértékben. Banki szempontból az ezen bezárásokban megfigyelhető területi kiegyenlítetlenséget eredményező döntési mechanizmus az egyre inkább szorító hatékonysági elvárásokhoz igazodik, végső soron profitcélokat szolgál.

A fiókbezárások és fiók elhelyezések pénzügyi bevonódási következményeit taglaló szakirodalom megállapításait erősíti Avery (1991) azzal, hogy kiemeli, hogy a pénzügyi szolgáltatások igénybevételeből a szegényebb társadalmi rétegek kiszorulhatnak azáltal, hogy az általuk lakott területek jelentősebb arányú fiókbezárásokat tapasztalnak. Morrison és O'Brien (2001) tanulmányában is kiemelt szerepet kapnak a bezárások pénzügyi hozzáférési következményei, többek között a lakosok és a legközelebbi fiók között közúton mért távolsággal kerül ez felmérésre. Azt találták, hogy a legközelebbi fióktól 10 kilométeres körzeten kívül lakó népesség jellemzően kedvezőtlenebb jövedelmi és foglalkoztatottsági helyzetben van, mint az ezen a távolságon belüli lakosok. Emellett arra is rámutatnak, hogy a modelljük által ajánlott bezárások ezt a különbséget tovább éleznék. Európa viszonylatában a fiókelhelyezés szakirodalmi előzményei közt említésre kerülő Alamá és Tortosa-Ausina (2012) tanulmány arról számol be, hogy a 2008-2009-es válságig tartó spanyol fiókexpanszió során is tapasztalható bizonyos közösségeknél a pénzügyi kizáródás megjelenése a gazdasági növekedés és a pénzügyi fejlettség dimenziójában. Ebben, a munka alapján, a takarékszövetkezetek bankká alakulása, átstrukturálódása, és ezáltal az addig hirdett pénzügyi kizáródási célnak háttérbe szorulása is fontos szerepet játszott, amelyhez hasonló integrációs

folyamat a magyarországi takarékszövetkezetek esetében is végbement. Időben és térben is még közelebb kerülve az elemzési fókuszhoz, Burgstaller (2017) és Stix (2020) az ausztriai bezárások következményeiről számolnak be. Ahogy feljebb említésre került, Burgstaller (2017) munkája megmutatja, hogy a funkcionálisan távoli⁹ és kevésbé fejlett településeken történt a legtöbb fiókbezárás. Ez, a tanulmány alapján, ezen helyszíneken a pénzügyi elsvatagosodást vonja maga után, továbbá jelentősen lecsökkenti az előregedő lakosságú településeken a bankválasztás lehetőségét is. Stix (2020) pedig azt mutatja meg a 2000 és 2019 közötti fiókállomány alakulását elemezve, hogy a vizsgált időszak második felében bekövetkező bezárási hullámnak köszönhetően egyrészt jelentősen megnőtt a fiók nélküli települések száma, amelyek leginkább 2000 főnél kisebb településekről való kivonulásokat takartak. Másfelől arra mutat rá, hogy az időszak alatt bezáró fiókok okán megszűnő pénzügyi szolgáltatás a populáció 4,6 százalékának települését érintette, amelyhez hasonló, 4,9 százalékos arányt tett ki az időszak végén a fióktól legalább 5 km-re lévő lakosság aránya. A magyar szakirodalom is foglalkozik a bezárások pénzügyi bevonódási következményeivel, amelyet jól mutat, hogy Gál (2010) monográfiájában a pénzügyi földrajz egyik meghatározó vizsgálati területének tekinti a pénzügyi kirekesztődést, amely a fiókbezárásokon keresztül a szegény rétegek kizáródását vonhatja magával (Gál, 2010). 2005-ös tanulmányában Gál (2005) is kiemeli továbbá, hogy a pénzügyi elérést jelző mérőszám (egy főre eső fiókok és ATM-ek száma) leginkább a települések gazdasági helyzetével, prosperitásával függ össze. Kovács (2017) 2014-es adatokon végzett elemzése arra mutat rá, hogy a magyarországi fiókbezárások növelhetik a fiókhoz való eljutás idejét a lakosság esetében azáltal, hogy erősítik a pénzügyi szolgáltatások centrumokba való koncentrálódását, amit az alapfolyamatok egyébként is hajtanak. Összegezve ezen eredmények rámutatnak arra, hogy a fiókbezárások jelentős pénzügyi bevonódási következményekkel járhatnak, valamint, hogy ezek jellemzően a kisebb településen élő, kedvezőtlen gazdasági helyzetű, sérülékeny társadalmi rétegeket érinthetik érzékenyen.

A fiókbezárásokkal összefüggésben a feljebb említett sérülékeny társadalmi rétegek körében a készpénzhasználat, valamint az informális, szabályozatlan pénzügyi szereplőknek való kiszolgáltatottság esélye is nőhet. Gyakorlatban tehát a formális pénzügyi rendszerből való kiszorulás az informális rendszerekhez való fordulást, az uzsorahitelezést vetítheti elő. Uzsorának alapvetően az aránytalanul nagy kamatfizetéssel járó, informális alapon nyújtott hitelek értendők. Az extrém magas kamatszintből kifolyólag ezt a konstrukciót a köznyelvben gyakran „kamatos pénz” jelzővel illetik (Béres & Lukács, 2008). A téma hazai kutatói, azaz Messing (2006), Béres és Lukács

⁹ Funkcionális távolság alatt az adott bankfiók és a bank döntési központja (jellemzően székhelye) közötti távolság értendő.

(2008), Messing és Molnár (2011), valamint Gosztonyi (2018) mind arra mutatnak rá, hogy alapvetően a hátrányos helyzet, a szegénység az, ami determinálja uzsorát, tehát a gazdasági elmaradottság az informális hitelezés elterjedésének fő mozgatórugója. Ezt konkretizálják Hüse és szerzőtársai (2008), akik a következő életkörülményeket azonosítják az uzsorában érintetteknel: jellemzően nagy családokban élnek (háztartásonként több, mint 4 fő), rossz lakhatási körülmények között, rossz közüzemi ellátottság, és korlátozottan férnek hozzá a közlekedési szolgáltatásokhoz. Emellett alapvetően alacsony iskolai végzettséggel rendelkeznek és az állandósult, tartós munkanélküliség jellemzi őket (Hüse et al., 2008). Továbbá tipikusan nem rendelkeznek semmiféle bankkapcsolattal, banki vagy egyéb formális hitellel ezen háztartások, a hasonlóan rossz anyagi helyzetben lévő családi vagy baráti körük pedig nem tudják kölcsönökkel segíteni őket, így fordulnak az uzsora felvételéhez (Béres & Lukács, 2008). Jelen disszertáció ezen eredményekre nagyban építve arra is kísérletet tesz, hogy területi vizsgálata során becslést adjon a magyarországi, elterjedt uzsorahitelezésnek kitett települések azonosítására.

A bankfiókok kiemelt jelentőséggel bírnak a szolgáltatások személyes elérhetősége mellett a pénzügyi tudatosság és a pénzügyi edukációban fejlesztésében is, azáltal, hogy a fiókok léte megkönnyíti a banki termékek és szolgáltatások mélyebb megértését, megismerését, ezen keresztül fejlesztve a lakosság tudatosabb pénzügyi viselkedését. Ennél fogva a jelen munkában részletesen elemzésre kerülő magyarországi bezárási hullám okán érdemes figyelmet fordítani a magyar lakosság pénzügyi képességeire, nemzetközi kontextusba helyezni azt a nemzetközi rangsorok megtekintése által. A Standard and Poor's (S&P) 2014-es Global Finlit Survey (GLFS) felmérése alapján Magyarországon a lakosság 54 százaléka rendelkezik pénzügyi alaptudással, így az európai középmezőnybe tartozik pénzügyi alapképességet tekintve (Standard & Poor's, 2014). Kevésbé kedvezően szerepelt a hazai lakosság az Institute for Management Development (IMD) World Competiveness Yearbook (WCY) 2019-es felmérésében, amelyben a munkaerőpiacon vizsgálják a pénzügyi készség szintjét, ebben Magyarország a 27 európai uniós tagország közül a 22. helyet érte el (IMD, 2019). A többek között ezen változókat is felhasználó Magyar Nemzeti Bank (MNB) BVI versenyképességi indexe is hasonló képet mutat, a pénzügyi tudatosság Magyarországon Európa középmezőnyébe tartozik, a mediánt épphogy nem éri el (Asztalos et al., 2017), amelyben jelentős előrelépés nem figyelhető meg az index 2020-as frissítése során sem (Bálint et al., 2020). A relatív helyzet további alátámasztását nyújtják az Organisation for Economic Cooperation and Development (OECD) International Network on Financial Education (INFE) 2020-as pénzügyi tudatosság felmérés eredményei, amelyben Magyarország kevéssel az átlag alatt, a 14. helyet érte el a résztvevő 23 ország közül, a három szempont (tudás, viselkedés, attitűd) közül kifejezetten

alacsony pontszámot a viselkedési alindexben ért el (Organisation for Economic Cooperation and Development [OECD], 2020). A lakosság relatív alacsony tájékozottságáról adott képet az MNB kamatokkal és kamatkockázatokkal kapcsolatos pénzügyi tudatosságot mérő felmérése is, amelyben a kitöltők többségükben nem ismerték fel a kamatfixált terméket a felsorolt termékvariációk közül (Dancsik et al., 2019). Pellandini-Simányi és Banai (2021) pedig arra mutatnak rá tanulmányukban, hogy a magyar lakosság pénzügyi attitűdje és tényleges döntései jelentősen eltérnek egymástól, amely eltérés mértéke lényegesen meghaladja az Egyesült Államokban tapasztalhatót. Összegezve kijelenthető, hogy nemzetközi összehasonlításban a magyar lakosság pénzügyi tudatossága, edukáltsága nem tekinthető magas szintűnek, amelyet a fiókbezárások tovább gyengíthetnek azáltal, hogy a személyes ügyintézési lehetőségek elérése megnehezül, amely az egyik lényeges csatorna ezen jellemzők fejlesztését tekintve.

2.3.3. Bankolási szokások alakulása, fiókok és online bankolás kapcsolata¹⁰

A fiókbezárási hullámmal párhuzamosan a lakossági bankolási szokások alakulása, az online bankolás megnövekedett, tényleges szerepének feltárása kiemelt szemponttá vált a szakirodalomban az utóbbi években. Ennek megfelelően jelen alfejezetben az ezen témakörben vizsgálódó munkák és legaktuálisabb eredmények kerülnek összegzésre, továbbá azon tanulmányok kerülnek bemutatásra, amelyeknek eredményei a fiókba járás és az online bankolás lakossági szempontú helyettesíthetőségét mérik fel.

A bankfiókokhoz és bankolási szokásokhoz kapcsolódó keresleti oldali, azaz ügyféloldali következményekre fókuszáló szakirodalmi munkákban a digitalizáció előrehaladtával az online banki megoldások használatát meghatározó tényezők az egyik fő vizsgálati területté váltak. Ezek közül Devlin és Yeung (2003), valamint Flavián és szerzőtársainak (2006) század eleji, a digitális bankolás elterjedésének kezdeti fázisában kapott eredményei a korcsoportok közötti lényegi különbségekre mutatnak rá. Devlin és Yeung (2003) tanulmányukban a hagyományosról az online banki ügyintézésre váltást vizsgálják. Megmutatják egyrészt, hogy a fiatalabb fogyasztók nagyobb valószínűséggel váltanak, valamint rámutatnak, hogy a bankfiókban elérhető szolgáltatás minősége meghatározó tényező a váltásban. Flavián és szerzőtársainak (2006) eredményeiből pedig többek között szintén az vonható le, hogy az idősebb korosztályhoz tartozás jelentősen csökkenti az adott bank online megoldásainak adoptálásának esélyét. Későbbi, már a digitális bankolás fejlettebb időszakában elvégzett kutatásukban, Dandapani és szerzőtársai (2018) is találnak hasonló összefüggést hitelintézeti, azaz kínálati szempontból. Rámutatnak, hogy az Egyesült Államokban

¹⁰ Az alfejezet egyes részeiben megjelenő megállapítások megjelentek El-Meouch és szerzőtársai (2024a) munkájában.

működő hitelszövetkezetek esetében annak a valószínűsége, hogy egy adott intézmény tranzakciós internetbanki szolgáltatást nyújt, pozitívan korrelál a működési helye szerinti megye fiatal lakosságának arányával. Ehhez hasonlóan Conrad és szerzőtársai (2019) arra jutnak, hogy a nem sűrűn lakott, magas átlagéletkorú és átlagosan alacsony iskolai végzettségű vidéki területeken magasabb lehet az információs megosztottság (heterogenitás a digitális hozzáférés vagy internethasználat tekintetében) kockázata, ami negatívan befolyásolja a digitális banki megoldások iránti keresletet. Ez akadályozhatja a közösség alapvető pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférését a jelenben végbemenő digitalizációs folyamat során. Az összefüggés érvényességét mutatja továbbá, hogy 2020-as adatok alapján az Európai Unió felnőtt lakosságának 58 százaléka használt internetbanki megoldást a felmérést megelőző három hónapban, amelynél lényegi eltérések voltak tapasztalhatók az egyes korcsoportok között: a 25-34 korosztályban 75 százalék, míg a 65-74 éves korosztályban mindössze 34 százalék volt ez az arány (Eurostat, 2021b). Látható ezen szakirodalmi munkák és statisztikai adatok alapján, hogy a digitális megoldások kezdeti fázisában és a digitális átállás fejlettebb időszakaiban is fontos tényező az életkor, hiszen az jelentősen meghatározza az átállási, internetbankolási hajlandóságot.

A banki digitalizáció ügyfelekre és az ő szokásaikra gyakorolt hatásáról szóló legújabb tanulmányokat tekintve Simmers és szerzőtársai (2022) az Egyesült Államokat és Kínát hasonlítják össze, és azt találják, hogy ügyfél-elégedettség szempontjából a banki ügyintézők meghatározóbbak, mint a mobilbanki szolgáltatások, még azon fogyasztók számára is, akik saját bevallásuk szerint az önkiszolgálást részesítik előnyben. Ahmeti és Prenaj (2022) a Technology Acceptance Model (TAM) modelljét Koszovó példáján alkalmazzák annak bemutatására, hogy bár a fogyasztók érzékelik az online bankolás előnyeit, mégsem használják ki azt maradéktalanul, amin szerintük egy, az online banki szolgáltatások egyszerűségét és biztonságát hirdető kampánnyal lehetne javítani. Ugyanezt a modellt (TAM) alkalmazva Albert-Morant és szerzőtársai (2022) arra jutnak, hogy bár minden közvetlen (észlelt könnyű használat (Perceived Ease of Use, PEOU), észlelt hasznosság (Perceived Usefulness, PU)) és a legtöbb közvetett hatás (a hatások közvetítőjeként használt észlelt biztonság (Perceived Security, PB)) jelentősen befolyásolja az online banki megoldások használatának szintjét, a spanyol városokban és településeken minimális különbségek láthatók az egyéni közvetlen hatások tekintetében. Lee és Kim (2020) a kizárólag internetbankolási szolgáltatásokat nyújtó dél-koreai bankokat vizsgálják meg, és azt találják, hogy a nyújtott szolgáltatások száma és a bizalom pozitívan, míg a biztonsági kockázatok negatívan befolyásolják ezen bankok szolgáltatásainak igénybevételét, továbbá a felhasználók számának növelésében a kritikus tömeg elérése döntő tényező a megoldások előzetes, átállás előtti elfogadását tekintve. Európán belüli

kutatásukban, Dehnert és Schumann (2022) a németországi banki ügyfelek szegmentációja alapján mutatják meg, hogy a legnépesebb szegmens számára továbbra is lényegesnek számítanak a hagyományos, fizikai kontaktust biztosító pénzügyi szolgáltatások, de kiemelik, hogy igény mutatkozik a minőségibb digitalizált szolgáltatások iránt is. Emellett kutatásuk során kirajzolódik egy fiatalabb, fizikai kontaktust egyáltalán nem igénylő FinTech-orientált, fogyasztói szegmens is. Becker és szerzőtársai (2022) szintén a német fogyasztókat vizsgálva azt tapasztalják, hogy azon réteg, amely a mobilbanki megoldásokat elsajátította, az internetbanki megoldásokat nagyobb arányban használja, miközben a bankautomatákkal, telefonos ügyfélszolgálatokkal és fiókokkal kapcsolatos aktivitásuk csökken. A digitalizáció a kis- és középvállalkozások (KKV-k) finanszírozását is érintheti, ezzel kapcsolatban Lu és szerzőtársai (2022) 2007-2017-es kínai adatok alapján azt állapították meg, hogy a KKV-k finanszírozási korlátai negatívan korrelálnak a helyi bankfiók arányával és a digitális pénzügyi bevonódás mértékével, amelyen belül a helyi bankok hatása különösen érvényes a kis, átlátható vállalatoknál, amelyek banki hitelektől kevésbé függő területeken működnek. Emellett megmutatják, hogy a digitális pénzügyi integráció és a helyi bankfiók helyettesítik egymást a KKV-k finanszírozási korlátai tekintetében. Ezen tanulmányok a banki fogyasztók töredezettségére erősítenek rá, azt mutatják meg, hogy az online bankolási megoldások elsajátítása, elfogadása nem történt még meg teljeskörűen, a fogyasztói kör érdemi részének számára meghatározó fontossággal bír a személyes ügyintézési lehetőségek megléte. Ezzel szemben viszont több ponton is rávilágítanak, hogy létezik egy felhasználói réteg, akik számára egyre kevésbé lényegesek a fizikai kontaktust igénylő, bankfiókban elérhető szolgáltatások a digitális megoldások széles körű elsajátítása okán, és akiknél a FinTech vállalatok a bankok komoly versenytársaiként jelennek meg.

Rátérve azon tanulmányokra, amelyek a bankfiók elérhetőség, azaz a személyes ügyintézés és a digitális bankolás kapcsolatát explicit módon vizsgálják, Khan (2004) az ezredforduló körüli, Egyesült Államokból származó adatok alapján elemzi a távolság relevanciáját az internetes banki szolgáltatások igénybevétele tekintetében. Arra a következtetésre jut, hogy a legközelebbi banktól való távolság nem befolyásolja az online banki megoldások igénybevételének mértékét, így inkább a tradicionális banki csatorna kiegészítéseként, nem pedig helyettesítőjeként értelmezhető. Calisir és Gumussoy (2008) későbbi, török fogyasztókra vonatkozó kutatásuk során hasonló következtetésre jutnak. Eredményeik alapján a fiatalok számára a netbankolás kiegészítő szereppel bír a bevásárlóközpontokban található bankfiók nyújtotta szolgáltatásokat tekintve, azokra jellemzően inkább csak a bankautomaták és a mobilbanki megoldások esetén lehet helyettesítőként tekinteni. De Blasio (2009) munkájában szintén azt a kérdést járja körül, hogy az internetes bankolás

helyettesítheti-e a bankfióki ügyintézést azon fogyasztók számára, akiknek a személyes ügyintézési lehetőségei korlátozottak a városi infrastruktúra hiánya és így a fióktól való távolság miatt. Arra jut olasz háztartások adatai alapján, hogy az elszigeteltebb fogyasztók online banki szokásai nem intenzívebbek, mint a kevésbé elszigeteltéké, a város mérete nincs összefüggésben az internetes banki szolgáltatások igénybevételével, valamint, hogy a kevésbé urbánus fogyasztók nagyobb jelentőséget tulajdonítanak a személyes kapcsolatoknak. Összességében a bankfiókokban történő, személyes ügyintézés és az online bankolás kapcsolatát lakossági oldalról explicit módon vizsgáló szakirodalom eddigi eredményei azt mutatják, hogy utóbbi nem képes teljes mértékben helyettesíteni előbbit, inkább annak kiegészítőjeként értelmezhető. Látható, hogy ezen, két ügyintézési mód közötti kapcsolatot explicit módon vizsgáló tudományos eredmények relatíve régebbiek, a banki digitalizálódás korábbi szakaszában, a jelenben érvényesnél terjedelmesebb fiókhálózatok mellett készültek, más országokra, területi egységekre vonatkozó tanulmányok alapján kerültek bemutatásra. Ehhez képest a jelenkorban Magyarországon a bankpiac jóval előrehaladottabb banki digitalizációs környezettel jellemezhető és jelentős fiókbezárási hullámon esett át, amellyel a már említett MNB BVI index legfrissebb, 2020-as rangsora alapján európai uniós összehasonlításban a hagyományos banki infrastruktúrát tekintve a rangsor végéhez közel, digitalizációt tekintve pedig szintén a rangsor második felében helyezkedik el (Asztalos et al., 2017; Bálint et al., 2020).

3. Célkitűzések

A disszertáció alapvetően a közép- és kelet-európai (KKE),¹¹ valamint a magyarországi bankok bankfiókokkal kapcsolatos és hitelezési stratégiáit járja körül, ezen belül pedig ezeknek a területi vetületeire koncentrál, illetve a társadalmi, pénzügyi bevonódási következményeit, szempontjait vizsgálja. A KKE országok csoportjának kijelölése a jelen disszertáció során ahhoz köthető, hogy ezen országok hasonló utat jártak be az utóbbi bő harminc évben, hiszen az 1990-es évek előtti időszakban ezekben az országokban alapvetően szocialista rendszerek voltak. Fontos, hogy a különböző országok, országcsoportok a poszt-szocialista átmenet különböző fázisaiban tartózkodnak, például nagyobb részük 2004-ben (illetve 2007-ben és 2013-ban) csatlakozott az Európai Unióhoz (EU), míg többen mind a mai napig tagjelölti vagy potenciális tagjelölti státuszban vannak az EU-hoz való csatlakozási folyamatot illetően. Abban viszont ezen országtömb megegyezik, hogy a rendszerváltozást követően a gazdasági és társadalmi struktúráik gyors változásokon mentek keresztül. Mindezek okán érdemes ezen régiót kiemelten vizsgálni, bizonyos elemzésekben egyben tekinteni, a pénzügyi rendszer különböző szempontjait figyelembe véve, a hitelintézeti struktúra alakulása és ennek társadalmi és gazdasági relevanciájának megismerése céljából. Mindezek azt is nagyban segítik, hogy a magyarországi fókuszú különböző elemzéseknek tágabb kontextust adjanak, olyan nemzetközi kitekintéssel szolgáljanak, amelyek Magyarországhoz hasonló társadalmi és gazdasági kihívásokkal szembesülő országokat vesznek figyelembe. Ezeknek fényében a disszertáció az alábbi általános és részcélokat takaró kutatási kérdésekre keresi a választ.

A szakirodalomban kifejtésre kerültek a határon átnyúló hitelintézeti terjeszkedésnek motiváló tényezői, mozgatórugói, valamint az európai hitelintézetek üzleti modell, azaz működés alapú klaszterelemzéseinek eredményei. Ezen megállapításokra alapozva jelen disszertáció első kutatási kérdéscsoportja a KKE régióban a 2008-09-es válság óta bekövetkezett határon átnyúló banki terjeszkedésre, valamint a régió bankjainak a nyugat-európai bankoktól való megkülönböztettségére fókuszál.

1. Mennyire tér el a KKE országok hitelintézeteinek regionális stratégiája és működése a többi, elsősorban nyugat-európai hitelintézetekétől?
 - 1.1. Meghatározó szerepet játszanak-e a KKE országok hitelintézetei a 2008-2009-es válság utáni regionális (KKE) határon átnyúló terjeszkedésben és ez ellentétes irányú-e a nyugat-európai bankcsoportok viselkedésével?

¹¹ A disszertáció során a közép- és kelet-európai régió alatt alapvetően a következő országok értendők: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Csehország, Észtország, Magyarország, Koszovó, Lettország, Litvánia, Montenegró, Észak-Macedónia, Lengyelország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia.

- 1.2. Egyértelműen és erőteljesen különbözik és megkülönböztethető a KKE országok hitelintézeteinek üzleti modellje a nyugat-európai bankcsoportok üzleti modelljétől bő tíz évvel a 2008-2009-es válságot követően?

A bankfiók elhelyezkedést taglaló szakirodalomban tapasztaltakhoz hasonlóan jelen disszertáció is keresi a fiókelhelyezkedésben tapasztalható területi mintázatokat, valamint a területi eloszlás fő társadalmi és gazdasági befolyásoló tényezőit, teszi ezt az európai uniós és a magyarországi hitelintézetek vizsgálatán keresztül.

2. Milyen területi mintázatok, szabályszerűségek fedezhetők fel az európai uniós hitelintézetek és a magyarországi hitelintézetek bankfiókjainak elhelyezkedése tekintetében?
 - 2.1. Milyen területi mintázatok lelhetők fel az európai unión belüli hitelintézetek fiókjait vizsgálva és azok összefüggésbe hozhatóak-e a gazdasági fejlettséggel?
 - 2.2. Milyen területi mintázatokat mutat a magyarországi bankfiókok elhelyezkedése települési szinten, valamint melyek a fiókeloszlás meghatározó társadalmi és gazdasági tényezői?

A fiókbezárások kapcsán a jelen dolgozat első lépésben megvizsgálja a 2008-2009-es válság óta tartó európai uniós és magyarországi fiókbezárási trend szabályszerűségeit, majd ezt követően a társadalmi következményekre helyeződik a fókusz, pénzügyi bevonódási és pénzügyi szolgáltatás ellátási dimenziókban, előbb makro, ország egészét figyelembe vevő, majd mikro, lokális nézőpontból.

3. Az európai uniós és a magyarországi hitelintézetek fiókbezárásai milyen hitelintézeti nézőpontok, megfontolások alapján mentek végbe és milyen társadalmi következményekkel jártak?
 - 3.1. Mely európai régiók tapasztalták a legnagyobb mértékű fiókbezárási hullámot a 2008-2009-es gazdasági válság után és ez a mintázat összefügg-e a gazdasági fejlettség szintjével?
 - 3.2. Magyarország egészét tekintve hogyan jellemezhető a válságot követő bankfiók bezárási trend, milyen településeken koncentrált és milyen pénzügyi bevonódási következményekkel járt, többek között a fiókhoz való eljutást tekintve?
 - 3.3. Települési szinten vizsgálódva hogyan változott a bezárási trend hatására a magyarországi pénzügyi kiszolgáltató központnak tekinthető települések köre és ellátási körzete?

A kutatási kérdések negyedik csoportja a magyarországi lakossági és vállalati hitelezést járja körül. Először a lakossági szegmensben pénzügyi bevonódási szempontok alapján területi alapon kerül megvizsgálásra a fiókok és hitelezési aktivitás közötti kapcsolat, valamint az informális hitelezés lehetséges előfordulása. Ez a szakirodalmi összefoglalóban bemutatott nézőpontokat

követve, a tulajdonosi háttér hitelezésben betöltött szerepével, és a jelen kor két jelentős kihívását érintve, a fenntarthatósági szempontok hitelezésben való érvényesülésével, valamint a koronavírus válság gazdasági hatásaival egészül ki, amely kérdéseknél a vállalati szektor áll a középpontban.

4. A magyarországi hitelintézeteknek a 2008-2021 közötti időszak egyes periódusaiban megvalósuló lakossági és vállalati hitelezési tevékenységét, stratégiáját vizsgálva milyen területi szabályszerűségek és gazdaságot befolyásoló következmények figyelhetők meg?
 - 4.1. A bankfiókok területi elhelyezkedése és a fiókbezárási trend hogyan függött össze a lakossági hitelezési aktivitással Magyarországon, látható-e közöttük erős kapcsolat?
 - 4.2. Mely magyarországi területek lehetnek a leginkább érintettek az elterjedt informális hitelezési forma, a formális pénzügyi rendszerből kiszorult lakosság számára alternatívát jelentő, uzsorahitelezés szempontjából?
 - 4.3. Milyen különbségek figyelhetők meg a Magyarországon működő belföldi és külföldi hitelintézetek hitelezését tekintve, mennyiben tér el az általuk finanszírozott vállalati réteg?
 - 4.4. Látható-e a magyarországi hitelintézeti szektor vállalati hitelezési aktivitásában a fenntarthatósági, zöld szempontok érvényesülésének erősödése az idő előrehaladtával?
 - 4.5. A hitellel rendelkező vállalatok mely rétege bizonyult sérülékenynek a koronavírus válság okozta gazdasági sokkot tekintve, illetve elhelyezkedésükben milyen területi mintázatok fedezhetők fel?

Végül, a disszertáció ötödik kutatási kérdéscsoportjában összpontosulnak mindazon kérdések, amelyek a fiókbezárások és a digitalizáció kapcsán, a szakirodalmi előzményekben bemutatottak szerint, az egyik legaktuálisabb kérdéskört jelentik a lakossági bankolási szokásokat tekintve. Ezen kérdések a fiókon belül, személyesen intézett és az online banki megoldásokon keresztül igénybe vett hitelintézeti szolgáltatások kapcsolatát, helyettesíthetőségét, fogyasztói preferálását veszik végig a magyar lakosságra vonatkozóan, emellett a folyamatok által leginkább sérülékeny csoportok feltárását tűzik ki célul.

5. Hogyan jellemezhetők és miként viszonyulnak egymáshoz a magyar lakosság bankfiókba járási és online bankolási szokásai?
 - 5.1. Melyek a lakosság bankfiókba járásával kapcsolatos legmeghatározóbb jellemzők és befolyásoló tényezők, a fióktól való távolság jelentős faktornak számít?
 - 5.2. Hogyan jellemezhető az online banki megoldások használata és a digitális fogékonyság, ezzel összefüggésben pedig hogyan alakulnak a személyes, fiókban történő és az online banki ügyintézés közötti preferenciák a jelenben és jövőben?

- 5.3. Miként alakították a fiókba járási és a pénzügyi szolgáltatások igénybevételi szokásokat a fiókbezárások, illetve a koronavírus járvány kitörése?
- 5.4. A lakossági percepciók alapján képes-e kiváltani az online bankolás a fiókba járást, az valódi alternatívát jelent-e a társadalom egészét tekintve?
- 5.5. Azonosítható-e olyan társadalmi szegmens, amely kifejezetten veszélyeztetett a formális pénzügyi szektorból való kizáródást tekintve, a fiókban való ügyintézés megnehezülése, távolabb kerülése okán?

4. Adatok és kutatási módszerek

4.1. Európai hitelintézeti elemzés

4.1.1. Európai hitelintézetek terjeszkedése

Az európai hitelintézeti terjeszkedés elemzése a Standard and Poor's Market Intelligence (SNL)¹² fúziók és felvásárlások (mergers and acquisitions, M&A) tranzakciós adatgyűjtésén alapszik. Ezen belül az elemzésbe kerülő tranzakciókat az európai célországban lévő intézmények fúzióját vagy felvásárlását takaró, 2009 és 2022 között végbemenő, olyan határon átnyúló (vagy a vevő vagy az eladó származási országa nem egyezik meg a célországgal) ügyletek jelentik, amelyeknél elérhető nyilvános adat a vevőről és az eladóról (sok esetben nem nyilvános a befektető/befektetői csoport). Ezek jellemzően bankcsoportok, illetve bankholdingok. A feltüntetésre kerülő tranzakciók tehát az adott időszak alatt megvalósuló határon átnyúló vételek és határon átnyúló eladások számát reprezentálják, tehát a terjeszkedési, kivonulási aktivitást mutatják.¹³

4.1.2. Európai hitelintézetek klaszterelemzése¹⁴

A klaszterelemzésben az Európában működő hitelintézetek (anya és leánybankok egyaránt) működésük, üzleti modelljük szerint kerülnek különböző csoportokba 2019 év végi, tehát a koronavírus válság előtti, pénzügyi kimutatás adataik figyelembevételével. Az adatok, amelyeken az elemzés alapszik az SNL adatgyűjtéséből származnak, amely adatbázis széles körben lefedi az Európában működő hitelintézeteket, és pénzügyi mutatóikat jó minőségben tartalmazza.

A csoportokba sorolás klaszterelemzéses módszertan segítségével történik, amelynek lényege, hogy nem irányított módon, egymáshoz képest heterogén, de önmagukban homogén csoportokat hoz létre egy adott megfigyeléshalmazra vonatkozó változók segítségével. Teszi mindezt egy meghatározott távolságdefiníció alapján, a változók szerint egymáshoz közeli megfigyelések azonos csoportba sorolásával. A klaszterelemzések két nagy csoportja a hierarchikus és nem hierarchikus (jellemzően partícionáló) módszerek (Kovács, 2014). Ezen csoportokból jelen elemzésben a hierarchikus módszerek közül a Ward-féle, míg a nem hierarchikusok közül a k -közép algoritmussal kerültek lefuttatásra a modellek.

A k -közép algoritmus lényege a sokaság, négyzetes eltérés minimalizálás melletti, k diszjunkt csoportra osztása (Ágoston, 2016):

¹² Azóta már Standard and Poor's Capital IQ.

¹³ A tranzakciók értéke az adatok elérhetőségének erős korlátozottsága miatt nem került be az elemzésbe.

¹⁴ Az alfejezetben bemutatott adatok és kutatási módszerek El-Meouch (2021a) tanulmányán alapulnak.

$$\sum_S \sum_{x_j \in S_i} d(x_j, \mu_i)^2 \rightarrow \min, \quad (1)$$

ahol μ_i a csoportközepek (változónkénti átlagok, centroidok), $d(x_j; x_k)$ pedig x_j és x_k pontok (euklidészi) távolsága (Kovács, 2014):

$$\sqrt{\sum_{i=1}^n (x_j^i - x_k^i)^2}, \quad (2)$$

ahol n a dimenziók, tehát a felhasznált változók számát mutatja. A módszer meghatározó jellemzője, hogy a klaszterek számát az algoritmus futását megelőzően szükséges megadni, valamint, hogy az algoritmus iteratív módon lokális optimumba kerül.

Ezzel szemben a Ward-féle hierarchikus klaszterelemzésnél az algoritmus egészen addig lépeget egyet-egyed előre az aktuálisan legközelebbi (egymáshoz képest leginkább hasonló) klaszterek (kezdetben pontok) összevonásával, amíg az eljárás végén csak egy klaszter marad (Kovács, 2014). Az elemzés során a Ward-féle hierarchikus klaszterelemzés esetében az euklidészi távolság négyzete került felhasználásra. E módszer különbözik továbbá a k -középpontú algoritmustól abban, hogy nem kell előre meghatározni a klaszterek számát az algoritmus futásához, az adott számosságú klasztereket utólag, a klaszterek összevonási sorrendjét (az egymástól való távolság szerint ábrázolva) mutató dendrogram alapján, vissza lehet fejteni.

A modellezéshez használt változók összeszedésében nagy segítséget jelentettek a szakirodalmi munkákban használt változóhalmazok, amelyek az alábbi kategóriák szerint lettek csoportosítva: 1) Méret;¹⁵ 2) Jövedelem;¹⁶ 3) Hitelezés;¹⁷ 4) Kereskedés;¹⁸ 5) Forrásoldali jellemzők;¹⁹ 6) Kockázatosság;²⁰ 7) Infrastruktúra, tulajdonosi szerkezet.²¹ Ezekből kiindulva az elérhető, így összegyűjtött releváns változók ezután sztenderdizálva²² lettek, majd annak érdekében, hogy az ugyanazt vagy nagyon hasonló jellemzőt mérő változók közül csak egy maradjon bent a modellezéshez felhasznált változók halmazában, a kezdeti változók korrelációs mátrixa lett figyelembe véve, amely az 1. táblázatban látható. A modellezésben végül azon változópárokból, amelyek esetében

¹⁵ Összes eszköz változót tartalmazza.

¹⁶ Kamateredmény aránya, díj- és jutalékeredmény aránya, kereskedési eredmény aránya, eszközarányos jövedelmezőség (ROA), saját tőke arányos jövedelmezőség (ROE), jövedelemarányos költségszint (CTI) változókat tartalmazza.

¹⁷ Hitel/betét arány, hitel/eszköz arány, banki hitel arány, háztartási hitel aránya, vállalati hitel aránya, hazai hitel aránya változókat tartalmazza.

¹⁸ Értékpapírok aránya, derivatívok aránya, kereskedési eszközök aránya, repok aránya, likvid eszközök aránya (az összes eszközhöz viszonyítva) változókat tartalmazza.

¹⁹ Saját tőke aránya, adósság aránya, banki betét aránya, fogyasztói betét aránya, vállalati betét aránya, összes kötelezettség aránya (az összes eszközhöz viszonyítva) változókat tartalmazza.

²⁰ Hitelezési kockázat/kamatkockázat aránya, kockázattal súlyozott eszközök/összes eszköz aránya (RWA), CET1 tőkeáttétel, T1 tőke aránya, fizikai tőke aránya változókat tartalmazza.

²¹ Eszközarányos bankfiókszám, eszközarányos munkavállalók száma, tulajdonosi szerkezet (takarékbank, szövetkezeti bank, privát bank, állami bank, részvénytársaság) változókat tartalmazza.

²² A sztenderdizálás a disszertáció során végig az átlag kivonását, majd a szórással való elosztást jelenti. L1 képlet: $z = \frac{x-\mu}{\sigma}$, ahol z a sztenderdizált, x a változó értéke, μ a minta átlaga, σ a minta szórása.

az abszolút értékben mért korreláció meghaladta a 0,5-t, kizárólag csak az egyik változó maradt bent, így a relatíve kiegyensúlyozott elemzést célozva.

1. táblázat: A európai hitelintézetek klaszterelemzéséhez használt kezdeti változóhalmaz korrelációs mátrixa

	Kamatbevétel arány	Díj- és jutalékbevétel arány	Kereskedési bevétel arány	ROA	ROE	CTI	MFÖ	Nettó hitel/Betét	Nettó hitel/Eszköz	Bruttó hitel/Eszköz	Bruttó hitel/Betét	Értékpapír/Eszköz	Banki betét/Eszköz	Betét/Eszköz	Adósság/Eszköz	Saját tőke/Eszköz	CET1 tőkeáttétel	Piaci/Hitel kockázat	RWA/Eszköz	TIER1 tőkearány	Fizikai saját tőke arány	Fizikai általános saját tőke arány	
Kamatbevétel arány	1,00																						
Díj- és jutalékbevétel arány	-0,53	1,00																					
Kereskedési bevétel arány	-0,57	-0,09	1,00																				
ROA	-0,09	-0,04	0,03	1,00																			
ROE	-0,09	-0,02	0,09	0,72	1,00																		
CTI	0,02	0,17	-0,15	-0,30	-0,55	1,00																	
MFÖ	-0,05	0,06	0,07	0,01	0,12	-0,17	1,00																
Nettó hitel/Betét	0,09	-0,15	-0,04	0,08	0,06	-0,14	0,24	1,00															
Nettó hitel/Eszköz	0,28	-0,20	-0,21	-0,01	0,00	-0,17	0,03	0,66	1,00														
Bruttó hitel/Eszköz	0,17	-0,13	-0,11	0,00	0,01	-0,10	0,00	0,39	0,58	1,00													
Bruttó hitel/Betét	0,06	-0,12	-0,02	0,07	0,06	-0,11	0,18	0,78	0,48	0,77	1,00												
Értékpapír/Eszköz	-0,03	0,05	0,05	-0,04	-0,09	0,03	0,03	-0,39	-0,56	-0,35	-0,31	1,00											
Banki betét/Eszköz	-0,04	0,08	-0,05	-0,08	-0,13	0,05	0,11	0,47	0,05	0,02	0,37	-0,04	1,00										
Betét/Eszköz	0,12	0,04	-0,14	-0,10	-0,07	0,06	-0,33	-0,63	0,03	0,02	-0,52	0,05	-0,63	1,00									
Adósság/Eszköz	0,07	-0,20	0,07	0,04	0,15	-0,15	0,39	0,42	0,12	0,07	0,33	-0,09	-0,13	-0,52	1,00								
Saját tőke/Eszköz	-0,07	-0,10	0,09	0,32	0,14	-0,08	-0,32	0,01	-0,14	-0,07	0,05	-0,03	-0,06	-0,22	-0,15	1,00							
CET1 tőkeáttétel	-0,02	0,06	0,05	-0,02	0,10	-0,17	0,98	0,25	0,08	0,03	0,18	0,03	0,12	-0,28	0,38	-0,42	1,00						
Piaci/Hitel kockázat	-0,13	-0,01	0,14	0,07	0,06	-0,02	0,03	-0,16	-0,28	-0,15	-0,10	0,19	-0,07	-0,09	0,02	0,16	0,01	1,00					
RWA/Eszköz	-0,02	-0,02	-0,01	0,00	-0,01	-0,01	-0,04	0,00	0,01	0,01	0,00	-0,03	0,00	0,01	-0,02	0,00	-0,03	0,01	1,00				
TIER1 tőkearány	-0,12	-0,01	0,08	0,13	0,03	0,10	-0,14	-0,09	-0,27	-0,17	-0,06	0,03	-0,01	-0,23	0,02	0,52	-0,28	0,09	-0,02	1,00			
Fizikai saját tőke arány	-0,07	-0,09	0,08	0,30	0,13	-0,08	-0,34	0,01	-0,14	-0,07	0,05	-0,03	-0,05	-0,21	-0,16	1,00	-0,44	0,15	0,00	0,53	1,00		
Fizikai ált. saját tőke arány	-0,07	-0,09	0,07	0,30	0,12	-0,07	-0,36	0,01	-0,14	-0,07	0,04	-0,03	-0,04	-0,20	-0,18	0,99	-0,45	0,15	0,00	0,52	1,00	1,00	

Forrás: SNL alapján saját számítás.

Az ily módon elvégzett változósűrítés után a kamatbevétel teljes bevételhez viszonyított aránya, az eszközarányos jövedelmezőség (ROA), a jövedelemarányos költség (CTI), a mérlegfőösszeg logaritmus (MFÖ), a nettó hitel/betét mutató, az eszközarányos értékpapír-, banki betét-, adósság- és saját tőke állomány, a piaci és hitelkockázat hányadosa, valamint a kockázattal súlyozott eszköz

érték az összes eszköz arányában (RWA/eszköz) változók segítségével futottak le a klaszterező algoritmusok. Azon 2301 európai hitelintézet került be a modellezési fázisba megfigyelésként, amelyekre ezen adatok elérhetők voltak 2019 év végére vonatkozóan.

A modellezés során több különböző modellverzió került lefuttatásra annak érdekében, hogy a választott modell paraméterek minél kevésbé legyenek szubjektívek és önkényesek. A modellváltozatok dimenzió: 1) particionáló k -középpontú, illetve Ward-féle hierarchikus modellek; 2) 4-30 közötti összes klaszterszám. Ezek mellett a végleges, optimális modellverzió robusztusságvizsgálati céllal összehasonlításra került négy olyan modellverzióval, amelyeknél a változók halmazából egy-egy változó egymás után egyesével kihagyásra került és így 1-4 közötti számú változó kihagyásával került lefuttatásra.

A modellezés során a végleges modell különböző mérőszámok segítségével lett kijelölve. Ezen mérőszámok közül első körben, az elemzés során legfontosabbnak kezelt optimalizációt mérő statisztika, az adott modellverzió átlagos silhouette értéke került kiszámításra. A silhouette érték egy adott megfigyelés tekintetében arról ad képet, hogy az mennyire került „megfelelő” klaszterbe (Rousseeuw, 1987), az alábbi képlet segítségével:

$$s(i) = \frac{b(i)-a(i)}{\max(a(i),b(i))}, \quad (3)$$

ahol $a(i)$ az adott megfigyelés átlagos távolságát mutatja a saját klaszterében lévő többi megfigyeléstől, $b(i)$ pedig az átlagos távolságot a legközelebbi klaszter megfigyeléseitől. A statisztika értéke -1 és 1 közé eshet, az 1-hez közeli érték azt jelzi, hogy az adott megfigyelés stabilan a megfelelő klaszterhez tartozik, 0-hoz közeli érték azt, hogy bizonytalan a besorolás, -1-hez közeli érték esetében pedig azt, hogy a megfigyelést stabilan más klaszterbe kellene sorolni. Az adott modellre vonatkozó silhouette értéket az összes modellezésben részt vevő megfigyelés silhouette értékének átlagolása adja, a magasabb érték stabilabb besorolást jelez.

Az elemzésben felhasznált másik mérőszámként az Adjusted Rand Index (ARI) statisztika, a Rand index (RI) egy módosított változata, a modellverziók egymáshoz képest mért stabilitásáról ad képet. Ezen mutatók páronkénti összehasonlítások segítségével azt mutatják meg, hogy két különböző klaszterezési eljárás során a kialakult klaszterek mekkora mértékben fednek át, azaz, hogy a két modellverzió mennyire vezet azonos csoportosításhoz (Vinh et al., 2009).

Az alap Rand Index (RI) mutató az alábbi alakot veszi fel (Rand, 1971):

$$RI = \frac{a+b}{a+b+c+d}, \quad (4)$$

A statisztika módosított verziója, az elemzésben használt Adjusted Rand Index (ARI) az alábbi képlet alapján kerül kiszámításra (Hubert & Arabie, 1985):

$$ARI = \frac{2*(a*b - c*d)}{(a+c)*(b+c)+(a+d)*(b+d)}, \quad (5)$$

amelyeknél a azon megfigyeléspárok száma, amelyek mindkét modellverzióban ugyanabba a klaszterbe kerülnek, b azon megfigyeléspárok száma, amelyek mindkét modellverzióban egymástól különböző klaszterekbe kerülnek, c (d) pedig azon megfigyeléspárok számát mutatja, amelyek az egyik (másik) modellverzióban ugyanolyan (különböző) klaszterbe, míg a másik (egyik) modellverzióban különböző (ugyanolyan) klaszterbe kerülnek.²³ A statisztikák akkor mutatnak hasonlóságot két modellverzió között, ha magas értéket vesznek fel, tehát a megfigyeléspárok zöme a és b halmazba kerül. Az ARI index értéke maximálisan 1 lehet, 0 esetén az átfedés a várható értékkel egyenlő.

Harmadik mérőszámként, a legjobban heterogenizáló modellverzió azonosítását segítő statisztika, a Calinski–Harabasz pseudo-F index is az elemzés részét képezi, amely így a klaszterek számának optimalizálására használható fel. Az index értéke azt mutatja meg, hogy egy adott klaszterezés során a klaszterek közötti variancia hogyan aránylik a klasztereken belüli varianciához az alábbi képlettel (Wilkinson et al., 2012):

$$Pseudo F = \frac{GSS / (K-1)}{WSS / (N-K)}, \quad (6)$$

ahol N a megfigyelések számát, K a klaszterek számát, GSS a klaszterek közötti négyzetösszeget, WSS pedig a klasztereken belüli négyzetösszeget jelöli. A statisztika magas értékei szoros és egymástól megfelelő módon szétválasztott klasztereket jeleznek.

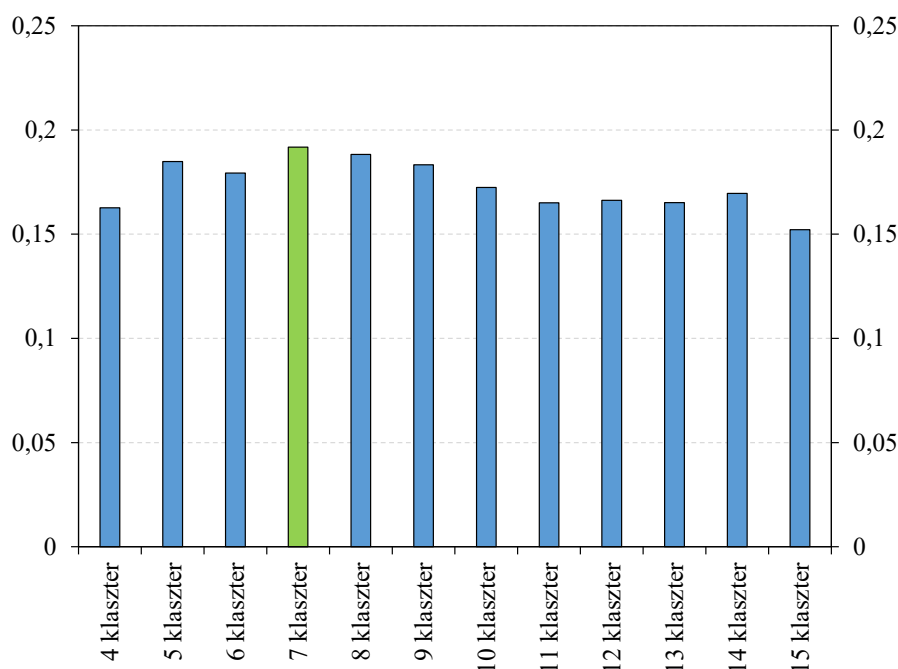
Az összes feljebb jelzett változót tartalmazó, hét klaszteres k -középpontú²⁴ klaszterelemzés lett kiválasztva végső modellként az optimalizáláshoz használt módszerek segítségével. Látható, hogy a legstabilabb csoportosítást a k -középpontú klaszterelemzéses modellek közül ezen, hét klaszteres modell mutatja, 0,19-es átlagos silhouette értékkel (2. ábra). Ezen klaszterszám esetén volt tapasztalható emellett a legmagasabb ARI érték (ARI: 0,43) az azonos klaszterszámú k -középpontú és Ward-féle klaszterelemzést összevetve is, valamint 0,75-ös és 0,76-os ARI-értékekkel, a hat és nyolc klaszteres modellverzióval való átfedés is erősnek bizonyult. A Calinski–Harabasz pseudo-

²³ $a+b+c+d$ az összes megfigyeléspárt takarja, így megegyezik $n * (n - 1) * 2$ -vel.

²⁴ Változó kihagyást tekintve a Ward-féle hierarchikus klaszterelemzés relatíve érzékenynek bizonyult, a különböző változókészletű modellverziói közötti ARI értékek jelentősen alacsonyabban alakultak, mint a k -középpontú modellverzióknál, ARI: 0,47 értékű volt esetükben a legmagasabb átfedés egy változó kivétele esetén, míg ez az érték a k -középpontú modelleknél ARI: 0,76-on alakult. Befolyásolhatta ezen érzékenységet az is, hogy az elemzés adatsora nagymintának minősül, míg a hierarchikus klaszterelemzési módszer főképp kismintás adatbázisoknál eredményez megfelelő elemzést.

F index részben támasztotta alá a kiválasztott hét klaszteres modellverziót, a különböző klaszterszámú modellek közül ez érte el a 4. legmagasabb, 305,27-es értéket.²⁵ Stabilitási, robusztussági szempontból is erősen szerepelt ezen modellverzió, a modellváltozatok közül a legmagasabb, 0,76-os ARI-értéket mutatta egy változó kihagyása esetén, míg a második legmagasabb, 0,51-es átlagos ARI értéket 1-4 kihagyott változó²⁶ esetén.²⁷

2. ábra: K-középpontú klaszterelemzések silhouette értékei klaszterek száma alapján

Megjegyzés: Mind a 11 feljebb részletezett változó szerepel az összes modellváltozatban. Alacsonyabb silhouette értékük okán a 16–30 klaszteres modellverziók nem szerepelnek az ábrán. Forrás: SNL alapján saját szerkesztés.

A kialakult csoportok üzleti modelljeinek azonosítása, elemzése mellett a klasztereket alkotó megfigyelések vizsgálata fontos szempont, ez jelen elemzésben a hitelintézetek földrajzi elhelyezkedése szerint történik meg. Kielemezésre kerül, hogy a közép- és kelet-európai (KKE),²⁸ valamint a nyugat-európai (NYE),²⁹ illetve a magyar intézmények mely klaszterekbe kerültek besorolásba. Emellett a külföldi anyabankkal rendelkező intézmények kerülnek fókuszba, valamint, hogy az anya- és leánybank intézmények jellemzően ugyanabba a klaszterbe tartoznak-e.

²⁵ Természetesen fontos információ a Calinski–Harabasz index értéke a csoportok homogenitását tekintve, viszont további releváns információ a csoportosítás relatív minőségéről az egyéb paramétereket használó klaszterezésekkel való összehasonlítás során kapható.

²⁶ A változók kihagyása a következő sorrendben történt a modellezés folyamán: 1) eszközarányos banki betétállomány; 2) eszközarányos adósságállomány; 3) eszközarányos értékpapír-állomány; 4) piaci és hitelkockázat hányadosa.

²⁷ További robusztusságvizsgálatként megvizsgálásra kerültek olyan modellverziók, amelyeknél a változók átlagolva lettek a 2017-2020 közötti, 2018-2020 közötti, valamint 2018-2019 közötti években, valamint a végső modell outlier-ektől megtisztított modellverziója is, amelyek sorrendben 0,49-es, 0,53-as, 0,49-es, illetve 0,90-es ARI-értékű átfedést mutattak a végső modellel. Az átfedések mértékét (ARI értékek) befolyásolhatja, hogy a *k*-középpontú klaszterelemzés a kiindulóponttól függően egy adott lokális optimumba kerül.

²⁸ KKE-i országok közé kerültek besorolásra: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Csehország, Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Montenegró, Észak-Macedónia, Lengyelország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia.

²⁹ NYE-i országok közé kerültek besorolásra: Andorra, Ausztria, Belgium, Franciaország, Németország, Írország, Olaszország, Monaco, Hollandia, Portugália, San Marino, Spanyolország, Svájc, Egyesült Királyság, Vatikán.

4.2. Bankfiókok területi és egyéb leíró elemzése

Az európai uniós és magyarországi bankfiókokkal kapcsolatos területi és egyéb leíró jellegű elemzések során szekunder adatok, valamint különféle területi és leíró, egy- vagy kétváltozós elemzések kerültek felhasználásra.

4.2.1. Európai uniós bankfiók elemzés adatok³⁰

Az európai uniós bankfiókokkal kapcsolatos elemzések során a bankfiókok elhelyezkedése, valamint bezárásai kerültek részletesebb kibontásra. Ennek alapját alapvetően az SNL bankfiók adatbázisa jelentette. A bankfiókok elhelyezkedésére vonatkozó elemzések a 2021. február 1-jei állapot alapján készültek el. A bankfiók bezárások esetében, a platform historikus adatainak hiányában, az elemzés a 2019. október és 2021. február közötti bankfiók állomány manuális letöltései segítségével jött létre. Tekintve, hogy az SNL-es bankfiók adatbázis alapvetően a bankok weboldalai alapján jön létre (a szolgáltató gyűjti össze azokat), így az adathalmaz teljessége, pontossága ezen weboldalakon található adatok minőségétől függ. Ennek folyamányaként az adatbázis teljességének megvizsgálása az Európai Központi Bank (EKB) Banking Structural Financial Indicators (SSI) elnevezésű, az európai uniós tagországokra vonatkozóan aggregáltan meglévő bankfiók állomány adatokkal való összehasonlítás során történt meg. Az SNL-es adatbázis lefedettségi aránya így az SSI-ben fellelhető bankfiók állomány 76 százalékát tette ki 2019. év végi adatok alapján, mely Németország figyelembevétele nélkül 87 százalékot mutatott. Ennek megfelelően az elemzés során a Németországhoz tartozó régióknál látható területi mintázatok nem kerülnek kiemelésre.

Az Európai Uniót felölelő³¹ elemzés alapvetően különböző regionális szinteken, az Európai Unió hivatalos Statisztikai Célú Területi Egységek Nomenklatúrájának (NUTS, Nomenclature of Territorial Units for Statistics) egyes szintjein vizsgálódik (Eurostat, 2021c). A területi elemzés folyamán első lépésben az egyes bankfiókok a QGIS szoftver MMQGIS elnevezésű kiegészítő pluginjának segítségével a címük alapján kerültek geokódolásra. Ezt követően ezen bankfiókok állományának és a vizsgált időszak alatti bezárásainak száma az ArcMap szoftver területi összekapcsoló funkciójának segítségével került aggregálásra és összekapcsolásra a különböző NUTS szinteken értelmezett régiókkal. Így álltak elő NUTS régiós szinteken az elemzéshez szükséges

³⁰ Az alfejezetben bemutatott adatok és kutatási módszerek El-Meouch (2021b) tanulmányán alapulnak.

³¹ Az azóta már az Európai Unióból kilépett Egyesült Királyság is az elemzés részét képezi.

mérőszámok, az 1000 főre jutó bankfiókok száma, az 1000 főre jutó bankfiók bezárások száma,³² valamint a bankfiók bezárások időszak eleji bankfiók állományhoz viszonyított aránya.

Az elemzés során ezen mérőszámok a gazdasági fejlettséggel kvázi területi kétváltozós vizsgálat keretein belül is összevetésre kerültek, az Európai Unió Kohéziós Politikának a 2014-2020 közötti időszakra vonatkozó Strukturális Alapjaihoz való hozzáférés szerinti NUTS2 régiós fejlettségi csoportosításának (European Commission, 2014) felhasználásával. Ezen csoportosítás a gazdasági fejlettség szerint három kategóriát különböztet meg: 1) Kevésbé fejlett régiók: az Európai Unió 27 tagországának (EU27) átlagos egy főre jutó GDP-jének 75 százalékát nem érik el; 2) Átmeneti régiók: az EU27 átlagos egy főre jutó GDP-jének 75 százalékát meghaladják, de 90 százalékát nem érik el; 3) Fejlett régiók: az EU27 átlagos egy főre jutó GDP-jének 90 százalékát meghaladják.

4.2.2. Magyarországi bankfiók elemzés adatok³³

A magyarországi bankfiókokkal kapcsolatos elemzések alapját a Magyar Nemzeti Bank (MNB) P56-os számú „Pénzforgalmat bonyolító hálózati egységek és ATM-ek elhelyezkedésére, valamint a nyújtott szolgáltatásokra vonatkozó adatok” elnevezésű adatszolgáltatása adta, amelyben a hitelintézeteknek kell a bankfiók- és ATM hálózatukkal kapcsolatosan adatot szolgáltatniuk. A bankfiók elhelyezkedést vizsgáló elemzés ezen adatbázis 2020.01.31-ei, koronavírus járvány kitörése előtti, állapotát vette alapul, az akkori bankfiókhálózat területi mintázatait vizsgálta leíró, majd regressziós módszertannal. A bankfiók bezárásokat taglaló elemzésnél a vizsgálat időhorizontja egészen a hitelintézetek bankfiókhálózatra vonatkozó stratégiáját jelentősen befolyásoló 2008-2009-es gazdasági válságig, így a P56-os adatszolgáltatás kezdete (2015) előtti időkre nyúlik vissza. Ennek köszönhetően a bezárásokat tartalmazó elemzési adatbázisban a P56-os adatszolgáltatás adatai az MNB-nek beküldött egyedi hitelintézeti bankfiókokra vonatkozó adatszolgáltatásokkal, valamint az egyes hitelintézetek weblapjain elérhető információkkal egészülnek ki. Ezen elemzés vizsgálati időhorizontjának kezdete 2008 szeptember, amelyet adatminőségi megfontolások mellett indokol az is, hogy ez az időpont a gazdasági világválság kiindulópontjának tekinthető, amelyet követően jelentős bankfiók bezárási trend volt megfigyelhető az Európai Unióban és Magyarországon is. Az időhorizont vége 2020 december, így 2008 szeptember és 2020 december közötti bankfiók bezárásokat és bankfiók nyitásokat fed le az ide kapcsolódó elemzés.

A hitelintézeteknél a fiókhálózat kialakítása elsősorban az adott hálózati egység jövedelmezősége, (méret)hatékonysága mentén megy végbe. Az ilyen jellemzők szerinti elemzés azonban két okból

³² Az elemzés fő mérőszámai így a különböző NUTS szinteken értendő népesség szám adatok arányában kerültek kiszámításra.

³³ Az alfejezetben bemutatott adatok és kutatási módszerek El-Meouch és Alpek (2021), El-Meouch és szerzőtársai (2021a), El-Meouch és szerzőtársai (2021b) és El-Meouch és szerzőtársai (2022) tanulmányain alapulnak.

nem valósulhat meg: 1) fiókszintű jövedelmezőségi, hatékonysági adatok nem állnak rendelkezésre, valamint 2) a fiókkal nem rendelkező települések esetében a hitelintézetek döntéshozói sem tudják ezen jellemzőket döntésükkor figyelembe venni. Ennek megfelelően a profitabilitást, így közvetve a hitelintézeti bankfiókokkal kapcsolatos döntések befolyásoló tényezőit (a szakirodalomban tapasztaltakhoz hasonlóan) egyéb, az egyes bankfiókok által kiszolgált területi egységekre vonatkozó, társadalmi és gazdasági jellemzők felhasználásával érdemes közelíteni, amelyek a döntéshozatal során képet adnak a területi egység piaci potenciáljáról, versenyhelyzetéről. Másik nézőpontból pedig a bankfiókhálózat alakulása jelentős következményekkel jár a lakosság pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáféréseinek szempontjából, heterogén módon érintheti az egyes területi egységeket pénzügyi bevonódást tekintve, így ezen területi egységek társadalmi és gazdasági jellemzők szerinti jellemzése emiatt is fontos elemzési dimenzió.

Mindezekből kifolyólag mind a bankfiók elhelyezkedés, mind a bankfiók bezárás esetén felhasználásra kerültek társadalmi és gazdasági változók, amelyek elsősorban az Országos Területfejlesztési és Területrendezési Információs Rendszerben (TeIR) elérhető adatokon alapulnak és település szintűek. Ezek közül a lakónépesség, az aktív népesség aránya³⁴ (vagy a 65 évnél idősebb népesség aránya), a népsűrűség, a nettó demográfiai arány³⁵, a működő vállalkozások (illetve regisztrált vállalkozások) egy lakosra jutó aránya, a társas vállalkozások aránya, a mezőgazdaságban és iparban működő vállalkozások aránya, a kis- és középvállalatok (KKV-k) aránya³⁶ és az álláskeresők egy főre jutó száma a Budapesten kívüli települések esetén a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) T-STAR adatbázisából, budapesti kerületek esetén pedig a BP T-STAR adatbázisából származó adatok alapján került kialakításra. A szintén TeIR-ben elérhető 2011-es népszámlálás adatai közül a külföldi nemzetiségre vonatkozó (külföldi nemzetiségűek aránya), az iskolázottsági (egyetemi végzettségűek aránya, legfeljebb általános iskolai végzettségűek aránya), valamint a foglalkoztatottsági adatok (egy főre jutó foglalkoztatottak száma) került felhasználásra. A TeIR-ben megtalálható Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) adatbázisok közül a személyi jövedelem adatokból az adófizetői átlagos éves jövedelem,³⁷ valamint a kettős könyvvitelt végző vállalatok adóbevallás adataiból az adott településhez tartozó külföldi vállalatok részaránya tartozott a felhasznált változók közé. Az adott településén élők online bankolási szokásai is meghatározóak mind a banki döntéshozást, mind a pénzügyi bevonódást tekintve, amelyekre vonatkozóan egyéb adat hiányában

³⁴ Az aktív népesség aránya a 15–64 év közötti népesség lakónépességhez viszonyított aránya.

³⁵ A nettó demográfiai arány az odavándorlások és elveszületések, valamint az elvándorlások és elhalálozások különbségének a lakónépességhez viszonyított arányaként értendő.

³⁶ Utóbbi négy jellemző a működő vállalkozások számának arányában értendő.

³⁷ Az SZJA adatok (összjövedelem, összes kereső száma) jövedelmi sávonként voltak elérhetőek, az átlagos jövedelem változó így ezek segítségével került kialakításra.

az egy főre jutó internetelőfizetések száma került be, amelynek alapját település szinten a KSH T-STAR, budapesti kerületi szinten az Információs és Technológiai Minisztérium (ITM) Infokommunikációs adatbázisa szolgáltatta.³⁸ További, TeIR-en kívüli indikátorok is felhasználásra kerültek, a KSH adott évre vonatkozó Helységnévtárában található helység jogállása jellemző, és a szűkebben értelmezett település típus³⁹ változó, valamint megalkotásra került a funkcionális távolság változó, amely az adott bankfiók és a bank döntési központja közötti távolságot jelenti kilométerben mérve.

A bankfiók elhelyezésének banki döntési befolyásoló tényezőit azonosító elemzés jellemzően 2017-es, míg a fiókbezárásokat tagláló elemzés elsősorban 2019-es adatok felhasználásával készült, az egyes elemzésekhez felhasznált alapadatokat, változókat és azok forrását, illetve időhorizontját összegezve a 2. táblázat tartalmazza.

A bankfiók elhelyezkedésének befolyásoló tényezőit azonosító regressziós elemzés előtt a felhasznált lehetséges magyarázó változók közötti korreláció is felmérésre került (3. táblázat). Ennek folyamán a túlzott korreláció okozta multikollinearitás elkerülése végett az abszolút értékben 0,4-es értéknél magasabb korrelációval rendelkező változópárok közül a szakirodalomban meghatározóbbnak bizonyuló változó lett megtartva. Ennek megfelelően a regressziós modellezés előtt a lakónépesség, a nettó demográfiai arány, az aktív népesség aránya, a külföldi nemzetiségűek aránya, az egy főre jutó működő vállalkozások, a külföldi vállalatok aránya, a KKV-k aránya és az átlagjövedelem maradt bent a lehetséges magyarázó változók halmazában, amely a modellezés során a település típus kategória változóval bővült ki.

³⁸ Az ITM internetelőfizetési adatai a 2016-os évvel bezárólag érhetőek el. A bankfiók bezárásos elemzésnél a budapesti kerületek esetén a 2016-os érték szerepel az azt követő évekre vonatkozó elemzésekben is, az elhelyezkedés elemzés esetében Budapest kerületeire a Budapest egészére jellemző 2017-es adattal kerültek a számítások elvégzésre.

³⁹ A település típus változó esetében a megyeszékhely, megyei jogú város és a megyei jogú város jogállású települések, valamint a nagyközség és a község jogállású települések össze lettek vonva sorrendben a megyeszékhely/megyei jogú város, valamint a község kategóriába.

2. táblázat: A bankfiókokkal kapcsolatos elemzésekhez felhasznált adatok és változók

Alapadat	(Kialakított) változó		Forrás	Időszak	
	Elhelyezkedés	Bezárás		Elhelyezkedés	Bezárás
Bankfiók adatok	Bankfiókok száma		MNB P56, egyedi adatszolgáltatás	2020.01.31	2008.09.01-2020.12.31
Lakónépesség	Lakónépesség		KSH BP-STAR, T-STAR	2017	2008, 2015, 2019
Népesség szám korcsoportok szerint	Aktív népesség aránya	65 év feletti népesség aránya	KSH BP-STAR, T-STAR	2017	2019
Népsűrűség	Népsűrűség	-	KSH BP-STAR, T-STAR	2017	-
Élveszületések, halálozások, oda- és elvándorlások száma	Nettó demográfiai arány	-	KSH BP-STAR, T-STAR	2017	-
Regisztrált, működő vállalkozások száma	Egy főre jutó működő vállalkozások száma	Egy főre jutó regisztrált vállalkozások száma	KSH BP-STAR, T-STAR	2017	2019
Társas vállalkozások száma	Társas vállalkozások aránya	-	KSH BP-STAR, T-STAR	2017	-
Mezőgazdaságban, iparban működő vállalkozások száma	Mezőgazdaságban, iparban működő vállalkozások aránya	-	KSH BP-STAR, T-STAR	2017	-
Kis- és középvállalkozások (KKV-k) száma	Kis- és középvállalkozások (KKV-k) aránya	-	KSH BP-STAR, T-STAR	2017	-
Álláskeresők száma	Egy főre jutó álláskeresők száma		KSH BP-STAR, T-STAR	2017	2019
Nemzetiségek száma	Külföldi nemzetiségűek aránya	-	KSH népszámlálás	2011	-
Iskolázottság	Egyetemi végzettségűek aránya	Legfeljebb általános iskolai végzettségűek aránya	KSH népszámlálás	2011	2011
Foglalkoztatottság	-	Egy főre jutó foglalkoztatottak száma	KSH népszámlálás	-	2011
Személyi jövedelem adatok	Átlagos éves jövedelem		NAV SZJA	2017	2018
Adóbevallás adatok	Külföldi vállalatok aránya	-	NAV TAO	2017	-
Internetelőfizetések száma	Egy főre jutó internetelőfizetések száma		ITM Infokommunikáció, KSH T-STAR	2017	2016, 2019
Helység jogállása	Település típus	Helység jogállása	KSH Helységnévtár	2019	2020
Funkcionális távolság	Funkcionális távolság	-	-	2020	-

Megjegyzés: Az „Elhelyezkedés” oszlop a bankfiók elhelyezkedéses, míg a „Bezárás” oszlop a bankfiók bezárással foglalkozó elemzéseknél felhasznált változókra és időszakokra utalnak.

3. táblázat: A bankfiók elhelyezkedést magyarázó változók korrelációs mátrixa

	Lakónépesség (ezer fő)	Nettó demográfiai arány	Népsűrűség	Aktív népesség aránya	Külföldi nemzetiségűek aránya	Egy főre jutó működő vállalkozások száma	Társas vállalkozások aránya	Külföldi vállalatok aránya	Mezőgazdasági vállalatok aránya	Ipari vállalatok aránya	KKV arány	Egy főre jutó álláskeresők száma	Egyetemi végzettségűek aránya	Átlag jövedelem (millió Ft)	Egy főre jutó internet előfizetések száma	Funkcionális távolság
Lakónépesség (ezer fő)	1,00															
Nettó demográfiai arány	0,03	1,00														
Népsűrűség	0,43	0,03	1,00													
Aktív népesség aránya	-0,03	-0,02	0,03	1,00												
Külföldi nemzetiségűek aránya	-0,05	-0,08	0,00	-0,05	1,00											
Egy főre jutó működő vállalkozások száma	0,10	0,03	0,10	-0,04	-0,07	1,00										
Társas vállalkozások aránya	0,29	0,12	0,27	-0,03	0,02	0,45	1,00									
Külföldi vállalatok aránya	-0,03	-0,03	0,01	0,00	0,05	-0,03	-0,08	1,00								
Mezőgazdasági vállalatok aránya	-0,18	-0,13	-0,11	-0,01	0,10	-0,13	-0,35	0,06	1,00							
Ipari vállalatok aránya	-0,07	0,04	-0,05	0,13	-0,04	-0,03	0,01	-0,02	-0,34	1,00						
KKV arány	-0,06	-0,02	-0,04	-0,03	-0,02	-0,07	-0,09	-0,04	0,06	-0,01	1,00					
Egy főre jutó álláskeresők száma	-0,13	-0,16	-0,09	0,03	0,39	-0,16	-0,17	0,00	0,30	-0,12	0,07	1,00				
Egyetemi végzettségűek aránya	0,46	0,21	0,36	-0,08	-0,14	0,30	0,49	-0,07	-0,36	-0,06	-0,07	-0,43	1,00			
Átlag jövedelem (millió Ft)	0,30	0,19	0,22	0,01	-0,32	0,23	0,43	-0,06	-0,41	0,09	-0,10	-0,62	0,71	1,00		
Egy főre jutó internet előfizetések száma	0,33	0,09	0,22	-0,03	-0,19	0,27	0,34	-0,06	-0,33	0,06	-0,06	-0,46	0,57	0,56	1,00	
Funkcionális távolság	-0,19	-0,15	-0,18	0,08	0,14	-0,14	-0,45	0,07	0,36	-0,11	0,06	0,36	-0,36	-0,53	-0,38	1,00

Megjegyzés: A településtípus kategorikus változó nem szerepel a táblázatban. Forrás: TeIR, KSH, NAV alapján saját számítás.

4.2.3. Magyarországi bankfiók bezárás elemzés módszertan⁴⁰

A magyarországi bankfiók bezárás elemzés makro és mikro szintű vizsgálatokat egyaránt tartalmaz. Egyfelől a bezárásokkal sújtott települések jellemzői (amelyek a banki döntéshozás feltárása okán lényegesek), illetve a bezárások okozta pénzügyi bevonódási és egyéb hozzáférési következmények kerülnek megvizsgálásra. Másfelől lokális szinten az egyes pénzügyi központnak tekinthető településekben és azok „ellátási körzetei” -ben tapasztalható változások kerülnek kiemelésre. Mindkét nézőpontú elemzés esetében a bankfiókhálózat vizsgált időszak alatti változásának bemutatása során kiemelt figyelem övezi a bankfiókkal nem rendelkező településeket és ezen településeken élők pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférési lehetőségeit. Ennek egyik fontos módszertani eszköze a legközelebbi bankfióktól vett távolság és annak változásának vizsgálata az elemzett időszak során. Az egyes bankfiók nélküli települések legközelebbi fióktól időben és kilométerben mért közúton vett távolsága a MapBox Directions API⁴¹ elnevezésű, OpenStreetMap adatbázis szolgáltatásaira építő, szoftver segítségével lett megállapítva az adott településcentrum koordinátáinak, valamint a fiók címének QGIS szoftver MMQIS plugin-nal történő geokódolása után.

A makro fókuszú elemzésben emellett megvizsgálásra kerül, hogy a bankfiók nélküli települések számának időszak során bekövetkező növekedése hogyan alakítja a fiókok koncentrátságát Magyarországon és ez hogyan viszonyul a lakónépesség koncentrátságához és az abban bekövetkező változásokhoz. Ennek érzékeltetésére Lorenz-görbék és azokhoz tartozó Gini-index-ek kerülnek bemutatásra. Emellett a bankfiókkal való ellátottság (online bankolásra vonatkozó települési adatok hiányában) az egy főre eső internetelőfizetések számával kerül összevetésre, amely indikációval szolgálhat a bankfiókok hiányában a pénzügyi szolgáltatások igénybevétele szempontjából jelentős szerepet betöltő, több tekintetben is felértékelődő online bankolást tekintve. A mikro fókuszú, lokális elemzés egyrészt a legközelebbi bankfiókos elemzés számításai alapján a jelentős „ellátási körzettel”⁴² rendelkező pénzügyi központok és „ellátási körzeteik” méretének alakulását vizsgálja. Ebből kifolyólag a megyeszékhelyek és megyei jogú városok kiemelésre kerülnek, amelyek közül három, Győr, Debrecen és Pécs, esettanulmány jelleggel, a városon belüli bankfiók állomány alakulásán keresztül kerül bemutatásra. A választást Győr esetében a kiemelkedően magas fiókszám, Debrecennél az olyan település hiánya, amelyhez a legközelebbi bankfiók Debrecenben van, Pécs esetében ezzel ellentétesen a jelentős számú településből és népességből álló

⁴⁰ Az alfejezetben bemutatott kutatási módszerek El-Meouch és szerzőtársai (2021a) és El-Meouch és szerzőtársai (2021b) tanulmányain alapulnak.

⁴¹ Elérhető: <https://docs.mapbox.com/api/navigation/directions/>

⁴² Egy település „ellátási körzete” a disszertáció során azon fiók nélküli települések összességét jelenti, amelyek számára a legközelebbi bankfiók az adott településen található.

„ellátási körzet” indokolja. Ezen felül a választás földrajzilag is heterogén, észak-nyugati, keleti és déli településeket foglal magában. Ezen városokon belüli elemzések ábráiban a megjelenő úthálózat szintén az OpenStreetMap adatbázisából származik.

4.2.4. Területi statisztikák⁴³

A bankfiókokkal kapcsolatos területi elemzések során sok esetben területi statisztika alkalmazására került sor annak érdekében, hogy a fiókhálózatnak, vagy a fiókbezárásoknak a területi autokorrelációjáról, klaszterezettségéről lehessen képet kapni. A területi autokorreláció megléte azt jelenti, hogy az adott ismerv területi eloszlása függ a megfigyelések közötti távolságtól. A pozitív területi autokorreláció megléte arra utal, hogy az egymáshoz közel eső megfigyelések az adott ismervet tekintve hasonlóak, a szomszédsági viszonyok jelentős hatással vannak a területi különbségekre (Tóth & Kincses, 2011). A területi autokorreláció és klaszterezettség megléte az elemzések során globális Moran-féle I, lokális Moran-féle I és Getis–Ord-féle G* területi statisztikák segítségével kerülnek megvizsgálásra.

A globális Moran-féle I azt mutatja meg, hogy a teljes sokaságot figyelembe véve az adott ismerv alapján látható-e területi autokorreláció egy adott adathalmazban. A statisztika értékét az alábbi egyenlet adja meg (Moran, 1948):

$$I = \frac{n}{2A} * \left(\frac{\delta_{ij} * \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^n (y_i - \bar{y}) * (y_j - \bar{y})}{\sum_{i=1}^n (y_i - \bar{y})^2} \right), \quad (7)$$

ahol n a megfigyelések számát, y_i a vizsgált változó i megfigyeléshez tartozó értékét, \bar{y} a változó súlyozatlan átlagát, A pedig a szomszédsági kapcsolatok számát jelzi. δ_{ij} értéke 1, ha i és j szomszédosak, egyébként 0. A globális Moran-féle I statisztika a -1 és 1 közötti sávban vehet fel értéket, pozitív területi autokorreláció esetén szignifikáns pozitív (1-hez közelítve erősödő), negatív autokorreláció esetén jelentősen negatív (-1-hez közelítve erősödő) értéket vesz fel, míg a 0 körüli értékek a területi autokorreláció hiányára utalnak.

A Moran-féle mutató lokális változata, a lokális I ugyanúgy a területi autokorreláció meglétét vizsgálja, de lokálisan, egy megfigyelést a középpontba helyezve teszi azt. A mutató a kiválasztott megfigyelés ismerv értékét hasonlítja össze az akörüli szomszéd megfigyelések ismerv értékeivel és így ad képet arról, hogy az adott megfigyelésre vonatkozóan megfigyelhető-e, és ha igen, milyen irányú, területi autokorreláció (Tóth, 2003). A statisztika erőssége továbbá, hogy azt is megtudja mutatni, hogy az adott megfigyelés mekkora részben felelős a globális, teljes adathalmazon

⁴³ Az alfejezetben bemutatott kutatási módszerek El-Meouch (2021b), El-Meouch és Alpek (2021), El-Meouch és szerzőtársai (2021a) és El-Meouch és szerzőtársai (2022) tanulmányain alapulnak.

mért területi autokorreláció mértékéért, mekkora ehhez az adott megfigyelés hozzájárulása (Anselin, 1995). A statisztika az alábbi egyenlet alapján kerül kiszámításra (Getis & Ord, 1996):

$$I_i = \frac{Z_i - \bar{Z}}{S_Z^2} * \sum_{j=1}^N [W_{ij} * (Z_j - \bar{Z})], \quad (8)$$

ahol \bar{Z} a megfigyelések átlaga, Z_i az i megfigyelés értéke, Z_j a további megfigyelések értékei, S_Z^2 a vizsgált megfigyelésekhez tartozó ismerv értékek szórása, W_{ij} pedig a szomszédsági mátrix adott értékeihez tartozó súly. A statisztika értékei a globális Moran-féle I statisztikához hasonlóan értelmezendők. A statisztika alapján a megfigyelések öt csoportba kerülnek a területi autokorreláció és az ismerv értékek alapján: 0) autokorreláció hiánya; 1) pozitív autokorreláció, magas lokális és környékbeli ismerv érték; 2) pozitív autokorreláció, alacsony helyi és környékbeli ismerv érték; 3) negatív autokorreláció, alacsony lokális és magas környékbeli ismerv érték; 4) negatív autokorreláció, magas helyi és alacsony környékbeli ismerv érték.

A Getis–Ord-féle hot- és coldspot elemzésben a lokális G és G* statisztikák kerülnek kiszámításra (Getis & Ord, 1992; Ord & Getis, 1995), amelyek azt mutatják meg, hogy az adott megfigyelés környezetében az adott ismervet tekintve a sokasági átlaghoz képest szignifikánsan magasabb vagy alacsonyabb értékek figyelhetők meg. Előbbi esetében értelemszerűen hotspot, utobbinál cold spot kerül azonosításra (Szakálné Kanó, 2011). A statisztika két változata közül az elemzésekben a lokális G* statisztika kerül kiszámításra, amely az alap, lokális G statisztikától abban különbözik, hogy a szomszédos megfigyelések értékei mellett az adott, középpontban lévő megfigyelés értékét is figyelembe veszi. A statisztika az alábbi képlet alapján számítható ki (Szakálné Kanó, 2011):

$$G_i^* = \frac{\sum_{j=1}^M w_{ij} d_j}{\sqrt{\frac{\sum_{j=1}^M d_j^2}{M} \sqrt{\frac{M \sum_{j=1}^M w_{ij}^2 - (\sum_{j=1}^M w_{ij})^2}{M-1}}}}, \quad (9)$$

ahol M a vizsgált megfigyelések számát, w_{ij} a szomszédsági mátrix i -edik sorának j -edik elemét, d_j pedig a megfigyelés adott változó értékének az átlagtól vett eltérését jelzi. A statisztika standard normális eloszlású, így 1,96-ot meghaladó értékeknél pozitívan, $-1,96$ -nál alacsonyabb értékeknél pedig negatívan szignifikáns 5 százalékos szignifikancia szint mellett.

A területi statisztikák esetén láthatóan fontos összetevő a szomszédság definiálása, ez kétféleképpen történhet: 1) egy előre összeállított szomszédsági mátrix kerül megadásra bemenő paraméterként és ennek segítségével készülnek el a számítások; 2) szomszédos területek, zónák segítségével

vagy a megfigyelések közötti távolsággal kerül meghatározásra a szomszédsági viszony⁴⁴ (Tóth, 2003). A jelen disszertáció elemzéseit utóbbi módszerrel éltek.

A magyarországi bankfiók elhelyezkedés elemzésben a globális és lokális I statisztika az lctools⁴⁵ elnevezésű, R szoftverhez telepíthető csomag, míg a lokális G* a GeoDa elnevezésű, Anselin és szerzőtársai (2006) által kifejlesztett, szoftver segítségével lett kiszámítva. Utóbbi került felhasználásra a magyarországi bankfiók bezárásos elemzésekben is. Ezen elemzéseknél a megfigyeléseket a települések tették ki, a vizsgált ismérv a település bankfiók száma volt, valamint alapvetően öt szomszéd szám bemenő paraméter lett beállítva. Az elhelyezkedés elemzésnél érzékenységvizsgálati megfontolásból a globális és lokális I statisztika sokféle szomszéd szám paraméterrel, valamint súlymátrix-szal került lefuttatásra (melyekre az eredmények robusztusak), a fő eredmények öt szomszéd számos és bináris súlymátrixos futtatást takarnak. A lokális G* esetén öt szomszéd szám és sor-sztenderdizált súlymátrix került meghatározásra, de az eredmények robusztusak a kiválasztott szomszéd számokat vagy a súlymátrix-ot tekintve. A bankfiók bezárásos elemzés esetében a lokális G*-nál öt szomszéd szám paraméter, valamint inverz-távolság súly lett beállítva a GeoDa futtatásánál. Az európai uniós bankfiók elemzés során végig NUTS3-as léptékek voltak a területi autokorrelációs vizsgálatok és a hotspot elemzés, a vizsgált ismérv pedig az 1000 före jutó bankfiók szám volt. Ezen elemzésben lévő statisztikák az ArcMap szoftver eljárásaival és a következő paraméter beállításokkal készültek: a globális és lokális I-nél távolság alapján fordítottan súlyozva kerültek be a szomszéd megfigyelések az elemzésbe; a lokális G* statisztika esetében pedig a szoftver optimalizációs eljárása során megállapításra kerülő fix távolságra lévő megfigyelések lettek szomszédként meghatározva és ezek egységnyi súllyal kerültek be az elemzésbe.

4.3. Hitelezési elemzések módszertana

Az elemzések során felhasznált magyarországi hitelezési adatok alapját az MNB L10-es kódú, „Felvett vállalati és háztartási hitelek adatai” elnevezésű Központi Hitelinformációs Rendszerből (KHR) származó, L11-es kódú „Nyújtott vállalati és háztartási hitelek hitelkockázati adatai” elnevezésű, és az MNB HITREG adatszolgáltatások adják.

⁴⁴ Utóbbinál a távolabb lévő megfigyelések például alacsonyabb súllyal kerülhetnek be az elemzésbe.

⁴⁵ Elérhető: <https://www.rdocumentation.org/packages/lctools/versions/0.2-8>

4.3.1. Bankfiókok és hitelezés kapcsolata⁴⁶

A bankfiókok és hitelezés kapcsolatát vizsgáló elemzéshez felhasznált hitelezési adatokat tekintve a hitelintézeti szektor teljes körű hitelfolyósítási adatai járás szinten,⁴⁷ az ingatlannal fedezett jelzáloghitel folyósítási adatai települési szinten állnak rendelkezésre. Előbbi esetén 2008 és 2020 közötti adatok, míg utóbbi esetén az adatszolgáltatás kezdetétől, 2015-től 2020-ig tartó időszak adatai kerültek felhasználásra. Az adatok és az adattartalom korlátait fontos megemlíteni, egyrészt a járás szintű adatok elemzése esetén a járások technikai okokból homogén egységekként vannak kezelve, amely a valóság leegyszerűsítését jelentheti bizonyos esetekben, másrészt a települési adatok nem teljes körűek, hanem kizárólag az ingatlannal fedezett jelzáloghiteleket tartalmazzák, melyben a fedezet címe szerinti település érhető el.

A hitelezés és a bankfiókok kapcsolatával foglalkozó elemzés célja a jelen disszertációban az alapvető összefüggések mélyebb megismerése, kevésbé az ok-okozati irányok kijelölése. Ennek oka egyrészt, hogy az egyes fiókok hitelezési adatainak hiánya és az előző bekezdésben kifejtett, meglévő hitelezési adatkorlátok miatt a konkrét bankfiókok és az általuk értékesített hitelek összekötése nem megvalósítható. Másrészt, a hitelezés és a bankfiókok megléte (bezárásai) közötti összefüggést tekintve elméletben is nehezen meghatározható az esetleges hatás iránya, hiszen vélhetően a két jellemző egyaránt hat egymásra. A bankfiókokkal való nagyobb arányú lefedettség előidézheti a nagyobb intenzitású hitelezést (elérés könnyebbsége, pénzügyi tudatosság, tudás elterjedtsége), de egy fiókokkal kevésbé, vagy egyáltalán le nem fedett terület, település relatíve magas intenzitású hitelezési aktivitása is ösztönözheti a bankokat a fiókokkal való lefedettség biztosítására vagy növelésére. Ugyanezen okokból adott bankfiók bezárások hitelezésre való hatását is nehéz mérni, hiszen a bezárásnál feltehető, hogy az nem feltétlenül egy exogén döntés, hanem az adott térség hitelezési, jövedelmezőségi teljesítménye befolyásolja azt.

A hitelezés és a fiókok kapcsolatának vizsgálata a jelen disszertációban – többek között az előbbiekkal összhangban – alapvetően pénzügyi hozzáférési központú. A térképes bemutatás mellett a fiókkal lefedett területi egységek esetén a hitelfolyósítási adatok (folyósított hitelszerződések száma és volumene) a fiókok számával, fiók nélküli területi egységek (települések) esetében a legközelebbi bankfióktól vett távolsággal kerültek összevetésre korrelációs együtthatók

⁴⁶ Az alfejezetben bemutatott adatok és kutatási módszerek El-Meouch és szerzőtársai (2021b) tanulmányán alapulnak.

⁴⁷ A járások, mint közigazgatási egységek újbóli, 2013-as bevezetése előtti hitelszerződések a későbbi járások felosztása szerint lettek besorolva.

kiszámításával, járási és települési szinten is.^{48,49} A 2008 és 2020 közötti fiókbezárások esetében csoportokba lettek osztva a magyarországi járások a fiókszám relatív változása szerint, melyeknél a csoporthatárok 35, 45, 55 százalékos csökkenésnél, a bezárási arány járások közötti eloszlásának kvartiliseihez közel eső értékeknél lettek meghatározva. A csoportokat kialakító intervallumok alulról zártak, felülről nyitottak. Végül a járási szintű 2008 és 2020 közötti bankfiók szám változás és az adott járás hitelfolyósítási részarányának adott időszaki változása közötti korreláció is kiszámításra került.

4.3.2. Uzsorahitelezés⁵⁰

Az elemzés az elterjedt uzsorahitelezésnek potenciálisan kitett magyarországi területek azonosítását célozza. Ennek érdekében feltérképezésre kerülnek azon területek, amelyeknél korlátozottak a lehetőségek a formális pénzügyi rendszerrel való kapcsolatfelvételre. Ezek alapján az elemzésben az ország gazdaságilag legelmaradottabb térségei esetében kerül megvizsgálásra a bankkapcsolat megléte, ugyanis ennek alacsony mértéke, vagy hiánya és a rossz anyagi helyzet vezethet az egyes területeken az uzsorahitelezés széleskörű elterjedéséhez, ahogyan az a szakirodalmi áttekintésben bemutatásra került.

A 2011-es népszámlálás⁵¹ települési szintű adataiból a gazdasági elmaradottság méréséhez a következő változók kerültek beszámításra: 1) munkanélküliségi ráta (%): a munkanélküliek száma a munkanélküliek és a foglalkoztatottak számának arányában; 2) alapfokú iskolai végzettségűek aránya (%): a legfeljebb alapfokú végzettséggel rendelkezők száma a felnőtt lakosság arányában; 3) komfort nélküli lakások aránya (%): azon lakások aránya, amelyek legalább egy lakószobával és főzőhellyel rendelkeznek, de nem rendelkeznek fürdőszobával és mellékhellyel, a víz- és villanyellátás nem biztosított, továbbá kizárólag egyedi módon fűthető; valamint 4) zsúfoltság (fő/100 szoba): 100 szobára jutó lakók száma.

A gazdasági-lakhatási elmaradottsági index ezen négy változó sztenderdizáltjának⁵² számtani átlagaként jött létre, a mutató kialakult értékeinek összehasonlításán keresztül pedig a települések egymáshoz viszonyított helyzete olvasható ki. Az index ezután négy kategóriára lett bontva az

⁴⁸ A bankfiókkal nem rendelkező települések bankfiók szám alapján értelemszerűen homogének, így esetükben a bankfióktól vett távolság tekintendő releváns változónak a bankfiók jelenlétével kapcsolatos témakörben. Ezáltal az időszak alatt bármikor bankfiókkal rendelkező települések esetében a bankfiók szám és jelzáloghitel penetráció közötti korreláció, míg a bankfiók nélküli települések esetében a penetrációnak a bankfióktól vett távolságával való korrelációja került kiszámításra.

⁴⁹ A járási szintű elemzés esetében a korrelációs együtthatók kiszámítása a budapesti kerületek elemzéséből való kivételével is elkészült, hiszen a budapesti kerületek könnyebben átjárhatók, mint a további járások határai, így esetükben a határokon való átjárással járó költségek kevésbé merülnek fel korlátozó tényezőként.

⁵⁰ Az alfejezetben bemutatott adatok és kutatási módszerek El-Meouch és szerzőtársai (2020) tanulmányán alapulnak.

⁵¹ Bár az adatok némiképp elavultnak tekinthetők, az adatok teljeskörűsége és minősége indokolja azok használatát, emellett nem valószínű, hogy sok település relatív gazdasági helyzete javult volna jelentősen az eltelt időszakban.

⁵² L1 képlet alapján történt a sztenderdizálás.

indikátor értékeinek gyakorisági eloszlása alapján. Tekintve, hogy az elemzés célja a legkedvezőtlenebb gazdasági-lakhatási helyzetű települések lehatárolása volt, az eloszlás legelmaradottabb végéről indulva lett meghatározva a legkevésbé fejlett települések csoportja. A meghatározás alapja a szomszédos osztályok közötti, arányaiban nagymértékű relatívgyakoriság-változás, valamint a kijelölendő relatív gyakoriság volt.⁵³ Ezt követően hasonló módon lett lehatárolva a további három csoport is, amelyek kevésbé kerültek az elemzés fókuszába a kutatási cél miatt.

Ezt követően a formális hitelpenetráció került fókuszba, ez alapján kerültek feltérképezésre a területek, amelyhez a KHR járási szintű⁵⁴ 2018. év végi adatai lettek felhasználva. Az indikátor a hitellel rendelkező és a teljes felnőtt korú lakosság arányaként jött létre, amely segítségével alacsony hitelpenetrációval rendelkező járások kerültek azonosításra. A gazdasági-lakhatási elmaradottsághoz hasonlóan, az elemzés célja miatt itt is a legalacsonyabb hitelpenetrációjú kategóriák felől a nagyobb penetrációjúak felé haladva került lehatárolásra az alacsony hitelpenetrációjú csoport, a relatíve legnagyobb gyakoriság változás, és a kijelölésre kerülő relatív gyakoriság mentén.⁵⁵ Ezt követően az elemzés fókuszában szintén kevésbé lévő, másik két, magasabb hitelpenetrációjú csoport közötti választópont is kijelölésre került. Ezután az uzorahitelezés széleskörű elterjedésének kitett települések a legelmaradottabb gazdasági-lakhatási helyzet és alacsony hitelpenetráció metszetében lettek azonosítva, majd az eredmény validitásának, hihetőségének ellenőrzése érdekében a 2019. év végi bankfiók lefedettséggel kerültek összehasonlításra, amely a formális pénzügyi rendszerhez való hozzáférést jól érzékelteti.

4.3.3. Fenntartható hitelezés⁵⁶

A fenntartható hitelezés vizsgálatát célzó elemzés alapvetően az MNB HITREG adatszolgáltatáson alapszik, a vállalatoknak 2016 és 2020 között nyújtott hitelek kamatfelárai kerülnek megvizsgálásra. Ezzel az válik az elemzés tárgyává, hogy a kevésbé fenntartható működést folytató, vagy projektet teljesítő vállalatok feláraiban (amely a hitel kockázatosságával függ össze) tükröződik-e a klímaváltozásból eredő pénzügyi kockázat, amely így esetleges felár növekedést vonhat maga után a vizsgált időszak alatt. A folyósított hitelszerződéseknek különböző szempontok szerinti szűkítésére volt szükség az összehasonlíthatóság és az elemzési cél minél pontosabb eléréséhez.

⁵³ A kiválasztott választópontonál több, mint másfelszeresére és 1,67 százalékponttal ugrott meg a relatív gyakoriság (aminél alacsonyabb volt az ugrás az annál magasabb, tehát elmaradottabb, öt index osztályban), és így a választópont által kijelölt gazdaságilag leginkább elmaradott kategória 15 százalékot el nem érő relatív gyakorisággal szerepelt az eloszlásban (29), ami szintén célja volt az elemzésnek.

⁵⁴ Ahogyan az az előző alfejezetben kifejtésre került, a hiteladatok járási szinten állnak rendelkezésre, mélyebb területi bontásban (pl. települési szint) nem.

⁵⁵ A kiválasztott választópontonál kétszeresére és 4,6 százalékponttal ugrott a relatív gyakoriság, és általa szintén 15 százalék alatti relatív gyakoriságú halmaz került kijelölésre (31), ami célként fogalmazódott meg.

⁵⁶ Az alfejezetben bemutatott adatok és kutatási módszerek Málits és szerzőtársai (2022) tanulmányán alapulnak.

Az elemzési halmazt kizárólag az állami vagy jegybanki programmal nem támogatott, referencia kamathoz kötött beruházási hitelek alkotják. A referenciakamathoz kötöttség elvárása a kamatfelárak összehasonlíthatóságában játszik nagy szerepet, a támogatás hiánya pedig a kamatfelárban nyújtott támogatások okozta torzítástól tisztítja meg az elemzést. A beruházási hitelekre való szűrés azzal indokolható, hogy a vizsgált időszak alatti esetleges kamatfelár változás jellemzően inkább a hosszabb távú hiteleknél keresendő, amelyek így relevánsabbak a klímaváltozás kockázatait tekintve.

Vállalkozás (vagy projekt) szintű fenntarthatósági jellemzők hiányában a folyósított hitelek felárai nemzetgazdasági ág szinten kerültek aggregálásra, az így kapott átlagos hitelfelárak időbeli változásai kerültek fókuszba. Nemzetgazdasági áganként az oda tartozó vállalatok karbonintezítés szempontjából nem vehetők homogénnek,⁵⁷ ennek ellenére, a fenntarthatósági támpontok meglétének szükségessége okán, ezen az aggregáltsági fokon, az Európai Bankhatóság (EBA) 2021-es üvegházhatás mértékével foglalkozó felmérése alapján (Európai Bankhatóság [EBA], 2021) kerülnek kategorizálásra a fenntarthatónak és kevésbé fenntarthatónak tekinthető nemzetgazdasági ágak.

Az elemzés korlátai közé tartozik, hogy a meghitelezett vállalatok összetételben eltérhetnek az adott nemzetgazdasági ágakban az egyes évek során, illetve adatok híján nem mérhető a nem meghitelezett vállalatok okozta torzítás sem, emellett a kamatfelár megszabását egyéb nem vagy nehezen mérhető körülmények is meghatározhatják.

4.3.4. Sérülékenység a koronavírus járványban⁵⁸

Nemzetgazdasági ág (és méret⁵⁹) szerinti aggregációra került sor a koronavírus járvány során sérülékenynek tekinthető gazdasági szektorok azonosításánál is, ahol a hitellel rendelkező vállalkozások 2020-as évi gazdasági teljesítménye és helyzete került összehasonlításra a 2019-essel. Az elemzés a Nemzeti Adó- és Vámhivatal (NAV) felé beküldött adóbevallásokban szereplő 2019 és 2020 év végi mérleg és eredménykimutatás adatokon, valamint az MNB HITREG adatbázisában elérhető 2019 és 2020 év végi hiteladatokon alapszik. Az elemzés során állományi (stock) és forgalmi (flow) jellegű adatok is felhasználásra kerülnek, előbbiek a 2019.12.31-i és 2020.12.31-i

⁵⁷ Felhozható a villamosenergia-termelési ág, amelyen belül a klímaharcban felkarolandó (pl. naperómű, szélérómű), de ugyanúgy visszafogásra javasolt (pl. széleneróművek) területek is vannak. Emellett vannak az átállási időszakban részarányukat tekintve növelni kívánt alágazatok (pl. földgáztermelés az időjárásfüggő „zöld” villamosenergia-termelés miatti ingadozás kiegyenlítésére) is.

⁵⁸ Az alfejezetben bemutatott adatok és kutatási módszerek El-Meouch és szerzőtársai (2024b) tanulmányán alapulnak.

⁵⁹ Méret szerinti bontás alatt az elemzésben a KKV-törvény szerint meghatározott mikro-, kis-, közép-, és nagyvállalati bontás értendő (2004. évi XXXIV. törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról, 2004).

állapotot mutatják, utóbbiak a 2019.01.01 és 2019.12.31 és a 2020.01.01 és 2020.12.31 közötti időszakot ölelik fel.

A koronavírus járvány által erőteljesebben sújtott ágazatú és méretű vállalatok identifikálásához két pénzügyi indikátor került meghatározásra, mindkét esetben vállalati szinten, egyfelől az eladósodottsági (10), másfelől a jövedelmezőségi (11) helyzet leírására. Előbbi mutató⁶⁰ kiszámítása az alábbiak szerint történik:

$$\text{Eladósodottsági mutató} = \frac{\text{év végén fennálló hiteltartozás}}{\text{adott évben elért kamatok, adózás, értékcsökkenés és amortizáció előtti eredmény} \cdot} \quad (10)$$

(Earnings Before Interest, Taxes, Depreciation and Amortization, EBITDA)

A vállalatok jövedelmezőségi helyzetére vonatkozóan a jövedelmezőség a saját tőke arányában lett felhasználva az alábbiak szerint:

$$\text{Jövedelmezőségi mutató} = \frac{\text{adott évben elért adózás előtti eredmény (Earnings Before Taxes, EBT)}}{\text{vállalat saját tőkéje év végén}} \quad (11)$$

Előbbi indikátor a vállalati hitelképességet jelzi, azt mutatja meg, ha egy vállalat a hitelképességéhez képest jelentős adóssággal rendelkezik és így kockázatos, míg utóbbi indikátor a vállalkozás alapvető működéséről, jelen- és jövőbeli életképességéről ad képet.⁶¹ A vállalatok az indikátorok szintje szerint az alábbi kategóriákba kerültek:

A) Jövedelmezőség (Adózás előtti eredmény/Saját tőke):

- 1) Negatív jövedelmezőségű
- 2) 0-0,05 közötti jövedelmezőség arányú
- 3) 0,05-0,1 közötti jövedelmezőség arányú
- 4) 0,1-0,15 közötti jövedelmezőség arányú
- 5) 0,15-0,3 közötti jövedelmezőség arányú
- 6) 0,3 feletti jövedelmezőség arányú

B) Eladósodottság (Hitel tartozás/EBITDA):

- 1) Alacsony szinten eladósodott (mutató értéke 0-1 között)
- 2) Mérsékelten eladósodott (mutató értéke 1-4 között)
- 3) Jelentősen eladósodott (mutató értéke negatív vagy 4-nél nagyobb)

A két indikátor kategóriái szerinti gyakorisági eloszlások 2019 év vége és 2020 év vége közötti változásán alapszanak az elemzés fő eredményei, nemzetgazdasági ág és vállalatméret szerinti bontásban, illetve a két dimenzió metszetében. Például a mezőgazdaság nemzetgazdasági ágban a

⁶⁰ A Bank of England (angol jegybank) is ezen mutató segítségével vezetett be eladósodottsági indikátort a 2019. júliusi Pénzügyi Stabilitási Jelentésében az eladósodottság mérése céljából (Bank of England [BOE], 2019).

⁶¹ Az eladósodottsági indikátor több esetben is fellelhető az MNB periodikusan megjelenő kiadványában, a Pénzügyi Stabilitási Jelentésben (Magyar Nemzeti Bank [MNB], 2019, 2020a, 2020b, 2021), míg a jövedelmezőségi indikátor a 2020 májusi Pénzügyi Stabilitási Jelentésben szerepel (MNB, 2020a).

2020 év végi jelentősen eladósodott vállalatok részarányából a 2019 év végi jelentősen eladósodott vállalatok részarányát kivonva kapható meg a kategória részarányának változása.

Az elemzés során sérülékeny, a koronavírus járvány okozta válság által relatíve erőteljesebben sújtott, nemzetgazdasági ágak kerülnek kijelölésre, amelyek az indikátor kategóriákat figyelembe véve a legkedvezőtlenebbül változó kvartilisbe tartoznak az összes ágazat közül. Eladósodottság esetén ez azt jelenti, hogy az alacsony szinten, valamint jelentősen eladósodott kategóriák részarányainak változásait alapul véve, ha az előbbi esetében az alsó kvartilisnél alacsonyabb, utóbbinál a felső kvartilisnél magasabb érték látható, akkor az adott nemzetgazdasági ág eladósodottságot tekintve sérülékenyként kerül azonosításra. Ehhez hasonló a jövedelmezőségnél követett eljárás is, a legalacsonyabb (negatív) és a legmagasabb (0,3 feletti) jövedelmezőségi kategóriákban az adott nemzetgazdasági ági változás kerül összehasonlításra az ágak közötti eloszlás releváns kvartilisével, és így kerül sor a jövedelmi szempontból sérülékeny ágazatok azonosítására. Sérülékenyként ezután a mindkét szempontból (eladósodottság, jövedelmezőség) sérülékeny ágazatok kerülnek beazonosításra. Vállalkozás méret kategóriát tekintve nem lett létrehozva ilyen szabály a relatíve kevesebb kategória és ezáltal az összehasonlíthatóság könnyebbége okán. Mivel az elemzés egyik központi fókusza az eladósodottság, ezáltal az egyik fontos indikátora a fennálló hiteltartozáson alapszik, és a vállalkozások jelentős része nem rendelkezik hitellel, így a fő eredményeket és a sérülékeny ágazatok kialakítását tekintve a hitellel rendelkező vállalatok halmaza lett alapul véve.⁶²

A fent leírtak mellett robusztusságvizsgálatként az adott ágazatokban vagy vállalkozás méreteken belül a mutatók jellemző statisztikáinak (átlag, medián) változása is meg lett vizsgálva.⁶³ Továbbá vállalati szinten – ágazat és méret szerint – az indikátorok változása, majd a változás jellemző statisztikái (átlag, medián), valamint a változás kategóriák (csökkent, nem változott, nőtt) eloszlásának módosulása is kielemezésre került.⁶⁴ A fő következtetések, a sérülékeny ágazatok kijelölése és a válság által erőteljesebben érintett vállalati méretkategóriák nagy mértékben robusztusak a

⁶² Ennek további oka egyrészt, hogy a sérülékeny ágazatok és vállalat méretkategóriák szempontjából relevánsabbnak tekinthető a hitellel rendelkező vállalatok kockázatosabb válásának elemzése. Másrészt amennyiben a hitellel nem rendelkező vállalatok is bevételre kerülnek, úgy a medián statisztika nem mutat érdemi heterogenitást az eladósodottsági indikátort tekintve (tulajdonképpen mindenhol 0 lenne), így a vállalatok kockázatoságának, sérülékenységének komplex alapokon nyugvó megállapítását nehezítve. Ettől függetlenül a minden vállalatot magában foglaló elemzések is el lettek készítve, ezeknek fő következtetései, sérülékenységi besorolásai nagymértékben átfednek fő eredményekkel, robusztusak azokra nézve.

⁶³ Az indikátorok outlier szűrése jellemzően úgy ment végbe, hogy az 1. percentilis alatti értékek az 1. percentilisnek megfelelő értékkel, míg a 99. percentilis feletti értékek a 99. percentilisnek megfelelő értékkel lettek egyenlővé téve.

⁶⁴ A fő eredmények egyrészt azért lettek a kategorizált eloszlásokra alapozva, mert az elemzés szempontjából valamennyivel relevánsabbnak tekinthetők. Például az eladósodottságnak különböző szintjeiről (egészséges, túlzott) érdemes beszélni, hangsúlyos, hogy bizonyos küszöbérték felett tekinthető túl kockázatosnak, és bizonyos küszöbérték alatt alacsony kockázatúnak, emellett a jövedelmi szinteknél is érdemes kategóriákba rendezve elemezni a vállalatok csoportját, hiszen azok más-más helyzetű, működésű vállalatokat takarhatnak. Másfelől adatminőség szempontjából is megbízhatóbb az eloszlás alapú elemzés (outlierek kezelésének problémája).

figyelembe vett statisztikákra, módszerekre vonatkozóan, tehát arra, hogy ezek közül melyek lettek figyelembe véve.⁶⁵

Az elemzés során elsőként ágazati bontásban kerül megvizsgálásra a koronavírus válság hatása, amelyet a sérülékeny ágazatok kijelölése követ. Ezután a vállalkozások mérete szerinti bontásban kerül felmérésre a válságálló képesség, majd a két dimenziót ötvözve, vállalatméretek szerint külön bontva folyik tovább a vizsgálódás a válság hatásának ágazati heterogenitása, illetve a vállalatméret szerinti ágazati sérülékenységgel kapcsolatában. A sérülékeny nemzetgazdasági ágak azonosítását követően mikro, azaz vállalkozás szintű területi vizsgálatok következnek az adott vállalat székhelyét alapul véve. Ebben a mikro-, kis- és középvállalkozások (KKV-szektor) halmazán egyedileg, a vállalkozás szintjén van definiálva a sérülékenységgel, amelynek az adott évi jelentős eladósodottság és veszteséges működés a feltétele. Erre alapozva járási szinten aggregálva kerül megvizsgálásra a sérülékeny vállalatok 2020-as részaránya és a 2020 és 2019 közötti változása. Továbbá ugyanezen az aggregáltsági szinten a hitellel rendelkezés szempontjából is kiemelésre kerül a 2020-as részarány és a 2019 és 2020 közötti változás területi mintázata.

4.4. Kérdőíves kutatás a bankolási szokásokról

4.4.1. A kérdőív felépítése, reprezentativitása⁶⁶

A doktori kutatások meghatározó primer forrását egy kérdőíves felmérés képezte, amely a magyar lakosság bankfiókba járási és online bankolási szokásainak mélyebb megismerését célozta. A felmérés egy piackutató intézet (Impetus Research) bevonásával, 20 perces telefonos interjúk módszerrel (Computer-Assisted Telephone Interview, CATI) lett lefolytatva 2022 februárjában. A vizsgálat alapsokaságát a magyar felnőtt lakosság képezte, abból kvótás mintavétellel 1000 fő került lekérdezésre. A reprezentatív mintán belül az alábbi demográfiai ismérvek részarányai meggyeznek az alapsokaságon belüli részarányaikkal: nem, életkor, iskolai végzettség, településtípus és megye. Mivel a minta reprezentatív, így annak eredményei az alapsokaságra kiterjesztve érvényesnek tekinthetők.⁶⁷ A demográfiai ismérvek kategóriái és mintán belüli gyakoriságai a 4. táblázatban láthatók.

⁶⁵ Ezen vizsgálatok eredményei nem kerülnek részletezésre a szövegben terjedelmi okokból.

⁶⁶ Az alfejezetben bemutatott adatok és kutatási módszerek El-Meouch és szerzőtársai (2024a) tanulmányán alapulnak.

⁶⁷ A kérdőíves felmérés reprezentativitását és a minta véletlenszerűségét a megbízott piackutató cég biztosította.

4. táblázat: A kérdőíves felmérés demográfiai ismérvei

Ismérv	Kategória	Mintán belüli gyakoriság	Ismérv	Kategória	Mintán belüli gyakoriság
Nem	Férfi	476	Megye	Budapest (főváros)	172
	Nő	524		Bács-Kiskun	52
Életkor	18-29 év	162		Baranya	39
	30-39 év	161		Békés	35
	40-49 év	203		Borsod-Abaúj-Zemplén	66
	50-64 év	234		Csongrád-Csanád	42
	65+ év	240		Fejér	43
	8 általános vagy alacsonyabb	194		Győr-Moson-Sopron	47
Iskolai végzettség	Szaktanulmányok, szakiskola (érettségi nélkül)	207		Hajdú-Bihar	54
	Gimnázium, szakközépiskola (érettségi)	352		Heves	30
	Egyetem, főiskola (diploma) vagy magasabb	247		Jász-Nagykun-Szolnok	38
Településtípus	Főváros (Budapest)	172		Komárom-Esztergom	31
	Megyeszékhely, megyei jogú város	198		Nógrád	20
	8 ezer fő feletti egyéb város	245		Pest	130
	8 ezer fős vagy az alatti egyéb város	84		Somogy	32
	1000 fő feletti község	223		Szabolcs-Szatmár-Bereg	55
	1000 fős vagy az alatti község	78		Tolna	23
					Vas
				Veszprém	36
				Zala	29

Megjegyzés: Az egyes kategóriák gyakoriságai a nem, életkor, településtípus és megye demográfiai ismérvek esetén a TeIR-ben megtalálható KSH T-STAR 2020 év végi adatai, valamint a KSH Helynévtár alapján készültek el. Az iskolázottsági adatok alapját a KSH 2011-es cenzusa és 2016-os mikrocenzusa alapján készített becslés szolgáltatta.

Annak érdekében, hogy a bankfiókba járási és online bankolási szokásokat tekintve a leginkább érvényes mintát sikerüljön elérni, és így az alapsokaságra leginkább illő válaszokat és eredményeket megkapni, további elvárások kerültek meghatározásra. Az életkor szerinti kategóriák teljes felnőtt népességhez viszonyított arányos eloszlása mind településtípus, mind iskolai végzettség szerint kiemelt jelentőséggel bír, hiszen előbbi nagyban összefügghet a bankfiókokkal való ellátottságot tekintve, míg utóbbi az online megoldások használatában lehet meghatározó. Ebből kifolyólag a mintában kor és településtípus, valamint kor és iskolai végzettség szerinti együttes elvárások szintén biztosítottak voltak a kérdőíves lekérdezés folyamata során, amelyek kategóriáinak mintán belüli eloszlását az 5. táblázat mutatja.

5. táblázat: A kérdőíves felmérés együttes demográfiai ismérvei

Ismérv	Kategória 1	Kategória 2	Mintán belüli gyakoriság
Életkor x településtípus (szűk)	18-29 év	Budapest	24
		Megyeszékhely, megyei jogú város	30
		Egyéb város	54
		Község	54
	30-39 év	Budapest	30
		Megyeszékhely, megyei jogú város	31
		Egyéb város	52
		Község	48
	40-49 év	Budapest	36
		Megyeszékhely, megyei jogú város	41
		Egyéb város	67
		Község	59
	50-64 év	Budapest	37
		Megyeszékhely, megyei jogú város	46
		Egyéb város	78
		Község	73
	65+ év	Budapest	45
		Megyeszékhely, megyei jogú város	50
		Egyéb város	78
		Község	67
Életkor (szűk) x iskolai végzettség (szűk)	18-64 év	8 általános vagy alacsonyabb	84
		Szaktanácsképző, szakiskola (érettségi nélkül)	180
		Legalább érettségi (gimnázium, szakközépiskola, felsőfokú)	496
	65+ év	8 általános vagy alacsonyabb	110
		Szaktanácsképző, szakiskola (érettségi nélkül)	27
		Legalább érettségi (gimnázium, szakközépiskola, felsőfokú)	103

Megjegyzés: Az egyes kategóriák gyakoriságai az életkor és településtípus demográfiai ismérvek esetén a TeIR-ben megtalálható KSH T-STAR 2020 év végi adatai, valamint a KSH Helységnévtár alapján készültek el. Az iskolázottsági adatok alapját a KSH 2011-es cenzusa és 2016-os mikrocenzusa alapján készített becslés szolgáltatta.

A kérdőív öt blokkból épült fel. Az első blokkban a szűrőkérdések kaptak helyet, amelyek az alapvető demográfiai változókra kérdeztek rá, ez a szekció határozta meg, hogy az adott válaszadóval folytatódott-e a lekérdezés. Ezt követte a kérdőív leghosszabb blokkja, amely főként a bankfiókba járást, valamint a banki termékek, szolgáltatások igénybevételét taglalta. Előbbi esetében arra derült fény, hogy a válaszadó milyen gyakorisággal, hova, hogyan jár bankfiókba és ehhez mennyi időre van szüksége, valamint, hogy a fiókba járás létének és gyakoriságának melyek a befolyásoló tényezői. A kérdőív harmadik blokkja a digitalizáció témakörét érintette, amely az interneteléréssel és az alapvető digitális eszközökkel való rendelkezésről, az online banki megoldások, illetve mobilalkalok használatáról, valamint a digitális megoldásokkal kapcsolatos attitűdről, a

digitális affinitásról tartalmazott kérdéseket. A negyedik blokkba a válaszadó által addig látogatott bankfiók esetleges bezárásának, valamint a koronavírus járvány kitörése okán hozott korlátozásoknak bankfiók látogatási és egyéb banki szolgáltatás igénybevételi hatásait taglaló kérdések kerültek. Végül a kérdőív utolsó blokkja társadalmi, gazdasági jellemzőkre irányult, többek között a családi állapotról, a háztartásban élők számáról, a pénzügyi képzés meglétéről, munkapiaci státuszról és az anyagi, valamint jövedelmi helyzetről tartalmazott kérdéseket.

4.4.2. Változók, indexek⁶⁸

A kérdőív összetartozó kérdéseire adott válaszokból az elemezhetőség megkönnyítése érdekében indexek készültek, így a hasonló jellemzőket mérő kérdéseket egy-egy változóban megfogva. A banki termék index értéke a háztartás által igénybe vett termékek és az összes kérdőívben felsorolt termék hányadosaként értelmezendő.⁶⁹ A banki szolgáltatási index esetén a (bármilyen gyakorisággal) igénybe vett szolgáltatások száma lett elosztva az összes kérdőívben felsorolt szolgáltatás számával. Létrejött egy hajlandósági index változó is, amely azon kérdésekre adott számszerű válaszokat gyúrta egy változóba, amelyek azt mérték, hogy a válaszadó mennyi időt, távolságot hajlandó maximálisan megtenni, illetve mennyi pénzt hajlandó maximálisan feláldozni annak érdekében, hogy elmenjen a bankfiókba ügyeit intézni. Az index a percben, kilométerben és forintban megadott válaszok sztenderdizáltjainak⁷⁰ számtani átlagaként jött létre.

A személyes, bankfiókban történő és online banki ügyintézés közötti preferenciákra vonatkozó számos kérdésből álló kérdéscsoportok is indexekbe lettek tömörítve. A két megalkotott indexből az egyik arra vonatkozik, hogy a jelenben, tényszerűen az adott válaszadó személyesen, bankfiókban intézi-e az adott ügyet, vagy online banki megoldások használatával teszi azt, a másik pedig arra vonatkozik, hogy a jövőben melyik formában venné inkább igénybe azt.⁷¹ Az első index esetében azon szolgáltatások, melyekre az „Inkább online” vagy „Kizárólag online” válaszok érkeztek, lettek elosztva az összes elemezhető⁷² válasz számával. A második index az „Inkább online” válaszok számának és az elemezhető⁷³ válaszok számának hányadosaként jött létre. A számlálóba

⁶⁸ Az alfejezetben bemutatott adatok és kutatási módszerek El-Meouch és szerzőtársai (2024a) tanulmányán alapulnak.

⁶⁹ Amikor a „kérdőívben felsorolt termék (vagy bármilyen más) száma” kerül megemlítésre, akkor az olyan, az adott témában a kérdőívben feltett kérdések számát (jelen esetben a termékek számát) jelenti, amelyekre elemezhető válasz érkezett. Elemezhető válaszok alatt a „Nem tudom/nem válaszolok” válaszlehetőségen kívüli válaszok értendők. A kérdőívben minden e szempontból releváns kérdés esetében biztosítva volt e válaszlehetőség bejelölése.

⁷⁰ L1 képlet alapján történt a sztenderdizálás.

⁷¹ Mivel a második index kérdései a bizonytalan, jövőre vonatkozó várakozásokat mérték fel, ezért náluk nem szerepeltek a „Kizárólag online” és a „Kizárólag személyesen” válaszlehetőségek.

⁷² Ezen kérdéseknél a nem elemezhető válaszok csoportját a „Nem tudom/Nem válaszolok” mellett a minden kérdésnél meglévő „Nincs ilyen intéznivalója” válaszlehetőség gyarapította.

⁷³ Ezen kérdéseknél a nem elemezhető válaszok csoportját a „Nem tudom/Nem válaszolok” mellett a minden kérdésnél meglévő „Nem venné igénybe” válaszlehetőség gyarapította.

nem, de a nevezőbe bekerülő válaszlehetőségek az első indexnél az „Inkább személyesen” vagy „Kizárólag személyesen”, míg a második indexnél az „Inkább személyesen” voltak, így látható, hogy az indexek a digitális megoldások preferenciája esetén mutatnak magas, egyhez közeli, míg a személyes ügyintézés preferálása esetén alacsony, nullához közeli értéket.

Különböző, egyedülálló kérdések esetén az elemezhetőség kedvéért kétértékű változók is készültek a kérdésre adható hasonló válaszlehetőségek összevonásával. Bináris változó lett megalkotva a pénzügyi képzésen való részvétel szerint (függetlenül attól, hogy az a felsőoktatásban, felsőoktatási szakképzésben, vagy egyéb tanfolyamon történt), valamint a szubjektív jólétre⁷⁴ vonatkozó kérdés esetében is. Utóbbinál a havi kiadások fedezését érintő kérdésre a „viszonylag könnyen” vagy „nagyon könnyen” válaszlehetőségeket jelölők kaptak egyes, míg a „kis nehézségek árán” vagy „nagy nehézségek árán” válaszlehetőségeket jelölők nullás értéket. A munkapiaci státuszra vonatkozó kérdés esetében foglalkozásban álló (teljes munkaidős, részmunkaidős, vállalkozó, közfoglalkoztatott) és foglalkozásban nem álló (nyugdíjas, szülési szabadságon lévő, álláskeresőt, állást nem keresőt) csoportok lettek megkülönböztetve, valamint külön kétértékű változóként szerepelt a hiteltermékekkel való rendelkezés is. Szintén kétértékű változók készültek az internet hozzáférés meglétét (vezetékes vagy mobilinternet) és a digitális eszközzel (okostelefon, tablet, laptop vagy számítógép) való rendelkezést tekintve is. A bankfiókba járás esetében szintén létrejött egy bináris változó, amely a gyakori (gyakrabban, mint évente) fiókba járás esetén egyes, míg a ritka (évente vagy ritkábban, vagy nem jár bankfiókba, mert ügyeit online intézi) fióklátogatás esetén nullás értéket vesz fel. Ezen kívül ki lett alakítva még egy bankfiókba járásra vonatkozó változó, amelyben a havonta bankfiókba járók össze lettek vonva a leggyakoribb kategóriákkal (naponta, hetente többször, hetente, kéthetente), az utóbbiakra érkező alacsony számú válaszadás miatt.

Az online bankolás mérésénél három különböző változó került felhasználásra robusztusságvizsgálati és egyéb megfontolásokból. A kétértékű változó esetében egyes értéket kapott az a válaszadó, aki bármire bármilyen gyakorisággal használja a netbanki vagy mobilbanki megoldásokat és nullást, aki nem. Emellett létrejött két index változó is. Az egyik index esetében a netbanki vagy mobilbanki felületen (bármilyen gyakorisággal) igénybe vett szolgáltatások lettek elosztva az összes kérdőívben felsorolt netbanki vagy mobilbanki szolgáltatással (online bankolási index (db) elnevezésű változó). A másik index esetében az egyes kérdéseknél az igénybevételi gyakoriságra vonatkozó információ is felhasználásra került, a számlálóba bekerülő válaszok esetében magas

⁷⁴ A várakozásoknak megfelelően a jövedelemre vonatkozó számszerű, objektív kérdésre relatíve nagy számban (237 válaszadó) nem válaszoltak, emiatt került megkérdésre a szubjektívan, a válaszadó megítélése alapján, puhán meghatározott jólét, amelynél kedvezőbb válaszadási hajlandóság volt tapasztalható, így használható volt az elemzésben.

érték lett rendelve a gyakori és alacsony a kevésbé gyakori igénybevételhez (online bankolási index (gyakoriság) elnevezésű változó).⁷⁵ Az index végül az elemezhető válaszokhoz rendelt értékek összegének és az elemezhető válaszok számának a hányadosaként jött létre. Hasonlóan, a mobilbankolással kapcsolatosan is elkészültek ezen kétértékű és index változók (mobilbankolási index (db), mobilbankolási index (gyakoriság) elnevezésű változók), melyek abban különböznek az online bankolási változóktól, hogy megalkotásukban kizárólag a mobilbanki megoldások használata lett figyelembe véve.

Továbbá egy digitális affinitás index (ami a változó elnevezése is) is kialakításra került, amely az online bankolási változóktól (így indexektől is) főképp abban tér el, hogy nem a tényleges online banki megoldások használatát méri, hanem az online banki megoldások iránti, valamint a személyes ügyintézés iránti attitűdöt. A kérdőívben felmérésre került, hogy a válaszadó mennyire tartja gyorsnak, kényelmesnek, megbízhatónak a digitális banki megoldásokat, valamint, hogy mennyire ragaszkodik mindenféleképpen a személyes ügyintézéshez.⁷⁶ Az index az öt különböző, ezen attitűdöt mérő állítással való egyetértési skálához rendelt pontszám alapján készült el.⁷⁷ Az index így az elemezhető válaszok átlagaként 1 és 4 között veszi fel az értékét, a magas érték a digitális affinitás magas szintjét, míg az alacsony érték a digitális affinitás alacsony szintjét tükrözi.

Végül „kifeszítettségi” változók is készültek, amelyekben a látogatott bankfióktól vett tényleges időben és kilométerben kifejezett távolság lett elosztva azzal az időben és kilométerben mért távolsággal, amelyről a válaszadók úgy nyilatkoztak, hogy maximálisan hajlandók lennének megtenni a bankfiókba való eljutáshoz. Ezen hányadosokat tekintve magasabb értékek esetében bankfiókba járás szempontjából jobban kifeszített, míg nullához közeli értékek esetében relatíve nagy mozgástérrel rendelkező, kevésbé kifeszített válaszadók azonosíthatók.

A további, elemzésben felhasznált változókészlet a kérdőíves kérdésekre adott válaszokat tartalmazta átalakítás nélkül. A regressziós becsléseket megelőzően a változók egy előszűrése estek át, a multikollinearitás magas szintjének elkerülése érdekében a túlzottan korreláló (kontroll)változók közül szelektálásra került sor. A munkapiaci aktivitást jelző kétértékű változó a korcsoporttal (-0,68 korrelációs érték), míg a hitellel való rendelkezés kétértékű változó a banki termék index-

⁷⁵ A különböző online banki megoldások használatához tartozó válaszlehetőségek és a hozzájuk rendelt értékek: Naponta – 10; Hetente többször – 9; Hetente – 8; Kéthetente – 7; Havonta – 6; Félévente kétszer-háromszor – 5; Félévente – 4; Évente – 3; Ritkábban, mint évente – 2; Soha – 1

⁷⁶ Az ide tartozó kérdések: A) Amely állításokkal való egyetértés digitális affinitást mutat: 1. Online kényelmesebben és gyorsabban tudja pénzügyeit intézni. 2. Lehetőség szerint minden banki ügyét online intézné. B) Amely kérdésekkel való egyetértés a digitális affinitás alacsony szintjét mutatja: 3. Kizárólag a személyes tanácsadás tudja biztosítani a megfelelő tájékoztatást. 4. Nem ismeri ki magát megfelelően az online felületeken ahhoz, hogy online vegyen igénybe pénzügyi szolgáltatásokat. 5. Az online felületeken való banki ügyintézés nem megbízható.

⁷⁷ Amennyiben az állítás a digitális affinitás meglétét tükrözte, akkor a következő értékek lettek hozzárendelve az egyes válaszlehetőségekhez: Teljes mértékben egyetértek – 4; Inkább egyetértek – 3; Inkább nem értek egyet – 2; Egyáltalán nem értek egyet – 1. Ha az állítás a digitális affinitás alacsony szintjére utalt, akkor a pontozás fordított volt.

szel való (0,62 korrelációs érték) erős korrelációja miatt került ki a további, regressziós elemzésekből. A regressziós elemzések fő modellsorozatjában bent maradt változóknak a korrelációs mátrixát a 6. táblázat mutatja.

6. táblázat: A kérdőíves regressziós elemzés fő modellsorozatjában felhasznált változóinak korrelációs mátrixa

	Bankfiókba járás gyakoriság (kétértékű)	Nem	Korcsoport	Iskolai végzettség	Település típus	Megye	Pénzügyi képzés	Háztartásban élők száma	Szubjektív jólét (kétértékű)	Banki termék index	Szolgáltatás index	Fióktól vett távolság (perc)	Digitális affinitás index	Online bankolási index (gyakoriság)
Bankfiókba járás gyakoriság (kétértékű)	1													
Nem	-0.05	1												
Korcsoport	0.08	0.02	1											
Iskolai végzettség	0.02	-0.18	-0.05	1										
Település típus	0.09	0.06	-0.01	-0.19	1									
Megye	0.05	0.02	-0.03	-0.06	0.51	1								
Pénzügyi képzés	-0.07	0.02	-0.06	0.51	-0.19	-0.11	1							
Háztartásban élők száma	0.02	0.02	-0.25	0.05	0.22	0.18	0.03	1						
Szubjektív jólét (kétértékű)	-0.04	-0.32	-0.07	0.33	-0.19	0.02	0.26	-0.05	1					
Banki termék index	0.12	-0.18	-0.03	0.32	-0.12	0.00	0.25	0.12	0.21	1				
Szolgáltatás index	0.18	-0.14	-0.11	0.39	-0.15	-0.04	0.28	0.07	0.21	0.48	1			
Fióktól vett távolság (perc)	-0.15	0.15	0.06	-0.15	0.30	0.07	-0.06	0.03	-0.18	-0.07	-0.12	1		
Digitális affinitás index	-0.12	-0.12	-0.37	0.37	-0.20	-0.03	0.37	0.16	0.28	0.26	0.28	-0.11	1	
Online bankolási index (gyakoriság)	0.01	-0.18	-0.35	0.41	-0.20	-0.03	0.38	0.18	0.34	0.29	0.41	-0.15	0.60	1

Megjegyzés: A folytonos, index, kétértékű és kategória változók közötti korrelációs együtthatók a Stata polychoric csomagjának segítségével készültek. Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

Végül, a kérdőíves felmérés adatain alapuló regressziós elemzésekhez eredmény-, kiemelt magyarázó- és kontrollváltozók széles köre került felhasználásra, amelyek formátumuk alapján négy csoportba sorolhatók: 1) kategorikus változók, 2) diszkrét és folytonos változók, 3) kétértékű változók, valamint 4) indexek. Ezen változók rövid bemutatása látható a 7. táblázatban.

7. táblázat: A regressziós elemzésekben felhasznált változók

Változónév	Típus	Leírás
Nem	Kategorikus	Férfi vagy nő.
Kor	Kategorikus	Kategóriák: 18-29; 30-39; 40-49; 50-64; 65+
Iskolázottság	Kategorikus	Négy kategória a válaszadó iskolai végzettsége szerint.
Település típus	Kategorikus	Hat kategória a válaszadó lakóhelye szerinti településtípus szerint.
Megye	Kategorikus	19 magyar megye és a főváros.
Bankfiókba járási gyakoriság	Kategorikus	Hat kategória aszerint, hogy a válaszadó milyen gyakorisággal látogatja a bankfiókot.
Háztartásban élők száma	Diszkrét	-
Fióktól vett távolság (perc)	Folytonos	Az ügyfél bankfióktól vett távolsága percben.
Fióktól vett távolság (km)	Folytonos	Az ügyfél bankfióktól vett távolsága km-ben.
Időbeli hajlandóság (perc)	Folytonos	Az a maximális idő, amelyet az ügyfél hajlandó eltölteni a fiókba való eljutással.
Távbeli hajlandóság (km)	Folytonos	Az a maximális távolság, amelyet az ügyfél hajlandó megtenni, hogy eljusson a fiókba.
Költségbeli hajlandóság (Ft)	Folytonos	Az a maximális költség, amelyet az ügyfél hajlandó fizetni a fiókba jutásért.
Online bankolás (kétértékű)	Kétértékű	1, ha az ügyfél bármilyen gyakorisággal igénybe vesz online banki szolgáltatást, 0, ha nem.
Mobilbankolás (kétértékű)	Kétértékű	1, ha az ügyfél bármilyen gyakorisággal igénybe vesz mobilbanki szolgáltatást, 0, ha nem.
Pénzügyi képzés (kétértékű)	Kétértékű	1, ha a válaszadó részt vett pénzügyi képzésen, 0, ha nem.
Szubjektív jólét (kétértékű)	Kétértékű	1, ha a válaszadó szubjektív jóléte viszonylag jó, 0, ha nem.
Bankfiókba járási gyakoriság (kétértékű)	Kétértékű	1, ha a látogatások gyakorisága évesnél gyakoribb, 0, ha évente vagy ritkább.
Banki termék index	Index	Az ügyfél tulajdonában lévő banki termékek száma osztva az összes vizsgált termék számával.
Szolgáltatás index	Index	Az ügyfél által igénybe vett banki szolgáltatások száma osztva az összes vizsgált banki szolgáltatás számával.
Online bankolási index (db)	Index	Az ügyfél által igénybe vett online banki szolgáltatások száma osztva az összes vizsgált online banki szolgáltatás számával.
Online bankolási index (gyakoriság)	Index	Olyan index, amely a használat mellett az online banki szolgáltatások igénybevételének gyakoriságát is figyelembe veszi.

Mobilbankolási index (db)	Index	Az ügyfél által igénybe vett mobilbanki szolgáltatások száma osztva az összes vizsgált mobilbanki szolgáltatás számával.
Mobilbankolási index (gyakoriság)	Index	Olyan index, amely a használat mellett a mobilbanki szolgáltatások igénybevételének gyakoriságát is figyelembe veszi.
Digitális affinitás index	Index	Egy index, amely öt, digitális fogékonyságot mérő állítással való egyetértés mértékének segítségével került megképzésre.
Hajlandóság index	Index	A három (L1 képlet alapján) sztenderdizált hajlandósági változó (idő, távolság, költség) számtani átlaga.

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

4.5. Regressziós modellezés

A kutatás során különböző többváltozós elemzések is készültek, amelyek jellemzően regressziós módszertanra épültek. A kérdőíves felmérés adatain alapuló bankfiókba járás és online bankolás kapcsolatát vizsgáló elemzésben Ordinary Least Squares (OLS) lineáris, logisztikus, valamint multinomiális regressziós modellek, a magyarországi bankfiók elhelyezkedését vizsgáló elemzésben pedig szintén OLS lineáris regressziós, valamint földrajzilag súlyozott regressziós (Geographically Weighted Regression, GWR) modellek kerültek megbecslésre.

4.5.1. Magyarországi bankfiók elhelyezkedés⁷⁸

A bankfiók magyarországi elhelyezkedésénél a regressziós modellezés során az eredményváltozó az adott település bankfiókjainak száma volt, míg a magyarázó változók a különböző korábban ismertett társadalmi, demográfiai és egyéb településjellemzők közül kerültek ki. A változók közötti túlzott korreláció miatti szelektáláson túljutva, magyarázó változóként szerepelt a modellszelekció során a lakónépeség diszkrét változó, a nettó demográfiai arány, az aktív népesség aránya, a külföldi nemzetiség aránya, a működő vállalkozások aránya, a külföldi vállalatok aránya, a KKV-k aránya és az átlagjövedelem folytonos változók, valamint a település típus kategorikus változó. Mivel az elemzés célja a befolyásoló tényezők azonosítása volt, így a magyarázó változók között nem voltak megkülönböztetve külön kontroll és kiemelt magyarázó változók, a modellszelekció során ez nem játszott szerepet.

A modellezés három lépésből állt. Első körben megbecslésre kerültek az alap OLS modellek az eredményváltozóval és a felsorolt magyarázó változó készlet különböző halmazaiival. Ennek megfelelően az eredmények ismertetésénél egy modellszoportban három különböző modell eredményei kerülnek bemutatásra, a településtípuson kívül minden magyarázó változót tartalmazó (modell 1), a település típussal kiegészített (modell 2), valamint a kizárólag öt százalékos

⁷⁸ Az alfejezetben bemutatott kutatási módszerek El-Meouch és szerzőtársai (2022) tanulmányán alapulnak.

szignifikancia szinten szignifikáns változókat tartalmazó (modell 3) modelleké. Második lépésben került sor az első kör végső modellje hibatagjának területi autokorrelációs vizsgálatára, amely után az első modellcsoport egy, a területi autokorrelációra kontrolláló változóval (az adott településhez legközelebbi öt szomszéd településnek átlagos bankfiók száma) lett kiegészítve, így kialakítva a második modellcsoportot, amely eredményei egyben fő eredményekként is kezelendők. Végül az elemzés kiegészítéseként, robusztusság vizsgálatként került sor a földrajzilag súlyozott regressziós modellezésre, amely a magyarázó változók területi stabilitásáról ad képet, tehát azt mutatja meg, hogy a kapott koefficiensek függenek-e a megfigyelések földrajzi elhelyezkedésétől, különböznek-e a területi alapon.⁷⁹ E modellezésben szintén OLS becslés megy végbe, de a paraméterbecslés során a magyarázó és eredményváltozók mátrixai súlymátrixokkal kerülnek beszorzásra. Az adott változókhoz rendelt súlyok mértéke az adott megfigyelésnek a becslés középpontjában lévő megfigyeléstől való (földrajzi) távolságától függ fordítottan arányosan, tehát minél közelebb van, annál nagyobb a súlya (Charlton & Fotheringham, 2009). A földrajzilag súlyozott regressziók a következő modellverziókra kerültek lefuttatásra: 1) teljes modell, szomszédos bankfiókok száma változó nélkül; 2) csak szignifikáns változókat tartalmazó modell, szomszédos bankfiókok száma változó nélkül; 3) teljes modell, szomszédos bankfiókok száma változóval és 4) csak szignifikáns változókat tartalmazó modell, szomszédos bankfiókok száma változóval.

A magyarországi bankfiókok elhelyezkedésének magyarázó tényezőit feltáró elemzés alapvető, OLS becslést alkalmazó modellegetei az alábbiak:

$$\text{Alap modellcsoport:} \quad y_i = \beta_0 + \bar{\beta} \bar{x}_i + \varepsilon_i, \quad (12)$$

$$\text{Kiegészített modellcsoport:} \quad y_i = \beta_0 + \beta_1 x_{i,1} + \bar{\beta} \bar{x}_i + \varepsilon_i, \quad (13)$$

ahol y_i jelöli az i településen lévő bankfiókok számát, β_0 a konstans, \bar{x}_i az i település magyarázó változóinak vektora, $\bar{\beta}$ a magyarázó változók koefficienseinek vektora, $x_{i,1}$ az i településhez legközelebbi öt szomszéd településen lévő bankfiókok számának az átlaga, β_1 e változó koefficiense, ε_i pedig a hibatag.

A földrajzilag súlyozott regressziós (GWR) verziója az OLS becslésnek az alábbi:

$$\text{Földrajzilag súlyozott modellek:} \quad y_i(u) = \beta_0(u) + \beta_1(u)x_{i,1} + \bar{\beta}(u)\bar{x}_i + \varepsilon_i, \quad (14)$$

ahol a $\beta_k(u)$ jelölés egy u helyszín körüli és u helyszínre specifikus kapcsolatot testesít meg (Charlton & Fotheringham, 2009), a további jelölések az elemzés első két modellcsoportjának

⁷⁹ Ez az elemzés a spgwr nevű R szoftvercsomag segítségével készült. Elérhető: <https://www.rdocumentation.org/packages/spgwr/versions/0.6-33>, letöltve: 2020.05.20.

megfelelőek. Ez azt jelenti, hogy a paraméter becslésben lévő súlyok attól függően változnak, hogy a becslés középpontja melyik megfigyelés helyszíne. Az elemzésben tehát annyi paraméter becslés készül, ahány megfigyelés (település) kerül az eljárásba, minden település szempontjából külön-külön egy oly módon, hogy az adott település helyszíne a becslés középpontja. Ennek köszönhetően az egyes magyarázó változók koefficienseinél egy sáv kerül megbecslésre. Fontos bemenő paraméter, hogy milyen közelségű megfigyelések kerüljenek be (valamilyen súllyal) az adott becslésbe („bandwidth”). Ennek értéke az elemzésben a programcsomag által nyújtott optimalizációs eljárással,⁸⁰ míg a szomszédokhoz rendelt súlyok Bi-Square⁸¹ függvénnyel lettek meghatározva.

4.5.2. Bankfiókba járás és online bankolás kapcsolata⁸²

A bankfiókba járás és online bankolás kapcsolatát vizsgáló regressziós modellek a kérdőívben kapott válaszokra, eredményekre támaszkodnak. A regressziókban felhasznált változók három csoportba tartoznak: 1) eredményváltozók, amelyeknek alakulása a modellezések alapja; 2) kiemelt magyarázó változók; amelyeknek eredményváltozóra való hatásai, koefficiensei mutatják a kutatási kérdésekre vonatkozó eredményeket és 3) kontrollváltozók, amelyeknek az a szerepe, hogy a kiemelt magyarázó változók hatásai, koefficiensei torzítástól, egyéb hatásoktól mentesek legyenek. A fő regressziós modellekben a bankfiókba járási gyakoriság és az online, és mobilbankolás kétértékű változók, az időbeli, távbeli és költségbeli maximális fiókhoz jutási hajlandóság, illetve hajlandósági index folytonos változók, míg a robusztusságvizsgálatokban a bankfiókba járási gyakoriság kategorikus változó és az online és mobilbankolási index (gyakoriság és db) folytonos változók szerepeltek eredményváltozóként. Kiemelt magyarázó változó a regressziós modellekben a bankfiókhoz való eljutás percben kifejezett ideje, és kilométerben kifejezett távja és a digitális affinitás index folytonos változók, illetve egyes modellekben az online bankolási index (gyakoriság) folytonos változó voltak. Végül a kontrollváltozók csoportjába a háztartásban élők száma diszkrét, a banki termék index és a szolgáltatás index folytonos, valamint a szubjektív jólét és pénzügyi képzés kétértékű változók, valamint a demográfiai ismérvek (nem, korcsoport, iskolai végzettség, település típus, megye kategorikus változók) tartoztak.

Az elemzés fő eredményeivel szolgáló regressziós elemzés során három modellcsoport került megbecslésre: a bankfiókba járást magyarázó (15), illetve az online és mobilbankolást magyarázó fő modellcsoportok (16, 17), valamint a fiókba járási hajlandóságot magyarázó modellek (18, 19,

⁸⁰ A modellcsoportok egyéb „bandwidth” paraméter értékkel is le lettek futtatva, amelyek hasonló eredményekre és azonos következtetésekre vezettek, mint amik a jelen munkában részletezésre kerültek.

⁸¹ A függvény a következő egyenlet alapján rendel súlyokat a megfigyelésekhez: $w_{ij}(g) = (1 - (d_{ij}^2/d^2))^2$, ahol d_{ij} a megfigyelések közötti távolság, d pedig az az távolság, amelyet meghaladóan nulla súlyt kapnak a megfigyelések. Így minél közelebb van az adott megfigyelés ahhoz a településhez, amelynek szempontjából a regresszió megbecslésre kerül, a függvény annál nagyobb súlyt rendel hozzá.

⁸² Az alfejezetben bemutatott kutatási módszerek El-Meouch és szerzőtársai (2024a) tanulmányán alapulnak.

20, 21). Előbbi kettő, fő modellesoport esetében a kétértékű eredményváltozók okán logisztikus, míg utóbbi modellesoportnál OLS lineáris regressziós becslésre került sor. A fő eredményeket tartalmazó modellezési fázis megbecsült egyenletei az alábbiak:

$$\text{Bankfiókba járás: } \log \frac{P(Y_1=1)}{(1-P(Y_1=1))} = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_4 x_1 x_2 + \beta_5 x_1 x_3 + \bar{\beta} \bar{z}, \quad (15)$$

$$\text{Online bankolás: } \log \frac{P(Y_2=1)}{(1-P(Y_2=1))} = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \bar{\beta} \bar{z}, \quad (16)$$

$$\text{Mobilbankolás: } \log \frac{P(Y_3=1)}{(1-P(Y_3=1))} = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \bar{\beta} \bar{z}, \quad (17)$$

$$\text{Időbeli hajlandóság: } \hat{y}_4 = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \bar{\beta} \bar{z} + u, \quad (18)$$

$$\text{Távbeli hajlandóság: } \hat{y}_5 = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \bar{\beta} \bar{z} + u, \quad (19)$$

$$\text{Költségbeli hajlandóság: } \hat{y}_6 = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \bar{\beta} \bar{z} + u, \quad (20)$$

$$\text{Hajlandóság index: } \hat{y}_7 = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \bar{\beta} \bar{z} + u, \quad (21)$$

amelyeknél a logisztikus regressziók esetében $Y_1 = 1$ a gyakori bankfiókba járást, $Y_2 = 1$ az online banki megoldások használatát, $Y_3 = 1$ a mobilbanki megoldások használatát, míg az OLS modellekénél \hat{y}_4 az időbeli, \hat{y}_5 a távbeli, \hat{y}_6 a költségbeli hajlandóságot, \hat{y}_7 pedig a hajlandósági indexet jelöli. A kiemelt magyarázó változók közül x_1 a bankfióktól vett távolságot, x_2 a digitális affinitás indexet, x_3 az online bankolási indexet, míg \bar{z} a kontrollváltozók vektorát jelöli, u pedig a hibatag. A kutatási kérdések szempontjából kiemelt jelentőséggel bíró koefficiensként β_1 a bankfiók távolságának, β_2 a digitális affinitás indexnek, β_3 az online bankolási indexnek, β_4 és β_5 pedig a bankfiók távolság digitális affinitás index-szel, valamint online bankolási index-szel vett interakciós tagjának mutatja meg hatását az eredményváltozóra, míg $\bar{\beta}$ a \bar{z} kontrollváltozók vektorának hatását tartalmazza. A bankfiókba járást magyarázó modellesoport hat különböző modellbecslést tartalmaz, amelyek abban különböznek, hogy az adott modellverziókban mely fent megjelenített kiemelt magyarázó változók (és azok interakciós tagjai) szerepelnek.

A fő modellesoportok (bankfiókba járás, online és mobilbankolás) eredményeire vonatkozóan robusztusságvizsgálatok is készültek az eredmény validitásának megerősítése érdekében. Ennek keretein belül a bankfiókba járást vizsgáló modellesoport esetében a fióklátogatásra vonatkozóan egy többértékű kategorikus változó került be eredményváltozóként, így multinomiális logisztikus regressziós modellek kerültek megbecslésre. Az online és mobilbankolási modellesoportot tekintve pedig eredményváltozóként folytonos változók lettek felhasználva, az online és mobilbankolási

index két-két változata, ezáltal esetükben OLS becslés készült. A megbecsült robusztusságvizsgálati egyenletek az alábbiak:

Bankfiókba járás robusztusságvizsgálat:

$$\log \frac{P(Y_{8,i}=1)}{(1-P(Y_{8,i}=1))} = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \beta_3 x_3 + \beta_4 x_1 x_2 + \beta_5 x_1 x_3 + \bar{\beta} \bar{z}, \quad (22)$$

minden i -re, ahol $i = \{Félévente kétszer-háromszor; Félévente; Évente; Ritkábban, mint évente, Nem jár bankfiókba\}$

Online bankolás robusztusságvizsgálat 1.:

$$\widehat{y}_9 = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \bar{\beta} \bar{z} + u, \quad (23)$$

Online bankolás robusztusságvizsgálat 2.:

$$\widehat{y}_{10} = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \bar{\beta} \bar{z} + u, \quad (24)$$

Mobilbankolás robusztusságvizsgálat 1.:

$$\widehat{y}_{11} = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \bar{\beta} \bar{z} + u, \quad (25)$$

Mobilbankolás robusztusságvizsgálat 2.:

$$\widehat{y}_{12} = \alpha + \beta_1 x_1 + \beta_2 x_2 + \bar{\beta} \bar{z} + u, \quad (26)$$

amelyeknél a multinomiális logisztikus regressziók esetében $Y_{8,i} = 1$ az adott i bankfiókba járási gyakorisági kategóriát (a *Havonta vagy gyakrabban* bankfiókba járási gyakorisághoz képest), míg az OLS modelleknél \widehat{y}_9 az online bankolási index (darab), \widehat{y}_{10} az online bankolási index (gyakoriság), \widehat{y}_{11} a mobilbankolási index (darab), \widehat{y}_{12} pedig az online bankolási index (gyakoriság) változókat jelölik. A kiemelt magyarázó változók közül x_1 a bankfióktól vett távolságot, x_2 a digitális affinitás indexet, x_3 az online bankolási indexet, míg \bar{z} a kontrollváltozók vektorát jelöli, u pedig a hibatarag. A kutatási kérdések szempontjából kiemelt jelentőséggel bíró koefficiensként β_1 a bankfiók távolságának, β_2 a digitális affinitás indexnek, β_3 az online bankolási indexnek, β_4 és β_5 pedig a bankfiók távolság digitális affinitás index-szel, valamint online bankolási index-szel vett interakciós tagjának mutatja meg hatását az eredményváltozóra, míg $\bar{\beta}$ a \bar{z} kontrollváltozók vektorának hatásait tartalmazza. A bankfiókba járást magyarázó modelleszoport hat különböző modellbecslést tartalmaz, amelyek abban különböznek, hogy az adott modellverziókban mely fent megjelenített kiemelt magyarázó változók (és azok interakciós tagjai) szerepelnek.

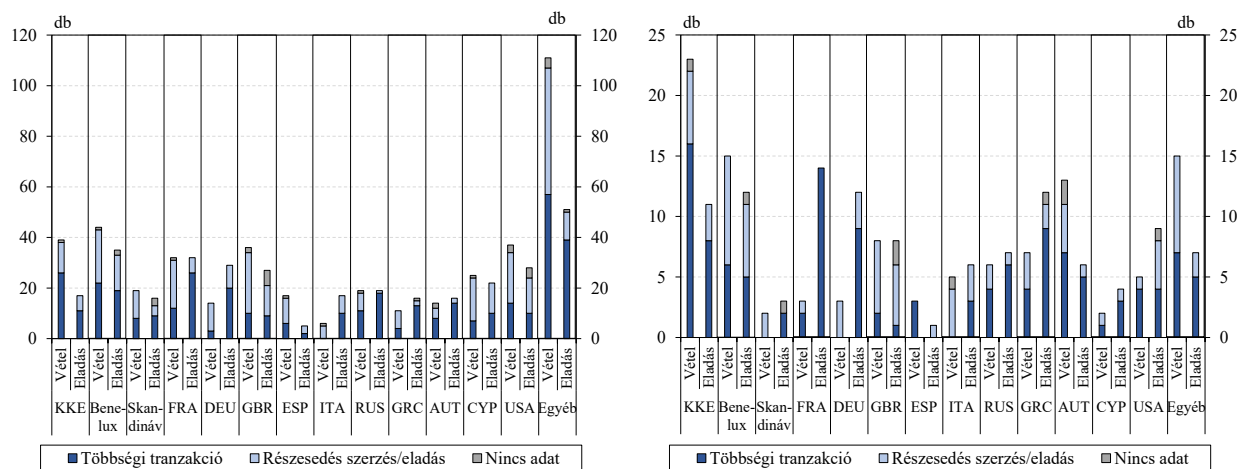
5. Eredmények

5.1. Európai hitelintézeti elemzés

5.1.1. Európai hitelintézetek terjeszkedése

A kereskedelmi banki működés számos aspektusában jelentős változást hozott a 2008-2009-es válság, amely így egy választópontot jelent a bankszektorban. Az elemzés az európai bankpiaci folyamatok 2008-2009-es válság utáni trendjeit méri fel, amelyre a válságot megelőző szűk két évtizedben a nyugat-európai bankcsoportok közép- és kelet-európai (KKE) terjeszkedése volt leginkább jellemző, amelynek hatására a válság időszakában ezen régióban a nyugat-európai bankcsoportoknak való kitettség jelentős mértéket öltött (Gál, 2010). Ennek megfelelően a 3. ábra a 2009 és 2022 között bekövetkező határon átnyúló hitelintézeti fúziókat és felvásárlásokat tartalmazza a vevő és az eladó bankcsoport országa, országcsoportja szerint egész Európában (bal panel), illetve a KKE országokon belüli célországokban (jobb panel).

3. ábra: Az európai (bal) és KKE (jobb) célországokban 2009 és 2022 között végbemenő határon átnyúló hitelintézeti fúziók és felvásárlások száma a vevő és az eladó országa/országcsoportja szerint bontva

Megjegyzés: Bal panel: összes európai célország, jobb panel: KKE célországok. A vétel a határon átnyúló vételi tranzakciók (vevő országa más, mint a célország), az eladás a határon átnyúló eladási tranzakciók (eladó országa más, mint a célország) számát takarja. Többségi tranzakció többségi tulajdonszerzést/tulajdoneladást takar, míg a részese-dés szerzés/eladás nem jár a többségi tulajdon szerzésével/eladásával. Benelux: Belgium, Hollandia, Luxemburg. Skandináv: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. KKE: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Csehország, Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Montenegró, Észak-Macedónia, Lengyelország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia. Forrás: SNL alapján saját szerkesztés.

Megfigyelhető, hogy a KKE országok jóval aktívabbak a vételi, mint az eladási oldalon, mind egész Európát, mind a KKE országokat tekintve több, mint a duplája a vételi tranzakciójuk az eladásinak. Ezt azt jelenti, hogy a KKE országokhoz tartozó bankcsoportok a saját országuk határain túl nagyobb számban vesznek meg hitelintézeteket (vagy részese-dést azokban), mint amennyit

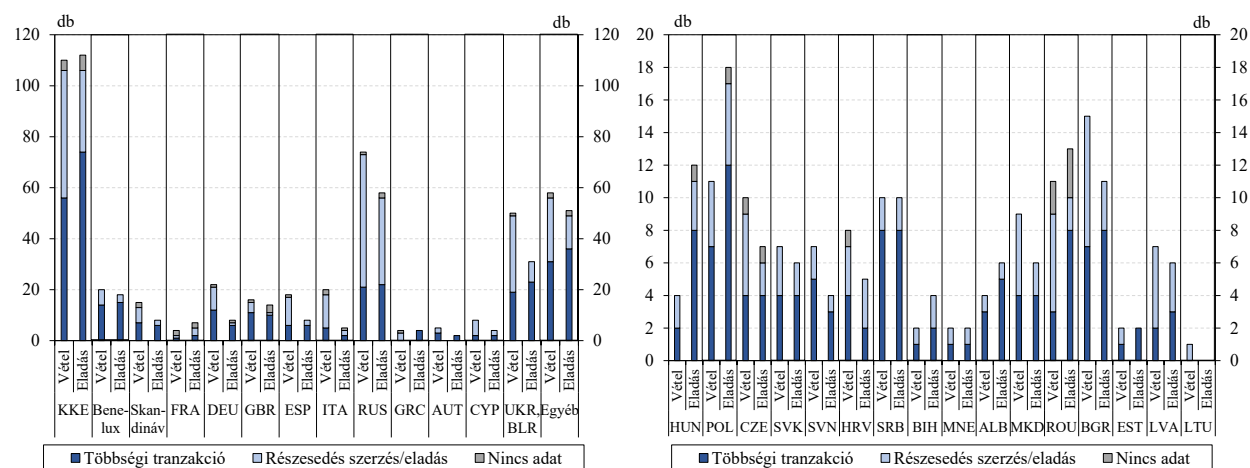
eladnak ezekből, így határon túli aktivitásuk növekszik. Teljes Európára vetítve a német, olasz, görög bankok esetében figyelhető meg jóval több határon túli eladási, mint vételi tranzakció. Ezzel szemben az Európában való nagyobb mértékű megjelenés (a kivonulásokhoz képest) a spanyol, valamint az egyéb, sok esetben nem európai vagy kisebb európai országokat takaró csoportra jellemző. A KKE-n belüli aktivitásnál a KKE országok vételi dominanciája mellett nagymértékű francia, német és görög kivonulás tapasztalható, esetükben a határon átnyúló eladási tranzakciók jelentősen meghaladják a vételieket, a franciáknál ráadásul minden eladási tranzakció többségi tulajdon eladást takar. Vételi aktivitás Ausztriánál és az egyéb országcsoporthoz hasonlóan fedezhető fel továbbá.

A magyarországi bankok, a KKE országok bankjai közül magasan legaktívabbnak, kilenc határon átnyúló, többségi tulajdonszerzőssel járó vételi tranzakciót bonyolítottak le a KKE régióban, amely mellé három eladási tranzakció párosult. A vételi tranzakciók mind az OTP bankcsoporthoz kötődnek, a csoport a vizsgált időszak alatt Albániában, Romániában, Horvátországban, Szlovéniában, Szerbiában, Bulgáriában (és Moldovában) is vásárolt fel bankokat, amely szorosan összekapcsolódik a Société Générale francia bankcsoport régióból való kivonulásával. Öt régiós leánybankjukat is az OTP bankcsoport vásárolta fel (hatodikként pedig a moldovai bankjukat is) és összesen nyolc bankot adott el a régióban. Bankcsoportok szintjén is ezek számítanak a legjelentősebb terjeszkedésnek, illetve kivonulásnak a régióban.

Ami a célországok és célország csoportok szerinti bontásokat illeti, a 4. ábra mutatja a vizsgált időszakon belüli határon átnyúló fúziókat és felvásárlásokat egész Európában (bal panel) és a KKE régió országaiban (jobb panel). Kivehető, hogy a KKE régióban volt magasan a legtöbb határon átnyúló vételi és eladási tranzakció a vizsgált időszakban, amelyeknek nagyságrendje nagyjából megegyezik egymással, míg a nyugat-európai országokban ehhez képest eltörpül a számuk. Aktivitás emellett még keletebbre, leginkább Oroszországban, valamint a vele szomszédos Ukrajnában és Fehéroroszországban volt, amelyek esetén határon átnyúló vételi tranzakció többlet látható. Fókuszálva a KKE régiós célországokban végbemenő határon túli tranzakciókra, megfigyelhető, hogy Magyarország és Lengyelország esetében a vételi tranzakciókat érdemben meghaladták az eladási tranzakciók, amely arra utal, hogy az időszak alatt a helyi intézmények erőteljesebben léptek fel a vételi oldalon, míg a nemzetközi intézmények (jellemzően nyugat-európai bankcsoportok) inkább az eladási oldalon voltak aktívak. A további KKE országok esetén heterogénebb a kép, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Horvátország, Észak-Macedónia, Bulgária és Lettország esetén kisebb mértékben, de a határon átvélő vételi tranzakciók vannak többségben, míg Bosznia-Hercegovina, Albánia és Románia esetén enyhe eladási többlet látható. Ezek eredőjeként alakul ki a

KKE régióban megfigyelhető kiegyensúlyozott határon átnyúló vételi és eladási tranzakciós aktivitás, eltérés a többségi tranzakciók esetén vehető ki, ezek számossága az eladásoknál valamennyivel magasabb.

4. ábra: Az európai (bal) és KKE (jobb) célországokban 2009 és 2022 között végbemenő határon átnyúló hitelintézeti fúziók és felvásárlások száma célország/célországcsoporthoz bontva

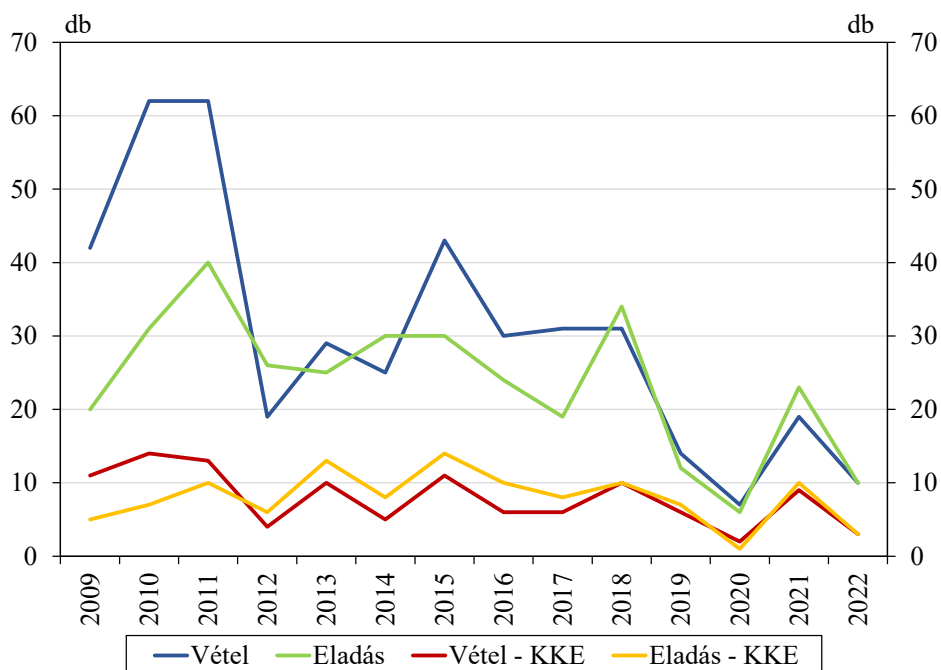

Megjegyzés: Bal panel: összes európai célország, jobb panel: KKE célországok. A vétel a határon átnyúló vételi tranzakciók (vevő országa más, mint a célország), az eladás a határon átnyúló eladási tranzakciók (eladó országa más, mint a célország) számát takarja. Többségi tranzakció többségi tulajdonszerzést/tulajdoneladást takar, míg a részese-dés szerzés/eladás nem jár a többségi tulajdon szerzésével/eladásával. Benelux: Belgium, Hollandia, Luxemburg. Skandináv: Finnország, Svédország, Norvégia, Dánia. KKE: Albánia, Bosznia-Hercegovina, Bulgária, Horvátország, Csehország, Észtország, Magyarország, Lettország, Litvánia, Montenegró, Észak-Macedónia, Lengyelország, Románia, Szerbia, Szlovákia, Szlovénia. Forrás: SNL alapján saját szerkesztés.

Összességében a 2008-2009-es gazdasági válságot követő bő tíz éves európai bankpiaci terjeszkedésről megállapítható, hogy a határon átnyúló fúziókat és felvásárlásokat tekintve a KKE régió mind tranzakciós szereplőként, mind célországként meghatározó. Tranzakciós szereplőként a vételi oldali aktivitása jelentősen meghaladta az eladási oldali aktivitását, amely a KKE régiós célországokat tekintve még inkább érvényesült, ebben Magyarország az OTP bankcsoport révén kiemelt szereplő volt. Ezzel szemben a német és francia bankcsoportok kitettségeinek valamekkora mértékű leépítése, kivonulása jellemezte a régiót. Célországcsoporthoz bontva az összehasonlításban a KKE régió kimagaslóan sok határon átnyúló tranzakciót élt meg az időszakban, régiós szinten kiegyenlített vételi és eladási aktivitással, mely országonként jelentős heterogenitást mutatott. Magyarország és Lengyelország esetén a határon átnyúló eladások jelentősen meghaladták a vételeket, amely a helyi intézmények vételi oldali, és a nemzetközi bankcsoportok eladási oldali tevékenységére hívják fel a figyelmet. Időbeli alakulást tekintve egész Európa viszonylatában a válság utáni első négy év (2009-2012) volt a leginkább aktív, főleg vételi oldalon, majd ezután állt be egy adott szintre a tranzakciók száma 2018-ig, míg a KKE régió esetében 2009 és 2018 között relatíve hasonló mértékű aktivitás volt megfigyelhető (5. ábra). 2019-ben, és kifejezetten a koronavírus

érintette 2020-as évben, viszont a határon átívelő aktivitás jelentősen lecsökkent, amelyet egy 2021-es visszapattnás, majd egy 2022-es újbóli mérséklődés követett.

5. ábra: Az európai és KKE célországokban 2009 és 2022 között végbemenő határon átnyúló hitelintézeti fúziók és felvásárlások száma idősorosan

Forrás: SNL alapján saját szerkesztés.

5.1.2. Európai hitelintézetek klaszterelemzése⁸³

Az európai hitelintézetek üzleti modell alapú klaszterelemzésének a kiválasztott k -középpontú algoritlussal futtatott hét klaszterszámú modelleredményei a 8. táblázatban láthatók, amelyből két jellemző profil, a kereskedelmi banki és befektetési banki profil azonosítható. Az ötös, a hatos és a hetes klaszterek a jellemzően kereskedelmi banki profilú intézményeket tartalmazzák, amelyeket az átlagosnál magasabb kamatbevétel arány (ez alól a hetes klaszter kivétel), a magasabb nettó hitel/betét arány, az alacsonyabb eszközarányos értékpapír-állomány, valamint piaci/hitelkockázat arány jellemez.⁸⁴ Ezen klaszterek nagyságukat tekintve is kiemelkedők, hiszen az ötös klaszter tartalmazza a legtöbb (922), míg a hatos klaszter a harmadik legtöbb (475) hitelintézetet. A mérlegfőösszeg (MFÖ)⁸⁵ alapján látható, hogy míg az ötös klaszterhez jellemzően a legkisebb, addig a hatos klaszterhez a legnagyobb intézmények tartoznak, utóbbiak átlag feletti jövedelmezőséggel. Outlier klaszternek tekinthető az alacsony (42) elemszámú négyes klaszter, amelyet a relatíve

⁸³ Az alfejezetben bemutatott eredmények El-Meouch (2021a) tanulmányán alapulnak.

⁸⁴ Tekintve, hogy a változók (L1 képlet alapján) sztenderdizáltak, a táblában szereplő pozitív értékek az átlagosnál magasabb átlagot, míg a negatív értékek az átlagosnál alacsonyabb átlagot mutatnak.

⁸⁵ A szakirodalomban tapasztaltakhoz hasonlóan jelen elemzésben is a mérlegfőösszeg logaritmusának (L1 képlet alapján) sztenderdizáltja szerepel.

rossz helyzetben lévő, nem hatékonyan működő (magas CTI) és gyenge jövedelmezőségű (alacsony ROA) hitelintézetek alkotnak. Ettől függetlenül ezen csoport is inkább a kereskedelmi banki profilú klaszterek közé sorolódik leginkább a kiugróan magas kamatbevétel-arány mutató okán. Látható, hogy az európai hitelintézetek jelentős része, bő kétharmada a kereskedelmi banki profilú intézmények közé sorolható, amelyek között megtalálható a legkisebb, valamint a legnagyobb intézményekből kialakított klaszter is.

8. táblázat: A 7 klaszteres k -középpontú klaszterelemzés során kialakult klaszterek jellemzők szerint

Klaszter	1	2	3	4	5	6	7
Megfigyelésszám	570	13	144	42	922	475	135
Kamatbevétel-arány	0,12	-0,54	-1,35	0,62	0,11	0,18	-0,11
MFÖ	0,18	0,10	0,14	0,06	-0,12	1,00	0,55
ROA	-0,04	0,16	0,01	-0,31	-0,03	0,07	-0,02
CTI	-0,03	-0,06	0,40	3,81	0,12	-0,64	-0,17
Nettó Hitel/Betét	-0,64	-1,10	-1,05	-0,22	0,05	0,50	1,94
Értékpapírok/Eszközök	1,28	1,23	0,15	0,01	-0,31	-0,29	-0,21
Banki betét/Eszközök	-0,17	-0,36	-0,41	-0,22	-0,09	-0,27	2,06
Adósság/Eszközök	-0,10	-0,08	-0,08	-0,05	-0,09	0,04	-0,05
Saját tőke/Eszközök	0,02	0,03	0,02	0,02	0,02	0,02	0,02
Piaci/Hitelkockázat	-0,01	7,19	0,27	-0,05	-0,12	-0,07	-0,06
RWA/Eszközök	-0,03	-0,02	-0,03	-0,03	0,00	-0,03	-0,03

Megjegyzés: A változók (L1 képlet alapján) sztenderdizáltak, egy cellában az adott klaszter átlagos változóértéke szerepel. Forrás: SNL alapján saját szerkesztés.

Ezzel szemben az egyes, kettes és hármas klaszterekre a befektetési banki profil illeszthető, amelyről az átlagosnál jellemzően alacsonyabb kamatbevétel-arány, alacsonyabb nettó hitel/betét arány, magasabb eszközarányos értékpapír állomány és magasabb piaci/hitelkockázat árulkodik. Ez alól kivételt jelent az egyes klaszternél a mintaátlagot meghaladó kamatbevétel-arány, illetve az alacsonyabb piaci/hitelkockázat arány, de ez utóbbi így is a harmadik legnagyobb átlagos érték a klaszterek között. Számosságot tekintve az egyes klaszter népesebb, a második legtöbb intézménnyel (570), a hármas klaszter a hetes klaszterrel hasonló nagyságú, míg a kettes klaszter nagyon alacsony elemszámú (13). Ez utóbbi ezzel összefüggésben a kifejezetten befektetési banki profilú, és emellett kiemelkedő jövedelmezőségű intézmények takarja, amelyet az említett változókat tekintve kiugró értékek jeleznek. A befektetési banki profillal egybevág, hogy mindhárom klaszter az átlagosnál nagyobb méretű (magas MFÖ) intézményeket tartalmaz. Mindezeket figyelembe véve a leginkább vegytiszta befektetési banki profil a kettes klaszterben identifikálható, melyet a hármas, és az egyes klaszter követ. Utóbbi, bár így is inkább a befektetési banki profilúakhoz sorolandó, áll a leginkább közel az univerzálisabb, tehát a két profil tulajdonságait ötvöző

hitelintézeti működéshez.⁸⁶ Összegezve megfigyelhető, hogy a befektetési banki profillal azonosítható klaszterekhez jellemzően relatíve nagyobb hitelintézetek tartoznak, de az elemzett európai hitelintézeteknek csak kicsit kevesebb, mint harmadát teszik ki.

A KKE-i, NYE-i, valamint a magyar hitelintézetek klaszterekbe tartozásáról a 9. táblázat ad képet. Olyan jellegű egyértelmű különbözőség nem figyelhető meg a KKE-i és a NYE-i országok hitelintézetei között, amely alapján (közel) egyértelmű besorolás, tehát különböző klaszterekbe tartozás lenne tapasztalható. Ettől függetlenül a területi lehatárolások egyes klaszterekhez tartozó részarányát a teljes részaránnyal összevetve jelentős eltérések láthatók. A KKE-i hitelintézetek alul-, míg a NYE-i intézmények felülreprezentáltak az egyes befektetési, de az univerzális banki profilhoz legközelebb álló intézményeket tartalmazó klaszterben, amelyben a magyar hitelintézetek fele szerepel. A KKE-i hitelintézetek emellett az ötös, legnépesebb kereskedelmi banki profilú klaszterben alul-, a hasonló profilú, szintén népes, de nagyobb intézményeket tartalmazó hatos klaszterben, valamint a négyes kedvezőtlen helyzetben lévő intézményeket tartalmazó klaszterben jelentősen felülreprezentáltak. Ezzel összefüggésben a hatos klaszterben a NYE-i hitelintézetek alulreprezentáltak. Ezek alapján a két nagy azonosított banki profilban való részarányt tekintve enyhe eltolódás tapasztalható a két régió között. Az első három klasztert magában foglaló, inkább befektetési banki profilú klaszterek NYE-i bankokon belüli aggregált részaránya (33,9 százalék) meghaladja a KKE-i bankok közül az ezen klaszterekben lévők részarányát (26,3 százalék). Összességében az látható tehát, hogy bár földrajzi alapon nem lehet teljesen egyértelműen lehatárolni, de azért jelentős különbségek tapasztalhatók a KKE-i és NYE-i régió között a hitelintézetek klaszterekbe sorolódásának részarányát tekintve. A különböző profilú klaszterek eltérő KKE-i és NYE-i régiós részarányát magyarázhatja többek között, hogy a NYE-i vállalati és lakossági ügyfelek a pénzügyi kultúra és egyéb anyagi és társadalmi jellemzők, KKE-i ügyfelektől eltérő, fejlettség szintje okán nagyobb keresletet támaszthatnak a befektetési vagy univerzálisabb profilú bankra jellemző szolgáltatások iránt. Ezzel szemben a tradicionálisabb, kereskedelmi banki profil közelebb állhat a KKE-i régió ügyfeleinek keresletével, amely a magasabb részarányt magyarázhatja.

⁸⁶ Ennek fő jelzője, hogy ezen klaszterben a másik két befektetési banki profilú klaszterhez képest magasabb az átlagos kamatbevétel-arány, alacsonyabb a piaci/hitelkockázat arány és magasabb a nettó hitel/betét arány.

9. táblázat: A KKE-i, NYE-i és magyar hitelintézetek eloszlása az elemzés során kialakuló klaszterekben

Klaszter	Darabszám				Arány (%)			
	Összes	NYE	KKE	Magyar	Összes	NYE	KKE	Magyar
1	570	485	37	4	24,8	29,1	18,7	50,0
2	13	4	0	0	0,6	0,2	0,0	0,0
3	144	80	15	1	6,3	4,8	7,6	12,5
4	42	26	9	0	1,8	1,6	4,5	0,0
5	922	687	68	2	40,1	41,3	34,3	25,0
6	475	269	62	1	20,6	16,2	31,3	12,5
7	135	113	7	0	5,9	6,8	3,5	0,0
Összes	2301	1664	198	8	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: SNL alapján saját szerkesztés.

A külföldi anyabankkal rendelkező hitelintézetek klasztereken belüli eloszlása a 10. táblázatban látható, amelyből leszűrhető, hogy a földrajzi alapú bontáshoz hasonlóan ebben az esetben sem figyelhető meg (teljesen vagy közel) egyértelmű besorolási séma, ezen intézmények is heterogén módon oszlanak el az egyes klaszterek között. Bár a két nagy, kereskedelmi és befektetési banki profilú összevont csoportokhoz tartozást tekintve nem tapasztalható érdemi eltolódás, ez esetben is jelentős különbségek láthatók a teljes minta és a külföldi anyabankú csoport klasztereken belüli eloszlása között. A külföldi anyabankkal rendelkező intézmények jelentősen alulreprezentáltak az egyes és az ötös klaszterben, míg a hármas, négyes, hatos és hetes klaszterekben jelentősen felülreprezentáltak. Ezen arányok jelentősen átfednek a KKE-i hitelintézetek teljes mintás részarányához képesti eltéréseivel (kivéve a hetes klasztert), amely összefüggés nagyrészt annak tulajdonítható, hogy az európai piacon a külföldi anyabankkal rendelkező hitelintézeteket tekintve a KKE-i régió intézményei jelentősen felülreprezentáltak, amelyeknek nagyrésze NYE-i anyabanki kapcsolattal rendelkezik. KKE-i országban tevékenykedik a külföldi anyabankú leánybankok 41 százaléka, amely a KKE-i hitelintézetek 65 százalékát teszi ki, míg 37 százaléka található NYE-i országban, amely az ottani hitelintézeteknek mindössze hét százalékát jelenti.

Rátérve az anya és leánybanki kapcsolatokra,⁸⁷ ezen elemzésben is tapasztalható érdemi összefüggés a klaszterekbe sorolást tekintve. Az elemzésben részt vevő 251 anyabank-leánybank párosból 109 esetben (43,4 százalék) kerültek a hitelintézetek azonos klaszterbe. Ezek nem tartalmazzák a magyar, külföldi anyabankkal rendelkező leánybankok esetét, amelyek mind különböző klaszterbe kerültek anyaintézményüktől. Mindez azt mutatja, hogy bár az anya- és leánybankok esetében sem determinisztikus a kapcsolat, tehát nem feltétlenül, (közel) minden esetben valósul meg az azonos

⁸⁷ Ezen elemzésbe az azonos országban tevékenykedő anya és leánybankok is bekerültek.

üzleti modell struktúrába sorolás, meghatározó hasonlóság figyelhető meg a működésükben, hiszen az anya-leány párok közel fele azonos csoportba lett besorolva.

10. táblázat: A külföldi anyabankkal rendelkező hitelintézetek eloszlása az elemzés során kialakuló klaszterekben

Klaszter	Darabszám		Arány (%)	
	Összes	Külföldi anyabankkal rendelkező	Összes	Külföldi anyabankkal rendelkező
1	570	45	24,8	14,3
2	13	2	0,6	0,6
3	144	48	6,3	15,3
4	42	20	1,8	6,4
5	922	70	40,1	22,3
6	475	97	20,6	30,9
7	135	32	5,9	10,2
Összes	2301	314	100,0	100,0

Forrás: SNL alapján saját szerkesztés.

5.2. Bankfiók elhelyezkedési elemzések

5.2.1. Az Európai Unió hitelintézeteinek fiókjai⁸⁸

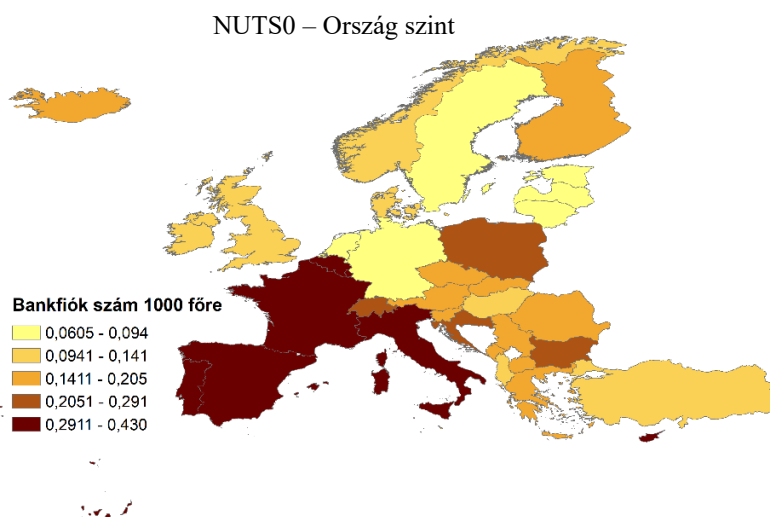
Az Európai Unió (egyéb európai országokkal kibővített⁸⁹) tagországainak különböző NUTS szintek szerinti bontású 1000 főre jutó bankfiók számait a 2021. februári állapot szerint a 6. ábra mutatja. A tagország szintű (NUTS0) ábrára tekintve jelentős heterogenitás látható, a nyugati, déli tagállamok lakosságárányosan jelentősen jobban lefedettek bankfiókokkal a további tagországokhoz képest, kiemelkedő Olaszország, Franciaország, Spanyolország, Portugália és Belgium. Svédország és a Baltikum (Litvánia, Lettország, Észtország) országai esetén látható alacsony bankfiókokkal való lefedettség, míg a közép- és kelet-európai (KKE) tagországok esetén közepes, egyik irányba sem kiugró értékek figyelhetők meg. Az eggyel részletesebb bontású, NUTS1-es léptékű ábra jelentős országon belüli regionális különbségeket Olaszországban és Lengyelországban mutat. Olaszország esetében a fiókok érzékelhetően sűrűbbek az ország északi felén az ország déli területeihez képest, míg Lengyelországban az ország keleti végében találhatók fiókokkal az ország többi részéhez képest kevésbé lefedett régiók. Amennyiben a NUTS2 régiós bontás alapján kerül megvizsgálásra a kérdés, további országon belüli regionális heterogenitás fedezhető fel, az olasz és lengyel példa az Ibériai-felisziget és Franciaország eseteivel bővül. Magyarországot tekintve a kevés régiót tartalmazó NUTS1-es lépték esetén a keleti országrész alacsonyabb fiók ellátottsága

⁸⁸ Az alfejezetben bemutatott eredmények El-Meouch (2021b) tanulmányán alapulnak.

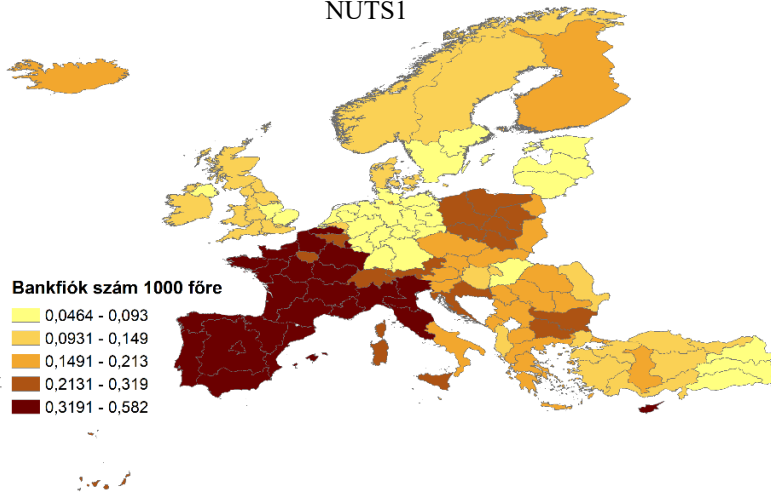
⁸⁹ Ezen országok: Egyesült Királyság, Svájc, Norvégia, Szerbia, Montenegró, Albánia, Észak-Macedónia, Izland, Törökország.

rajzolódott ki, amelyet a NUTS2-es térkép tovább finomít. A NUTS 3-as régiós bontású térképen látható, hogy egyes francia régiók, valamint Spanyolország középső része és nyugati fele azok, amelyek a leginkább bankfiókkal ellátottak az Európai Unióban. Összességében megállapítható, hogy a KKE régió fióklefedettségben az eloszlás, alsó, alsó-közép kategóriájában helyezkedik el egyes lengyel és bolgár régiók kivételével. Emellett megfigyelhető egyrészt, hogy a Baltikum területe alacsony lefedettségű (bármely léptékű térképet alapul véve), másrészt az Egyesült Királyság bankfiók sűrűsége nem számít kiemelkedőnek Európában. A nyugati és déli államok magasabb bankosodottsága többek között gazdasági fejlettségi okokra vezethető vissza (mely alább megvizsgálásra kerül), míg a skandináv és a balti államok alacsony bankosodottsága részben az országok digitális fejlettségével függ össze, részben vélhetően annak köszönhető, hogy a nagy távolságok és alacsony népsűrűség miatt kevesebb hatékonyan működő fiók tartható fent.

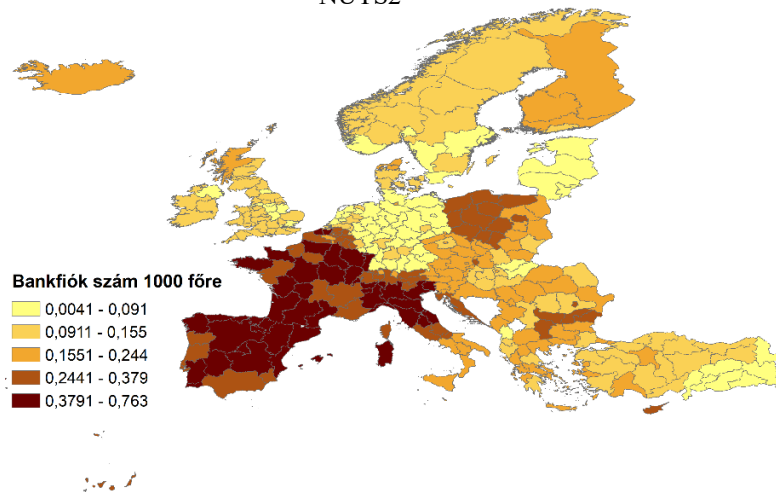
6. ábra: 1000 főre jutó bankfiókok száma az Európai Unió tagországaiban 2021. februárban NUTS szintek szerint

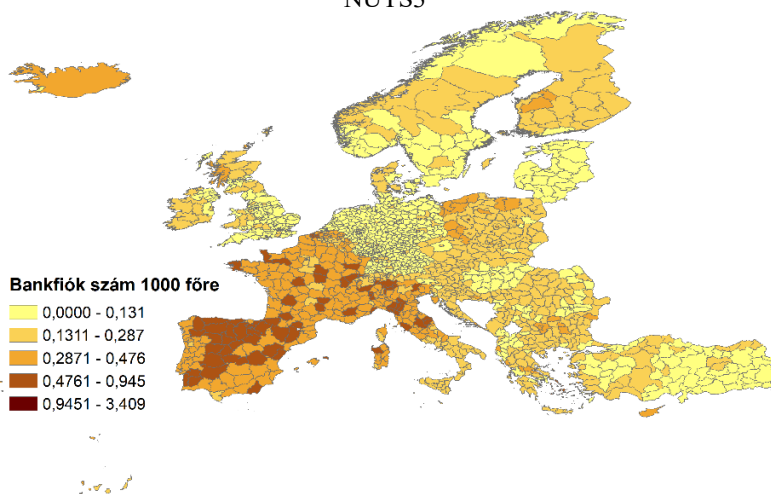
NUTS1

NUTS2

NUTS3

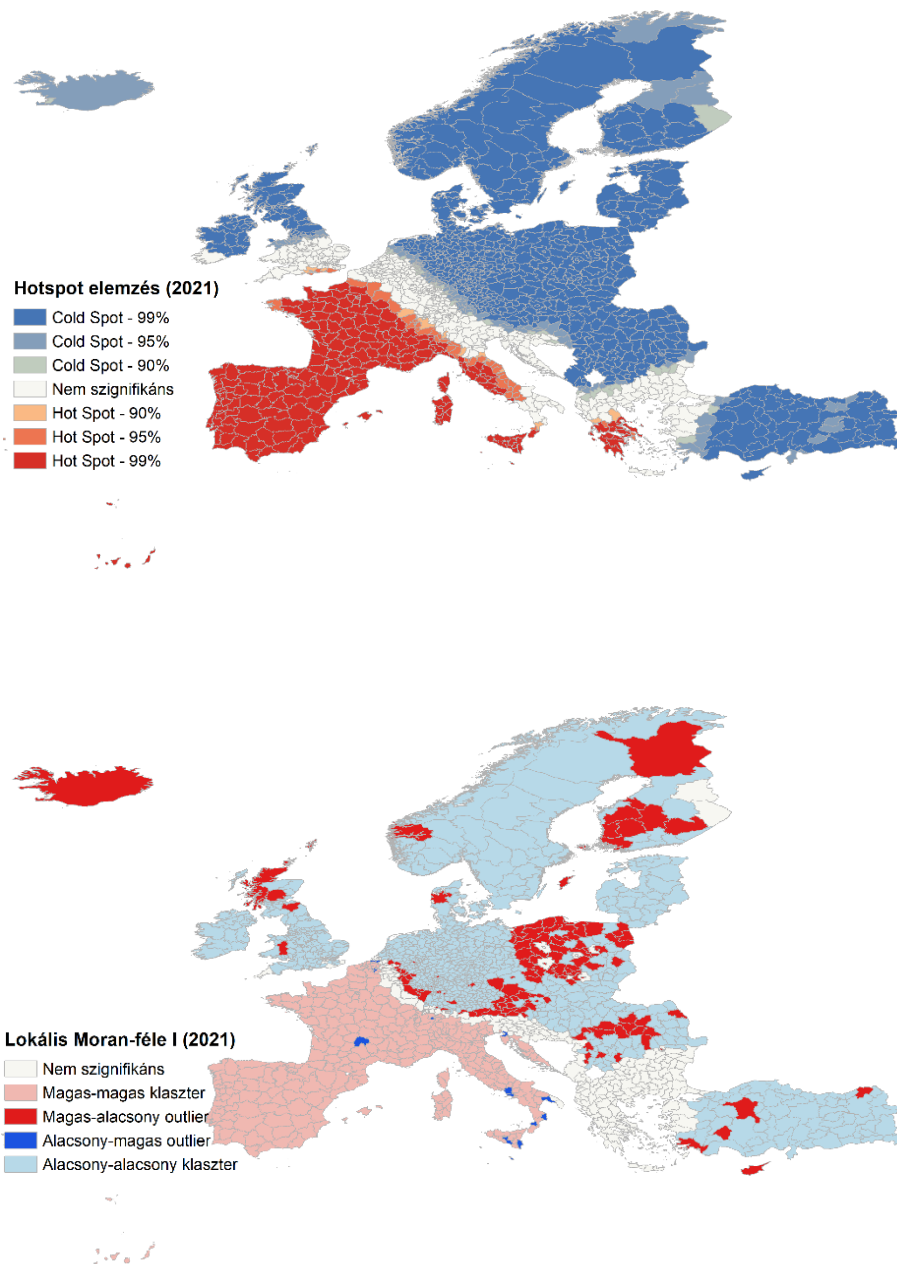

Megjegyzés: Németország esetében az adathiány torzíthatja az értékeket. Forrás: SNL, Eurostat alapján saját szerkesztés.

A fiókfedettség vizsgálata területi autokorrelációs módszertannal is megtörtént, NUTS3 régiós szinten a globális Moran-féle I 99 százalékos szignifikancia szinten szignifikáns, 0,1475-ös értéke jelentős pozitív autokorrelációt mutat az 1000 főre jutó bankfiókok számában. Ennek a pozitív területi autokorrelációnak további bontása a lokális Moran-féle I, valamint a lokális Getis-Ord-féle G^* statisztikákkal történt meg, amelyeknek területi reprezentációját a 7. ábra prezentálja. Utóbbi nagyban alátámasztja az eddigieket, az Európai Uniót délnyugati irányban egy nagy kiterjedésű hotspot, északkeleti irányban pedig egy szintén jelentős méretű cold spot fedti le, ennél részletesebb heterogenitás nem figyelhető meg, a lokális Moran-féle I esetén viszont heterogénebb a kép. Bár hasonló módon alapvetően magas-magas klaszterek találhatók a nyugati, délnyugati tagországokban és alacsony-alacsony klaszterek a keleti, északkeleti régió nagyrésztében, több magas-alacsony, kivételt képező régió is azonosítható, amelyeknél a saját bankfiók lefedettség magas, míg a környező régióké alacsony. Ezek, a területi autokorrelációhoz negatív irányban hozzájáruló régiók Skócia, Lengyelország, Bulgária és Finnország területén fedezhetők fel leginkább.

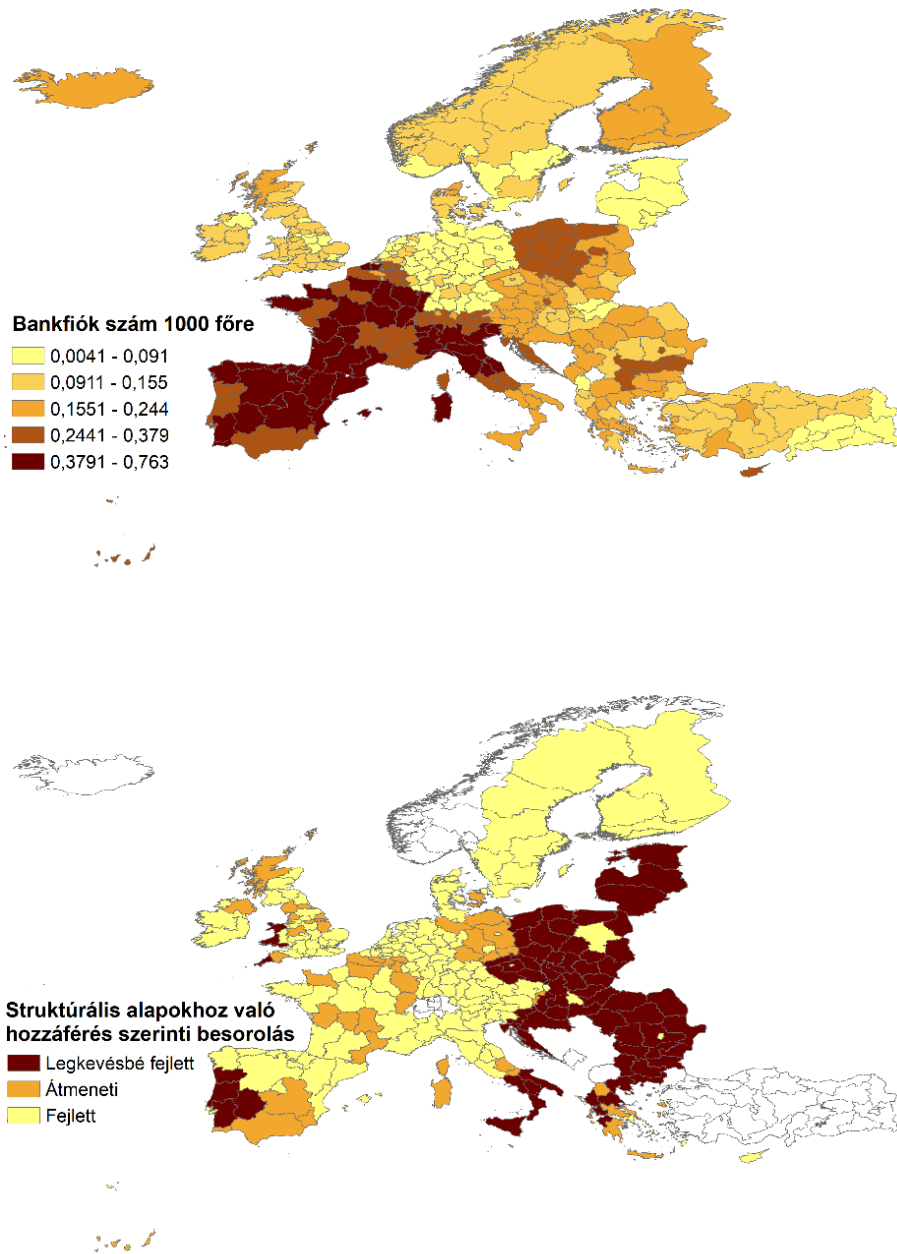
A bankfiók lefedettség és fejlettség NUTS2 régiós összehasonlítását a 8. ábra szemlélteti. Alapvetően látható kapcsolat, miszerint a fejletlenebb, így az alapokhoz inkább hozzáférő, régiók esetében a fiókfedettség is relatíve alacsonyabb, míg a fejlettebb régiókban valamelyest magasabb. Országon belüli szinten Olaszország erre erősít rá, fejlettség és fiókok szintjén egyaránt látható az Észak-Dél különbség. Ezzel ellentétesen, a bankfiókokat tekintve jól lefedettnek, de fejletlen, így az alapokhoz hozzáférő régióknak számítanak Lengyelország nyugati és az Ibériai-félsziget (főleg Portugália) déli régiói. Relatív magas fejlettség és alacsony fiókosodás pedig az Egyesült Királyság és a skandináv országok egyes régióiban lelhetőek fel.

7. ábra: Az Európai Unió NUTS3 régióinak hot spot és lokális Moran-féle I elemzése 2021 februári állapot szerint

Megjegyzés: Németország esetében az adathiány torzítja az értékeket. Forrás: SNL, Eurostat alapján saját szerkesztés.

8. ábra: A Európai Unió NUTS2 régióinak összehasonlítása bankfiók elhelyezkedés és fejlettség alapján

Megjegyzés: Németország esetében az adathiány torzíthatja az értékeket. Forrás: SNL, Eurostat alapján saját szerkesztés.

5.2.2. A magyar hitelintézetek fiókjai⁹⁰

5.2.2.1. Leíró és területi statisztikák

A vizsgálat időpontjában, azaz 2020.01.31-én a magyarországi 3173 településből⁹¹ 721 település volt bankfiókkal lefedett, ezeken összesen 1913 hálózati egység helyezkedett el. A 2452 fiók nélküli település 9 városon⁹² kívül mind községet takart. A települési szinten vizsgált bankfiókok település típus szerint bontott leíró statisztikáiból (11. táblázat) látható, hogy azok 43 százaléka városokban, 18 százaléka fővárosi kerületekben, 19 százaléka községekben, 20 százaléka pedig megyei jogú városokban volt fellelhető. A táblázatból kitűnik, hogy az átlag (és medián) fiókszám a megyei jogú városokban/megyeszékhelyeken és a fővárosi kerületekben lényegesen meghaladja a városokban, valamint a községekben látható értékeket.

11. táblázat: A bankfiókok számának település típus szerint bontott leíró statisztikái

Település típus	Települések száma	Átlag	Medián	Minimum	Maximum	Szórás	Relatív szórás (%)	Bankfiókok száma
Község	2 805	0,13	0	0	3	0,35	264,36	372
Város	322	2,53	2	0	11	1,89	74,56	816
Megyei jogú város/megyeszékhely	23	16,65	15	8	31	6,00	36,06	383
Fővárosi kerület	23	14,87	13	5	35	7,92	53,24	342
Összesen	3 173	0,60	0	0	35	2,25	373,56	1 913

Forrás: MNB alapján saját számítás.

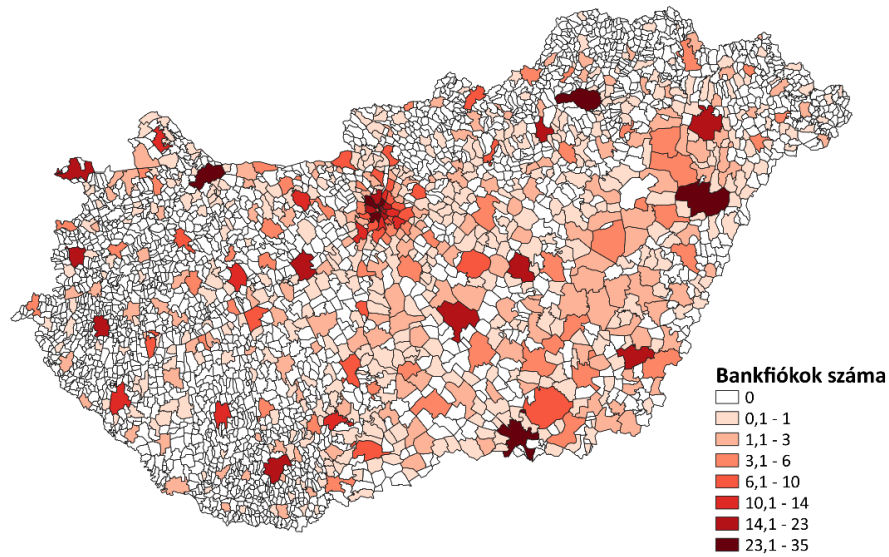
A magyar bankfiókok területi elhelyezkedését a 9. ábra mutatja. A szakirodalmi összefoglalóban megemlített keleti-nyugati egyensúlytalanság (Gál, 2005) a 2020 január végi állapotokon is tetten érhető, míg a keleti megyék településeinek 33 százaléka, addig a nyugati megyék településeinek 14 százaléka rendelkezett bankfiókkal. Az egyenlőtlenség okai között a szakirodalmi áttekintésben felvetett (Gál, 2005), 1990-es évek előtti erőteljes keleti iparosítás, gazdaságpolitikai irányvonal mellett, a településegységek jellemzői vetődnek fel, a nyugati országrészben nagyobb az elaprózott községeket tartalmazó településegységek aránya. Alapvetően a bankfiókok jelentős része a megyeszékhelyeken vagy azok körül lelhető fel, míg a dél-dunántúli és az észak-magyarországi aprófalvas térségek esetében számos olyan község lelhető fel, amely fiókkal nem lefedett.

⁹⁰ Az alfejezetben bemutatott eredmények El-Meouch és Alpek (2021) és El-Meouch és szerzőtársai (2022) tanulmányain alapulnak.

⁹¹ A fővárosi kerületek külön-külön szerepelnek az elemzésben.

⁹² Ezek a városok: Bodajk, Igal, Kadarkút, Kerepes, Nyírmada, Rudabánya, Rácalmás, Sajóbábony, Zsámbék.

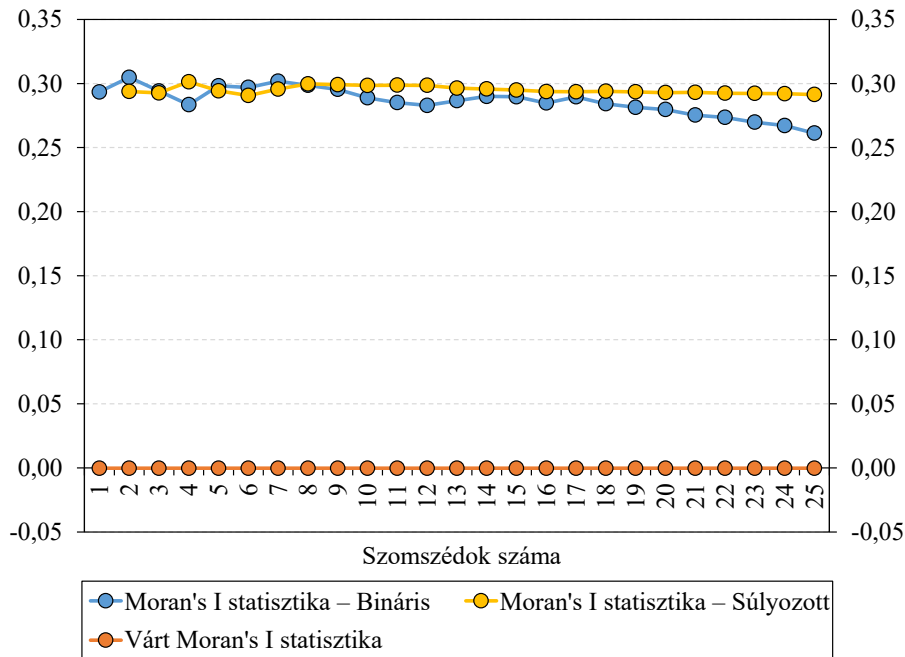
9. ábra: Bankfiókok száma a magyarországi településeken

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

A bankfiókok számának területi statisztikáira rátérve, az 1 és 25 közötti szomszéd szám paraméterekkel, valamint a bináris értékeket tartalmazó és a távolság alapján súlyozott szomszéd szám mátrixok felhasználásával készült globális Moran-féle I statisztikákat a 10. ábra mutatja be. A magyarországi bankfiókok elhelyezkedését tekintve jelentős pozitív területi autokorreláció figyelhető meg a bemenő paraméterekről függetlenül, a bináris súlymátrixú statisztikák 0,261 és 0,305 között, míg a távolság súlymátrixú statisztikák 0,291 és 0,301 közötti értékeket vesznek fel. Mindez azt jelenti, hogy Magyarországon a fiókok elhelyezkedése területileg klaszterezett, a relatíve sok fiókkal rendelkező települések körül várhatóan relatíve sok fiókkal rendelkező települések találhatóak, a relatíve kevéssel rendelkezők környékén pedig relatíve kevéssel rendelkezők.

10. ábra: A bankfiókok elhelyezkedésére futtatott globális Moran-féle I tesztstatisztikák alakulása a kiválasztott szomszédok szám és szomszéd mátrix súlyozás függvényében

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

Az egyes települések teljes területi autokorrelációból való részesedésének identifikálása érdekében lokális Moran-féle I statisztika futtatására is sor került, amely a területi autokorreláció és a bankfiókok száma alapján a módszertan fejezetben ismertetett módon 5 csoportra osztotta a településeket, amelyből a 2. csoportba (pozitív autokorreláció, alacsony helyi és alacsony környékbeli fiókszám) nem került megfigyelés.⁹³ A négy kialakult csoport jellemző adatai a 12. táblázatban láthatók, míg térbeli mintázatukat a 11. ábra szemlélteti. Az autokorreláció nélküli nulladik csoportba vidéki községek és városok kerültek átlagoshoz közeli helybéli és környékbeli bankfiók számmal. Az átlagnál magasabb helybéli és környékbeli fiókszámú, így pozitív autokorrelációt mutató első csoportba jellemzően a budapesti kerületek és a Budapest környékén található Pest megyei városok kerültek.⁹⁴ E csoport felelős a teljes adathalmazra jellemző pozitív területi autokorreláció túlnyomó részéért. A harmadik csoportba egy outlier település⁹⁵ került, míg az átlagnál magasabb helybéli és alacsonyabb környékbeli fiókszámú, negatív autokorrelációt mutató negyedik csoportba 14 megyeszékhely és nagy város került. Ebből kifolyólag megállapítható, hogy az ország

⁹³ Ennek magyarázata lehet, hogy az átlagos bankfiók számtól, amely a 3173 település esetében 0,6 volt, nem volt lehetséges jelentősen lefelé eltérni.

⁹⁴ Ezeket egészíti ki a Hajdú-Bihar megyei Hajdúböszörmény, a Bács-Kiskun megyével határos Pest megyei Nagykőrös és a Baranya megyei Kozármisleny.

⁹⁵ Az outlier település a Budapest északnyugati határában fekvő Remeteszőlős, amely kis mérete miatt nem vehető ki a 11.

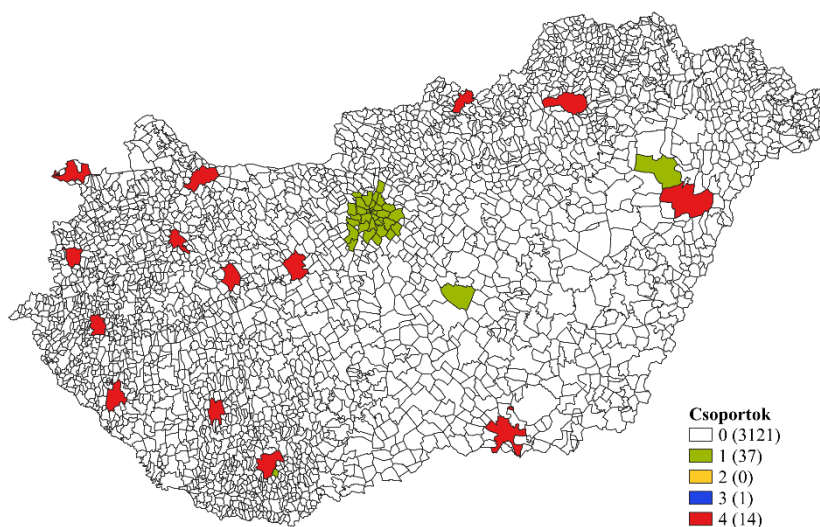
megyeszékhelyeit nem veszi körül egy olyan bankosodott, azokkal pozitívan autokorreláló agglomerációs térség, mint az Budapest esetében látható.

12. táblázat: A lokális Moran-féle I teszt által azonosított csoportokra jellemző statisztikák

Csoport	Települések száma	Lokális Moran-féle I átlagos értéke	Sztenderdizált bankfiók érték átlaga a településen	Sztenderdizált bankfiók érték átlaga a szomszéd településeken
0 – autokorreláció hiánya	3121	0,02	-0,09	-0,08
1 – pozitív autokorreláció, magas-magas	37	24,29	4,72	6,83
3 – negatív autokorreláció, alacsony-magas	1	-1,24	-0,27	7,22
4 – negatív autokorreláció, magas-alacsony	14	-1,46	7,79	-0,27
Összesen	3173	0,30	0,00	0,00

Megjegyzés: A negyedik és ötödik oszlopban a bankfiókok számára vonatkozó átlagok a(z L1 képlet alapján történő) sztenderdizálásból következően vehettek fel negatív értéket. A 1,3,4 csoportok elnevezésénél a magas-magas és magas-alacsony rendre a lokális és a környékbeli fiókszámot jellemzi. Forrás: MNB alapján saját számítás.

11. ábra: A magyar települések lokális Moran-féle I statisztika szerinti csoportosítása

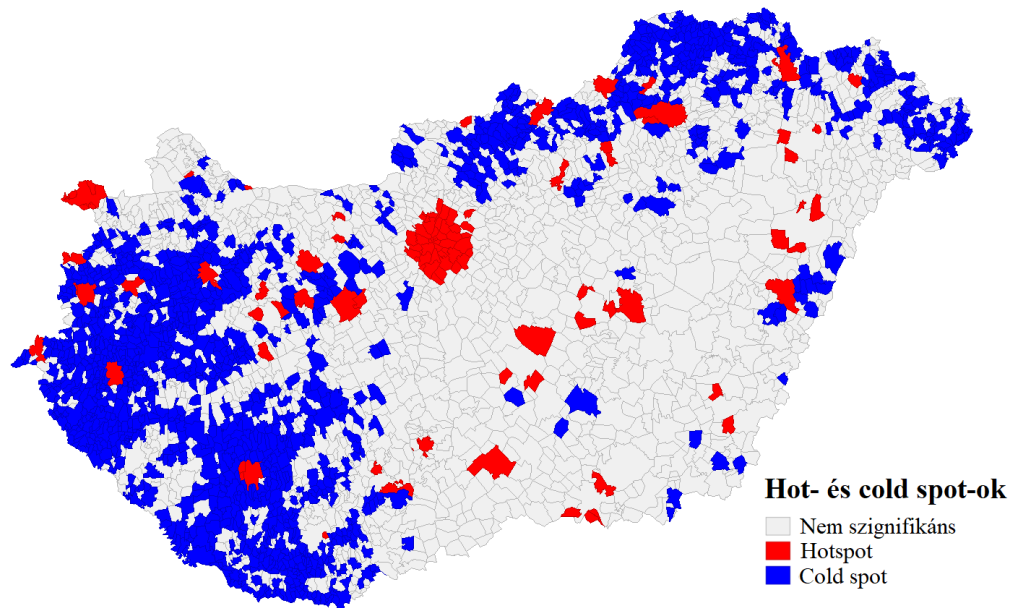

Megjegyzés: A jelmagyarázatban a csoportok száma mellett zárójelben az adott csoportba tartozó települések száma látható. Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

A magyar fiókok Getis-Ord féle G^* elemzése során 1697 település nem jelent meg hot vagy cold spotként, míg 110 településnél jelentős hot, 1366 település esetében pedig jelentős cold spotot azonosítható (12. ábra). Kiterjedt hotspot ez elemzésben is csak Budapest és környéke esetén figyelhető meg, emellett néhány kisebb kiterjedésű hotspot látható. Jelentős méretű cold spotok a Dunántúl kisebb községeinek és városainak jelentős részén, valamint az észak-magyarországi

határmenti aprófalvas településegységek esetében fedezhetők fel. A kiterjedt cold spot-okon belül (főként a dunántúli térség esetében) egy-egy régiós központ (hotspot) található, amelyből úgy tűnik, hogy ezekben a térségekben a hitelintézetek stratégiája az, hogy a kisebb községekbe fiókkal való kitelepülés helyett, az ottani keresletet az ezen nagyobb településeken való jelenlétével igyekeznek kielégíteni.

12. ábra: Hotspotok és cold spotok a magyarországi bankfiók hálózat térszerkezetében

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

5.2.2.2. Regressziós modellezés

A bankfiók elhelyezkedésére vonatkozó, első körben megbecsült regressziós modellek eredményei a 13. táblázatban láthatók. A település típus változót nem tartalmazó modellben a lakónépesség, a működő vállalkozások aránya, az átlag jövedelem és a KKV-arány változók szignifikánsak 5 százalékos szignifikancia szinten, utóbbi negatívan, míg a többi változó pozitívan hat a fiók számára. A KKV-arány változó feltehetően korrelál a település típus változóval és részben annak a hatását tükrözi az első modellben, tekintve, hogy a település típus változót tartalmazó modellváltozatban elveszti jelentőségét, ellentétben a többi szignifikáns változóval. Emellett a település típus kategóriák mind jelentősek, a község és város kategóriákba tartozás önmagában csökkenti, míg a megyei jogú város/megyeszékhely növeli a fiók számát az adott településen a fővárosi kerület referencia kategóriához képest. A fiók számát jelentősen befolyásoló tényezők koefficienseinek előjelei az intuíciónak megfelelőek, az első körös eredmények alapján a lakónépesség, a működő vállalkozások aránya, az átlagjövedelem és a település típus mind meghatározó az egyes települések fiókosodottságát tekintve. A modellek magyarázóereje nagyon magas, a magyarázó

változók 82-86 százalékban magyarázzák az adott településen lévő bankfiókok számának alakulását.

13. táblázat: A magyarországi bankfiókok elhelyezkedését magyarázó modellváltozatok első körös eredményei

Változók	Modell 1	Modell 2	Modell 3
konstans	10,4876**	11,2808**	5,4202***
Lakónépeség (ezer fő)	0,1782***	0,1180***	0,1179***
Nettó demográfiai arány	-0,9522*	-0,5662	
Aktív népesség aránya	-0,7014	-0,3758	
Külföldi nemzetiségűek aránya	0,2249	0,1830	
Működő vállalkozások aránya	1,0299***	0,8068***	0,8325***
Külföldi vállalatok aránya	0,0846	0,0873	
KKV arány	-10,4959**	-5,7189	
Átlag jövedelem (millió Ft)	0,2232***	0,1371***	0,1165***
Település típus = község		-5,6338***	-5,6715***
Település típus = megyei jogú város/megyeszékhely		0,8464***	0,8285***
Település típus = város		-4,3310***	-4,3629***
Megfigyelések száma	3152	3152	3172
R ²	0,8221	0,8577	0,8575

Megjegyzés: Az eredményváltozó minden modell esetében a bankfiókok száma. Az egyes cellákban a változók koeficiensei láthatók. Szignifikancia szintek jelölése: $p < 0,01$ ***, $p < 0,05$ **, $p < 0,1$ * Forrás: KSH, TeIR és MNB alapján saját számítás.

A modellezés első körét követően a végső, csak szignifikáns magyarázó változókat tartalmazó modell hibatagjának területi autokorrelációja került megvizsgálásra. Az öt szomszéd paraméteres globális Moran-féle I teszt a kezdeti 0,2981-ről 0,1711-re csökkent, de továbbra is az autokorreláció meglétéről tanúskodik, amely többek között valószínűsíthetően a banki versenyt ragadja meg. Ennek köszönhetően a modellezés második körében a magyarázó változók halmaza kiegészült az adott településhez legközelebbi öt település átlagos bankfiók számával, amelynek eredményeit a 14. táblázat mutatja. Az első körben meghatározó változók jelentősége megmaradt, míg a szomszédos bankfiókok száma szintén jelentősen befolyásolja az adott település fiókosodottságát. A környékbeli fiókszám jelentős hatása mögött egyfelől a banki verseny dinamikája húzódhat meg, amely így döntést befolyásoló szerepű tényezőnek tűnik, azaz minél több bankfiók (és bank) van jelen egy település környékén, annál nagyobb eséllyel telepít bankfiókot az adott helyszínen egy bank. Másfelől magyarázhatja a szomszédos területek fiókosodottságának jelentőségét az is, hogy

a bankok feltehetően szívesebben telepítenek fiókot olyan helyszínen, amely környéket saját tapasztalataik alapján jobban ismernek, vagy jövedelmezőségében jobban bíznak más bank, környéken működő fiókja működésére alapozva.

14. táblázat: A magyarországi bankfiókok elhelyezkedését magyarázó modellváltozatok második körös eredményei

Változók	Modell 1	Modell 2	Modell 3
konstans	11,2200**	10,5273**	4,4576***
Lakónéesség (ezer fő)	0,1732***	0,1177***	0,1176***
Nettó demográfiai arány	-1,0879*	-0,7481	
Aktív népesség aránya	-0,7851*	-0,4204	
Külföldi nemzetiségűek aránya	0,1502	0,1647	
Működő vállalkozások aránya	0,9312***	0,7680***	0,7970***
Külföldi vállalatok aránya	0,0840	0,1058	
KKV arány	-11,0817**	-5,9326	
Átlag jövedelem (millió Ft)	0,1626***	0,1015***	0,0807**
Település típus = község		-4,6037***	-4,6728***
Település típus = megyei jogú város/megyeszékhely		1,9331***	1,8858***
Település típus = város		-3,3191***	-3,3817***
Szomszédos bankfiókok száma	0,1006***	0,0868***	0,0845***
Megfigyelések száma	3152	3152	3172
R ²	0,8253	0,8590	0,8587

Megjegyzés: Az eredményváltozó minden modell esetében a bankfiókok száma. Az egyes cellákban a változók koef-ficiensei láthatók. Szignifikancia szintek jelölése: $p < 0,01$ ***, $p < 0,05$ **, $p < 0,1$ * Forrás: KSH, TeIR és MNB alapján saját számítás.

A földrajzilag súlyozott regressziós modellek eredményei (15. táblázat) alapján az összefüggések, amelyek a bankfiókok száma és az egyes magyarázó változók között figyelhetők meg, területi szempontból vizsgálva stabilak, robusztusak arra vonatkozóan, hogy melyik település szempontjából fut le a regressziós becslés. Az alap modellekben nem szignifikáns változók egyik település szempontjából futtatott regresszió esetén sem bizonyultak szignifikánsnak ezen modellekben sem. Az alapmodellekben jelentős hatású lakónéesség, működő vállalkozások aránya, szomszédos bankfiókok száma (amennyiben szerepelt a modellben) változók, és a település típus változóból a község és a város kategóriák minden település szempontjából futtatott regresszióban

szignifikánsak maradtak az összes modellben, és a hatások irányai sem változtak.⁹⁶ Két esetben tapasztalható, hogy az adott jellemző jelentősége nem az összes lefutott regresszióban áll fenn, az átlag jövedelem változónál és a megyei jogú város/megyeszékhely település típus kategóriánál, de utóbbinál a szomszédos fiókok számát tartalmazó, végleges modellek esetében már egyértelmű a kép. Az átlagjövedelem hatása azonban jobban szóródik, és bár az első modellben még a településenkénti regressziók 100 százalékában szignifikáns, a negyedik modellben a regressziók 52 százalékánál tekinthető annak.

15. táblázat: A magyarországi bankfiókok elhelyezkedését magyarázó földrajzilag súlyozott regresszió eredményei

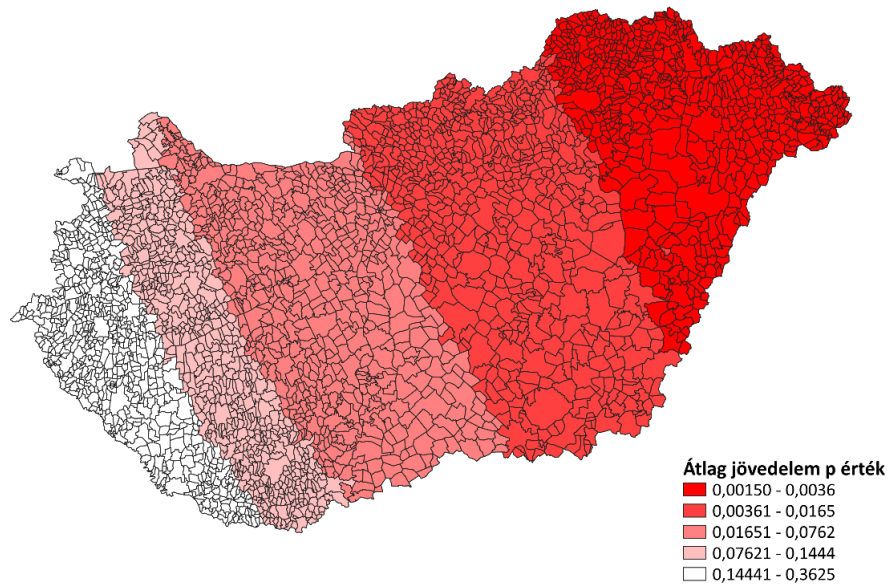
Változók	Modell 1	Modell 2	Modell 3	Modell 4
konstans	10,24 – 12,99 ⁽¹⁰⁰⁾	4,78 – 5,77 ⁽¹⁰⁰⁾	9,43 – 12,3 ⁽⁹⁹⁾	3,75 – 4,80 ⁽¹⁰⁰⁾
Lakónépesség (ezer fő)	0,11 – 0,13 ⁽¹⁰⁰⁾	0,11 – 0,13 ⁽¹⁰⁰⁾	0,11 – 0,13 ⁽¹⁰⁰⁾	0,11 – 0,13 ⁽¹⁰⁰⁾
Nettó demográfiai arány	(-0,77) – (-0,41) ⁽⁰⁾		(-0,99) – (-0,63) ⁽⁰⁾	
Aktív népesség aránya	(-0,50) – (-0,31) ⁽⁰⁾		(-0,55) – (-0,34) ⁽⁰⁾	
Külföldi nemzetiségűek aránya	0,09 – 0,23 ⁽⁰⁾		0,09 – 0,22 ⁽⁰⁾	
Működő vállalkozások aránya	0,78 – 1,00 ⁽¹⁰⁰⁾	0,81 – 1,05 ⁽¹⁰⁰⁾	0,73 – 0,95 ⁽¹⁰⁰⁾	0,76 – 1,00 ⁽¹⁰⁰⁾
Külföldi vállalatok aránya	0,08 – 0,19 ⁽⁰⁾		0,10 – 0,19 ⁽⁰⁾	
KKV arány	(-7,19) – (-5,33) ⁽⁰⁾		(-7,50) – (-5,54) ⁽⁰⁾	
Átlag jövedelem (millió Ft)	0,10 – 0,20 ⁽¹⁰⁰⁾	0,07 – 0,19 ⁽¹⁰⁰⁾	0,06 – 0,15 ⁽⁸⁶⁾	0,03 – 0,14 ⁽⁵²⁾
Település típus = község	(-6,07) – (-4,96) ⁽¹⁰⁰⁾	(-6,12) – (-4,97) ⁽¹⁰⁰⁾	(-5,00) – (-3,89) ⁽¹⁰⁰⁾	(-5,11) – (-3,90) ⁽¹⁰⁰⁾
Település típus = megyei jogú város/megyeszékhely	0,43 – 1,28 ⁽⁹²⁾	0,41 – 1,27 ⁽⁹¹⁾	1,54 – 2,45 ⁽¹⁰⁰⁾	1,47 – 2,43 ⁽¹⁰⁰⁾
Település típus = város	(-4,86) – (-3,62) ⁽¹⁰⁰⁾	(-4,90) – (-3,62) ⁽¹⁰⁰⁾	(-3,80) – (-2,56) ⁽¹⁰⁰⁾	(-3,91) – (-2,57) ⁽¹⁰⁰⁾
Szomszédos bankfiókok száma			0,09 – 0,10 ⁽¹⁰⁰⁾	0,09 – 0,10 ⁽¹⁰⁰⁾
Megfigyelések száma	3152	3172	3152	3172
R ²	0,849 – 0,859	0,848 – 0,859	0,851 – 0,860	0,850 – 0,860

Megjegyzés: Az eredményváltozó minden modell esetében a bankfiókok száma. A cellákban a regressziókban a változók koefficiensére kapott értékből előálló sáv látható. A felső indexben lévő érték azt mutatja, hogy a központinak választott települések hány százalékánál (tehát a regressziós becslések hány százalékánál) volt az adott változó 5 százalékos szignifikancia szinten szignifikáns. Forrás: KSH, TeIR és MNB alapján saját számítás.

Az átlagjövedelem változó jelentőségének végső, negyedik modellben tapasztalható területi eloszlását a 13. ábra mutatja, amelyben látható, hogy az nyugati-keleti irányban különbözik leginkább, a nyugati települések egy részében nem jelentős, keletre haladva viszont egyre szignifikánsabb.

⁹⁶ A kapott koefficiens sávok tartalmazzák is az alap modellekben kapott koefficiens értékeket.

13. ábra: Az átlag jövedelem változó jelentőségének területi eloszlása

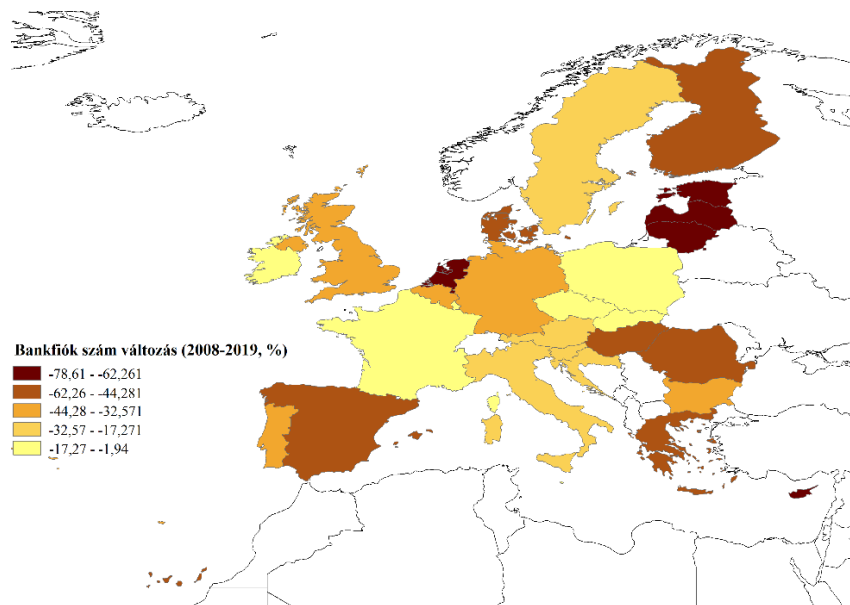
Forrás: KSH, TeIR és MNB alapján saját szerkesztés.

5.3. Bankfiók bezárási elemzések

5.3.1. Az Európai Unió hitelintézeteinek fiókbezárásai⁹⁷

A 2008-2009-es gazdasági válságot követően az Európai Unió tagországaiban nagymértékben lecsökkent a bankfiókok száma, jelentős méreteket öltött a bankfiók bezárási trend (14. ábra).

14. ábra: A bankfiókok számának változása az Európai Unió országaiban 2008 és 2019 között

Forrás: EKB alapján saját szerkesztés.

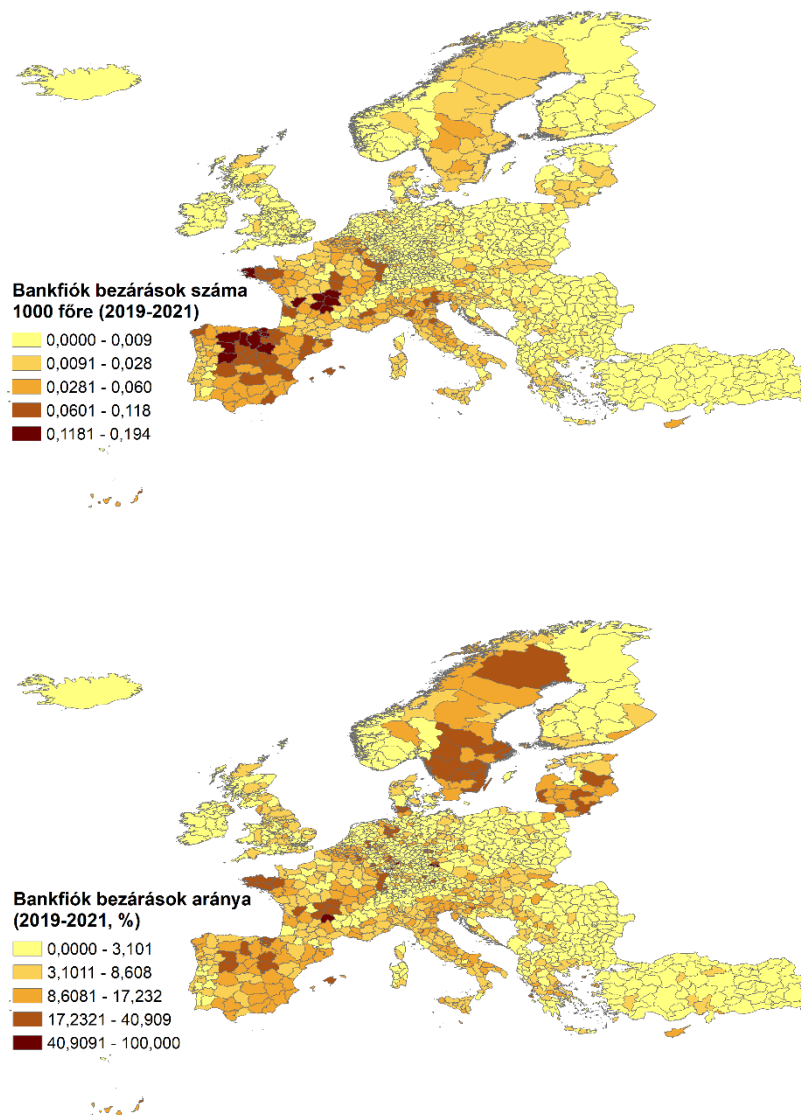
⁹⁷ Az alfejezetben bemutatott eredmények El-Meouch (2021b) tanulmányán alapulnak.

Minden egyes tagország esetében a fiókok számának csökkenése volt tapasztalható 2008 és 2019 között, a bezárási hullám a meglévő állomány arányában a legnagyobb mértékben a Baltikum országait, Hollandiát, Finnországot, Spanyolországot, Magyarországot, Romániát és Dániát érintette, melyek közül többenél is előfordult, hogy a válság utáni bő tíz évben a fiókok száma a felére vagy annál is kevesebbre csökkent.

A nem csak aggregáltan rendelkezésre álló, 2019 október és 2021 február közötti bankfiók bezárásokat 1000 főre vetítve, valamint a meglévő állomány arányában NUTS3-as léptékben a 15. ábra mutatja. Az 1000 főre vetített térképből kitűnik, hogy Spanyolország, Olaszország és Franciaország egyes régióiban, azaz az alapvetően jobban fiókosodott területeken látható magasabb bezárási volumen, de rátekintve az állományarányos bezárásokat tartalmazó térképre, ahol Franciaország és Spanyolország bizonyos területei szintén kitűnnek, megfigyelhető, hogy Svédországban és a Baltikum országaiban volt a legmagasabb bezárási arány a vizsgált időszakban.

A skandináv és a balti országok esetében mind az ország szinten aggregált 2008 és 2019 közötti, mind a mikro szinten rendelkezésre álló 2019 október és 2021 február közötti fiókkal való lefedettség változást figyelembe véve jelentős csökkenés tapasztalható. Emellett ezen országok esetében, ahogyan azt a 6. ábra bemutatja, az időszak végi fióksűrűség is relatíve alacsonynak tekinthető EU-s összehasonlításban. Vélhetően ezen jelenségekkel és folyamatokkal összefügg, hogy a skandináv és balti országok az EU-t és egyéb európai országokat tartalmazó online bankolási rangsorban elől helyezkednek el, jóval az EU vagy az eurózóna átlaga felett. Ezen, 2020-as Eurostat adatok alapján a vizsgálatban lévő 35 országból Dánia a 2., Norvégia a 3., Finnország a 4. helyet foglalják el 90 százalékos feletti penetrációs (internet bankolást használók aránya a lakosság körében) értékekkel, Svédország a 6. (85 százalékos penetráció), Észtország a 8. (80%), Lettország a 9. (76%), Litvánia pedig a 14. (68%) helyen tartózkodik (Eurostat, 2021a).

15. ábra: Az 1000 főre jutó és az állományarányos bankfiók bezárások az Európai Unióban 2019 október és 2021 február között NUTS3 régiók szerint bontva

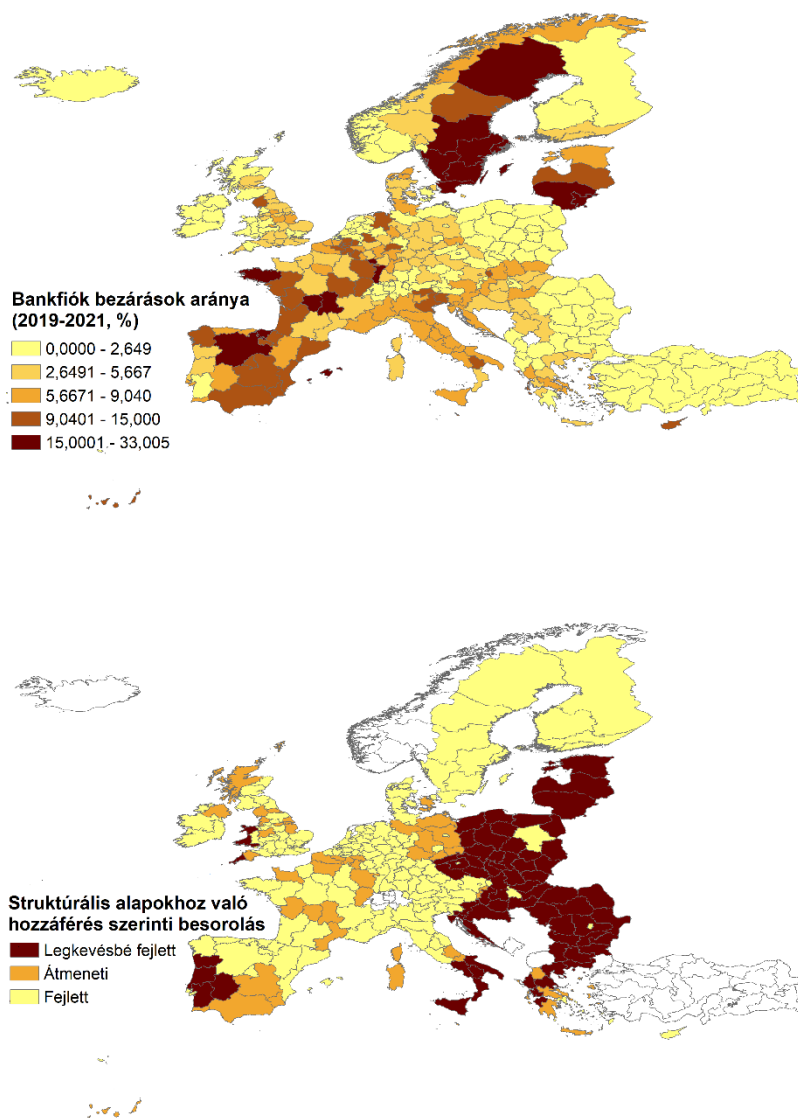

Megjegyzés: Németország esetében az adathiány torzíthatja az értékeket. A vizsgált időszak 2019 október és 2021 február közötti. Forrás: SNL, Eurostat alapján saját szerkesztés.

A NUTS2 léptékű állományarányos bankfiók bezárási arány és a fejlettség összehasonlítását a 16. ábra mutatja be. A mikro szintű, 2019 október és 2021 február közötti időszakra vonatkozó bezárási adatok alapján, a közép- és kelet-európai (KKE) országokat tekintve a Baltikum országainál látható, hogy a fejletlenebb régiók nagyarányú fiókbezárást tapasztaltak. Ettől eltekintve nagyobb arányú fiókberázás inkább a fejlettebb és egyébként is jobban fiókosodott régiókban figyelhető meg. A vizsgált időszakban a fejlett régiókban a fiókok 8,4 százaléka, míg a kevésbé fejlett régiókban 3,5 százaléka került bezárára. A válságot követő, 2008 és 2019 közötti tagországi szintű fiókbezárásokat tekintve pedig nem látható egyértelmű kapcsolat a gazdasági fejlettséggel, azaz

nem jelenthető ki, hogy a fejletlenebb, vagy a fejlettebb régiókban zárának be állományarányosan jelentősen nagyobb mértékben a fiókok. A 2008 és 2019 közötti bezárásokat is figyelembe véve az állapítható meg, hogy a fiókbezárásokra vonatkozóan nem látható egyértelmű kapcsolat a fejlettségi szinttel, együtt mozgás inkább a digitalizáció szintjével, illetve az online bankolással figyelhető meg. Leginkább ez magyarázza a skandináv és balti országok relatíve magas arányú fiókbezárásait, hiszen ezen országokban a digitalizáció és az online bankolás szintje magas, utóbbit a lakosság nagy arányban használja.

16. ábra: A Európai Unió NUTS2 régióinak összehasonlítása bankfiók bezárás és fejlettség alapján

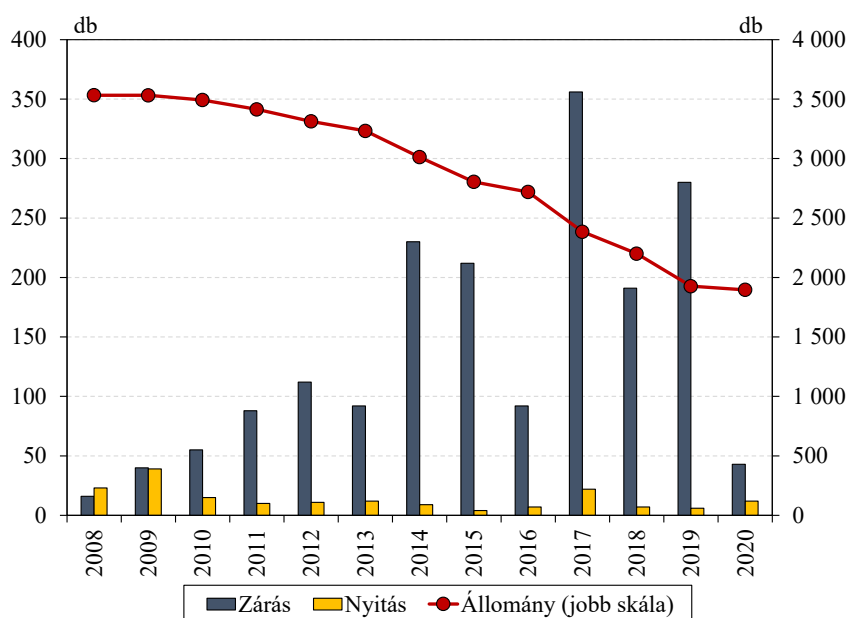
Megjegyzés: Németország esetében az adathiány torzíthatja az értékeket. A vizsgált időszak 2019 október és 2021 február közötti. Forrás: SNL, Eurostat alapján saját szerkesztés.

5.3.2. A magyar hitelintézetek fiókbezárásai⁹⁸

5.3.2.1. Aggregált elemzés – országos szint

Magyarországon a rendszerváltást követően kialakult kétszintű bankrendszernek, valamint a nyugat-európai bankcsoportok megjelenésének köszönhetően új banki struktúra alakult ki az 1990-es évek során, amely fiókexpanzióval járt együtt (Gál, 2005). Ez a piacszerzést, az addig ki nem szolgált területek elérését célzó folyamat egészen a 2008-2009-es pénzügyi válságig tartott, amikor tetőzött a fiókok száma, majd az európai trendeknek megfelelően a rákövetkező bő tíz évben csökkenésnek indult (EKB, 2021). A válság hatására kialakuló bezárási trend során Magyarországon 2008. szeptember 1. és 2020. december 31. között 1807 fiók bezárására, 177 új fiók nyitására és 66 fiók településen belüli átköltözésére került sor (17. ábra). A válság utáni első fiókbezárások 2010-től mentek végbe, amely annak tudható be, hogy a fiókokkal kapcsolatos döntéseket (nyitás, bezárás) hosszas döntési folyamat előzi meg, emellett a döntés és a tényleges megvalósulás között időbeli különbség is feltételezhető.⁹⁹ Az első bezárási hullám 2010 és 2015 közé tehető, amely során a nagyobb piaci erejű kereskedelmi bankoknál volt megfigyelhető tömeges fiókbezárás, míg a 2017 és 2019 közötti fiókbezárások túlnyomórészt a takarékszövetkezeti integrációhoz¹⁰⁰ köthetők, amelyeket követően 2020 végén 1896 bankfiók maradt Magyarországon.

17. ábra: Bankfiók nyitások, zárások és állomány alakulása Magyarországon 2008. szeptember és 2020. december között

Megjegyzés: A bankfiókállomány az adott év végére vonatkozik. Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

⁹⁸ Az alfejezetben bemutatott eredmények El-Meouch és szerzőtársai (2021a) és El-Meouch és szerzőtársai (2021b) tanulmányain alapulnak.

⁹⁹ A fióknyitás például az ingatlan, a személyzet, a speciális berendezés, a biztonság miatt vehet több időt igénybe, de a bezárásnál is megemlíthető például a személyzet leépítése.

¹⁰⁰ A takarékszövetkezeti integráció során 121 szövetkezeti hitelintézet, végső soron Takarékbank Zrt.-be való összeolvadása ment végbe 2013 és 2020 között Magyarországon (Csabai, 2019).

Település-hierarchia szintet tekintve is jól elkülöníthető a két bezárási hullám. Az első, 2015-ig tartó szakaszban a fővárosi kerületekben, megyeszékhelyeken mérséklődött a hálózati egységek száma a sokasági aránynál 8 és 4 százalékponttal nagyobb arányban, míg a második hullám egyértelműen a községekhez volt köthető, ez idő alatt az ott található fiókok száma egyharmadára csökkent (16. táblázat). Ezen átrendeződésnek köszönhető, hogy míg a községek (nagyközségek nélkül) az időszak eleji 28 százalékhoz képest az időszak végén már csak a fiókok 14 százalékával rendelkeztek, addig a városokban lévő fiók részarány egyharmadról 43 százalékra nőtt az időszak során. Bár az időszak eleji relatíve kiegyenlített ezer főre jutó fiókszám az összes település típus esetén jelentősen lecsökkent az időszak alatt, a községeknél ez kiemelkedő mértékű volt, a legmagasabb kezdeti értékből (0,4) az időszak végére a sokasági arányt (0,19) egyedülként el nem érő, 0,11-es értékre csökkent.¹⁰¹ Összességében megfigyelhető, hogy a hitelintézetek a bezárásokkal a legnagyobb városok fiókosodottságának mértékét igyekeztek mérsékelni, valamint a kevés lakossal rendelkező községekben zárták be hálózati egységeiket, így a bezárási trend a megyei jogú városokat (de nem megyeszékhelyeket), a városokat és nagyközségeket érintette a legkevésbé. Tekintve, hogy a községekben és nagyközségekben sok esetben egyetlen fiók volt elérhető,¹⁰² ez a helyi bankfiók elérhetőséget is fokozottan befolyásolta, 2020-ra már csak 364 fiókkal lefedett község és nagyközség volt.

16. táblázat: A magyarországi bankfiók bezárási trend jellemzői település típus szerint

	Fővárosi kerület	Megyeszékhely	Megyei jogú város	Város	Nagyközség	Község	Összesen
Állomány – 2008	577	578	80	1172	145	974	3526
Állomány – 2015	411	436	68	940	127	822	2804
Állomány – 2020	336	322	56	809	99	274	1896
Változás - 2015-2008 (%)	-28,77	-24,57	-15,00	-19,80	-12,41	-15,61	-20,48
Változás - 2020-2015 (%)	-18,25	-26,15	-17,65	-13,94	-22,05	-66,67	-32,38
Változás - 2020-2008 (%)	-41,77	-44,29	-30,00	-30,97	-31,72	-71,87	-46,23
Részarány - 2015-2008 (%)	22,99	19,67	1,66	32,13	2,49	21,05	100,00
Részarány - 2020-2015 (%)	8,26	12,56	1,32	14,43	3,08	60,35	100,00
Részarány - 2020-2008 (%)	14,79	15,71	1,47	22,27	2,82	42,94	100,00
Ezer főre jutó állomány – 2008	0,33	0,34	0,30	0,37	0,32	0,40	0,36
Ezer főre jutó állomány – 2015	0,24	0,25	0,25	0,29	0,27	0,33	0,28
Ezer főre jutó állomány – 2020	0,19	0,19	0,21	0,25	0,21	0,11	0,19

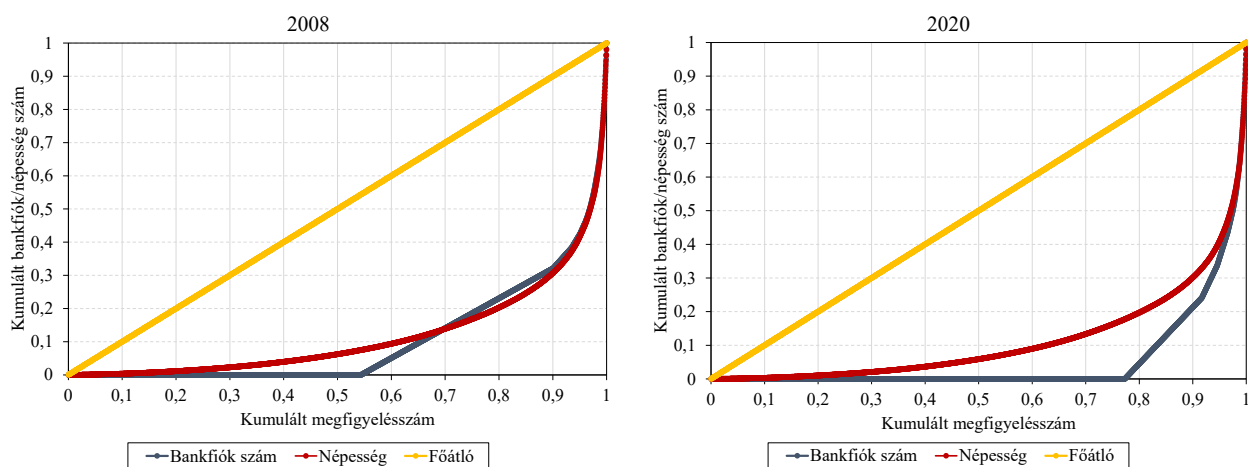
Megjegyzés: A részarány az adott időszakra vonatkozó teljes változáson belül az adott település típus részaránya.
Forrás: MNB, KSH alapján saját számítás.

¹⁰¹ A takarékszövetkezeti integráció ebben jelentős szerepet játszott, hiszen a községek fiókosodottsága láthatóan a második hullámban mérséklődött meghatározó mértékben.

¹⁰² 2008-ban 1049 községben és nagyközségben, a fiókkal rendelkezők 97 százalékában.

Összességében, a fiókbezárási hullámnak köszönhetően a fiókkal nem rendelkező települések száma jelentősen megnőtt a vizsgált időszak alatt, míg 2008-as csak 1729 ilyen település volt Magyarországon, addig 2020-ra 2456-ra nőtt a számuk, amelyeknek 99,5 százaléka község vagy nagyközség volt.¹⁰³ Ezzel egy időben az időszak során a bankfiókkal le nem fedett településen lakók száma 950 ezerről 2 millióra nőtt. Ezzel kapcsolatosan a magyarországi bankfiók szám és népesség szám szerinti Lorenz görbét 2008 augusztusára és 2020 decemberére vonatkozóan a 18. ábra mutatja. Ezen a fiókok jelentős koncentrációja látható 2020 végén, amelynek fontos eleme, hogy a települések több mint háromnegyede ez időben nem rendelkezett fiókkal. A települések fiókszámaira számított Gini-index is erről tanúskodik, erős koncentrátságot mutató, 0,89-es értékével. A pénzügyi szolgáltatásokhoz leginkább kapcsolódó, szintén jellemzően jobbra elnyúló eloszlású, települések szerinti 2019-es népesség koncentrációt mutató görbe értelemszerűen kevésbé éles ugrásokat jelez, de kisebb, 0,77-es Gini-index értéke szinté erős koncentrátságot takar. A két érték különbségéből adódik, hogy jelentős mértékben igen, de teljes mértékben nem képes megmagyarázni a fiókok koncentrátságának fokát a népesség koncentrátsága 2020 végén.

18. ábra: A bankfiókállomány és a lakónépesség koncentrációját mutató Lorenz-görbe 2008-ban és 2020-ban

Megjegyzés: A lakónépesség adatok 2019-re vonatkoznak. Forrás: MNB, KSH alapján saját szerkesztés.

Dinamikájában megfigyelhető, hogy 2008-ról 2020-ra a fiókbezárási trend növelte a fiók koncentrációt, a 2020-as 0,89-es Gini-index értéke 2008-ban alacsonyabb, 0,79-es értéken állt. Ezzel szemben a lakónépességre vonatkozó Gini-index alig változott, 0,76-ról 0,77-re nőtt 2008 és 2019 között, tehát a két jellemző (fiókszám, népesség) közel azonos koncentrációja az időszak alatt tért el egymástól, az időszak végére nyílt az olló. A közel azonos Gini-index 2008-ban annak

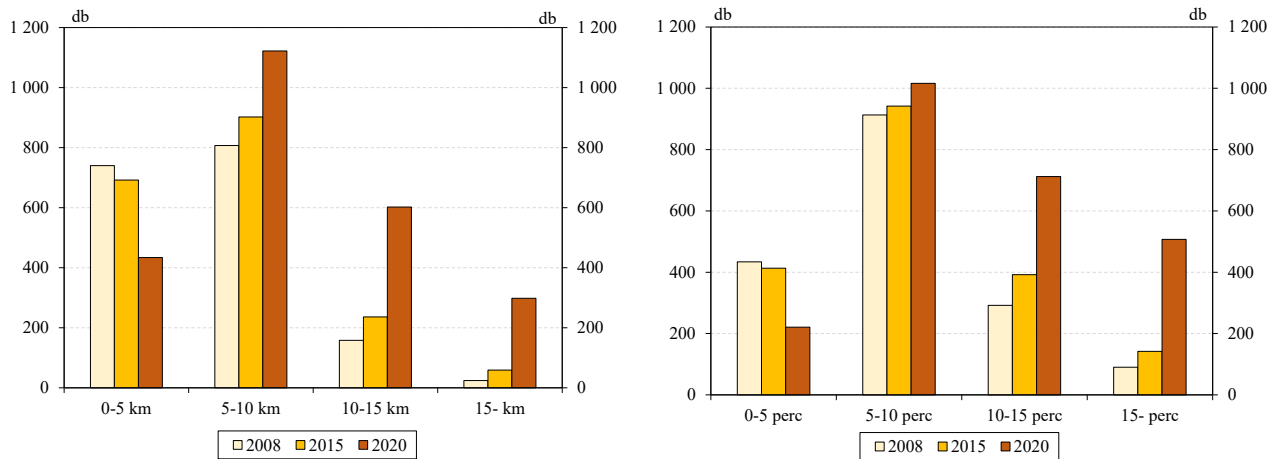
¹⁰³ Ez a 2445 település a községek és nagyközségek 87 százalékát jelenti. A 2020-ban bankfiókkal nem lefedett városok: Bodajk, Csanádpalota, Igal, Kadarkút, Kerepes, Nyírmada, Rudabánya, Rácalmás, Sajóbáony, Szob, Zsámbék.

köszönhető, hogy az 55. és 90. percentilis közötti települések, népességszámából adódónál nagyobb mértékű fiókosodottsága kompenzálja a fiók nélküli települések (több mint a települések fele) alul fiókosodottságát. Kizárólag azokat a településeket vizsgálva, ahol van fiók, amely a két időpontban természetesen különböző számosságú településhalmazt takar, a 2008 és 2020 közötti fiókokra vonatkozó Gini-index értéke minimálisan, 0,54-ről 0,52-re mérséklődött. Ezen értékek alacsonyabbak, mint ezen települések népesség szerinti koncentrációi, melyek sorrendben 0,69-es és 0,67-es értéket vettek fel a két időszakban, így ezen településeken kiegyenlítettebbnek tekinthető a bankfiók szám eloszlása a népesség eloszlásához képest.

Ezek azt mutatják, hogy a bankok feltehetően hatékonysági, méretgazdaságossági és területi megfontolások alapján nagyon sok olyan kisebb településen zártak be (nem telepítettek) fiókokat, amelyek esetében a népesség szám alapján indokolt lehetne a jelenlét. Ezzel szemben megtartották (telepítettek) sok olyan kisebb településen a fiókjaikat, ahol önmagában a népesség száma azt nem indokolja. Felvetődik, hogy ezek az eredmények olyan banki döntések következményei, amelyeknél egy-egy, több, egymáshoz közeli, kisebb települést tartalmazó térségben a hitelintézetek a települések zöméből kivonulnak (nem telepítenek fiókot), és egy-egy bankfiókot hagynak nyitva (telepítenek) egy kiválasztott településen üzleti és távolsági szempontokat figyelembe véve. Összességében tehát a fiókok koncentrálttsága meghaladta a népesség szerinti koncentrálttságot 2020-ban, és annak mértéke jelentősen növekedett a fiókbezárási trend okán az azt megelőző bő évtized során.

Fontos összetevő a pénzügyi hozzáférést tekintve a legközelebbi fióktól vett (közúton mért) távolság, amelynek alakulását jelen elemzés 2008-ban, 2015-ben és 2020-ban vizsgálja. Míg 2008-ban a fiókkal le nem fedett települések 90 százalékánál maximum 10 km-re volt megtalálható a legközelebb bankfiók közúton, addig ez az arány 2015-re 84 százalékra csökkent, amellyel párhuzamosan a fiók nélküli települések száma is gyarapodott (19. ábra). 2020-ra, amikor már jelentősen nőtt a fiókkal nem lefedett települések száma Magyarországon, az 5-10 km-en belüli, a 10-15 km-en belüli és a 15 km feletti legközelebbi fiók kategóriák településszáma egyaránt emelkedett 2008-hoz képest, rendre 807-ről 1122-re, 158-ról 602-re és 24-ről 298-ra. Ezeknek köszönhetően 2020 végén a legközelebbi bankfióktól vett átlagos távolság a fiók nélküli települések lakónépességét tekintve 8,3 km volt, a 2008-as 5,7 km és a 2015-ös 6,5 km után. Az odavezető út időtartamát illetően (amely talán még finomabban jelzi a bankfiókhoz való hozzáférési lehetőségeket) is hasonló dinamika rajzolódik ki, 2020-ban a településeknek 50 százalékánál volt 10 percen belül a legközelebbi fiók, míg ez az arány 2008-ban 78 százalék volt, de a 15 perc feletti kategória település száma is jelentősen megnőtt.

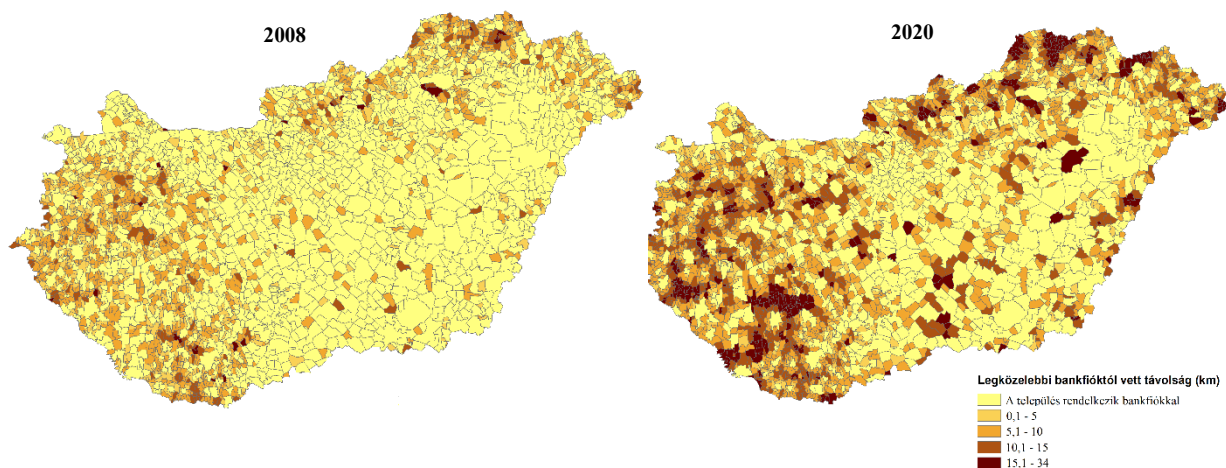
19. ábra: A bankfiókkal nem rendelkező települések legközelebbi bankfióktól közúton vett távolságának (bal panel) és időtartamának (jobb panel) eloszlása 2008-ban, 2015-ben, 2020-ban

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

A legközelebbi fióktól vett távolság területi eloszlásának alakulását mutató 20. ábrán látható, hogy bár mind 2008-ban, mind 2020-ban az észak-magyarországi határmenti és a Baranya megyei aprófalvas térség településeinél volt a legtávolabb a fiók, ez a távolság az időszak alatt jelentősen megnövekedett. Emellett az idő előre haladtával, a bezárások okán a 2008-ban még relatíve jobban lefedett térségekben, a Dunántúl meghatározó részén, ezek közül kiemelten Somogy megyében, Kaposvártól északra jött létre egy jelentősebb távoli fiók elérésű településcsoport, továbbá a keleti határ mentén és az Alföld egyes településein nőtt érdemben az elérési idő.

20. ábra: A legközelebbi bankfióktól közúton vett távolság területi mintázata a magyarországi bankfiókkal nem rendelkező településeken 2008-ban és 2020-ban

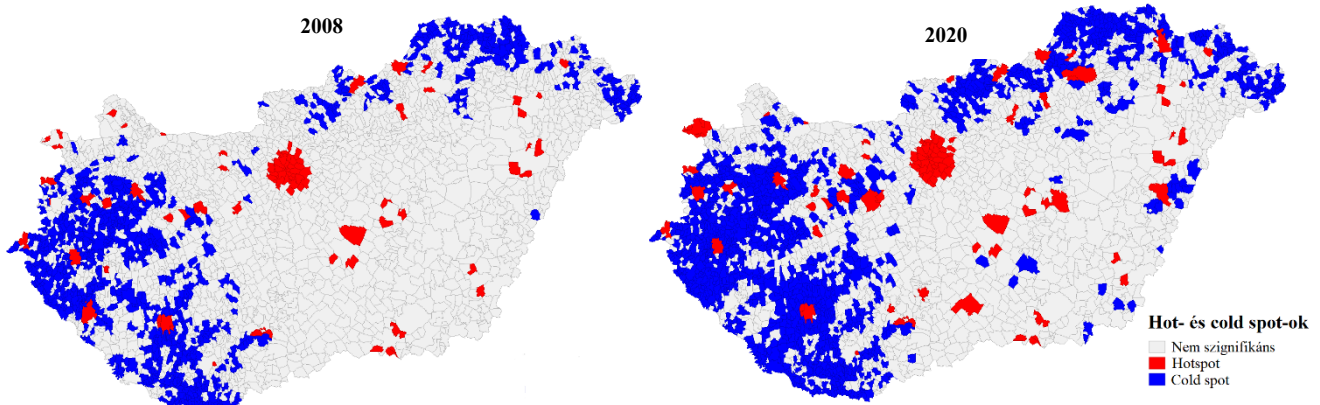

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

Ezt támasztja alá a bankfióki lefedettségére vonatkozó hotspot elemzés is (21. ábra), az észak-magyarországi és a közép- és dél-dunántúli cold spotok kiterjedése megnőtt, a cold spotokba tartozó települések száma 942-ről 1371-re emelkedett az országban 2008 és 2020 között. A hotspotnak

számító települések esetében nem volt jelentős változás az időszak alatt, számuk enyhén, 92-ről 109-re nőtt, de az időszak végén továbbra is Budapest és környéke, és a megyeszékhelyek egy része voltak az ország forró pontjai fiókok tekintetében. Mindez az ország fenti dimenziók mentén vett térbeli polarizálódását mutatja, több település tér el felfele és lefele jelentősen az átlagostól, amely koncentráció, a pénzügyi szolgáltatások térbeli súlyponteltolódását mutatja.

21. ábra: A magyarországi településeken lévő bankfiók szám hotspot elemzése 2008-as és 2020-as állapot alapján

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

A 17. táblázat gazdasági és demográfiai változók mentén vizsgálja a különböző településcsoportokat: a 2008 és 2020 között bankfiókkal végig rendelkező 719 település csoportját; a fiókkal végig nem rendelkező 1727 település csoportját; az időszak alatt fiók nélkülivé váló 729 települést tartalmazó csoportot; valamint az időszak során fiókkal lefedetté váló települést tartalmazó csoportot. Egyértelmű mintázat, hierarchia fedezhető fel az egyes csoportokban a vizsgált jellemzőket tekintve. Az időszak alatt fiókkal végig lefedett településeken egyfelől jelentősen magasabb az átlagos népességszám, másfelől sokkal kedvezőbb helyzet rajzolódik ki a gazdasági és munkaerőpiaci változókat tekintve, mint azon településeknél, amelyek az időszak alatt váltak fiók nélkülivé, míg a fiókkal végig nem rendelkező települések helyzete mindkét csoportnál hátrányosabb ezen változókat figyelembe véve. A pénzügyi kizáródás szempontjából, az online alternatívák iránti affinitás okán fontos tényezőt, a 65 év felettiek részarányát tekintve nincs jelentős különbség a csoportok között, a végig fiók nélküli és fiók nélkülivé váló csoportok részaránya enyhén alacsonyabb. Megállapítható, hogy az időszak bezárási trendje során a hitelintézetek a relatíve kedvezőtlenebb gazdasági helyzetű településeket hagyták fiók nélkül, ami másik oldalról azt is jelenti, hogy az ezzel járó pénzügyi kizáródás leginkább az olyan közösségek számára jelenthet veszélyt, akik alából is hátrányosabb gazdasági körülmények között élnek.

17. táblázat: A magyarországi településekre jellemző gazdasági és társadalmi jellemzők átlaga a bankfiókkal való ellátottság 2008 és 2020 közötti alakulása szerint csoportosítva

Jellemző	Az időszak alatt végig rendelkezett fiókkal	Az időszak alatt fiókkal rendelkezővé váló	Az időszak alatt fiók nélkülivé váló	Az időszak alatt végig fiók nélküli	Összesen
Települések száma	719	2	729	1 727	3 177
Teljes népesség	7 765 076	4 699	1 091 004	908 764	9 769 543
Átlagos népesség	10 800	2 350	1 497	526	3 075
65 év feletti népesség részaránya (%)	20,30	12,36	18,55	17,96	19,88
Egy főre jutó álláskeresők száma	2,05	0,81	3,45	4,15	2,40
Egy főre jutó foglalkoztatottak száma	41,46	37,26	36,58	35,55	40,36
Legfeljebb általános iskolai végzettségűek átlagos aránya (%)	20,05	13,00	25,14	28,03	25,55
Átlagos éves jövedelem	2 889 269	3 982 758	2 330 203	2 239 780	2 763 673
Egy főre jutó vállalkozások száma	18,81	15,77	16,34	16,50	18,32

Forrás: KSH, NAV, MNB alapján saját szerkesztés.

A bankfiók hiánya az online banki szolgáltatások szerepét hívja előtérbe, amelyek rendelkezésre állása és nagyfokú használata ellensúlyozhatja a fizikai ügyintézés elérésének nehézségét.¹⁰⁴ Széles körű, települési szintű internethasználati adatok hiányában, ezt az egy főre jutó internetelőfizetések számával érdemes közelíteni, amely jelentős területi átfedést mutat a kedvezőtlen fiók elérhetőséggel (22. ábra). Az internetelőfizetések alapján alsó kvartilisbe tartozó települések aránya felülreprezentált a fiók nélküli települések halmazában (29 százalékuk tartozik ide, míg csak 20 százalékuk a felső kvartilisbe), amelyek leginkább az észak-magyarországi határmenti, valamint az észak- és dél-dunántúli kistépelülésekre összpontosulnak.^{105, 106} Az összefüggést tovább erősíti, hogy az időszak alatt végig fiókkal lefedett településeken az egy főre jutó internetelőfizetések száma 0,34 volt 2019-ben, míg a fiók nélkülivé váló településeken 0,24-et, a végig fiók nélkülieknél 0,23-at tett ki ez az arány. Látható tehát, hogy az egy főre jutó internetelőfizetésekkel alacsonyabb számban rendelkező településeken nehezebb meg leginkább a bezárások okán a pénzügyi

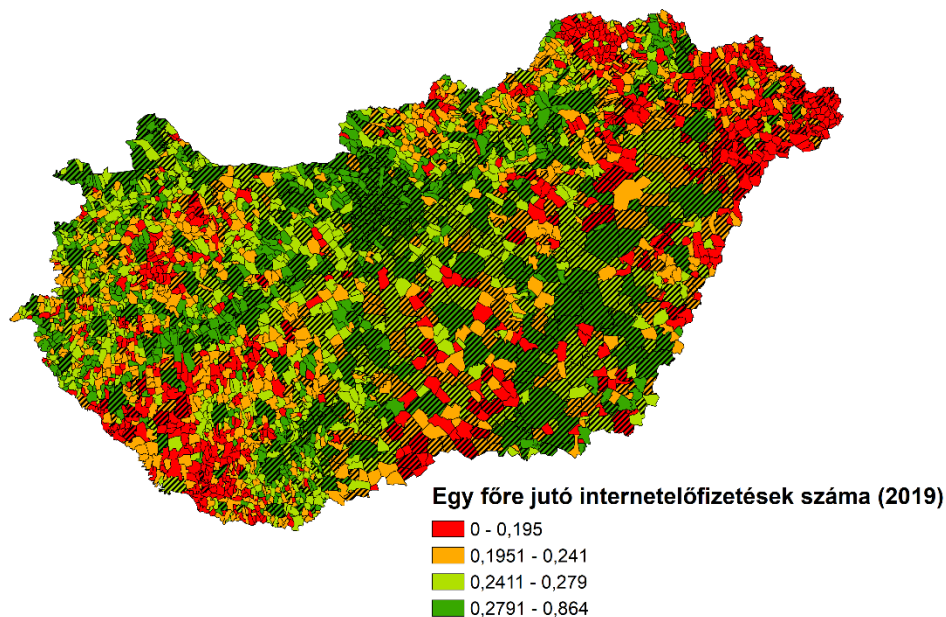
¹⁰⁴ Ezzel kapcsolatban a KSH 2018-as Digitális gazdaság és társadalom kiadvány alapján a lakosság 76 százaléka gyakran használja az internetet, ezen belül pedig 54 százalék szokott online bankolni (KSH, 2018).

¹⁰⁵ A kapcsolat fordítva is megfigyelhető, az internetelőfizetések szempontjából alsó kvartilisbe tartozó települések 90 százaléka fiók nélküli, míg e csoport alap sokaságbeli aránya alacsonyabb, 77 százalék.

¹⁰⁶ Fontos kiemelni, hogy az internetelérést tekintve jelenleg már jellemzően nem kínálati problémáról van szó, hiszen mobilinternet szinte mindenhol elérhető lenne.

szolgáltatásokhoz való hozzáférés, amely pénzügyi kizáródást, valamint az informális pénzügyi rendszer igénybevételét idézheti elő. Mindezek a koronavírus járvány következményei okán még inkább prioritásnak tekinthető online megoldások kialakításának és széles körben való elterjedésének fontosságát helyezik előtérbe.

22. ábra: Magyarországi települések internethasználat szerinti megoszlása

Megjegyzés: Az összes településre vonatkozó internethasználati eloszlás kvartilisei szerint színezve, a bankfiókkal rendelkező települések sraffozva. Forrás: KSH, ITM, MNB alapján saját szerkesztés.

Fontos kiemelni, hogy az elemzett, válság utáni bezárási trend jellemzően költség oldali alkalmazkodásnak tekinthető. A bankfiókok üzemeltetése jelentős költségekkel jár (bérleti díj, fenntartási költségek, személyzet munkaköltsége stb.), így a bezárásuk útján elért költségcsökkentés a válságra adott azonnali (de késleltetett hatású) banki reakcióként értelmezhető. Ezzel párhuzamosan az online banki megoldások elterjedésével a fiókbezárás során esetlegesen elvesztett ügyfelek számát képesek csökkenteni a bankok, és mivel a költségelőny ezáltal egyre inkább meg tudja haladni a kieső bevételt, a digitális banki megoldások további fiókbezárásoknak ágyazhatnak meg.

5.3.2.2. Települési trendek – lokális szint

A központi, legtöbb bankfiók nélküli települést (illetve ezen településeken élő népességet) „kiszolgált”, tehát legnagyobb „ellátási körzettel” rendelkező települések top 20-as listája 2008-ra és 2020-ra vonatkozóan a 18. táblázatban látható. A települések közül két csoport rajzolódik ki. Egyfelől észak-magyarországi (pl. Vajszló, Novajidrány, Krasznokvajda, Forró) és dunántúli (pl. Lenti, Csesztreg, Szentlőrinc) kisebb méretű települések, amelyek jellemzően fiókokkal kevésbé lefedett térségekben számítanak a környező községek pénzügyi központjainak, ezeket határhoz

közeli kistelepülések egészítenek ki. Másfelől a kevésbé fiókosodott (leginkább Dunántúli) területeken található megyeszékhelyek (pl. Kaposvár, Pécs, Eger, Zalaegerszeg), illetve nagyvárosok (pl. Pápa) merülnek fel fiókkal rendelkező nagyobb központokként. Egyértelműen megállapítható, hogy a nagyobb népességgel rendelkező, megyeszékhelyek központi szerepe felértékelődött 2008 és 2020 között, mialatt a kisebb települések aránya 2020-ra lecsökkent, a megyeszékhelyek 20-as listán belüli száma (3-3 db helyett 4-5 db) és elfoglalt pozíciója is jellemzően emelkedett (Kaposvár, Eger, Zalaegerszeg). A nagyobb városok felé való eltolódással összefüggésben a lista településeinek átlagos népességszáma is emelkedett az időszak során 18 és 21 ezerről 20 és 35 ezerre.¹⁰⁷ Emellett az ellátási kör is bővült, a legnagyobb ellátási körzet mérete a legfeljebb 20 települést és 10 ezer lakost magában foglalóbból 52 településre és 34 ezer lakosúra emelkedett.¹⁰⁸ A bezárások által tehát a pénzügyi centrum funkció felértékelődött, a hangsúly a gazdaságilag és adminisztratív szempontból is központi szerepet betöltő megyeszékhelyekre vagy nagyobb városokra terelődött.

18. táblázat: A top 20 „kiszolgáló” település Magyarországon ellátási körzet szerint települést és népességet tekintve 2008-ban és 2020-ban

2008			2020		
#	Település szám	Népesség	Település szám	Népesség	
1	Vajszló	20 Kistarcsa	9 960	Kaposvár	52 Kaposvár 34 038
2	Lenti	17 Várpalota	7 138	Zalaegerszeg	34 Eger 20 722
3	Pálháza	16 Gyulaháza	6 381	Eger	30 Kisvárdá
4	Novajdrány	14 Devecser	6 254	Lenti	29 Kistarcsa 15 844
5	Csesztreg	14 Kaposvár	6 166	Pápa	27 Pápa 15 510
6	Krasznokvajda	14 Pápa	5 997	Bak	27 Mór 15 151
7	Kaposvár	13 Karancslapujtó	5 952	Celldömölk	27 Zalaegerszeg 14 898
8	Pápa	12 Novajdrány	5 941	Ják	26 Szécsény 13 898
9	Pécs	12 Veresegyház	5 760	Vajszló	26 Győr 13 836
10	Harkány	12 Hejőpapi	5 670	Szentlőrinc	24 Szuhakálló 13 486
11	Jánkmajtis	11 Balatonalmádi	5 434	Jánkmajtis	22 Dunaújváros 13 407
12	Celldömölk	10 Pécs	5 399	Forró	22 Martonvásár 13 298
13	Nemesszalók	10 Hernádnémeti	5 386	Letenye	20 Pécs 13 274
14	Eger	10 Pálháza	5 379	Harkány	20 Bak 13 261
15	Kerta	10 Veszprém	5 288	Sásd	20 Mátészalka 11 570
16	Pápa	10 Celldömölk	5 216	Pécs	19 Celldömölk 11 430
17	Villány	9 Fényeslitke	5 141	Pacsa	19 Herceghalom 11 323
18	Gacsály	9 Nemesszalók	4 975	Devecser	19 Szombathely 11 266
19	Tab	9 Balatonfüred	4 815	Csesztreg	19 Várpalota 10 924
20	Szentlőrinc	9 Alsózsolca	4 696	Putnok	18 Mándok 10 767

Megjegyzés: Az ellátott települések száma és az ellátott népesség száma azon településeket foglalja magában, amelyek bankfiók nélküliek és a közúton vett legközelebbi bankfiókjuk a feltüntetett településen van, magát a feltüntetett települést nem. Félkövér kiemeléssel a megyeszékhelyek kerültek kijelölésre. Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

¹⁰⁷ A lista településeinek medián népességszámai is hasonló irányba változtak: 2 ezer és 7 ezer volt 2008-ban, 4,5 ezer és 16 ezer lett 2020-ban. Azért kerül két szám feltüntetésre, mert azok külön-külön utalnak a „kiszolgált” településszám és népesség száma alapú a listára.

¹⁰⁸ A 2020-as lista 20. helyének környékén lévő településeknél láthatók hasonló értékek, mint a 2008-as rangsor elején.

A 19. táblázat a megyeszékhelyek és megyei jogú városok fiókállományaira és ellátási körzeteire fókuszál, amiből újonnan kitűnik a pénzügyi központi szerep erősödése a vizsgált időszakban. E településcsoport 2008-ban 56 települést és 34 ezer lakost, 2020-ban 199 települést és 180 ezer lakost szolgált ki és területükön a 2020 végi 378 fiókos állományhoz képest jelentős mennyiségű, 338 fiók zárt be (az időszak alatt nyílt, majd bezárt fiókokat is ideértve). Győr, Debrecen és Pécs fiók bezárási volument tekintve első, második és negyedik helyen található a listán.

19. táblázat: A magyarországi megyeszékhelyek és megyei jogú városok fiókállományának és ellátási körzetének alakulása a vizsgált időszakban

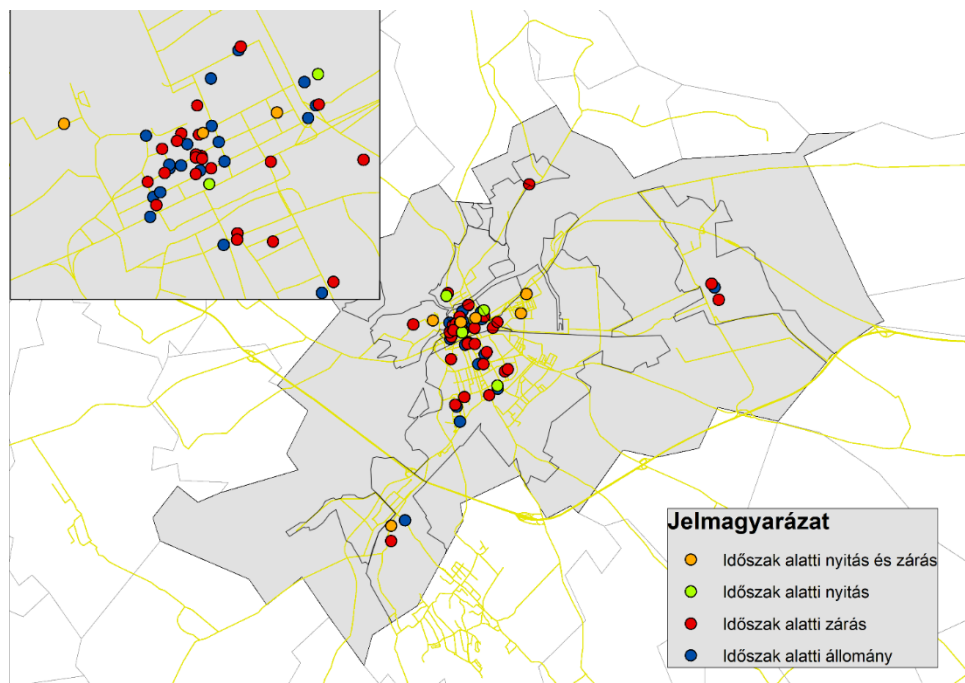
Város	Fiókok			Ellátott települések száma			Ellátott népesség száma		
	2008-2020 között bezárt	2020 végi állomány	Összes	2008	2015	2020	2008	2015	2020
Győr	39	30	69	3	3	5	2 734	1 334	13 836
Debrecen	31	25	56	0	0	0	0	0	0
Miskolc	31	24	55	2	1	2	2 912	1 179	1 549
Pécs	26	21	47	12	12	19	5 399	5 302	13 274
Szeged	20	27	47	0	0	4	0	0	9 015
Kecskemét	22	19	41	1	3	3	976	8 983	10 563
Székesfehérvár	17	22	39	0	0	4	0	0	5 996
Nyíregyháza	16	19	35	0	0	1	0	0	3 517
Kaposvár	16	13	29	13	36	52	6 166	25 244	34 038
Veszprém	16	13	29	5	4	1	5 288	4 377	2 863
Szombathely	11	17	28	1	2	13	1 216	1 691	11 266
Békéscsaba	13	13	26	0	0	0	0	0	0
Eger	10	15	25	10	11	30	3 578	3 694	20 722
Szolnok	10	15	25	0	0	0	0	0	0
Nagykanizsa	12	12	24	5	5	16	2 112	1 971	6 085
Sopron	8	16	24	0	1	3	0	2 159	7 595
Zalaegerszeg	9	15	24	3	3	34	1 678	1 574	14 898
Tatabánya	10	12	22	0	1	1	0	2 374	2 466
Szekszárd	6	13	19	0	0	0	0	0	0
Dunaújváros	6	9	15	0	2	3	0	8 595	13 407
Érd	3	11	14	0	0	0	0	0	0
Salgótarján	4	9	13	1	1	8	2 234	2 165	8 376
Hódmezővásárhely	2	8	10	0	0	0	0	0	0
Összesen	338	378	716	56	85	199	34 293	70 642	179 466

Megjegyzés: Az ellátott települések száma és az ellátott népesség száma azon településeket foglalja magában, amelyek bankfiók nélküliek és a közúton vett legközelebbi bankfiókjuk az adott megyeszékhelyen/megyei jogú városban van, magát a megyeszékhelyet/megyei jogú várost nem. Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

A bezárási trend Győrött a különálló városrészeket erőteljesen érintette (23. ábra), Győrszentivánban, Ménfőcsanakban és Bácsában összesen öt fiók zárt be, és csak az első kettőben maradt egy-egy fiók. Emellett Gyár városban, a város északi, északkeleti külvárosi részein zárt be az összes

ott, az időszak alatt valamikor működő egység, a további városrészekben a trenddel arányosan zártak be fiókok. A belvárosban két egység nyílt meg, majd zárt be, továbbá egy újonnan nyílt fiók az időszak végén is működött. Érdekes, hogy a külvárosi városrészekben, ahol jelentős bezárások voltak tapasztalhatók, három fióknyitás is végbement, így újonnan nyílt fiók a nem különálló városrészben lévő leginkább északkeleti és északnyugati irányban elhelyezkedő egység is. Időzítést tekintve, a bezárások meghatározó része, több mint 60 százaléka, 2015 és 2018 között ment végbe, releváns eltérés a bel- és a külváros között ebben nincs. Ehhez hasonlóan a több fiókot bezáró hitelintézetek szempontjából sem látható egyértelmű térbeli mintázat a bezárások sorrendjét tekintve.

23. ábra: A bankfiókállomány változása Győrött 2008 szeptember és 2020 december között

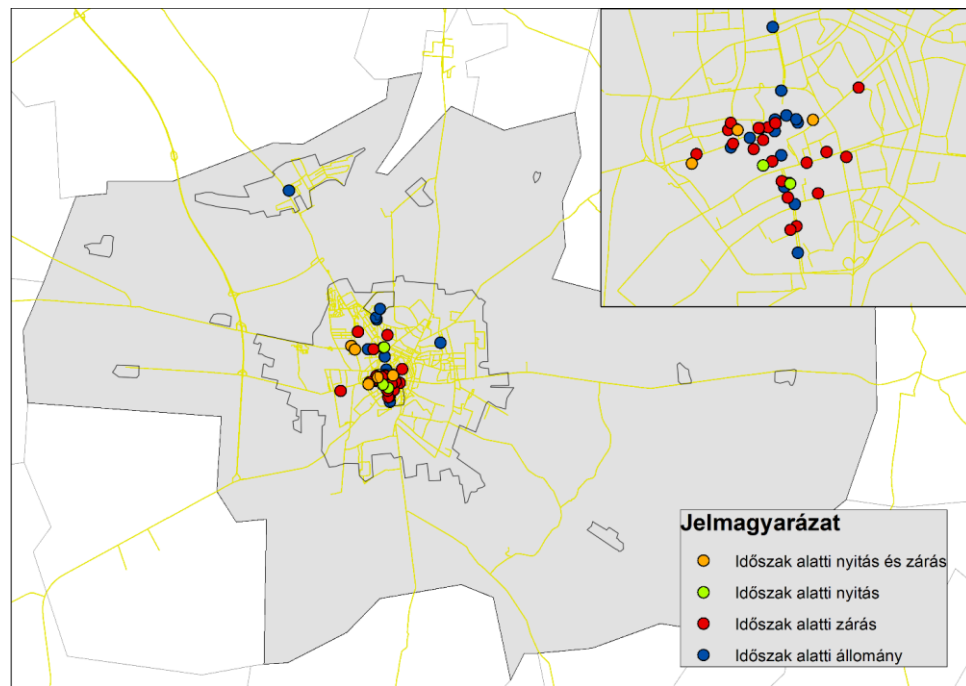

Megjegyzés: Külön keretes ábrán a belváros látható. Forrás: MNB, OpenStreetMap alapján saját szerkesztés.

Ellátási körzet szempontból érdekes Debrecen, hiszen egy település sem volt, amelynek kiszolgálója lett volna. Ezzel összefüggésben a város egy különálló városrészen működő fiókkal rendelkezett az időszak alatt, Felsőjózsnán. Debrecenben a fiókok nagy aránya összpontosul a belvárosi városrészen, ennek megfelelően a bezárások zöme is itt ment végbe, továbbá itt nyílt öt új fiók, melyből 2020-ig három be is zárt (24. ábra). A város nyugati (belváros nyugati széle, nyugati külvárosi rész) és északi fele (belváros északi széle, északi külvárosi rész) között vehető észre jelentős különbség, előbbinél az összes, még az időszak alatt nyílt bankfiók is bezárásra került, míg utóbbinál relatíve nagy a megmaradó egységek aránya. Az Egyetemvárosban például mindhárom ott működő fiók túlélte a bezárási hullámot, de volt egy fióknyitás is a belvároshoz közeli északi részen. Időbeliséget tekintve, a bezárások közel 80 százaléka 2011 és 2016 között ment

végbe, emellett szintén északi és nyugati elkülönítés tehető meg, az északi részen az időszak első öt évében, míg a nyugati részen jellemzően a későbbi években voltak a zárások. Részben abból kifolyólag, hogy a bezárások leginkább a belvárosban történtek meg, a több fiókot megszüntető hitelintézetek esetében Debrecenben sem látható térbeli mintázat.

24. ábra: A bankfiókállomány változása Debrecenben 2008 szeptember és 2020 december között

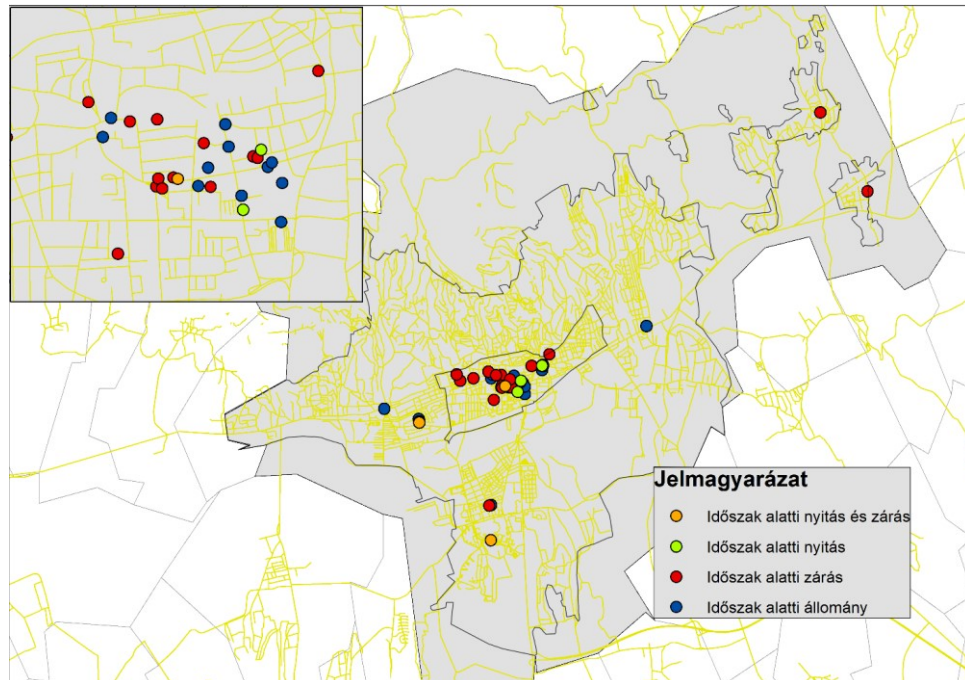

Megjegyzés: Külön keretes ábrán a belváros látható. Forrás: MNB, OpenStreetMap alapján saját szerkesztés.

Debrecenétől eltérően Pécs az egyik legjelentősebb ellátási körzettel rendelkező magyarországi megyeszékhelyként került kiválasztásra. A város északkeleti különálló városrészein (Vasas, Hird) egy-egy fiók zárt be, amelyet a szintén ebben az irányban lévő, de a belvároshoz jelentősen közelebb eső külvárosi részen megmaradt egység kompenzált (25. ábra). Szintén nem zártak be a belvárostól nyugati és déli irányban elhelyezkedő, távoli városrészekben működő fiókok, amit éppen a nagy, sok várost és lakost tartalmazó, ellátási körzet megléte magyarázhat, hiszen jelentős részük (a települések 84, a lakosok 87 százaléka) ezen irányokból tudják megközelíteni Pécsét. Egyértelműen kitűnik a pécsi bankfiók bezárások tekintetében a belváros nyugati széle és a nyugati külvárosi rész, az ide tartozó 12 egységből mindössze kettő maradt 2020 végére. A belváros további részén, tehát az imént említett nyugati szélén kívül, a fiókok kétharmada túlélte a bezárási hullámot, továbbá két új egység is nyílt. A három vizsgált város közül Pécs volt a leginkább időben szétterítve a bezárások, legnagyobb részük, a bezárások 58 százaléka 2014 és 2018 között következett be. A több bezárást eszközölő hitelintézetekből az egyik intézmény egyértelműen a külső városrészekből való kivonulás mellett döntött a belvárosi egység megtartása mellett, míg egy

másik intézmény kiegyensúlyozott belváros-külváros eloszlást alakított ki oly módon, hogy időzítést tekintve előbb a belvárosi, majd később a külvárosi fiókjait zárta be.

25. ábra: A bankfiókállomány változása Pécsen 2008 szeptember és 2020 december között

Megjegyzés: Külön keretes ábrán a belváros látható. Forrás: MNB, OpenStreetMap alapján saját szerkesztés.

5.4. Banki hitelezés elemzések

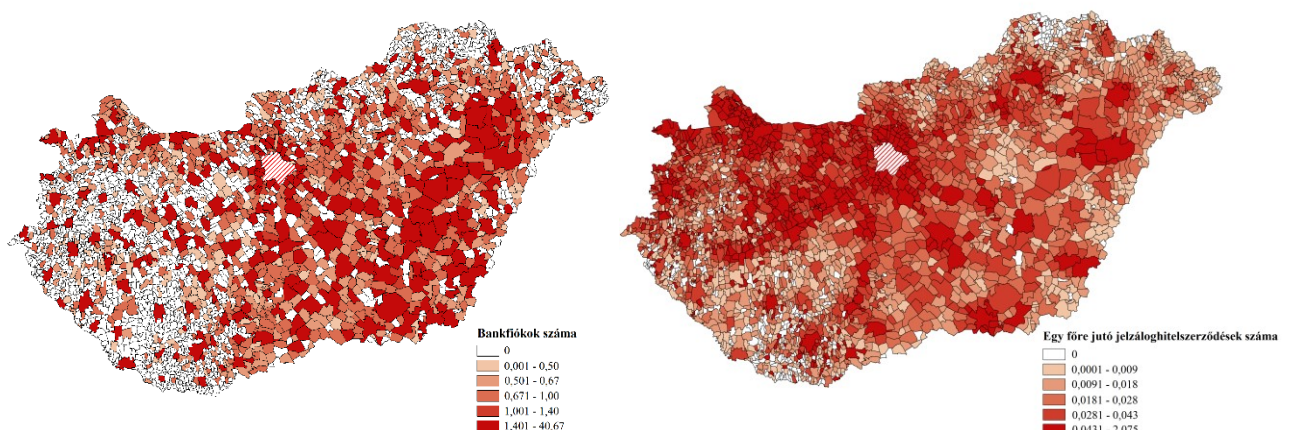
5.4.1. Bankfiókok és hitelezés kapcsolata¹⁰⁹

A bankfiókok elhelyezkedésén, bezárásain túl a pénzügyi hozzáférés témakörében az egyes pénzügyi termékekkel való rendelkezés és a bankfiókok kapcsolatát érdemes elemezni, amely így a pénzügyi kirekesztődés egyik dimenziójaként is értelmezhető. Az egyik meghatározó banki termék(család) ezek közül a hitel, amellyel kapcsolatos ügyintézés (pl. igénylés) egyéb pénzügyi termékhez és szolgáltatáshoz (pl. átutalás, online fizetés, betéti számla) képest sokkal inkább igényli a fogyasztó fizikai jelentését és így a bankfiókban való megjelenést. Ebből kifolyólag a 26. ábra két térképet foglal magában, amelyek a magyarországi települések 2015 és 2020 közötti átlagos bankfiók számát, valamint a 2015 és 2020 között folyósított, egy főre jutó adott településre bejelentett fedezetű jelzáloghitelek arányát mutatják.

¹⁰⁹ Az alfejezetben bemutatott eredmények El-Meouch és szerzőtársai (2021b) tanulmányán alapulnak.

Alapvetően a térképekre tekintve két jelenség tűnik ki. Egyrészt az látható, hogy a Kisalföldön, az Észak-Dunántúlon, Pest megyében és a Balaton környékén azon településeknél is átlag feletti a 2015 és 2020 között folyósított egy főre jutó jelzáloghitelek száma, amelyeken nincs vagy kevesebb bankfiók található. Ennek okaként egyfelől a területeket magában foglaló régiók gazdasági fejlettsége, aktivitása merülhet fel, hiszen Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl volt a három legnagyobb egy főre jutó GDP-vel rendelkező régió Magyarországon 2019-ben (KSH, 2021). Másfelől fontos kiemelni, hogy a jelzáloghitelek a fedezet címe alapján kerülnek területi besorolásra, ami a Balaton környéki magas hitelpenetrációs értékek esetén elképzelhető, hogy nagy arányban a hitelfelvevővel kapcsolatosan inkább üdülési, mint lakóhely információt nyújt. A másik szembeötlő jelenség a nagyobb városokat (megyeszékhelyeket) körül ölelő településgyűtésekkel kapcsolatos. Az figyelhető meg, hogy bár bankfiókkal való lefedettséget tekintve is jellemzőbben kedvezőbb helyzetben vannak a nagyobb városokhoz közelebb fekvő települések a távolabb fekvőktől, egy főre jutó jelzáloghitelek számát tekintve még nagyobb a két csoport között a különbség, tehát a közelebb lévő települések esetén a hitelpenetrációs előny relatíve még nagyobb a távolabb fekvőkhöz képest. Az észak-magyarországi határmenti, valamint a Balatontól délre eső Dunántúli aprófalvas térség esetében viszont egyértelműen megmutatkozik, hogy az alacsony bankfiók szám (vagy fiók meg nem léte) relatíve alacsony hitelpenetrációval jár együtt, ezzel ezen térségek e tekintetben kedvezőtlen helyzetűnek tekinthetők. Fontos kiemelni, hogy sok egyéb meghatározó tényező is szerepet játszhat a hitelfelvételben, mint a lakosság jövedelme, hitelképessége, egyéb jellemzői, a fiókkal való lefedettség csak egy szempont ezek közül.

26. ábra: A hitel fedezetének címe szerinti magyarországi településen folyósított egy főre jutó jelzáloghitelek aránya és az átlagos bankfiókszám 2015 és 2020 között

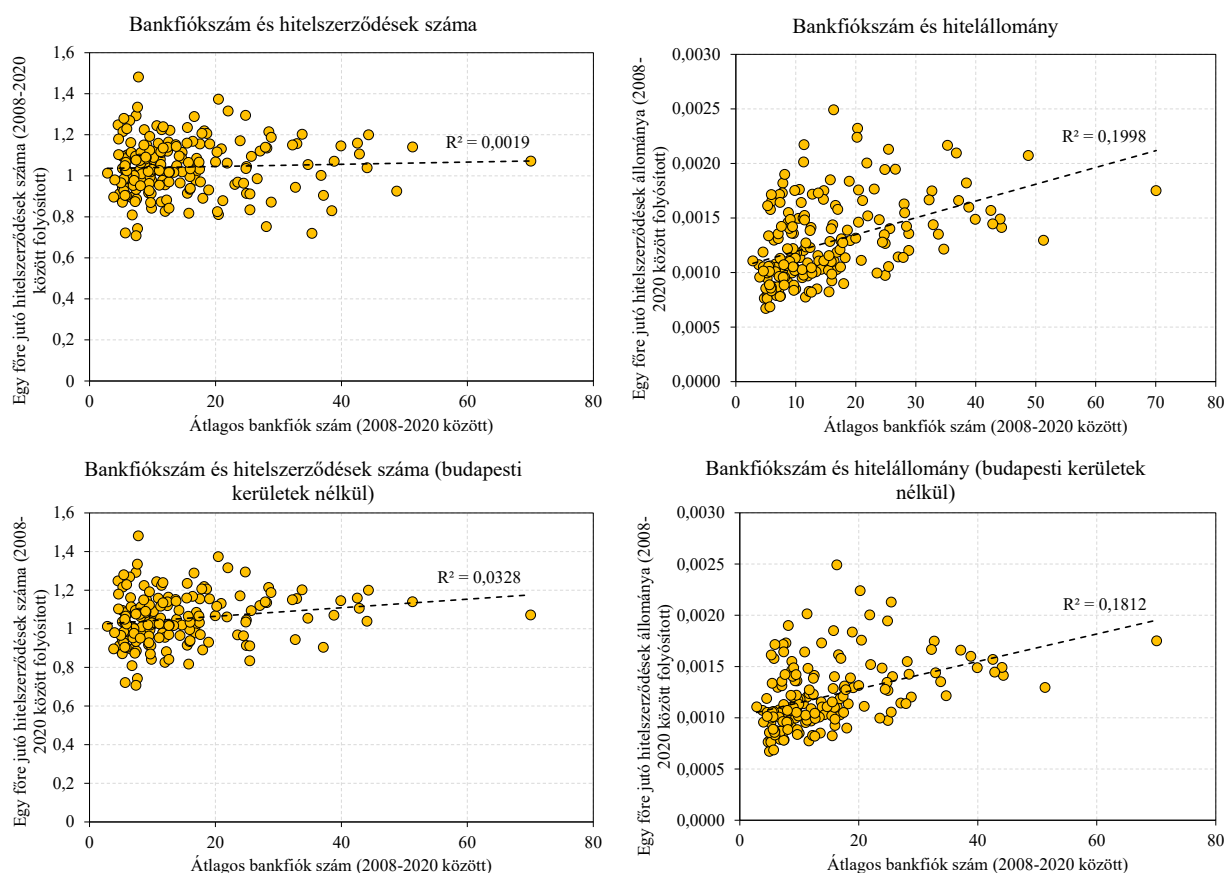
Megjegyzés: A hat kategória egy 0-s kategóriát, valamint a további megfigyelések adott kvintiliseit jelzik. Budapesti adatokat nem tartalmaz az ábra. Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

Ami a bankfiók lefedettség és jelzáloghitel penetráció kapcsolatát illeti, a bankfiókokkal rendelkező települések esetén szignifikáns kapcsolat figyelhető meg. A fiókok száma és az egy főre jutó

jelzáloghitel szerződések száma között 0,28-as, míg a fiókok száma és az egy főre jutó jelzáloghitel állomány között 0,26-os pozitív korreláció mutatkozik. Az időszak során fiókkal nem rendelkező településeknél -0,07-es és -0,09-es korreláció tapasztalható a legközelebbi bankfióktól vett távolság és az egy főre jutó jelzáloghitelek száma és állománya között, ami bár az intuíciónak megfelelő irányú és szignifikáns, de igen gyenge kapcsolatot jelez. Az vonható le ezen eredményekből, hogy a több bankfiókkal rendelkező, nagyobb gazdasági aktivitást produkáló települések, jellemzően városok esetén kíséri a fiókok számának növekedését a hitelszerződések számának és volumenének növekedése. A fiókkal le nem fedett településeken pedig, bár negatív kapcsolat látható a legközelebbi bankfióktól vett távolságot tekintve, de nem tekinthető számottevő mértékűnek annak a hitelpenetrációval való kapcsolata.

A magyarországi járásokban található bankfiókok 2008 és 2020 közötti átlagos száma, valamint a 2008 és 2020 között folyósított egy főre jutó hitelszerződések száma és hitelállománya közötti kapcsolatot a 27. ábra szemlélteti. Ha a hitelszerződések számával kerül összehasonlításra a fiókok száma, nem látható jelentős kapcsolat, amennyiben viszont az egy főre jutó hitelállománnyal, úgy erősebb, de szintén nem túl erős pozitív kapcsolat figyelhető meg, amelyet alátámasztanak a trendvonalak és az R^2 értékek (előbbinél 0 és 0,03 közötti, utóbbinál 0,18 és 0,2 közötti). Ezzel összehasonlítva a korrelációs együttható értéke is, amely előbbinél nem szignifikáns (0,04), míg utóbbinál jelentős (0,45), közepesen erős pozitív kapcsolatot jelez. A budapesti kerületek elemzéséből való kivétele esetén a hitelállománnyal vett korrelációs együttható továbbra is jelentős, 0,43-as közepesen erős kapcsolatot jelez, a szerződések számával vett korreláció pedig enyhén erősebbé válik, 5 százalékos szignifikancia szinten szignifikánssá, 0,18-ra emelkedik. Megállapítható a járási szintű elemzés alapján, hogy a bankfiókok száma és a hitelpenetráció együtt mozognak, a szerződésszámot tekintve gyengébb, állományt tekintve erősebb a kapcsolat, amely utóbbi a gazdaságilag aktívabb régiók sűrűbb fiókosodásával függhet össze.

27. ábra: A magyarországi járások 2008 és 2020 között folyósított egy főre jutó hitelszerződés száma és hitelállománya, a 2008 és 2020 közötti átlagos bankfiókszám szerint

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

A hitelezés alakulásának bankfiók bezárásokkal vett kapcsolatáról a 20. táblázat ad képet, amelyben a 2008 és 2020 között bekövetkezett bankfiókszám csökkenés aránya szerint kerültek csoportosításra a magyarországi járások.¹¹⁰ Alapvetően megfigyelhető, hogy a fiókbezárásokkal relatíve kevésbé érintett két csoport (35 és 45% közötti csökkenés, 35%-nál kisebb csökkenés) folyósított hitelszerződésekben betöltött részaránya a vizsgált időszak alatt enyhén növekedett, ebből kifolyólag a másik két csoport részaránya csökkent. Mindazonáltal, mivel ez a növekedés (és csökkenés) minden csoport esetében a bő tíz év alatt mindössze egy százalékpont körüli részarány változást takar, így nem tekinthető jelentős mértékűnek. Erre ráerősít a tény, hogy a 2008 és 2020 közötti bankfiók szám százalékos változása és a (szerződésalapú) hitelfolyósítási részarány százalékpontos változása között számított járási szintű korreláció 0,13-as pozitív, de 5 százalékos szignifikancia szintén éppen nem szignifikáns, értéket vesz fel.

¹¹⁰ Budapest adatbázisból fakadó okok miatt egy egységként szerepel.

20. táblázat: A magyarországi járások hitelfolyósításban betöltött részaránya bankfiókszám csökkenés alapján csoportosítva

Év	55 százaléknál jobban csökkent	45 és 55 százalék között csökkent	35 és 45 százalék között csökkent	35 százaléknál kevésbé csökkent
2008	17,45	28,13	35,22	19,21
2009	17,05	28,18	35,96	18,81
2010	17,38	28,32	35,45	18,85
2011	16,94	28,17	36,25	18,64
2012	16,69	28,13	36,43	18,75
2013	16,94	28,30	36,57	18,19
2014	17,12	28,30	36,40	18,18
2015	16,96	27,89	36,37	18,78
2016	17,32	27,83	35,85	19,00
2017	17,00	27,72	35,64	19,64
2018	17,00	27,26	35,62	20,11
2019	17,01	27,22	35,56	20,21
2020	16,55	27,10	36,06	20,29

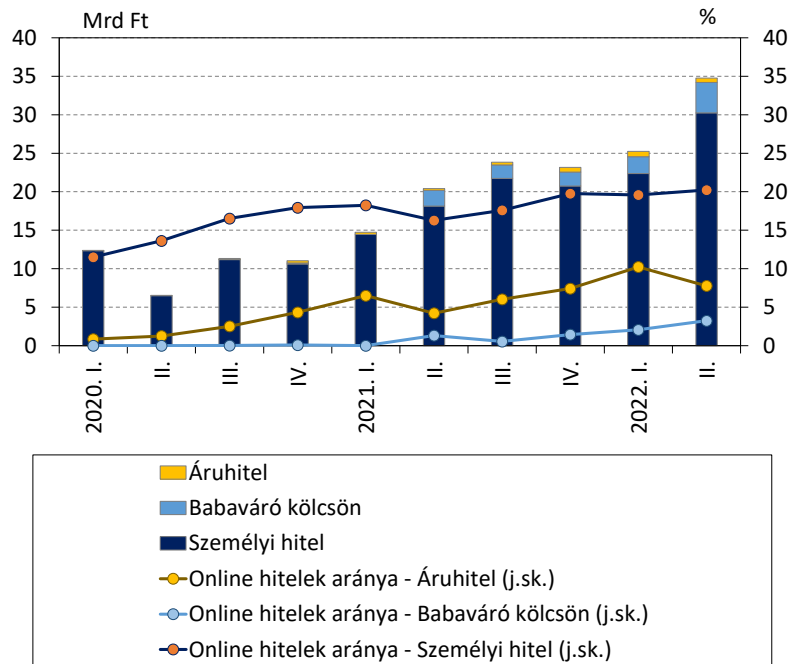
Megjegyzés: A kategóriák intervallumai alulról zártak, felülről nyitottak. Forrás: MNB alapján saját számítás.

A fiókon belül történő, személyes jelenléttel igénylő hitelfelvétel alternatívája a teljesen online megvalósuló hitelfelvétel lehet, amely előfordulását a fiókbezárások akár növelhetik is. Jelenleg a fedezetlen hitelek (azaz személyi, áru-, babaváró hitelek stb.) esetén van kialakítva jogszabályi környezet a teljesen online történő hitelfelvételre, lakáshitel felvétele esetén szükségeltetik a személyes jelenlét (MNB, 2022). Ezzel összefüggésben az MNB digitalizációs kérdőívére¹¹¹ kapott hitelintézeti válaszok alapján személyi hitel igénylése 2022-ben már az ilyen terméket kínáló hitelintézetek mindegyikében lehetséges online (ahogyan a folyószámla nyitás is) (MNB, 2023).¹¹² A gyakorlatban az látható, hogy 2022 első félévében a személyi hitelszerződések 20 százaléka került online kihelyezésre, míg ez az arány az áruhiteleknél 8, a babaváró hiteleknél pedig 4 százalék volt 2022 második negyedét tekintve (28. ábra). Az adósok több mint 8 százaléka rendelkezett online felvett hitellel 2022 első félévének végén, amely arány a községekben és kisvárosokban 10, míg Budapesten 7 százalékot tett ki, amely a fiókok nehezebb elérhetőségére mutathat rá (MNB, 2022).

¹¹¹ A kérdőívet a szektor mérlegfőösszeg arányosan több mint 90 százalékát lefedő hitelintézetek töltik ki.

¹¹² Ezen teljesen online személyi hiteligenylés leginkább azon ügyfelekre érvényes, akik már az igénylés előtt meglévő ügyfelei a banknak.

28. ábra: A teljesen online nyújtott hitelek részesedése az új kihelyezésen belül hiteltípusonként

Megjegyzés: Becslés, hitelintézeti szektor. Forrás: MNB (2022).

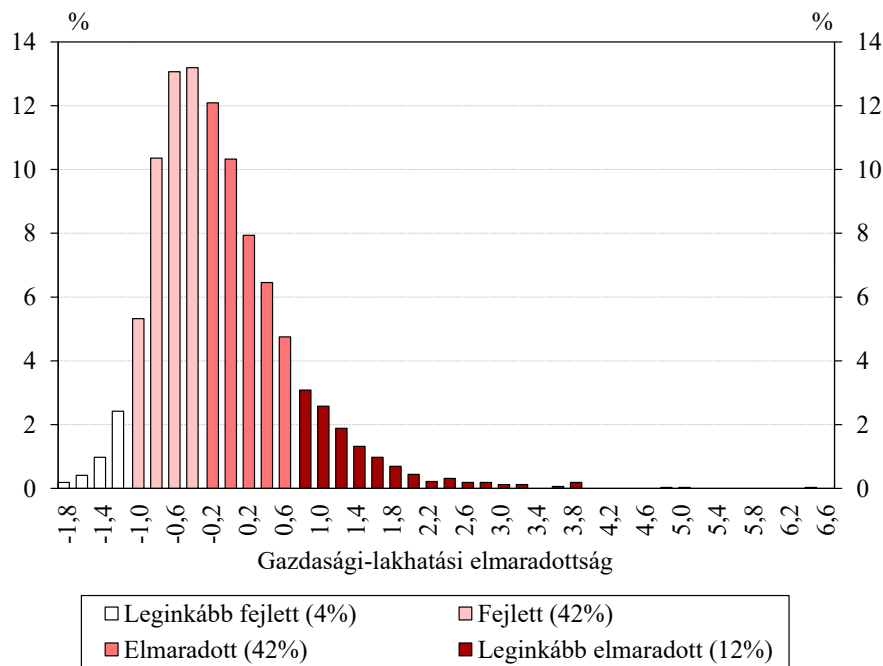
5.4.2. Uzsorahitelezés¹¹³

A bankfiókok és a hitelezés kapcsolatának összevetésénél érdemes figyelmet fordítani az informális, vagy uzsorahitelezésre is, amely esetében a fiókok megléte, mint a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés egy formája, jelentős szerepet tölthet be. Az elterjedt uzsorahitelezéssel potenciálisan érintett települések azonosításához első lépésben a gazdasági-lakhatási elmaradottság index került megalkotásra, amelynek településenkénti eloszlását a 29. ábra prezentálja.¹¹⁴ A módszerben kifejtett módon, a leginkább elmaradott csoport leválasztása az index 0,8-as értékénél történt meg, amelynél egy relatíve nagyobb eloszlásbeli változás (másfélszeresére való emelkedés) látható, valamint amely kiválasztásával a leginkább kedvezőtlen helyzetű csoport relatív gyakorisága még 15 százalék alatt maradt. A további csoportok az index -1-es és -0,2-es értékénél lettek elválasztva, ezeknél szintén felfedezhető egy relatíve nagyobb relatív gyakoriságbeli ugrás. Ennek megfelelően a kialakított csoportok: 1) Leginkább fejlett: -1-nél alacsonyabb értékű települések; 2) Fejlett: -1 vagy annál magasabb, de -0,2-nél alacsonyabb értékű települések 3) Elmaradott: -0,2 vagy annál magasabb, de 0,8-nál alacsonyabb értékű települések; 4) Leginkább elmaradott: 0,8 vagy annál magasabb értékű települések. A leginkább elmaradott kategória a települések 12 százalékát foglalja magában.

¹¹³ Az alfejezetben bemutatott eredmények El-Meouch és szerzőtársai (2020) tanulmányán alapulnak.

¹¹⁴ Az index alapjául szolgáló négy indikátor településenkénti eloszlása a függelékben érhető el (57. ábra).

29. ábra: A magyarországi települések eloszlása gazdasági-lakhatási elmaradottság szerint

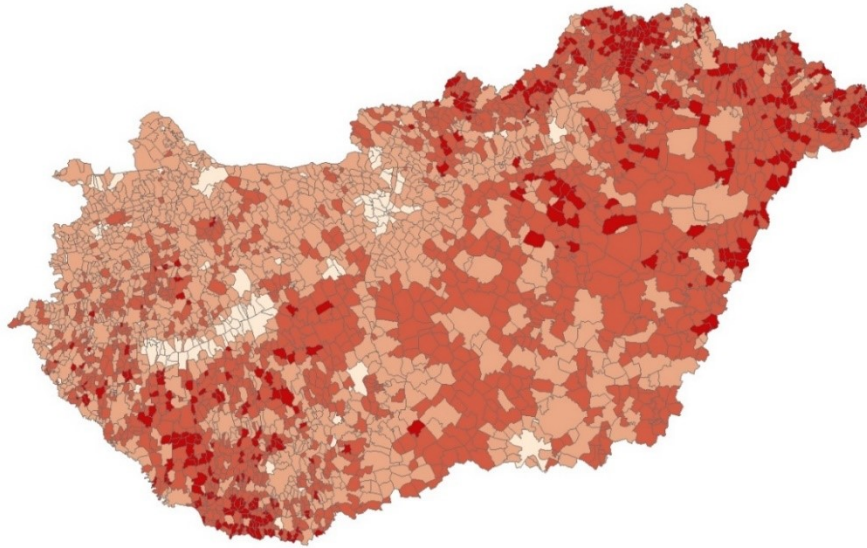

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés.

A gazdasági-lakhatási elmaradottság indexének területi eloszlását a 30. ábra mutatja be. A leginkább elmaradott települések jellemzően az észak-magyarországi, valamint dél-dunántúli határmenti aprófalvas területeken, valamint Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok megyében található. A legkedvezőbb helyzetben lévő települések zöme pedig a Balaton-környéki, valamint a közép-magyarországi területekhez tartozik. Az index alapján a tíz legkedvezőtlenebb gazdasági-lakhatási helyzetben lévő településből hét Borsod-Abaúj-Zemplén megyében lelhető fel, ezen belül is alapvetően a Cserehát apróbb települései érintettek az alacsony iskolázottság, foglalkoztatottság és jövedelem okozta problémákkal.

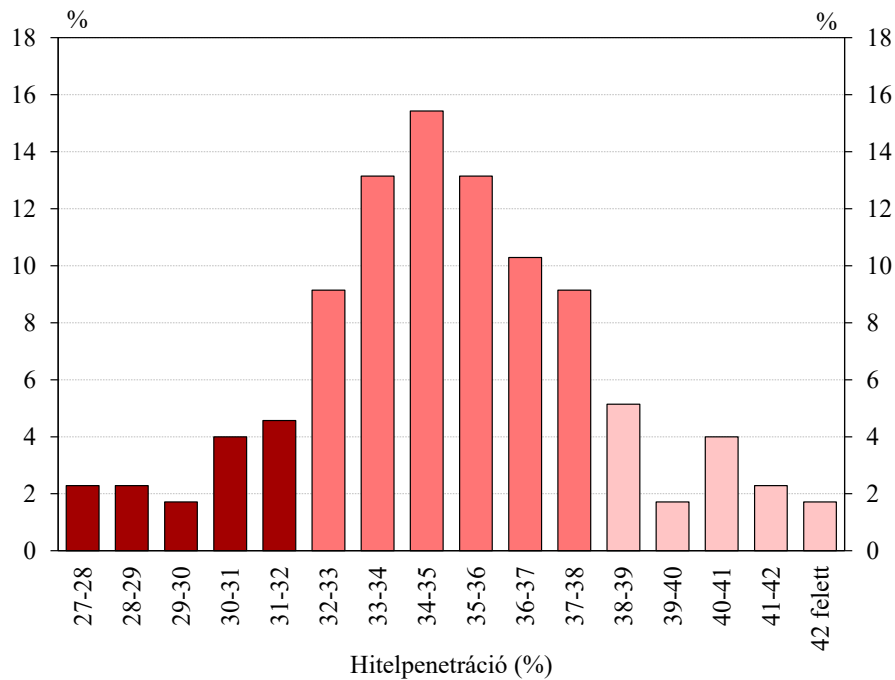
Az uzorahitelezéssel kapcsolatos sérülékenység annak is tulajdonítható a nagyon kedvezőtlen fejlettségi körülmények mellett, ha az adott terület nincs banki látókörben, tehát alacsony formális pénzügyi rendszerhez köthető hitelpenetrációval rendelkezik, amelynek járásonkénti eloszlását a 31. ábra mutatja. Hasonlóan az elmaradottság indexhez, a felnőtt népességhez viszonyított hitellel rendelkezők aránya esetében is az eloszlás alapján kerültek meghatározásra az alacsony hitelpenetrációval rendelkezők, amely választás a 32 százalékot el nem érők csoportjára esett. Ezen lehatárolásnál látható relatíve jelentős gyakoriság emelkedés (duplázódás), továbbá így alakult ki a 15 százaléknál kisebb relatív gyakoriságú alacsony hitelpenetrációjú csoport kijelölése.

30. ábra: A gazdasági-lakhatási elmaradottság relatív mértéke a magyarországi településeken

Megjegyzés: A sötétebb szín a nagyobb elmaradottságot jelöli. Forrás: KSH alapján saját szerkesztés.

31. ábra: A magyarországi járások eloszlása hitelpenetráció szerint

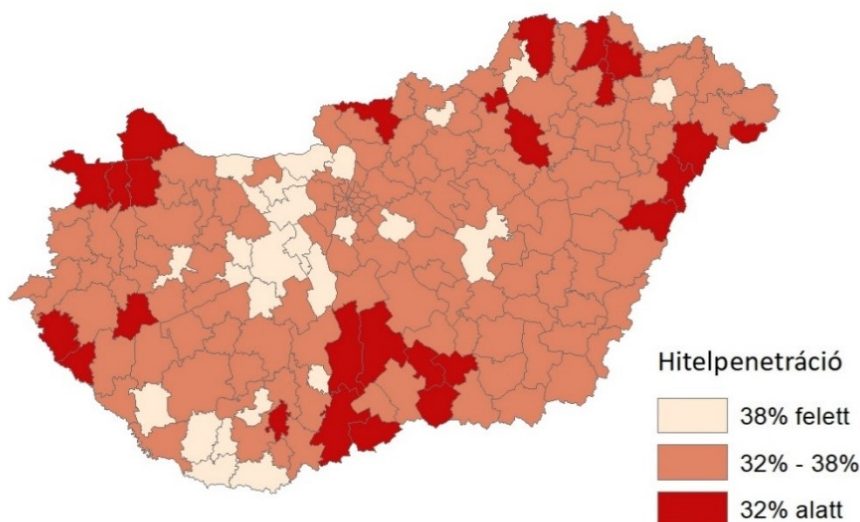

Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

Ahogy az a 32. ábra jól szemlélteti, nincs jelentős átfedés a gazdasági-lakhatási elmaradottság és a formális hitelpenetráció területi eloszlása között. Alacsony hitelpenetráció a fejlettebbnek számító Győr-Moson-Sopron megyei, valamint az elmaradottabb észak-magyarországi régiós és Hajdú-Bihar megyei járásokban egyaránt megtalálható. Ez egyfelől azzal magyarázható, hogy a kedvezőbb anyagi körülmények között élő lakosoknak sok esetben nem feltétlenül van szükségük

kölcsönökre,¹¹⁵ másfelől a szegénységben élők esetében a bankkapcsolat és a bejelentett munka hiánya okozója lehet az alacsony hitelpenetrációnak.

32. ábra: Hitelpenetráció a magyarországi járásokban

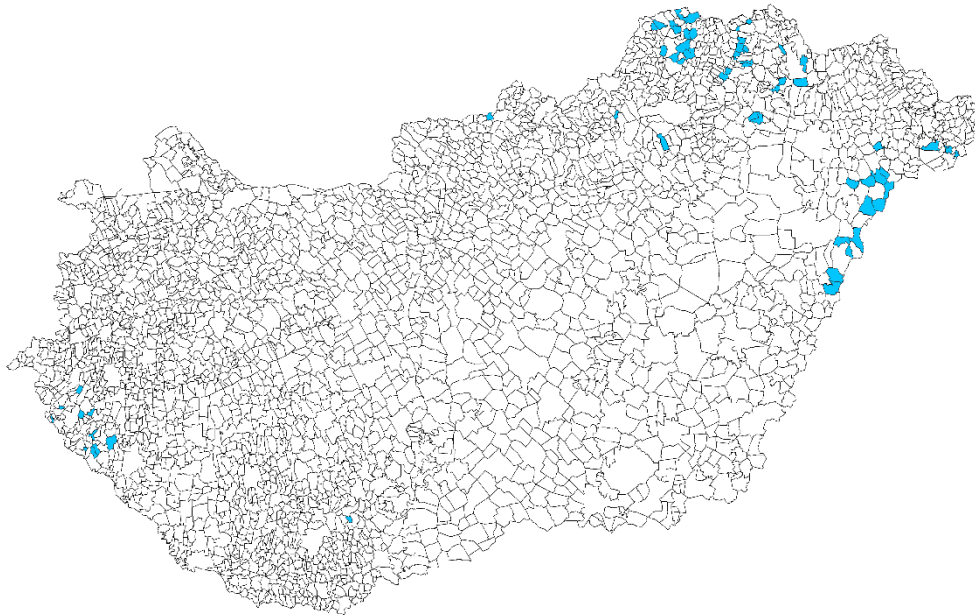
Megjegyzés: A hitelpenetráció a 2018 végén élő hitelszerződések száma a teljes népességhez viszonyítva. Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

Mindennek köszönhetően az elterjedt uzorahitelezéssel potenciálisan érintett területek kijelölésénél a gazdasági-lakhatási elmaradottsággal (0,8 vagy afeletti index érték) és a hitelpenetráció alacsony fokával (32 százalék alatti hitelpenetráció) egyaránt érintett településeket érdemes figyelembe venni (33. ábra). Ezen metszetben 64 település került azonosításra, amelyek legnagyobb része, 34 település Borsod-Abaúj-Zemplén megyében található. Ennél kisebb mértékben, de több érintett településsel rendelkezik Szabolcs-Szatmár-Bereg (11 település), Zala (10 település) és Hajdú-Bihar (6 település) megye, valamint egy-egy érintett település Baranya, Nógrád és Heves megyében is fellelhető. Összességében a lokális közösségeket feltételezhetően jobban átszövő, elterjedt uzorahitelezéssel érintett magyarországi településeken a lakosság 0,43 százaléka, mint egy 40 ezer fő él.¹¹⁶ Az uzorahitelezés adott településeken való esetleges kialakulásának és fennmaradásának további, mélyebb okainak feltárása túlmutat jelen dolgozat keretein.

¹¹⁵ Emellett a nyugati határmenti területeken az euro jövedelemmel rendelkezők osztrák bankkapcsolatai is szerepet játszhatnak az alacsony magyarországi hitelpenetrációban.

¹¹⁶ Fontos kiemelni, hogy ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy a kedvezőbb gazdasági és hitelezési helyzetben lévő településeken ne lenne uzorahitelezés, hiszen azok nagyvárosokban, akár Budapesten is előfordulnak, azonban ezen települések a kedvezőbb aggregált fejlettségi mutatóik miatt nem kerülnek be egy ilyen, makromegközelítésű becslés eredményébe.

33. ábra: Az elterjedt uzorahitelezésnek kitett magyarországi települések a becslés alapján

Megjegyzés: Az uzorának potenciálisan kitett települések kékkel jelölve. Forrás: MNB, KSH alapján saját szerkesztés.

Az eredmények érvényességét erősíti, hogy az azonosított települések közül kizárólag egyetlen egyben volt található bankfiók a 2019 év végi adatok alapján. Ez önmagában is egy fontos feltétele lehet a formális pénzügyi közvetítőrendszerrel való kapcsolat hiányának, hiszen – többek között annak köszönhetően, hogy kevés készpénz felvételére és befizetésére is alkalmas ATM üzemel – fiók hiányában a pénzügyi szolgáltatásokhoz való hozzáférés jelentősen megnehezülhet a lakosság számára. Jellemző esetként felhozható, hogy egy olyan személynek, aki nem folyószámlára kapja a jövedelmét, de szándékában áll megtakarítás, hiteltörlesztés, vagy egyéb pénzügyi termék vagy szolgáltatás nyomán egy adott bank ügyfele lenni, az ügyintézés (köztük a rendszeres befizetés) a bank fiókjába való ellátogatásával valósítható meg.¹¹⁷

5.4.3. Külföldi és magyar tulajdonú bankok hitelezési gyakorlata

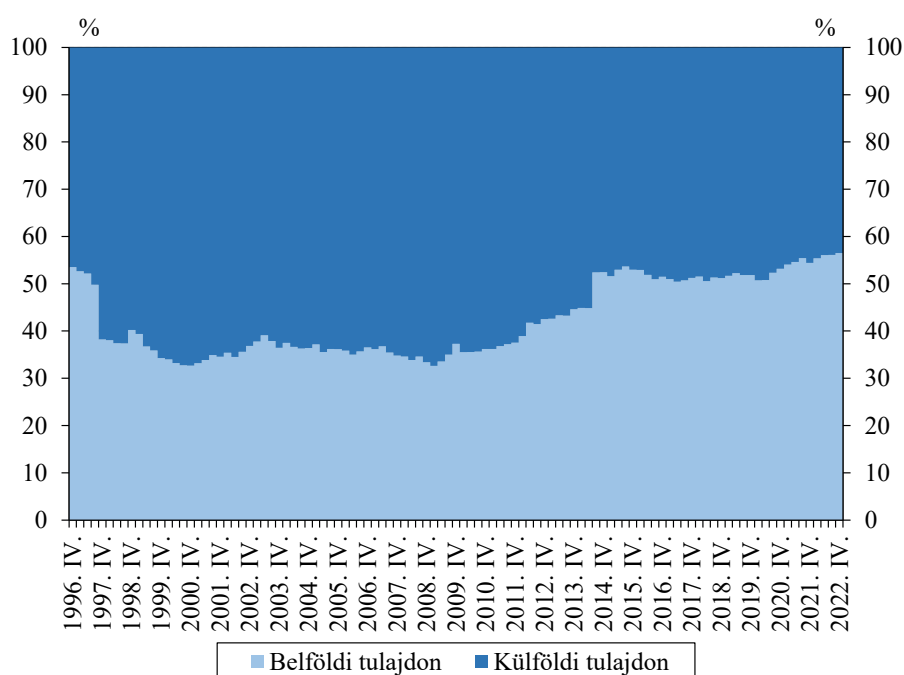
A közép- és kelet-európai (KKE) országokhoz hasonlóan Magyarországon is meghatározó kérdés a hitelintézeti tulajdonosi struktúra összetétele, azon belül is a belföldi és külföldi tulajdon szerinti bontás, ennek megfelelően a 34. ábra a belföldi és a külföldi hitelintézetek részarányát mutatja mérlegfőösszeg szerint súlyozva.¹¹⁸ Az 1996 negyedik negyedétől induló ábrán látható, hogy a

¹¹⁷ A fióklátogatás alternatívájaként a Magyar Postán nyitott Posta bankszámla merülhet fel, de ez csak a posták egy részénél intézhető személyesen. Bár a KSH (2018) már említett 2018-as felmérése szerint a magyar lakosság 76 százaléka használ gyakran internetet és ezen belül 54 százalék szokott online is bankolni, jelenleg jellemzően legalább az első hitelfelvételhez személyes jelenlét is szükséges, a teljes mértékben online megoldások többnyire már meglévő ügyfelek esetében és leginkább a személyi kölcsönöknél érhetők el.

¹¹⁸ A hitelintézetek alapvetően a többségi tulajdonos hovatartozása alapján lettek bináris módon belföldi vagy külföldi tulajdonúvá besorolva. Az OTP Bank hazai tulajdonú intézményként került beazonosításra.

privatizációs időszakot követően a 90-es évek végén, valamint a 2000-es évek első felében tetőzött a külföldi tulajdonú hitelintézetek aránya, 60-65 százalék között. Fordulatot a 2008-2009-es pénzügyi válság hozott, ettől kezdve a belföldi tulajdon emelkedése figyelhető meg graduálisan, illetve relatíve nagyobb intézményhez kötődő tulajdonosváltás esetén ugrásszerű módon. A 2020-as évek elején tovább emelkedett a hazai részarány, 2022 végén a hitelintézetek 56 százaléka volt belföldi kézben.

34. ábra: Belföldi és külföldi tulajdonú hitelintézetek részaránya Magyarországon 1996 december és 2022 december között

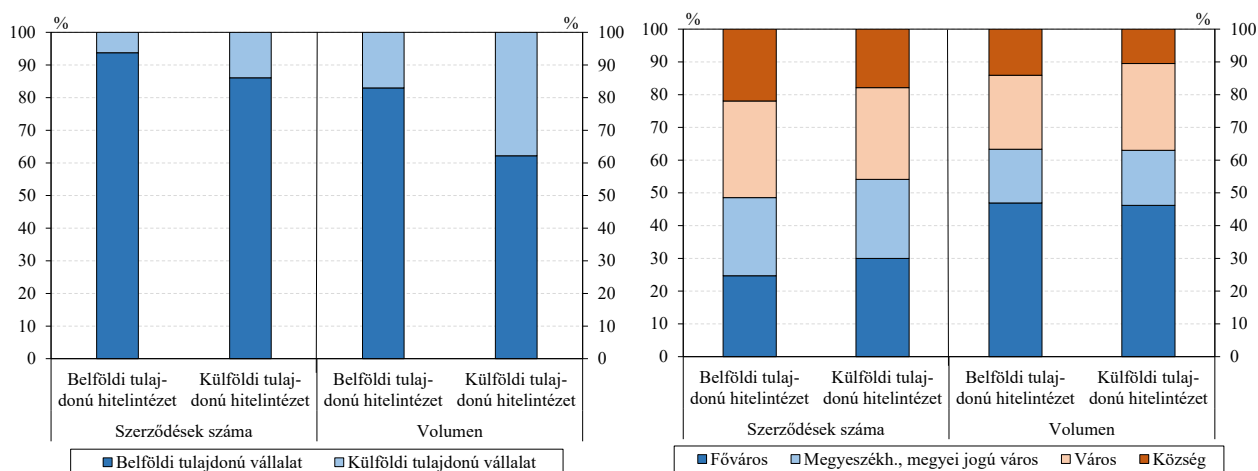
Megjegyzés: Mérlegfőösszeg alapján súlyozva. Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

A külföldi és hazai hitelintézetek hitelezési tevékenységbeli összehasonlítása rámutathat alapvető különbségekre, működési sajátosságokhoz köthető eltérésekre. A banki terjeszkedéssel kapcsolatos „follow-the-customer” elmülethez kapcsolódóan a 35. ábra bal panelén a Magyarországon működő belföldi és külföldi tulajdonú vállalatok hitelezése került feltüntetésre.¹¹⁹ Megfigyelhető, hogy a külföldi tulajdonú bankok mind a szerződések számát, mind a hitelezési volument tekintve nagyobb arányban hiteleztek külföldi tulajdonú vállalatoknak. Ezen intézmények szerződésszámot tekintve hiteleik 14, volument tekintve 39 százalékát kötötték meg 2012-2021 között külföldi tulajdonú vállalatokkal, míg ezek az arányok a belföldi tulajdonú bankoknál csak 6, illetve 17 százalék voltak. A 35. ábra jobb panelén pedig az látható, hogy a meghitelezett vállalat székhelye szerinti település típus alapján hogyan oszlott meg a hitelezési aktivitás. Leolvasható, hogy bár

¹¹⁹ A vállalatok bináris módon lettek belföldi vagy külföldi tulajdonúvá sorolva a tulajdonosok belföldi-külföldi dimenzió tekintetében többségi hovatartozása alapján.

enyhébb az eltérés, de a belföldi hitelintézetek nagyobb arányban hitelezik a kisebb településeken operáló vállalatokat. Szerződés szám szerint a főváros és a községek esetén tapasztalható némi különbség, a beföldiek rendre a hitelek 25 és 22 százalékát, míg a külföldiek rendre a hitelek 30 és 18 százalékát kötötték ilyen jellegű településeken működő vállalatokkal. Volumen alapon a fővárosi különbség eltűnik, a községeknél haladja meg a belföldiek hitelezése 4 százalékponttal a külföldiekét, amely eltérés ellenkező előjellel a városoknál jelenik meg hasonlóképpen.

35. ábra: A belföldi és külföldi tulajdonú hitelintézetek belföldi és külföldi tulajdonú vállalatok felé történő, valamint település típus szerinti hitelezése szerződések száma és volumen alapján

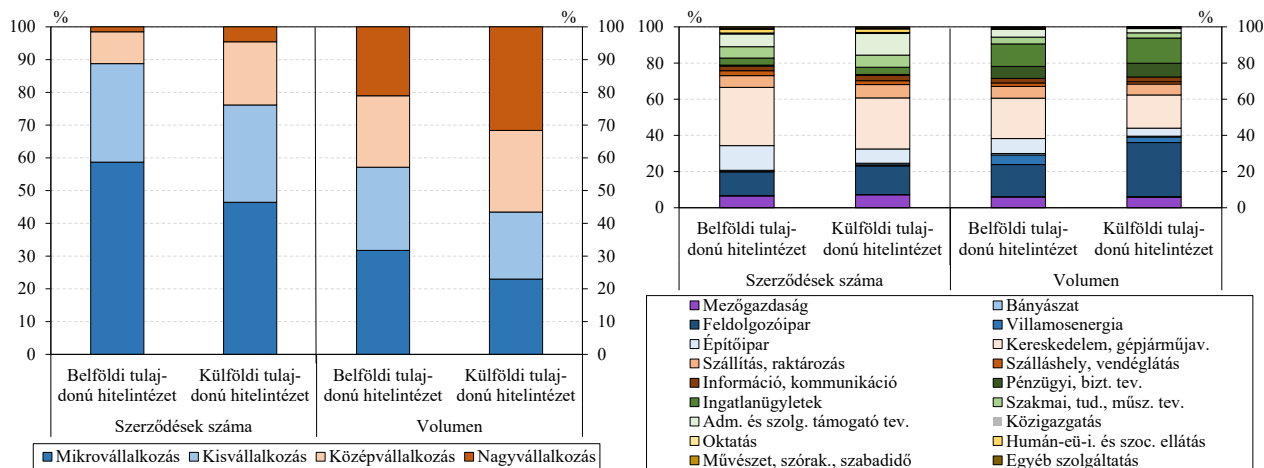

Megjegyzés: 2012 és 2021 között kötött hitelszerződések alapján. Település típus besorolás a vállalatok székhelye szerint. Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

A vállalat mérete és nemzetgazdasági ága képes élesen meghatározni a vállalati struktúrát, működést, ebből kifolyólag a tulajdonosi háttér alapján bontott hitelintézeti halmazok által meghitelezett vállalatok méret és nemzetgazdasági ág szerinti bontása is megvizsgálásra került. Érdemi különbség érhető tetten vállalatméret szerinti bontásban (36. ábra, bal panel), szerződésszám alapján a mikro-, közép- és nagyvállalkozásokat a belföldiek rendre 59, 10 és 2 százalékban, a külföldiek rendre 46, 19 és 5 százalékban, a kisvállalatokat pedig hasonló arányban hitelezték a két csoport tagjai 2012 és 2021 között. Hitelezési volument tekintve még inkább szembeötlő az eltérés. A mikrovállalkozásokat 9 százalékponttal nagyobb arányban, a nagyvállalkozásokat 11 százalékponttal kisebb arányban hitelezték a belföldi hitelintézetek, míg a kisvállalkozások esetén 5 százalékpontos előny, a középvállalkozások esetén 3 százalékpontos hátrány látható a külföldiekhez képest. Nemzetgazdasági ágakat tekintve három ágazatban figyelhető meg nagyobb részarány eltérés (36. ábra, jobb panel). A feldolgozóipari (C, TEÁOR betűjel szerint) vállalatokat volumen alapon 12 százalékponttal magasabb arányban hitelezték a külföldi hitelintézetek, míg az építőipar (F) és a kereskedelem és gépjárműjavítás (G) ágazatokban a belföldi hitelintézetek aktivitása haladta meg a külföldi intézetekét, azoknál volumen alapon 4-4 százalékpontos eltérés adódik. A

további ágazatok hitelezésben betöltött részaránya nem mutat érdemi és egyértelmű eltérést a belföldi és külföldi intézmények között.

36. ábra: A belföldi és külföldi tulajdonú hitelintézetek vállalat méret, valamint nemzetgazdasági ág szerinti hitelezése szerződések száma és volumen alapján

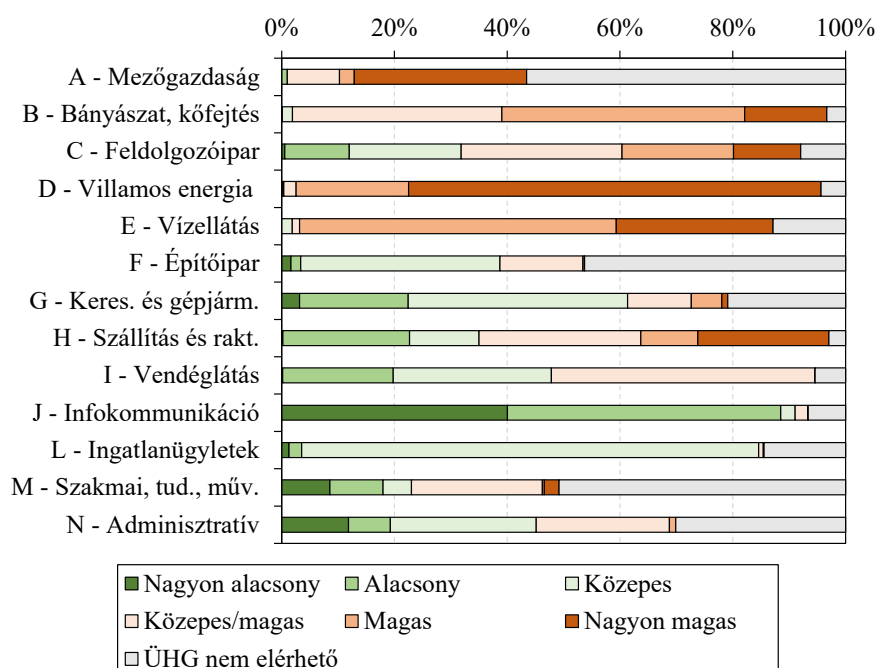
Megjegyzés: 2012 és 2021 között kötött hitelszerződések alapján. Forrás: MNB alapján saját szerkesztés.

Összességében megállapítható, hogy a belföldi és külföldi tulajdonú hitelintézetek hitelezési aktivitásában érdemi különbség figyelhető meg a Magyarországon 2012 és 2021 között meghitelezett vállalatok jellemzőit tekintve. A belföldi intézmények nagyobb arányban hiteleznek belföldi, kisebb méretű, kisebb településen működő, valamint az építőiparban vagy a kereskedelem és gépjárműjavítás ágazatban tevékenykedő vállalatokat. Ezzel párhuzamosan a külföldi tulajdonú hitelintézeteknél nagyobb arányban látható külföldi, nagyméretű, urbanus környezetben működő, valamint feldolgozóiparban tevékenykedő vállalat. Kijelenthető tehát, hogy a tulajdonosi struktúra összefüggésben áll a meghitelezett vállalatok jellemzőivel, azonban ezen elemzés a témakör okozati kapcsolatainak feltárására nem alkalmas, azokhoz további vizsgálatok szükségesek, amelyek meghaladják jelen elemzés kereteit. Mindazonáltal a hitelezett vállalatok részarány eltolódását két, a szakirodalmi áttekintésnél már ismertetett, elmélet magyarázhatja, ami a működési módok eltéréseiből eredeztethető. A külföldi hitelintézetek egyrészt nagyobb mértékben használnak „hard”, azaz számszerűsíthető, mérhető információkat a hitelezés során, míg a belföldi intézmények jobban tudják hasznosítani a „soft” információikat, azaz a meglévő kapcsolati tőkéjüket, vidéki működésük során a hely és emberismeretüket. Emellett a külföldi hitelintézetek esetén az is felmerül, hogy azon nagy multinacionális vállalatokat, amelyekkel az anyaországban üzleti kapcsolatban állnak, a célországban való jelenlétük esetében is hitelezik helyi szinten. E folyamat során a terjeszkedés időrendje kétféleképpen is megvalósulhat, a „follow-the-customer” és a „lead-the-customer” elméleteknek megfelelően, előbbiben az ügyfelet követik, utóbbiban az ügyfél előtt terjeszkednek a célországban.

5.4.4. Fenntartható hitelezés¹²⁰

Az EBA 2021-es, üvegházhatású gázkibocsátást (ÜHG) középpontba helyező felmérésének nemzetgazdasági ágankénti bontását a 37. ábra tartalmazza (EBA, 2021). A villamos energia-ipar (D), a mezőgazdaság (A), a vízellátás (E), a bányászat (B), a szállítás és raktározás (H) és a feldolgozóipar (C) a legszennyezőbb, míg az infokommunikáció (J), az ingatlanügyletek (L), a szakmai, tudományos és művészeti tevékenységek (M) és az adminisztratív (N) szektorok a legkevésbé szennyező nemzetgazdasági ágak a felmérés alapján.

37. ábra: A vállalatok üvegházhatású gáz-energiaintenzitásának eloszlása az egyes nemzetgazdasági ágakban

Forrás: EBA, 2021.

A folyósított vállalati hitelek nemzetgazdasági áganként aggregált éves bontású átlagfelárait a 21. táblázat mutatja. A táblázat alapján alapvetően az vehető ki, hogy a magasabb karbonintenzitású szektorokban egyrészt a szektorok minimálisan nagyobb arányában látható a kamatfelárak növekedése a 2016 és 2020 közötti időszakban, mint az alacsony kibocsátású nemzetgazdasági ágak szektoraiban, másrészt a felárnövekmény is relatíve nagyobb arányú volt esetükben. A magas ÜHG kibocsátású vállalatokkal relatíve nagy arányban ellátott ágak közül mindegyikben nőtt a két időpont között az átlagos kamatfelár, közülük jelentős növekmény a vízellátás, a villamos energia, a bányászat, a szállítás és raktározás szektorok esetében figyelhető meg.¹²¹ A feldolgozóipar és

¹²⁰ Az alfejezetben bemutatott eredmények Málits és szerzőtársai (2022) tanulmányán alapulnak.

¹²¹ Nagy ingadozások láthatók az előbbi három ág esetében a 2016-2020 közötti időszakban, amely részben az alacsony elemszámnak tulajdonítható.

mezőgazdaság szektorokban a vizsgált időszak köztes éveiben jelentős emelkedés látható, de ez az időszak végére visszacsökken, a 2020-as évre vonatkozóan már csak egy kisebb mértékű emelkedés figyelhető meg 2016-hoz képest. A relatíve alacsonyabb ÜHG kibocsátású ágak esetében a szakmai, tudományos és művészeti, valamint az adminisztratív tevékenység esetében 2-4 százalékos közötti feláremelkedés ment végbe, míg az ingatlanügyletek szektorban ezek közül egyedülként jelentős, 16 százalékos kamatfelár-csökkenés volt tapasztalható. Az előbbi két nemzetgazdasági ágban hasonló folyamatra került sor a kamatfelár alakulását tekintve, mint a feldolgozóipar és a mezőgazdaság szektoroknál. Jelentős növekedés ezen relatíve alacsony kibocsátású csoportban az infokommunikációs szektorban esett meg, amelyben 2016 és 2020 között 12 százalékkal növekedett az átlagos kamatfelár. Az ÜHG kibocsátás szempontjából sem magas kibocsátóként, sem alacsonyként nem azonosított ágak közül a kereskedelem és gépjárműjavítás (G) ág kiemelendő, amelynél a kamatfelár 10 százalékkal csökkent.

21. táblázat: A folyósított vállalati hitelek átlagfelára év és nemzetgazdasági ág szerint

Nemzetgazdasági ág	Kötési év					Arány (%) 2020/2016	Változás (%-pont) 2020/2016
	2016	2017	2018	2019	2020		
Mezőgazdaság	2,52	2,63	2,77	2,73	2,54	100,93	0,02
Bányászat, kőfejtés	2,06	2,23	1,78	2,20	2,65	128,48	0,59
Feldolgozóipar	2,82	3,30	3,40	3,75	2,96	104,96	0,14
Villamos energia	2,05	2,37	2,15	2,37	2,34	114,09	0,29
Vízellátás	1,52	3,85	2,75	2,71	2,54	167,20	1,02
Építőipar	3,47	4,40	3,81	3,76	3,44	99,15	-0,03
Keres. és gépjárm.	3,72	3,77	3,73	3,57	3,36	90,22	-0,36
Szállítás és rakt.	3,07	3,73	3,72	3,80	3,43	111,60	0,36
Vendéglátás	3,73	4,07	3,71	3,71	3,67	98,31	-0,06
Infokommunikáció	3,76	4,43	4,19	4,21	4,21	111,81	0,44
Pénz., bizt. tevékenység	2,73	2,38	2,66	2,14	2,42	88,67	-0,31
Ingatlanügyletek	5,71	4,85	4,25	4,64	4,81	84,27	-0,90
Szakmai, tud., műsz.	3,75	4,37	4,16	3,95	3,84	102,43	0,09
Adminisztratív	3,51	4,02	4,06	3,46	3,64	103,73	0,13
Közigazgatás		2,00	3,75	2,20			0,00
Oktatás	4,48	4,90	4,55	4,29	3,56	79,41	-0,92
Szociális ellátás	3,72	4,36	4,08	4,00	4,04	108,48	0,32
Műv., szórak., szabad.	4,54	3,81	4,22	4,97	4,26	93,74	-0,28
Egyéb	4,15	4,97	4,88	4,05	4,67	112,49	0,52

Forrás: MNB alapján saját számítás.

Kijelenthető összességében, hogy a karbonintenzitás szempontjából magasabb és alacsonyabb kibocsátású szektorok vonatkozásában nem érhető tetten egyértelműen különböző tendencia az átlagos kamatfelárak alakulását tekintve, nem jelentősen, de valamennyivel nagyobb növekedés látható a szennyezőbb szektorok esetén. Ezáltal nem került feltárásra erős bizonyíték arra vonatkozóan, hogy a kevésbé fenntartható működésű vállalatok jobban növekedő kamatfelárakat tapasztalnának meg az idő előrehaladtával, a fenntarthatósági szempontok egyre inkább előtérbe kerülésével. Ezen alapvető eredmény további, mélyebb bontásához, egyértelműbb kapcsolatok azonosításához, szükség van olyan adatokra, amelyek jó minőségben, mikro szinten tartalmazzák az adott hitelszerződések fenntarthatósági jellemzőit, így komplexebb módszertanú vizsgálatok alapját szolgáltatathatják.

5.4.5. Sérülékenység a koronavírus járványban¹²²

5.4.5.1. Nemzetgazdasági ágak és méret szerinti bontás

A vállalati hitelezés témakörében maradva és azt kibővítve, érdemes a vállalati eladósodottság és jövedelmezőség szempontjából rátekinteni a koronavírus válság gazdasági hatásaira nemzetgazdasági ág és vállalatméret szerinti bontásban. Az ágazatok közül a válság leginkább az építőipar (F), a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás (I), az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység (N), az oktatás (P), valamint a művészet, szórakoztatás, szabadidő (R) szektorokat érintette érzékenyen. Jövedelmezőséget tekintve minden ágazat esetében megjelenik a kedvezőtlenebb kategóriák felé való eltolódás, ezek közül kiemelkedő hatás a művészet, szórakoztatás, szabadidő, valamint a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás ágazatokban jelenik meg, amely mögött a kijárási korlátozások okozta jelentős keresletvisszaesés közvetlen hatása áll.¹²³ A válság az építőipar, az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység, az ingatlanügyletek (L) és az oktatás szektorokat szintén erősebben érintette, az eloszlás kedvezőtlenebb kategóriák felé tolódása és a veszteséges vállalatok arányának érdemi növekedése figyelhető meg esetükben.¹²⁴ Eladósodottságot tekintve is a művészet, szórakoztatás, szabadidő, valamint a szálláshely-szolgáltatás szektorokban tapasztalható a kockázatosabb növekedése a leginkább,¹²⁵ valamint az építőipar, az adminisztratív

¹²² Az alfejezetben bemutatott eredmények El-Meouch és szerzőtársai (2024b) tanulmányán alapulnak.

¹²³ Ezen két ágazatban rendre 20 és 14 százalékponttal növekedett a veszteséges vállalatok részaránya, míg a két leginkább jövedelmező kategóriában összesen 12 és 15 százalékponttal csökkent a részarány.

¹²⁴ További két szektorban: a bányászat, kőfejtés (B) és a közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás (O) szektorokban látható még jelentős jövedelmezőség romlás, de ezen szektorok arányaiban kevés vállalkozást tartalmaznak, ennek következtében nem kerülnek kiemelésre a fő eredmények között.

¹²⁵ Ezen ágazatokban rendre 20 és 17 százalékponttal nőtt a jelentősen eladósodott vállalkozások részaránya, amellyel párhuzamosan 15 és 13 százalékponttal csökkent az alacsonyban eladósodottaké.

és szolgáltatást támogató tevékenység és az oktatás azon ágazatok, amelyeknél érdemben nőtt a jelentősen eladósodott vállalatok részaránya, és így a szektor kockázatossága.¹²⁶

A feljebb részletezett módszertan alapján sérülékeny ágazatként lettek definiálva a kedvezőtlen kvartilisbe kerülő ágazatok, vagyis eladósodottságot tekintve azon ágazatok, amelyek az alacsony szinten eladósodott kategóriában a 7,16 százalékpontos csökkenésnél is nagyobb csökkenést értek el, vagy jelentős eladósodottságot tekintve a 9,14 százalékpontos növekedést meghaladták. Jövedelmezőség esetén ezek a küszöbértékek a negatív jövedelmezőségnél a 8,31 százalékpontos növekedés, 30 százalék feletti jövedelmezőségnél pedig a 4,43 százalékpontos csökkenés voltak. Ezek alapján sérülékenyként az építőipar, a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység, az oktatás és a művészet, szórakoztatás, szabadidő nemzetgazdasági ágak kerültek beazonosításra (22. táblázat).¹²⁷

22. táblázat: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák szerinti és együttes sérülékenység nemzetgazdasági ág szerinti bontásban

Kvartilis értéke (%)	Eladósodottság		Jövedelmezőség		Sérülékeny
	Alacsony	Jelentős	Negatív	30 százalék feletti	
	-7,19	9,14	8,31	-4,43	
Mezőgazdaság					
Bányászat				X	
Feldolgozóipar					
Villamosenergia					
Vízellátás					
Építőipar	X	X		X	Igen
Kereskedelem, gépjárműjav.					
Szállítás, raktározás					
Szálláshely, vendéglátás	X	X	X	X	Igen
Információ, kommunikáció					
Pénzügyi, bizt. tev.					
Ingatlanügyletek				X	
Szakmai, tud., műsz. tev.					
Adm. és szolg. támogató tev.	X	X	X		Igen
Közigazgatás			X		
Oktatás	X	X	X		Igen
Humán-eü-i. és szoc. ellátás					
Művészet, szórak., szabadidő	X	X	X	X	Igen
Egyéb szolgáltatás					

Megjegyzés: Az X azt jelöli, hogy az adott nemzetgazdasági ág az adott kategóriában a legkedvezőtlenebb kvartilisbe tartozott a 2019 és 2020 közötti részarány változást tekintve. Azon nemzetgazdasági ágak lettek sérülékenyként definiálva, amelyek mind a két dimenzióban (jövedelmezőség, eladósodottság) legalább az egyik kategória változását tekintve kedvezőtlen kvartilisbe kerültek. Forrás: MNB, NAV alapján saját számítás.

¹²⁶ A pontos részarány változások táblázatos formában elérhetők a függelék 31. és 32. táblázatában.

¹²⁷ Egy-egy kategóriában kedvezőtlen kvartilisbe kerültek a bányászat, kőfejtés és a közigazgatás, védelem, kötelező társadalombiztosítás szektorok.

A méret szerinti elemzés alapján a koronavírus válság okozta széles körben jelentkező gazdasági visszaesés átlagban minden méretkategóriában visszavetette a vállalkozásokat, de legnagyobb mértékben a mikro- és kisvállalkozásokat érintette érzékenyen.¹²⁸ Esetükben a jövedelmezőség egyértelműen a kevésbé kedvező kategóriák felé tolódott el, míg a közép- és nagyvállalatoknál vegyesebb a kép (38. ábra, bal panel). A mikro- és kisvállalkozásoknál a negatív jövedelmezőségű kategóriában 4,9 és 3,2 százalékpontos növekedés, a két legjövedelmezőbb kategóriában pedig 4,6 és 2,3 százalékos mérséklődés tapasztalható. A középvállalkozásoknál az alacsony (0 és 0,05 közötti) jövedelmezőségük aránya hasonló (~2,5 százalékpont) arányban csökkent, mint amennyivel a negatív jövedelmezőségük aránya nőtt, míg a legjövedelmezőbb kategóriák részaránya alig változott. A nagyvállalatoknál bár a legkedvezőbb (0,3 feletti) jövedelmezőségük részaránya csökkent, a 0,15 és 0,3 közötti jövedelmezőségük aránya ezt meghaladóan nőtt. Eladósodottság tekintetében minden méretkategóriánál kockázatnövekedés figyelhető meg a nagyvállalatokon kívül, ahol mérsékelt, kevésbé kockázatos irányba történő változás látható (38. ábra, jobb panel). A mikro- és kisvállalatoknál tapasztalható itt is a leginkább kedvezőtlen változás, esetükben az alacsony szinten eladósodottak részaránya rendre 4,4, és 3,4 százalékponttal csökkent, míg a jelentősen eladósodottak 6 és 4,2 százalékponttal növelték részesedésüket.¹²⁹ Látható, hogy a kijárási korlátozások és egyéb szükségszerű intézkedések okozta gazdasági visszaesés a kisebb méretű vállalkozásokat jobban megütötte, amely arra mutat rá, hogy a keresletcsökkenéssel, valamint az ellátási láncok akadozásából fakadó kínálat oldali nehézségekkel szemben a kisebb vállalkozások alkalmazkodó-, és túlélési képessége gyengébb.

A mérettől erősen függ az adott vállalkozások reakciója a válságra, így az ágazati sérülékenységi elemzés méret szerinti bontásban is elkészült.¹³⁰ A legtöbb vállalatot adó mikro- és kisvállalkozások eredményei nagymértékben átfednek a teljes sokaságra vonatkozó elemzéssel, sérülékenyeként az építőipar, a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység, az oktatás és a művészet, szórakoztatás, szabadidő szektorok lettek azonosítva. A kisvállalkozásoknál szintén ezen ágazatok mutattak fokozott sérülékenységet, amely jelzi, hogy az eredmények stabilak a két leginkább érintett vállalatméret tekintetében. Hasonlóan, sérülékenyként lett azonosítva a közép- és nagyvállalkozásoknál is a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, míg a

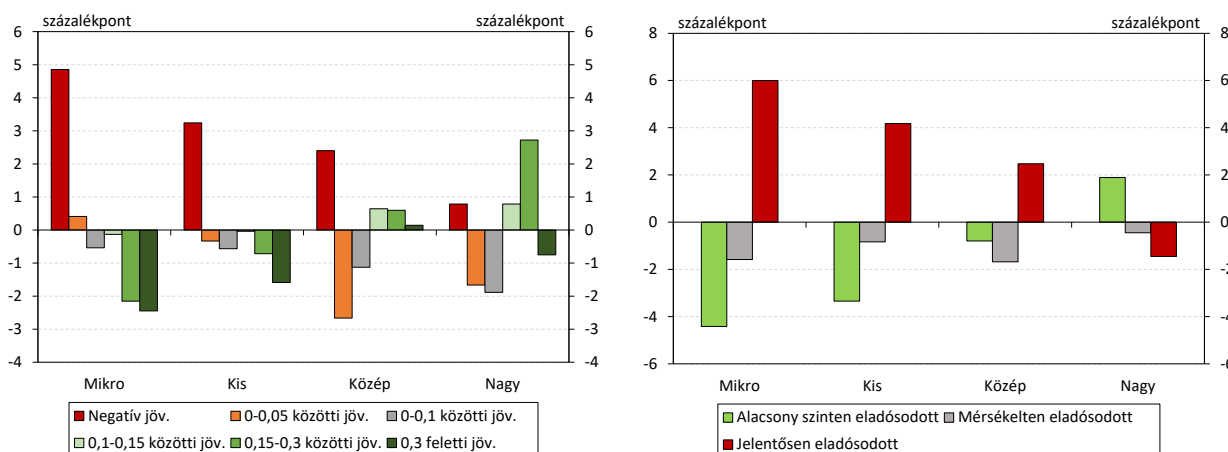
¹²⁸ Fontos megjegyezni, hogy jelentős számosságbeli különbség van az egyes méretkategóriák között, a vállalkozások jelentős része még a hitellel rendelkező vállalkozások között is mikro- és kisvállalkozás. Ha minden vállalkozást figyelembe veszünk, 91,3 százalék mikro-, 7 százalék kis-, 1,4 százalék közép- és 0,3 százalék nagyvállalat, ha csak a hitellel rendelkezőket vizsgáljuk, 72 százalék mikro-, 22 százalék kis-, 5 százalék közép- és 1 százalék nagyvállalat.

¹²⁹ A pontos részarány változások táblázatos formában elérhetők a függelék 33. és 34. táblázatában.

¹³⁰ A mikro-, kis-, közép- és nagyvállalati bontású sérülékenységi táblázatok elérhetők a függelék 35., 36., 37., valamint 38. táblázatában.

művészet-, szórakoztatás és szabadidő a közép-, az építőipar pedig a nagyvállalkozásoknál került a sérülékeny ágazatok közé. Továbbá a középvállalkozásoknál a bányászat, kőfejtés, az ingatlan-ügyletek és a humán-egészségügyi és szociális ellátás, míg a nagyvállalkozásoknál a mezőgazdaság (A), a pénzügyi, biztosítási tevékenység (K) és a szakmai, tudományos és műszaki tevékenység (M) ágazatok tekinthetők sérülékenyek.

38. ábra: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák részarányainak változása 2019 és 2020 között vállalkozás méret szerinti bontásban

Forrás: MNB, NAV alapján saját szerkesztés.

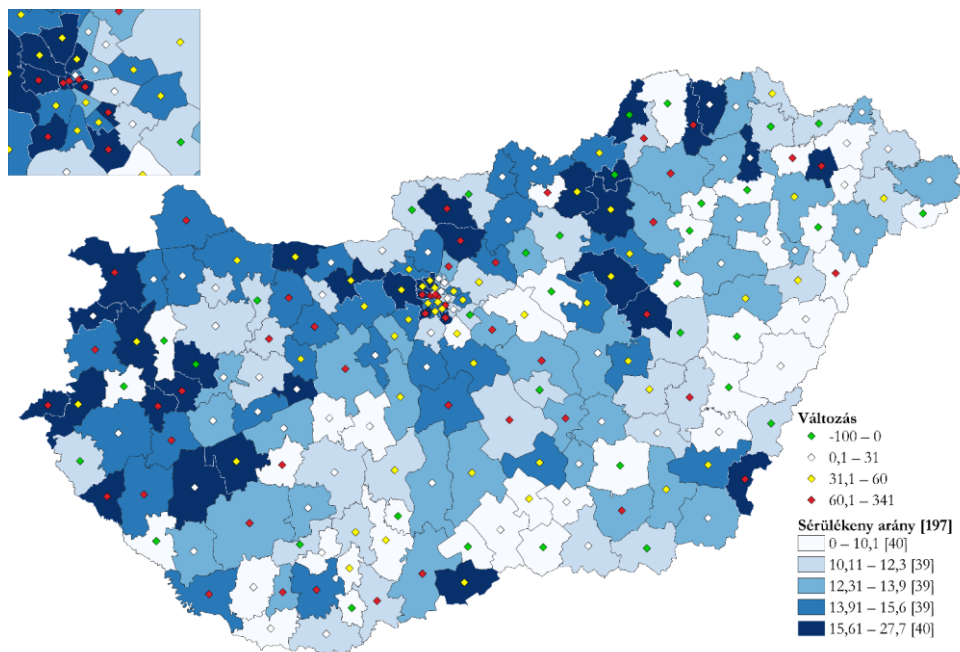
Összesítve kijelenthető, hogy a koronavírus járvány érzékenyen érintette a vállalati szektor egészét mind jövedelmezőségi, mind eladósodottsági szempontból, de kiugróan megsínylette azt a szálláshely-szolgáltatás és vendéglátás szektor, amely minden vállalati méretkategóriában sérülékenynek mutatkozott, tehát ott átfogóan, a teljes szektorra nehezült meg a működés. Kiemelhető továbbá az építőipar (mikro-, kis- és nagyvállalkozási sérülékenység), valamint az adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység, az oktatás, illetve a művészet, szórakoztatás, szabadidő ágazatok (jellemzően mikro- és kisvállalkozási sérülékenység). Meghatározó eredmény továbbá, hogy a kisebb vállalkozások jóval nehezebben tudtak alkalmazkodni a válság jelentette gazdasági kihívásokhoz, e szempontból sérülékenyebbnek tekinthetők.

5.4.5.2. A sérülékenység összevont területi vizsgálata

Területi különbségek fedezhetők fel a sérülékenység összevont, valamennyi érintett gazdasági szereplőre vonatkozó vizsgálata kapcsán. Az így kialakult kép mozaikos, azaz Magyarországon a koronavírus járvány kapcsán nem alakultak ki kiterjedt, összefüggő makro válságtérsegek, kedvező zónák. A területi hatás mérsékeltebb, amely további hangsúlyt ad a korábban tárgyalt méret és ágazati dimenziók jelentőségének (39. ábra). A legnagyobb sérülékenységi arányú, felső kvintilisbe tartozó járások 52,5 százalékában 2019 és 2020 között számottevő (60 százalékot meghaladó) sérülékenységi arány növekedés tapasztalható, azaz a legsérülékenyebb járások között számos

esetben jelentős negatív irányú változás figyelhető meg, miközben ez a részarány a sokaság egészére nézve jóval mérsékeltebb, 26,4 százalék. A sérülékeny, hitellel rendelkező vállalkozások részarányának és a 2019 és 2020 közötti változásnak kapcsolatát a két indikátor közötti, gyengéközepes pozitív irányú korreláció is alátámasztja.¹³¹ A fentiekkel összefüggésben jelentős változás látható a térszerkezetben a koronavírus járvány kapcsán, azaz nem, illetve nem csak az eleve magas sérülékenységgű járások maradtak sérülékenyek az időszak végén. Ezek összecsengenek azzal a koronavírus hatását vizsgáló szakirodalomban felmerülő munkaerőpiaci megállapítással, hogy jelentősebb volt a foglalkoztatás visszaesése a gazdaságilag fejlettebb térségekben, amelyben ezáltal egyfajta területi kiegyenlítődés volt észrevehető (Czirfusz, 2021).

39. ábra: A sérülékeny vállalatok részaránya 2020-ban és annak változása 2019 és 2020 között járások szerint

Megjegyzés: A térképeken csak a 2019-ben legalább 5 hitellel rendelkező vállalkozást tartalmazó járások kerültek színezésre, a többi fehérrel jelölve. Forrás: NAV, MNB alapján saját szerkesztés.

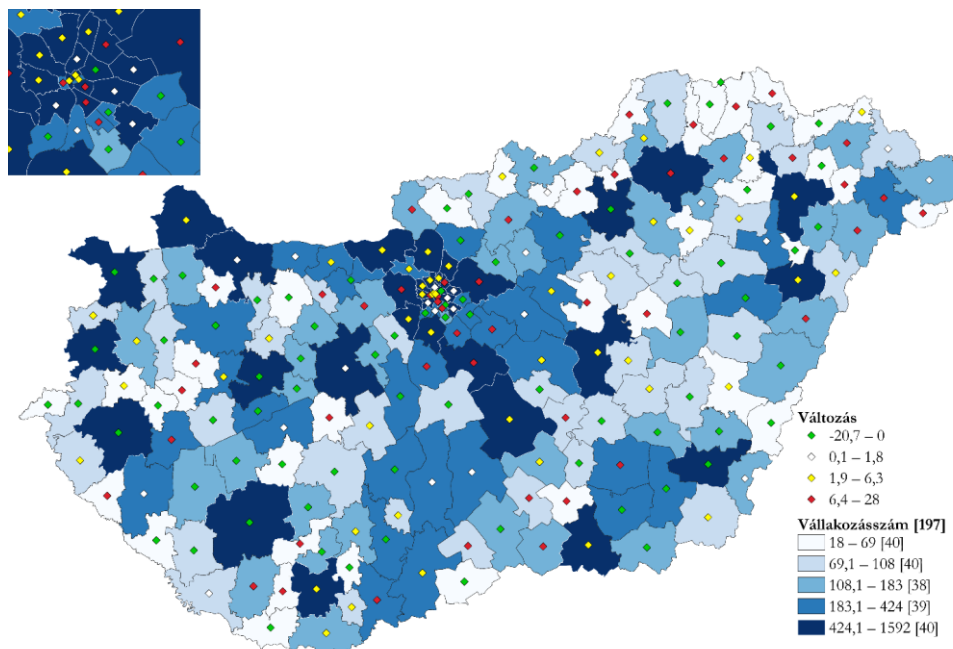
A vizsgált kérdéskör árnyalása szempontjából jelentőséggel bír, hogy az adott járás hitellel rendelkező vállalatainak száma, hiszen, ha az adott területen csak kevesebb (néhány tíz) vállalkozásnak volt hitele, akkor az más jellegű sérülékenységet mutat, mint amikor ott több (több száz) olyan vállalkozás operál, amely rendelkezett hitellel. A 40. ábra mutatja, hogy nem kizárólag az alacsonyabb vállalkozás számmal rendelkező területeken volt tapasztalható a magas sérülékenység, sőt, a 40 járás és kerület közül, amelyek a legmagasabb részarányt mutató kvintilisbe tartoztak, 16 a

¹³¹ Kendall-féle tau b korrelációs együttható értéke 0,355, szig.: 0,000.

hitellel rendelkező vállalkozások száma tekintetében a legmagasabb két ötödben volt megtalálható. A 40 leginkább sérülékeny járás és kerület közül 11 budapesti kerület, ezeken belül a legnagyobb sérülékenységi részarány növekedés a 23. (200%), az 1. (164,7%) és a 7. (111,4%) kerületekben volt látható. Ezek közül a 23. kerület a hitellel rendelkező vállalkozások száma szerinti harmadik, míg a többi a felső két kvintilisbe tartozott 2020-ban. A magasabb hitellel rendelkező vállalkozás számú járások közül 50 százalék feletti részarány növekedés még a Váci (76,7%), a Soproni (71,4%), a Tatabányai (60,2%) és a Budakeszi járás (50,4%) esetében volt megfigyelhető.

A kevesebb hitellel rendelkező vállalkozással bíró, de magas sérülékenységi részarányt (felső kvintilis) mutató területeknél a sérülékenység növekedését tekintve szereppel bírhat a kisebb vállalkozásszám és az esetlegesen fennálló alacsonyabb fokú méretbeli és ágazati heterogenitás is. A 2020-ban legnagyobb sérülékenységi részarányt mutató járásokból 18 az alsó két, alacsony létszámú kvintilishoz tartozott a hitellel rendelkező vállalkozások számát tekintve. A legmagasabb sérülékeny részarány változású járás, a Szikszói (226,3%) is ezek között van, amelyet a 23. kerület és a Sümegi járás (175,5%) követ. Emellett, az alacsonyabb vállalkozás számú csoportban, 100 százalék feletti emelkedést mutatott az indikátorban a Szentgotthárdi (164,4%), a Kemecei (149,2%) és a Letenyei járás (107,8%) is.

40. ábra: A hitellel rendelkező vállalatok száma 2020-ban és annak változása 2019 és 2020 között járások szerint

Megjegyzés: A térképeken csak a 2019-ben legalább 5 hitellel rendelkező vállalkozást tartalmazó járások kerültek színezésre, a többi fehérrel jelölve. Forrás: NAV, MNB alapján saját szerkesztés.

Az eredmény logikus tekintettel arra, hogy a vállalkozások száma mellett a jelenlévő cégek méret és ágazat szerinti (de akár más dimenziók mentén mért) heterogenitása és a gazdasági szereplők közötti hálózatosodottság és interdependencia mértéke meghatározó magyarázó változók lehetnek az ellenállóképességet vizsgálva. Emellett kiemelésre érdemes, hogy a vizsgált időszakban a járássok több mint 80 százalékában (egyharmadukban 50 százalékot meghaladó mértékű) sérülékenységgel növekedés volt jellemző, csak 17 százalékuk esetében volt tapasztalható részarány csökkenés. Mindezt azt mutatja, hogy a válság komplex módon hatott és a gazdaság széles spektrumát érintette.

5.5. Bankolási szokások kérdőíves elemzése

5.5.1. Bankfiókba járás, hajlandóság

5.5.1.1. A fiókba járás alapstatisztikái

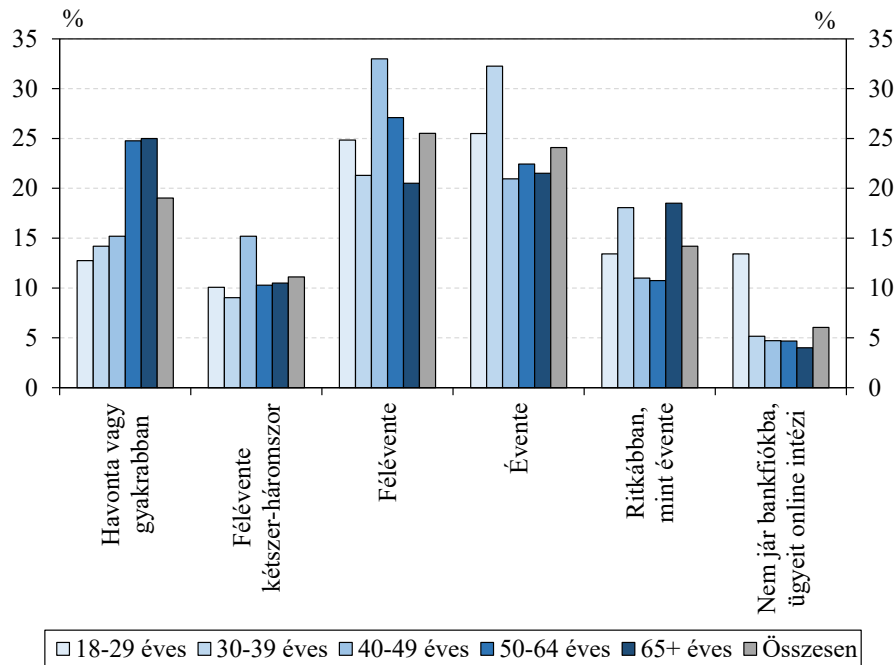
A 41. ábra azt mutatja meg, hogy a válaszadók leginkább fél évente és évente járnak bankfiókba. Ezen kategóriákat a megkérdezettek 26 és 24 százaléka jelölte, amelyet a havonta vagy gyakrabban, a ritkábban, mint évente és a fél évente kétszer-háromszor kategóriák követték rendre 19, 14 és 11 százalékkal. A válaszadók hat százaléka egyáltalán nem jár bankfiókba, ügyeit alapvetően online intézi. Korcsoport szerinti bontás alapján három sajátosság rajzolódik ki. A leggyakoribb (havonta vagy gyakrabban) kategória esetén az idősebb korosztályok, az évente kategória esetén a fiatalabb korosztályok, a bankfiókba nem járó, ügyeit online intéző kategória esetén pedig a legfiatalabb, 18 és 29 év közötti korosztály felülreprezentáltak. A leggyakrabban fiókba járóknál a mintarészarányt (19 százalék) hat százalékponttal haladja meg a korcsoporton belüli részarány a két legidősebb korosztály esetén, az évente járóknál a 30 és 39 év közötti korosztályon belüli 32 százalékos részarány emelkedik ki, míg a fiókba nem járók esetén a kategóriába a legfiatalabb korcsoport 13 százaléka tartozik bele a teljes minta 6 százalékához képest.

Kapcsolat figyelhető meg a fiókba járási gyakoriság és a fióktól vett távolság között (42. ábra). Az intuíciónak megfelelően az egyre ritkább gyakorisági kategóriákban egyre magasabb a bankfióktól vett távolság átlaga. A havonta vagy gyakrabban kategóriában az átlagtávolság 13,6 perc és 7,3 kilométer, a ritkábban, mint évente járó kategóriánál 19,3 perc és 10,6 kilométer, a két kategória között pedig alapvetően monoton növekvő az átlagtáv.¹³² A fiókba nem járó, ügyeit online intéző csoport alacsonyabb értékeket mutat, mint a ritkábban, mint évente járó csoport, de így is mind

¹³² Ez alól kivételt képez, hogy kilométert tekintve a fél évente kétszer-háromszor kategória esetén épp hogy alacsonyabb az átlagos érték a havonta vagy gyakrabban kategóriához képest.

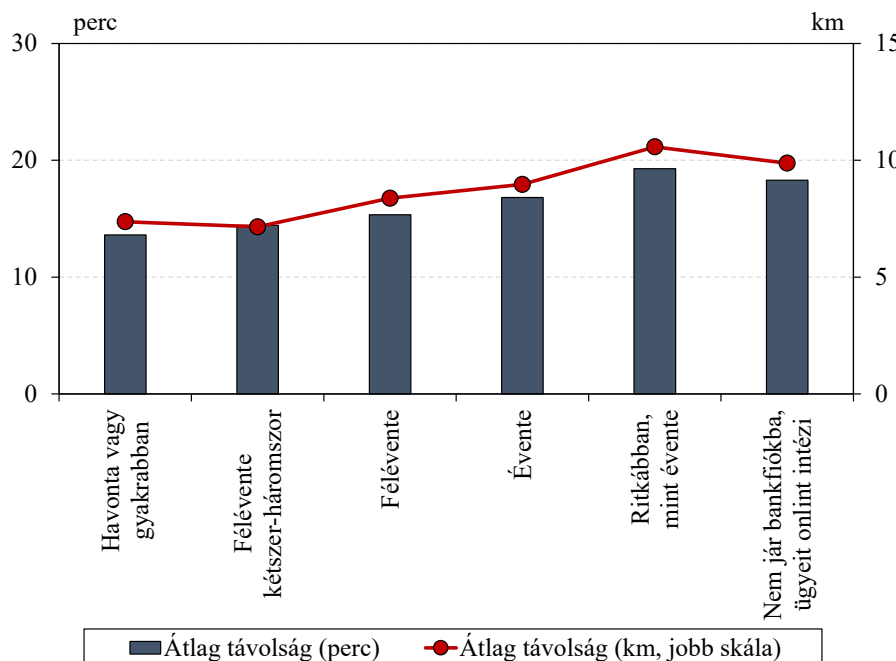
percben, mind kilométerben mért távot tekintve a második legnagyobb átlagos értékekkel rendelkezik, így beleillik az alapösszefüggésbe.

41. ábra: Bankfiókba járási gyakoriság eloszlása korcsoportok szerint és összesen

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

42. ábra: Bankfióktól vett távolság átlagai fiókba járási gyakoriság szerint

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

A kérdőívben megkérdezésre került továbbá, hogy mivel, milyen közlekedési eszközzel járnak a válaszadók a fiókba. A válaszok alapján 56 százalékuk gépjárművel, 19 százalékuk gyalog, 13

százalékuk helyközi tömegközlekedéssel, 8 százalékuk biciklivel, rollerrel vagy elektromos rollerrel, 4 százalékuk távolsági buszjáráttal, 0,3 százalékuk pedig vonattal jár a hálózati egységbe. Az igénybe vett eszköz alapvetően természetesen a távolsággal függ össze. A gyalog vagy biciklivel, rollerrel járók esetén van a legközelebb (átlagosan 2,5 km-re), a gépjárművel vagy helyközi tömegközlekedéssel járóknál közepesen távoli (átlagosan 9-10 km-re), míg a távolsági buszjárat (15 km) és a vonat esetén (31 km) van a legtávolabb a fiók. Korcsoporttal és fiókba járási gyakorisággal nem figyelhető meg jelentős összefüggés a fiókba járási közlekedési eszközt tekintve.

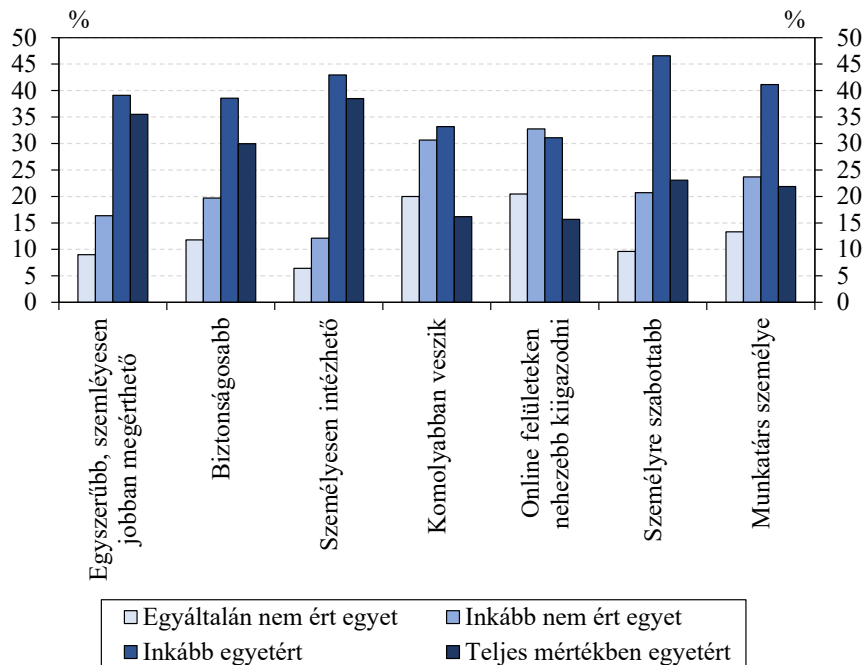
5.5.1.2. A fióklátogatás és pénzügyi szolgáltatási preferenciák befolyásoló tényezői

A vizsgálat fontos pillére a fióklátogatás és a különböző pénzügyi szolgáltatásokkal (bankkapcsolat megléte, bankválasztás) kapcsolatos preferenciák alapvető okainak feltárása, az egyes befolyásoló tényezők jelentőségének egymással való összemérése, amelyek értékes kvalitatív információval egészíthetik ki az alapvetően kvantitatív elemzéseket. Ehhez kapcsolódóan annak, hogy a válaszadó jár-e fiókba, illetve a fióklátogatás gyakoriságának meghatározó tényezőit a 43. ábra és a 44. ábra tartalmazza. Alapvetően a válaszadók a fiókba járás okai közül azt tartották a legfontosabbnak, hogy bizonyos ügyintézési formák csak személyesen intézhetők, míg emellett azzal értettek leginkább egyet, hogy egyszerűbb, így jobban megérthető és biztonságosabb a fiókban történő ügyintézés. Ezekkel rendre a válaszadók 81, 75 és 69 százalék értett inkább vagy teljes mértékben egyet. Ezzel szemben a válaszadók több mint fele inkább vagy nem értett egyet azzal, hogy a bankfiókban komolyabban veszik, vagy hogy szakértő szükséges az ügyintézéshez, amiatt, hogy az online felületeken nehéz kiigazodni. A munkatárs személyének fontosságát és a személyre szabott szolgáltatás lehetőségét szintén fontosnak tartják a válaszadók, de esetükben az inkább egyet ért válaszlehetőség volt a meghatározó. Ezen válaszok rámutatnak arra, hogy a keresleti szempontok közül az egyszerűség, érthetőség és a biztonságosság a leginkább meghatározó tényezők a fiókban történő ügyintézés kapcsán, de arra is, hogy kínálat oldali indokok is fellelhetők, hiszen a leginkább meghatározó ok a fióklátogatásra a csak személyesen intézhető ügyek megléte.

Ami a fiókba járási gyakoriságot illeti, a minőség meghatározónak tűnik, a válaszadók 84 százaléka szerint a bankfióki kiszolgálás színvonala, míg 76 százalékuk szerint az online szolgáltatás minősége lényeges tényezőnek számít. A legközelebbi bankautomata (ATM) közelsége a válaszadók 74 százalékánál, a várakozás hossza és a nyitvatartás pedig 73 százalékuknál lett fontos faktorént azonosítva. A fiók távolsága, valamint az eljutás költsége szintén releváns aspektusok, a válaszadók közel fele, rendre 46 és 40 százaléka jelölte azokat lényegesnek. Kiténik, hogy a fióklátogatás gyakoriságát leginkább a fizikai és online szolgáltatások minősége határozza meg, de

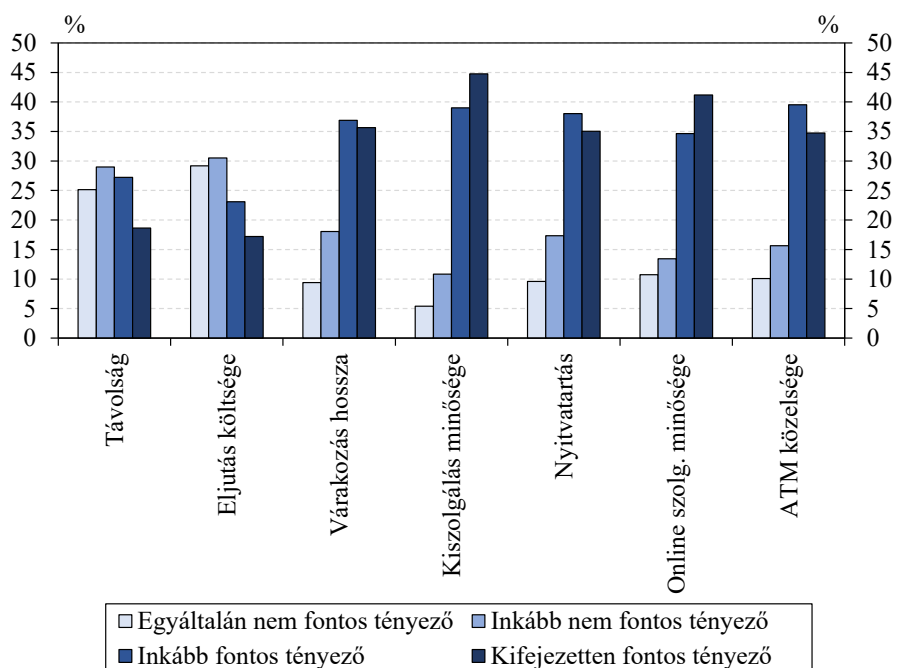
a fiók és ATM távolságának és az oda való eljutásnak költségei is jelentős fontossággal bíró szempontok.

43. ábra: A bankfiókba járás legfőbb okai

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

44. ábra: A bankfiók járás gyakoriságának főbb meghatározó tényezői

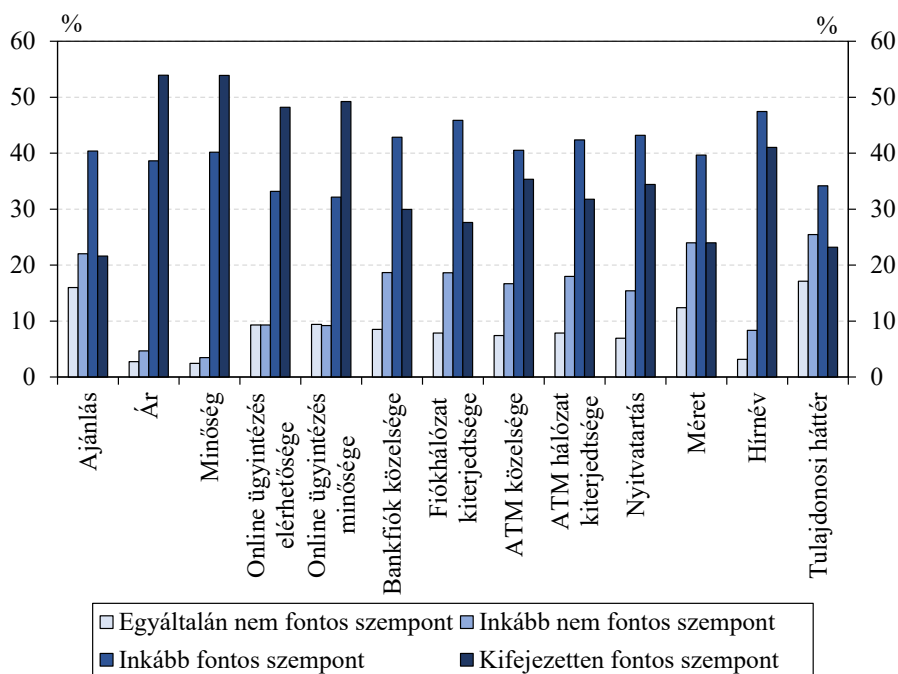

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

Hasonló megállapítások tehetők a jellemző bankválasztási szempontok felméréseivel kapcsolatosan is (45. ábra). A fizikai szolgáltatások minősége és ára, valamint az online szolgáltatások

megléte és minősége számítanak a leginkább meghatározó szempontoknak, ezeket a válaszadók rendre 94, 93, 81 és 81 százaléka tartotta fontosnak. A fiók és ATM közelsége, valamint a fiók és ATM hálózat kiterjedtsége rendre 73, 76, 73 és 74 százalékok esetén volt lényeges szempont. A bank hírneve kiemelkedő mértékben, a válaszadók 88 százaléknál jelent meg fontos szempontként, míg az ismerős, barát, családtag tapasztalatai, ajánlása 62 százaléknál volt meghatározó. Kiemelendő eredmény továbbá, hogy bár a tulajdonosi háttér a kitöltők 57 százaléknál jelent meg fontos aspektusként, így a felsorolt szempontok közül relatíve a legkevésbé számított lényegesnek, ezen válaszadók esetében egyértelmű preferencia tapasztalható, 87 százalékból hazai tulajdonosi háttérrel preferálnak a külföldit előnyben részesítő 13 százalékkal szemben.

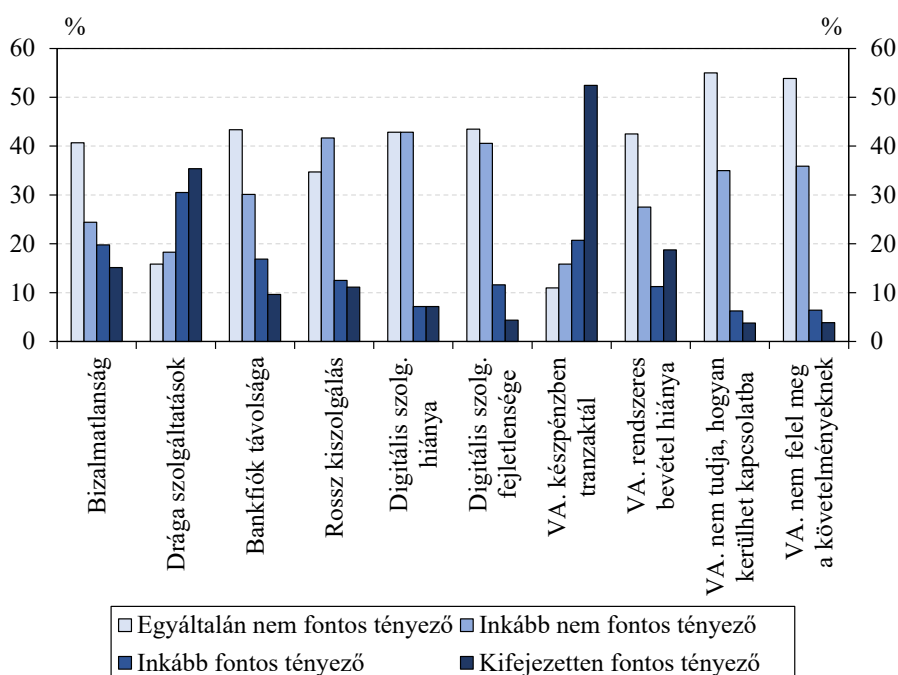
45. ábra: A bankválasztás főbb szempontjai

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

A kérdőívben a bankkapcsolattal nem rendelkező válaszadók is meg lettek kérdezve annak főbb okairól, ezeket a 46. ábra tartalmazza. Alapvetően a készpénzben folytatott mindennapi tranzakciók, valamint a banki szereplők drága szolgáltatásai merültek fel kiemelkedően fontos tényezőként 73 és 66 százalékkal. A bankfiók távolságát a válaszadók 27 százaléka jelölte meghatározó tényezőnek.

46. ábra: A bankkapcsolat hiányának főbb tényezői

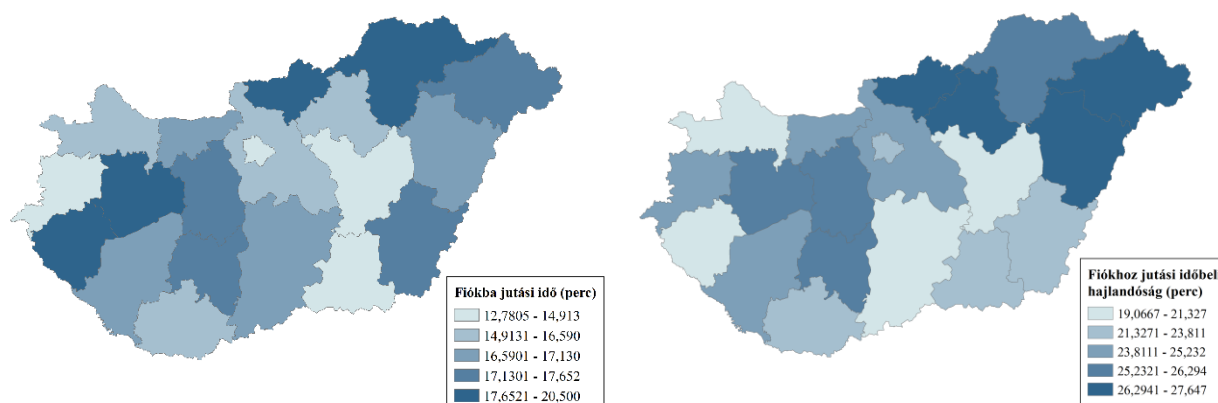

Megjegyzés: A bankkapcsolattal nem rendelkező válaszadók válasza alapján. VA.: válaszadó. Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

5.5.1.3. Területi mintázat

A fiókba járáshoz szükséges időre, az ehhez tartozó maximális hajlandóságra és a táv, idő és költségbeli hajlandóságból összeálló hajlandósági indexre vonatkozóan területi elemzésre is sor került megyei szinten, amely dimenzióban a kérdőív (önmagában) reprezentatívnak számított. A 47. ábra bal panelén látható, hogy a fiókba jutási idő az észak-magyarországi, a kelet-magyarországi határmenti és a közép-, és nyugat-dunántúli megyékben volt átlagosan a legmagasabb, ezekben a megyékben a 17-20 percet is elérte. Ezzel szemben Budapesten, Jász-Nagykun-Szolnok, Békés és Vas megyében volt a legalacsonyabb, 15 perc alatti a fiókhoz jutási átlagos idő. Ezzel összefüggésben a 47. ábra jobb panelén a fiókhoz jutási időbeli hajlandóság látható, amely jellemzően átlagosan 5-7 perccel haladja meg a tényleges fióktávolságokat, de megyék közti eloszlását tekintve jelentősen átfed annak területi mintázatával. Az ország északi, északkeleti, valamint közép-dunántúli része a magasabb átlagidejű csoportba, Budapest, Jász-Nagykun-Szolnok és Békés megye pedig az alacsonyabb átlagidejű csoportba tartozott ez esetén is. Jelentős eltérés Zala megyénél tapasztalható, ahol a tényleges eljutási idő a legmagasabbak közé, míg az időbeli hajlandóság a legalacsonyabbak közé tartozott.

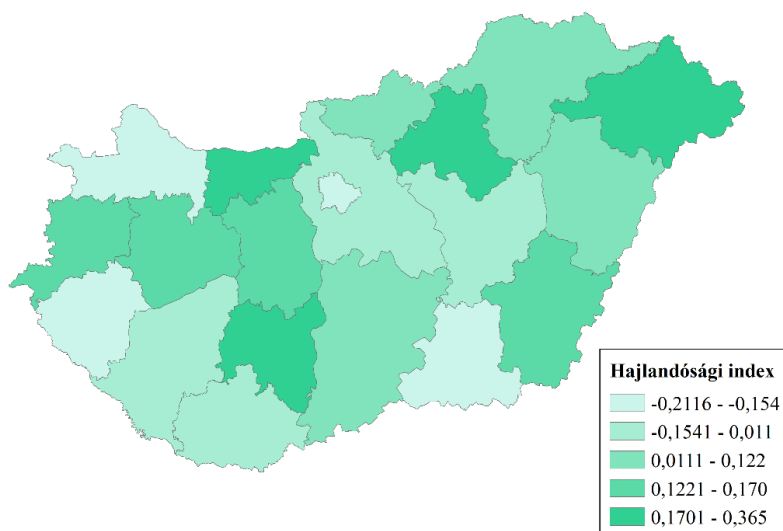
47. ábra: Az átlagos fiókhoz jutási idő és az ahhoz tartozó maximális hajlandóság területi mintázata megyei bontásban

Megjegyzés: Kvintilisek szerint színezve. Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

A hajlandósági index területi eloszlása, amelynél a maximális idő mellett a maximális táv és költség is beszámításra került, hasonló képet mutat enyhe eltérésekkel (48. ábra). Győr-Moson-Sopron, Zala és Békés megye, valamint Budapest tartozik a legalacsonyabb átlagos kombinált hajlandósággal rendelkezők közé, amellyel szemben Szabolcs-Szatmár-Bereg, Heves, Komárom-Esztergom és Tolna megye a legmagasabb értékűek között található. Ennek okaként felmerülhet, hogy azon térségekben magasabb a mobilitási hajlandóság a fiókhoz jutást illetően, amelyekben a legközelebbi vagy a válaszadó által preferált bankfiók távolabb esik. Egyértelmű területi mintázat nem olvasható le a térképről, jelentősen magasabb vagy alacsonyabb értékű területeket magában foglaló régiók nem rajzolódnak ki, egyedül a közép-dunántúli megyéknél figyelhető meg az átlagosnál jellemzően magasabb hajlandóság.

48. ábra: A hajlandósági index területi mintázata megyei bontásban

Megjegyzés: Kvintilisek szerint színezve. Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

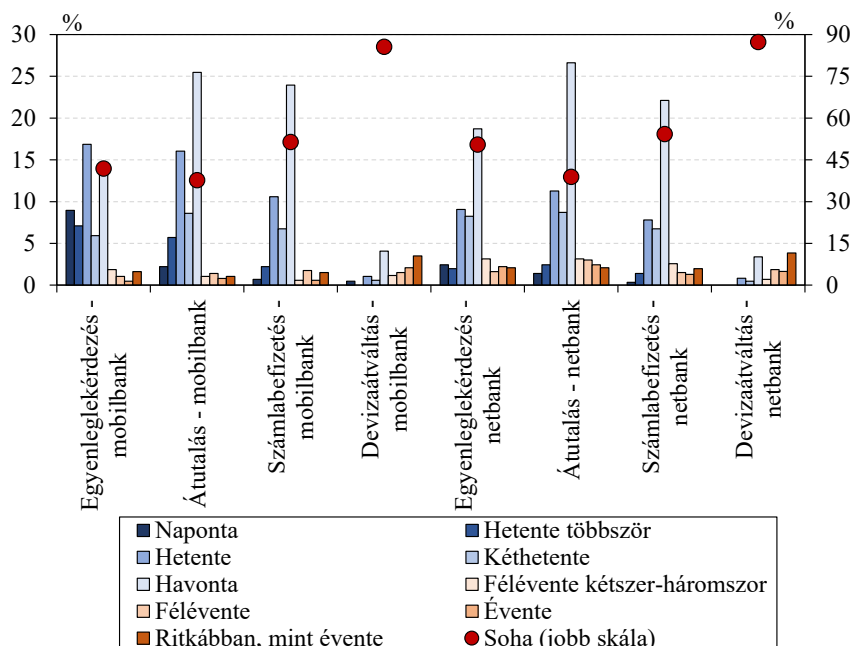
5.5.2. Online bankolás

5.5.2.1. Az online bankolás és digitális affinitás alapstatisztikái

A szükséges infrastruktúra a válaszok alapján a legidősebb korosztály kivételével zömében rendelkezésre állt. Digitális eszközzel (okostelefon, tablet, laptop, számítógép) a 18 és 29 év közöttiek 94, a 30 és 39 év közöttiek 98, a 40 és 49 év közöttiek 99, az 50 és 64 év közöttiek 94, míg a 65 feletti korosztály 74 százaléka, állandó vezetékes vagy mobil interneteléréssel pedig rendre 95, 98, 99, 92, illetve 73 százaléka rendelkezett. Ebből kivehető, hogy a legidősebb korcsoport egy nem elhanyagolható része számára az elérhetőség már önmagában korlátot jelenthet az online bankolást tekintve.

Az online banki megoldások tényleges használatára vonatkozó eredményeket a 49. ábra tartalmazza. A mobilbank használata minden egyes pénzügyi szolgáltatás típus esetén magasabb arányt mutat, mint a netbank használata. Mobilbanki egyenleg lekérdezést és átutalást a válaszadók 58 és 62 százaléka vesz igénybe, ezen belül 53 és 58 százaléka havonta vagy gyakrabban, míg ezek az arányok a netbank esetén rendre 50 és 61 százalékot, valamint 40 és 50 százalékot tesznek ki. Mobil- vagy netbanki számlabefizetés a válaszadók közel felénél fordul elő, rendre 49 és 46 százaléka, míg a devizaátváltást ritkábban, rendre 14 és 13 százaléka veszi igénybe. Amennyiben a mobil és a netbank használatát összevonjuk, látható, hogy összesen egyenleg lekérdezésre 69 százaléka (havonta vagy gyakrabban 64 százaléka), átutalásra 79 százaléka (74%), számlabefizetésre 63 százaléka (58%), míg devizaátváltásra 17 százaléka (8%) használja az online felületeket, így azok meghatározó ügyintézési platformnak számítanak bizonyos pénzügyi szolgáltatásokra tekintettel.

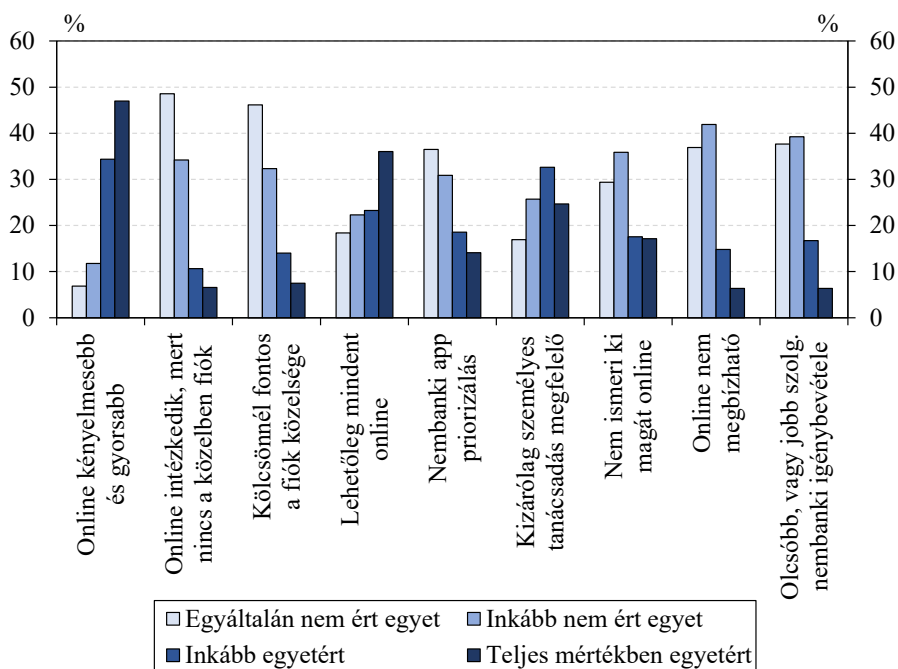
49. ábra: Mobil- és netbanki pénzügyi szolgáltatások igénybevétele

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

A főképpen a digitális fogékonyságot vizsgáló kérdéskör eredményeit az 50. ábra mutatja. Az online megoldásokra való affinitást mutató kérdéseket tekintve a válaszadók 82 százaléka ért egyet azzal, hogy az online megoldások gyorsabbak és kényelmesebbek, 59 százaléka pedig azzal, hogy lehetőleg minden ügyet online intézne. Továbbá 79 százaléka nem ért egyet azzal, hogy az online megoldások nem megbízhatóak, 65 százaléka azzal, hogy online nem ismeri ki magát, 43 százaléka pedig azzal, hogy kizárólag a személyes tanácsadás a megfelelő. Ezek alapvetően azt mutatják, hogy a válaszadók saját állításaik alapján relatíve fogékonyak tekinthetők a digitális banki megoldásokra. Ettől függetlenül, leginkább a tanácsadáson keresztüli információszerzés és az online felületek kiismerhetősége esetén, van egy nem elhanyagolható réteg (rendre 35 és 57 százaléka), akik számára önmagában nem feltétlenül elegendő a digitális megoldások megléte.

50. ábra: Digitalizációval kapcsolatos állításokkal való egyetértés

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

A további kérdésekre rátérve, fontos eredmény, hogy a válaszadók alacsony hányada, mindössze 17 százaléka nyilatkozott úgy, hogy azért intézi online az ügyeit, mert nincs a közelben bankfiók, ami a két ügyintézési mód közötti átváltásról adhat információt, míg 21 százaléka szerint a fiók közelsége fontos tényező a kölcsön adott banktól való felvételénél. Ami a nem hagyományos, alternatív pénzügyi szolgáltatókat (pl. Revolut, Transferwise stb.) illeti, a kitöltők 33 százaléka preferálja azokat fizetései, átutalásai teljesítésére a mobilbanki applikációkhoz képest, emellett 23 százaléka szívesen vesz igénybe nem banki szolgáltatást, ha az olcsóbb vagy jobb minőségű. Ezek arra hívják fel a figyelmet, hogy a bankoknak amellett, hogy a digitalizáció és a fiókbezárások során figyelniük kell a személyes, bankfiókban történő ügyintézéshez ragaszkodó fogyasztói

körre, a másik irányból is kihívással kell szembenézniük, amelyet a digitálisan nagyon fogékony fogyasztókat megszerezni célzó alternatív pénzügyi szolgáltatást nyújtó cégek jelentenek.

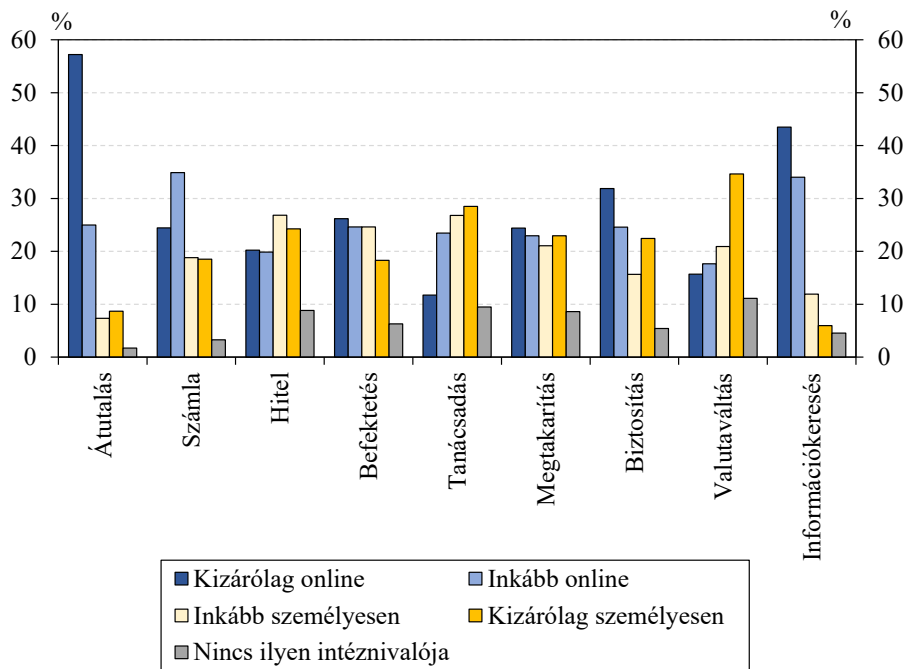
5.5.2.2. Ügyintézési mód preferenciák

Az egyes pénzügyi szolgáltatások igénybevételével kapcsolatosan a kérdőívben megkérdezésre került, hogy a személyes, bankfiókban történő vagy az online a kedveltebb ügyintézési forma. Két kérdéscsoport foglalkozott a témakörrel, az egyikben a jelenre vonatkozó, tényleges ügyintézési szokások, míg a másikban a jövőre vonatkozó preferenciák kerültek fókuszba, ezeknek eredményeit az 51. ábra és az 52. ábra szemlélteti. A két kérdéscsoport kérdései nem teljes mértékben egyeznek meg, de valamennyire átfednek, így fontos fejlemény, hogy a jelenre vonatkozó kilenc megkérdezett szolgáltatásból hatot is a többség inkább online végez, a jövőre vonatkozó preferenciák esetén viszont a tizenegy megkérdezett lehetőség közül ez csak három szolgáltatásra igaz, tehát különbözik a ténylegesen igénybe vett és a jövőben igénybe veendő ügyintézés módra vonatkozó preferencia. Emellett az egyes, jól összevethető kérdéseknél tapasztalható részarányok is jellemzően magasabb jelenlegi online ügyintézési arányt mutatnak a jövőben preferálthoz képest.^{133,134} A kisebb volumenű és elég gyakran előforduló banki átutalás kiemelkedik, jelenleg a válaszadók 84 százaléka intézi, míg a jövőre vonatkozóan 70 százalékuk intézné online. Emellett az információkeresésnél látható online többlet, a 81 százalékos jelenre, és a jóval alacsonyabb, 51 százalékos jövőre vonatkozó aránnyal. A két kérdéscsoportban még jól összehasonlítható tanácsadást és valutaváltást tekintve szintén hasonló kép rajzolódik ki, rendre a válaszadók 39 és 38 százaléka intézi azokat inkább online a jelenben, míg mindössze rendre 27 és 29 százalékuk intézné azokat inkább online a jövőben.

¹³³ A jelenre vonatkozó kérdéseknél a „nincs ilyen intéznivalója”, a jövőre vonatkozó kérdéseknél a „nem venné igénybe” válaszok nélküli arányok kerülnek megemlítésre a két ügyintézési módozat közti összehasonlíthatóság érdekében.

¹³⁴ A jelenre vonatkozó kérdések a bankkapcsolattal rendelkezőkre vonatkoznak (a bankkapcsolat nélkülieknek nincs a felsoroltak közül intéznivalójuk értelemszerűen), míg a jövőre vonatkozó kérdések az összes válaszadóra vonatkoznak, mert a bankkapcsolattal nem rendelkezők esetén is fontos lehet az esetleges jövőbeli ügyintézési preferencia. Utóbbi megvizsgálásra került a csak bankkapcsolattal rendelkező válaszadók halmazán is, amelynél a személyes-online ügyintézési arányok csak minimálisan, legfeljebb 1-2 százalékponttal térnek el a bankkapcsolat nélkülieket is tartalmazó halmazra vonatkozó arányoktól, így teljes mértékben robusztusak a leírtakat tekintve.

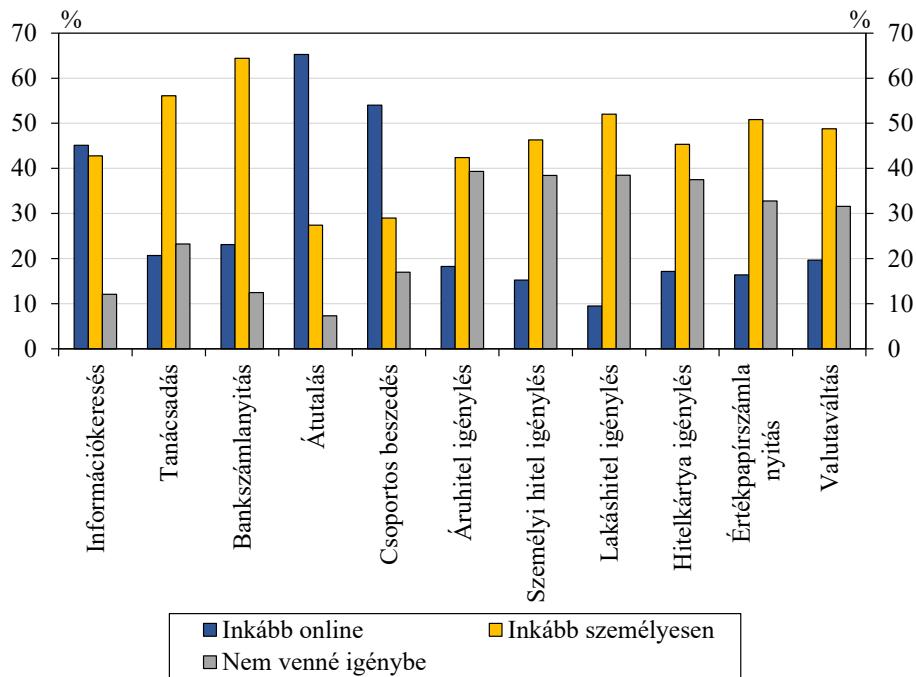
51. ábra: Pénzügyi szolgáltatások jelenre vonatkozó ügyintézési szokásai

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

A jelenben való ügyintézés tekintve megosztottak voltak a válaszadók a számlával, a hitellel, a befektetéssel, a megtakarítással és a biztosítással kapcsolatos ügyintézéseknél, amelyeket rendre 61, 44, 54, 52, 50 százalékuk intézne inkább online. Ezzel szemben az ezen termékekhez kapcsolódó, de értelemszerűen más ügyintézési típust megragadó bankszámla és értékpapír számla nyitás, illetve áru-, személyi- és lakáshitel, valamint hitelkártya igénylés jövőbeli preferenciáit tekintve, egyrészt nagy arányú az azokat igénybe venni nem szándékozók aránya, másfelől alacsony, rendre 26, 24, 30, 24, 15 és 27 százalék az online ügyintézési módot preferálók aránya. Az eredményekből két fontos következtetés vonható le. Egyfelől jól látható az összevethető kérdéseknél (de még a nem összevethetőknél is), hogy a tényleges online ügyintézési arány meghaladja a (jövőben) szándékolt online ügyintézési arányt. Ez arra mutat rá, hogy a fiókbezárások még akkor is érzékenyen érinthetik a fogyasztókat, ha az addig személyesen végzett ügyeiket a bezárás után online végzik, amely arra utal, hogy a fiók jelenléte a fogyasztók egy részénél erősen preferált. Másfelől annak ellenére, hogy a válaszadók bizonyos meghatározó termékekkel (bankszámla, hitel) kapcsolatos ügyintézési teendőiket relatíve nagyobb arányban végzik online, az ezek igénybevételéhez szükséges lényeges intézkedés típusoknál, mint a számla nyitása vagy hitel igénylése, kifejezetten preferálják a személyes eljárási módot. Ennek határozott példája a jelenleg személyes jelenlétet leginkább igénylő lakáshitel igénylés a 15 százalékos online-t preferáló arányával.

52. ábra: Pénzügyi szolgáltatások jövőre vonatkozó ügyintézési preferenciái

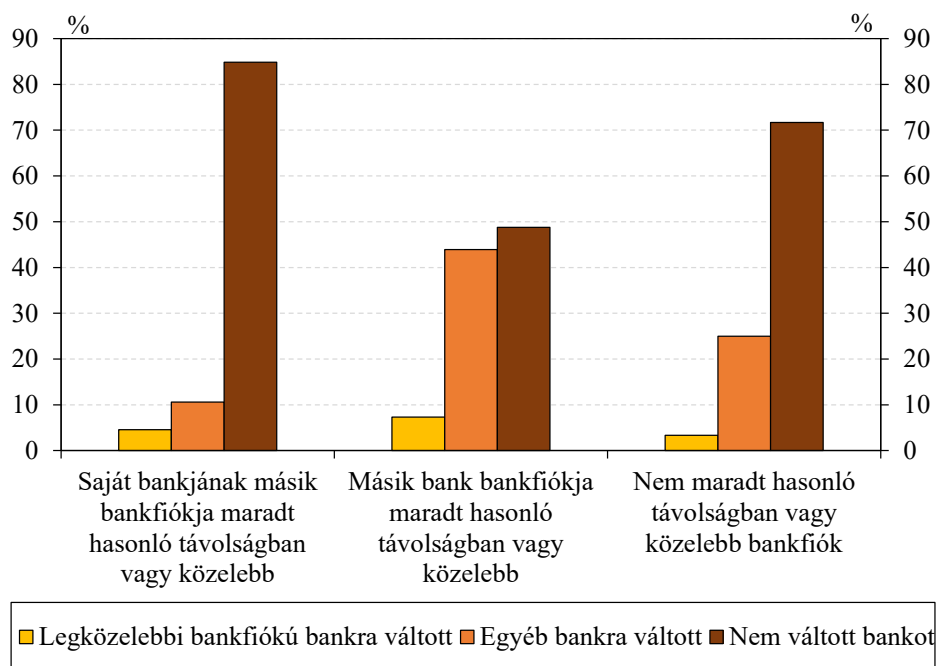

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

5.5.3. Bankfiók bezárások és a koronavírus járvány hatása

A válaszadók 17 százalékánál zárt be 2008 január és 2022 február között olyan bankfiók, ahol azelőtt az ügyeiket intézték, esetükben kerültek felmérésre a bezárás hatásai. Az 53. ábra mutatja, hogy a fiókbezárást akkor követte relatíve nagy arányban bankváltás is a fogyasztó részéről, amennyiben a bezárás után a saját bankjának nem, de más banknak maradt a régihez hasonló vagy kisebb távolságra fiókja, az ilyen esetek több, mint felében került sor bankváltásra. Ezzel szemben, ha a fiókot bezáró banknak maradt hasonló vagy kisebb távolságra lévő fiókja, akkor a bezárást követően csak az esetek 15 százalékát követte bankváltás, míg, ha egyáltalán nem maradt hasonló távolságra fiók, akkor az esetek 28 százalékában került sor bankváltásra a bezárást követően.

53. ábra: Fiókbezárás utáni bankváltási aktivitás hasonló távolságban vagy közelebb maradt bankfiókok megléte szerint

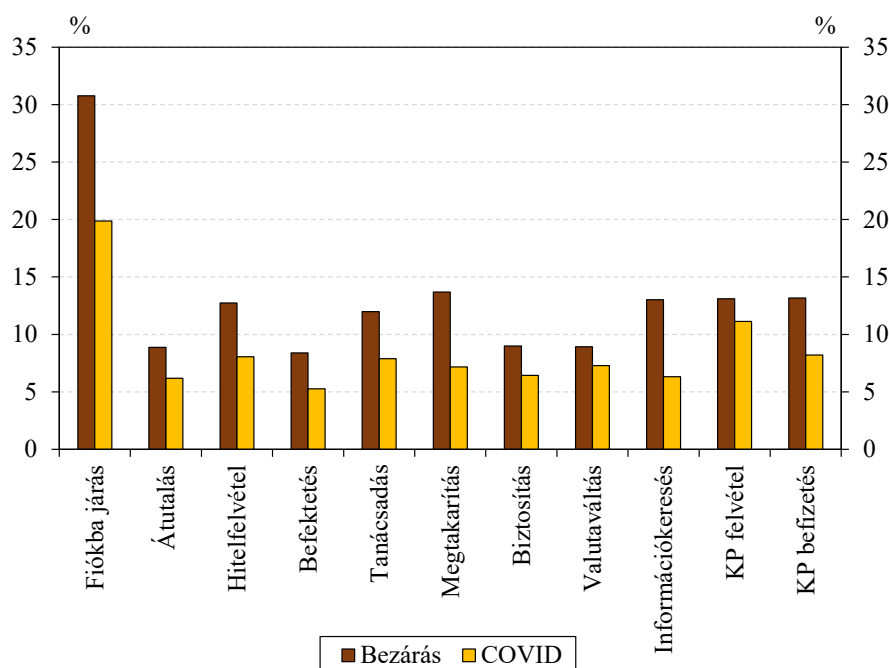

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

A fiókbezárásokkal érintett válaszadók mellett minden kitöltő megkérdezésre került arról, hogy a koronavírus világjárvány okán bevezetett kijárási korlátozások, illetve esetleges ideiglenes (vagy végleges) fiókbezárások miként hatottak rá a pénzügyi szolgáltatások igénybevételét tekintve. Megfigyelhető, hogy mind a fiókbezárás, mind a koronavírus járvány a fiókba járást csökkentette le a legnagyobb mértékben, rendre a válaszadók 31 és 20 százaléka nyilatkozott úgy, hogy annak hatására kevesebbet jár bankfiókba (54. ábra). A további pénzügyi szolgáltatások alacsonyabb mértékű igénybevételi aránya a bezárásoknál 8 és 13 százalék között, míg a koronavírus járvány kitörésénél 5 és 11 százalék között ingadozott, előbbi 2-5 százalékponttal meghaladta utóbbit minden szolgáltatás esetében. A makrogazdasági szempontból meghatározó hitelfelvételt tekintve a válaszadók 13, illetve 8 százaléka nyilatkozott úgy, hogy kevésbé nyitott banki hitelfelvételre, kevésbé gondolkozik banki hitelfelvételben a bezárások, illetve a koronavírus járvány kitörésének hatására. Az eredmények egyrészt azt mutatják, hogy bár nem jelentős mértékben, de a pénzügyi szolgáltatások alacsonyabb igénybevételét idézhetik elő a fiókbezárások és a koronavírus válság kitörésére adott állami és banki reakciók (pl. kijárási korlátozás, ideiglenes fiókbezárás), amelyek így a pénzügyi rendszerből való kiszorulás, illetve az informális pénzügyi rendszerre való ráutaltság veszélyét erősíthetik. Ehhez kapcsolódik, hogy a bezárással sújtott, bankkapcsolattal nem rendelkező válaszadók 23 százaléka felelte azt, hogy a fiókbezárás okán nem rendelkezik bankkapcsolattal, míg ez az arány a koronavírus járvány kitörését tekintve mindössze 2 százalék. Másrészt

megfigyelhető, hogy a bezárásoknál a fogyasztók közel harmadánál, a koronavírus járvány esetében pedig a fogyasztók ötödénél csökken a fiókba járás,¹³⁵ amelynek többek között a pénzügyi tudatosságot és a pénzügyi tudást tekintve lehet negatív következménye, kiváltképpen abban az esetben, ha a fióklátogatást nem váltja fel az online banki megoldások használata semmilyen mértékben. Ezzel kapcsolatosan a válaszok alapján a bank mobilalkalmazását használó válaszadók 11 százaléka a koronavírus járvány kitörése előtt még nem használta azt (mobilfizetési alkalmazások esetén 10 százalék, Revolut vagy hasonló pénzügyi szolgáltatás esetén 13 százalék ez az arány).

54. ábra: A fiókbezárás, illetve a koronavírus járvány kitörésének hatására az egyes pénzügyi szolgáltatásokat kevésbé igénybe vevők aránya

Megjegyzés: KP: készpénz. Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

5.5.4. Regressziókhoz használt változók leíró statisztikái

A demográfiai ismérvek mintán belüli gyakorisági eloszlása az adatok és kutatási módszerek fejezetben kibontásra került. A diszkrét és folytonos változók közül a válaszadó háztartásában élők száma, a bankfiókhoz való eljutás percben kifejezett ideje, távja, valamint az időbeli, távbeli és költségbeli maximális fiókhoz jutási hajlandóság lettek felhasználva az elemzésben, amelyeknek leíró statisztikái a 23. táblázatban találhatóak. A bankfiókba járónak átlagosan 16 percet (8,6 km-t) vesz igénybe a fiókba való eljutás, de jellemzőbbek a közelebbi bankfiókok, hiszen a medián érték 10 perc (5 km). A bankfiókkal nem lefedett települések esetén azonban előfordulnak kiugró

¹³⁵ A koronavírus világjárvány hatása egyfelől amiatt lehetett alacsonyabb, mert addigra már jelentős bezárási hullám valósult meg, másfelől pedig azért, mert az ahhoz kötődő változások, változtatások ideiglenesek voltak, a világjárvány végeztével a normál ügymenet visszatérése volt várható.

értékek, 6 (7) válaszadónál az egy órát (50 km-t) is meghaladja a fiókhoz való eljutás ideje (távja). Ami a fiókhoz való eljutásra vonatkozó maximális hajlandóságot illeti, időben átlagosan 24 percnyit, távban átlagosan 13,7 km-t hajlandóak megtenni a válaszadók, de a medián ezen változónál is alacsonyabb, előbbinél 20 perc, utóbbinál 10 km.

23. táblázat: A kérdőíves felmérésen alapuló regressziós elemzések diszkrét és folytonos változóinak leíró statisztikái

Változó	Megfigyelések száma	Medián	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Háztartásban élők száma	979	2	2,70	1,39	1	12
Fióktól vett távolság (perc)	904	10	16,00	12,80	0	90
Fióktól vett távolság (km)	885	5	8,61	10,03	0	65
Időbeli hajlandóság (fiókhoz jutás, perc)	949	20	23,94	17,54	0	180
Távbeli hajlandóság (fiókhoz jutás, km)	912	10	13,65	14,48	0	100
Költségbeli hajlandóság (fiókhoz jutás, Ft)	827	600	1067,69	1510,57	0	20000

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

A kérdőív egyes kérdéseiből megalkotott kétértékű változók gyakorisági eloszlása a 24. táblázatban látható. A megkérdezettek több, mint 91 százaléka rendelkezik valamiféle bankkapcsolattal. Ami a banki szolgáltatások igénybevételét illeti, a bankkapcsolattal rendelkezők közel 94 százaléka valamilyen gyakorisággal jár bankfiókba, míg az online banki megoldásokat szűk 80 százalékuk, a mobilbanki megoldásokat 65 százalékuk veszi igénybe valamilyen gyakorisággal. A fiókba járási gyakoriságot tekintve a bankkapcsolattal rendelkezők 55 százaléka jár gyakrabban fiókba, mint évente, a többi válaszadó évente vagy ritkábban, vagy soha nem jár bankfiókba, ezáltal ügyeit leggyakrabban, vagy mindig online intézi. Mindezekből kitűnik, hogy bár a digitális megoldásokat akár csak esetenként is, de jelentős részarányban használják a fogyasztók, a bankfiók nyújtotta szolgáltatások igénybevétele továbbra is szinte mindenkinél elkerülhetetlen a válaszok alapján. A banki digitális megoldások használatának egyik fontos korlátja, hogy a megkérdezettek közel 10-10 százaléka nem rendelkezett interneteléréssel vagy digitális eszközzel, a bankkapcsolattal rendelkezők 8 százaléka legalább az egyikkel, 5,5 százaléka egyikkel sem rendelkezett.

24. táblázat: A kérdőíves felmérésen alapuló regressziós elemzések kétértékű változóinak gyakorisági eloszlása a mintában

Változó	Igen	Nem	Igenek aránya (%)
Bankkapcsolat megléte	911	89	91,1
Bankfiókba járás	854	55	93,9
Online bankolás (kétértékű)	720	191	79,0
Mobilbankolás (kétértékű)	587	323	64,5
Pénzügyi képzés	200	795	20,1

	Könnyen boldogul	Nehezen boldogul	Könnyen boldogulók aránya (%)
Szubjektív jólét	494	456	52,0

	Gyakran	Ritkán	Gyakran járók aránya (%)
Bankfiókba járási gyakoriság (kétértékű)	506	405	55,5

Megjegyzés: Az online banki megoldások magukban foglalják a netbanki és mobilbanki szolgáltatásokat is. Az online és mobilbanki megoldások használata, valamint a bankfiókba járási kétértékű változók csak a bankkapcsolattal rendelkezők esetében kerülnek bemutatásra értelemszerűen. Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

A kérdőív hasonló jellegű kérdéseit aggregáló indexek leíró statisztikáit a 25. táblázat tartalmazza. Az indexek megképzési szabályainak köszönhetően a banki termék, a szolgáltatás, az online és mobilbankolási (db) indexek 0 és 1 közötti, az online és mobilbankolási (gyakoriság) indexek 0 és 10 közötti, a digitális affinitás index 1 és 4 közötti, míg a hajlandósági index -1 és 4,69 közötti értékeket vesznek fel.

25. táblázat: A kérdőíves felmérésen alapuló regressziós elemzések indexeinek leíró statisztikái

	Megfigyelések száma	Medián	Átlag	Szórás	Minimum	Maximum
Banki termék index	911	0,22	0,25	0,14	0,06	1,00
Szolgáltatás index	911	0,36	0,43	0,24	0,00	1,00
Online bankolási index (db)	911	0,75	0,54	0,34	0,00	1,00
Online bankolási index (gyakoriság)	911	4,50	4,09	2,20	0,00	10,00
Mobilbankolási index (db)	910	0,50	0,43	0,37	0,00	1,00
Mobilbankolási index (gyakoriság)	910	3,50	3,46	2,32	0,00	10,00
Digitális affinitás index	972	2,80	2,79	0,81	1,00	4,00
Hajlandósági index	795	-0,17	0,02	0,80	-1,00	4,69

Megjegyzés: A digitális affinitás és a hajlandósági index kivételével az indexek értelemszerűen csak a bankkapcsolatokkal rendelkező válaszadókra vonatkoznak. Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

A banki termékek közül minimum egyet minden bankkapcsolattal rendelkező használ (a minta 0,06-os minimum értéke ez okból tér el az elméleti minimumtól, azaz a 0-tól), de mind a termék,

mind a szolgáltatás index esetében a 0-hoz közeli középértékek a jellemzők, tehát a felsoroltak közül jellemzően relatíve kevés terméket és szolgáltatást használnak a fogyasztók. Az online bankolási index (db) 0,75-ös medián értéke ezzel szemben arról árulkodik, hogy aki használja az online megoldásokat, az a felsoroltak közül jellemzően többféle, azon a platformon elérhető, szolgáltatást is igénybe vesz. A digitális affinitás index átlaga és mediánja pedig egyaránt meghaladja az index elméleti közepes értékét (2,5).

5.5.5. Bankfiókba járás és online bankolás kapcsolata¹³⁶

Jelen alfejezetben a bankfiókba járás és az online bankolás kapcsolata kerül előtérbe, kiemelt figyelemmel arra vonatkozóan, hogy az online banki megoldások mennyire képesek helyettesíteni a klientúra viselkedése alapján a személyes, így fiókokat igénylő ügyintézését.

5.5.5.1. Bankfiókba járás

A bankfiókba járási gyakoriságot magyarázó modellek eredményei a 26. táblázatban található. Ahogyan az bemutatásra került, a fiókbezárési hullám növelte az átlagos fióktól való távolságot a magyar társadalomban. Az eredmények alapján ezzel kapcsolatosan pedig az látható, hogy a fiókba járási gyakoriságot a fióktól vett távolság minden modellverzió esetében jelentősen befolyásolja, minél messzebb található a fiók, annál nagyobb eséllyel járnak a válaszadók ritkábban az egységbe. Ezzel szemben arra vonatkozóan nem figyelhető meg bizonyíték, hogy az online banki megoldások használata jelentős hatással lenne a fiókba járási gyakoriságra, hiszen, a digitális affinitás index modellverzióban való szerepeltetéstől függetlenül,¹³⁷ egyik modellverzióban sem jelentős a változó hatása. Ezen túlmenően, az online bankolás és a fióktól vett távolság interakciós tagja sem szignifikáns a modellekben, amely arról árulkodik, hogy a fióktól távolabb élők esetén sem erősödik az online bankolás fontossága, nem válik jelentős, fiókba járás gyakoriságot csökkentő tényezővé. Ezen eredményekből az olvasható ki, hogy az online bankolás alapvetően önmagában nem képes kiváltani (vagy ritkábbá tenni) a fiókba járási gyakoriságot, így nem tekinthető egyértelmű helyettesítőjeként. Jelentős hatás figyelhető meg azonban a digitális affinitás index esetében, amely a fiókba járás gyakoriságot csökkentő, érdemi tényezőként szerepel a modellekben, mérsékli a személyes ügyintézés szükségességét. A fióktól vett távolsággal alkotott interakciós tagja ezen változónak sem jelez további jelentős hatást, így az a fióktól vett távolságtól függetlenül fontos tényező a válaszadók esetében. A digitális fogékonyság egyfajta generációs kérdésnek tekinthető az eredmények alapján, mint ahogyan a fiókba járási gyakoriság is. Azon

¹³⁶ Az alfejezetben bemutatott eredmények El-Meouch és szerzőtársai (2024a) tanulmányán alapulnak.

¹³⁷ Az elemzés egyik fontos eredménye, hogy a digitális megoldásokhoz való hozzáállás, azaz jelen elemzésben a digitális affinitás, az intuícióval ellentétben nem tekinthető az online banki megoldások igénybevételének tökéletes proxy változójának.

modellekben, amelyekben a digitális affinitás index nem szerepel, az idősebb korosztályokba (40 év feletti) tartozás jelentősen növeli a gyakori fióklátogatás esélyét a fiatalabb korosztályokhoz viszonyítva, amely hatás az index modellbe való bevitelével gyengül, kevésbé számít jelentősnek. A kontrollváltozók közül további jelentős hatás az igénybe vett szolgáltatások számánál és a szakmunkásképző, szakiskola (érettségi nélkül) végzettség megléténél (a 8 általános vagy annál alacsonyabb végzettség referenciacsoporthoz viszonyítva) tapasztalhatók, amelyek növelik a fiókba járási gyakoriságot.

26. táblázat: A bankfiókba járási gyakoriságot magyarázó modellek eredményei¹³⁸

Változó	Eredményváltozó: Bankfiókba járási gyakoriság kétértékű változó					
	Modell1	Modell2	Modell3	Modell4	Modell5	Modell6
Fióktól vett távolság (perc)	-0,026***	-0,026***	-0,026***	-0,064***	-0,038***	-0,064***
Digitális affinitás index	-0,353***	-	-0,41***	-0,58***	-	-0,631***
Online bankolási index (gyakoriság)	-	-0,006	0,053	-	-0,066	0,051
Digitális aff. * Fióktól vett táv.	-	-	-	0,014*	-	0,014
Online bank. * Fióktól vett táv.	-	-	-	-	0,004	0,000
Kor: 30-39 éves	-0,243	-0,155	-0,228	-0,271	-0,175	-0,257
Kor: 40-49 éves	0,481*	0,58**	0,506*	0,463*	0,563**	0,487*
Kor: 50-64 éves	0,455*	0,622**	0,488*	0,428	0,603**	0,46*
Kor: 65+ éves	0,408	0,699**	0,47*	0,386	0,673**	0,445
Konstans	-0,188	-1,174**	-0,218	0,402	-0,948*	0,365
Megfigyelésszám	844	856	844	844	856	844
Pszeudo R-négyzet	0,091	0,082	0,092	0,093	0,084	0,094

Megjegyzés: Az *évente* kategóriánál gyakoribb fiókba járás tartozik az eredményváltozó *gyakran* kategóriájába, míg az *évente* kategória, az annál ritkább kategóriák, valamint a *nem jár, ügyeit online intézi* tartozik a *ritkán* kategóriába, ami a referencia kategória a modellekben. A korcsoportok esetében a *18-29 éves* csoport a referencia kategória. Az összes modell tartalmazza a nem, iskolai végzettség, település típus, megye változók összes kategóriáját, valamint a pénzügyi képzés, szubjektív jólét kétértékű, a háztartásban élők száma diszkrét és a banki termék index és szolgáltatás index folytonos változókat is. Az eredmények robusztusak: 1) ha az online bankolási index (gyakoriság) helyett az online bankolás kétértékű változó vagy az online bankolási index (db) változók kerülnek felhasználásra, vagy 2) ha az időben mért fióktól vett távolság helyett a km-ben mért távolság szerepel a modellben, vagy 3) ha indexek helyett faktorok szerepelnek a modellben. A faktorok létrehozásához az indexek alapjául szolgáló kérdésekre vonatkozóan főkomponens elemzést végeztünk. Az így képzett faktorok abszolút értékben legalább 97 százalékban korrelálnak a fő modellekben használt adott indexekkel, aminek köszönhetően az eredmények erősen robusztusak az indexek vagy faktorok használatára. Az egyes cellákban a változók koefficiensei láthatók. Jelölés: *p < 0,1; **p < 0,05; ***p < 0,01
 Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

¹³⁸ A több kontrollváltozót feltüntető, hosszabb eredménytábla verzió a függelékben szerepel (39. táblázat).

5.5.5.2. Online és mobilbankolás

A fiókba járási modell eredményei arra utalnak, hogy az online banki megoldások használata nem befolyásolja jelentősen a fióklátogatás gyakoriságát, így nem tekinthető helyettesítőnek a válaszadók percepciói alapján. Ebből kifolyólag megvizsgálásra kerültek az online és mobilbanki megoldások használatát befolyásoló tényezők is (27. táblázat). Az előzetes várakozásoknak megfelelően a digitális affinitás index jelentősen növeli mind az online, mind a mobilbanki megoldások használatát. Ezzel szemben a fióktól vett távolság esetén nem tapasztalható jelentős, online vagy mobilbanki megoldások használatának esélyét növelő hatás,¹³⁹ amely újonnan azt támasztja alá, hogy a fiókhoz való eljutás megnehezédése nem jelenti az online és mobilbanki megoldásokra való átállást, nem képes kiváltani a személyes ügyintézés szükségességét a klientúra viselkedése alapján. A korosztályok jelentősége tűnik ki továbbá, az idősebb korosztályokba való tartozás jelentősen csökkenti mind az online, mind a mobilbanki megoldások használatának esélyét a legfiatalabb korosztályokhoz képest. Látható, hogy ez a hatás nem csak a legidősebbek esetében áll fent, hanem már a 40 év feletti korcsoportba tartozás is önmagában csökkenti a digitális megoldások használatát. A további kontrollváltozók közül az online bankolás esélyét az igénybe vett szolgáltatások száma, a szubjektív jólét, a háztartásban élők száma és a magasabb végzettség növeli, a 8 ezer főnél nagyobb városi lét, amely hatás a megyeszékhely referenciacsoporthoz képest érteendő, csökkenti, míg mobilbankolás esetén az igénybe vett szolgáltatások száma, a szubjektív jólét és a pénzügyi képzés megléte növeli a használatot. Összességében kijelenthető az eredmények alapján, hogy a digitális megoldások egy urbanus, fiatal, jobb módú réteg számára jelentenek elsősorban alternatívát a bankolásban, kevésbé jelennek meg helyettesítő platformként a fiókoktól egyre inkább elzárt, idősebb, falusi közösségek esetében.

Fontos hangsúlyozni, hogy a korcsoportok jelentős hatása annak ellenére áll fent, hogy az azzal összefüggő, digitális affinitás index is szerepel a modellekben, amely azt mutatja, hogy a fogékonyság, képesség hiányán vagy alacsony szintjén túl is tapasztalható egyfajta „ellenállás” a digitális megoldások irányába az idősebb korosztályok részéről. Ezen jelenséget szemlélteti az 55. ábra is, amelyen látható, hogy bár a digitális affinitás index is jelentősen mérsékeltebb a legidősebb két korcsoport esetében, az online bankolás relatíve nagyobb arányban marad el ezen korosztályokban a fiatalabbakhoz képest. Ezzel szemben a fiókba járási gyakoriságot csak enyhén növeli az ezen korcsoportokba tartozás, az inkább a digitális fogékonysághoz köthető.

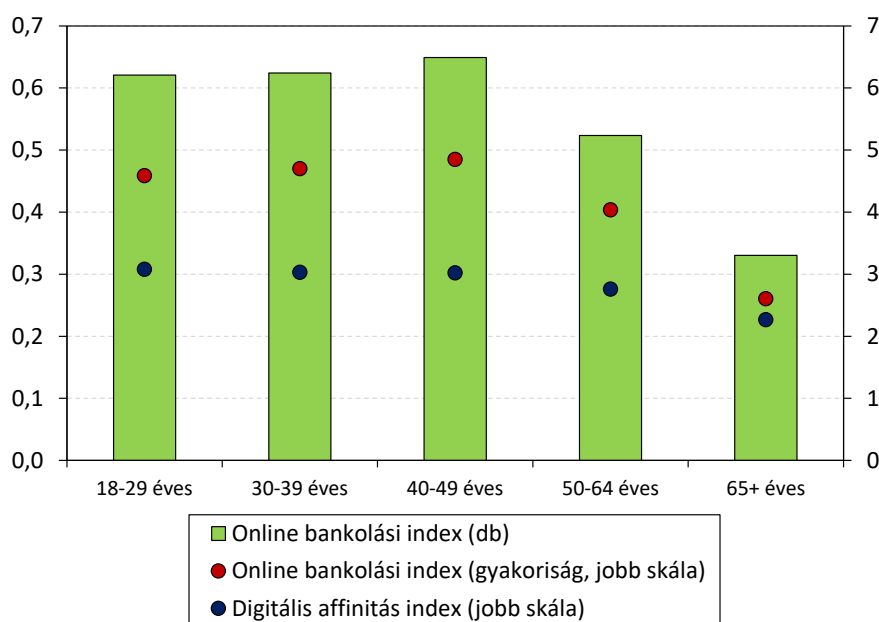
¹³⁹ A távolság egyenesen csökkenti a mobilbanki megoldások használatának esélyét, amely inkább azzal függhet össze, hogy a bankfiókkal jobban ellátott területeken jellemzően olyan személyek élhetnek, akik körében elterjedtebbek a digitális megoldások, így ők jártasabbak lehetnek a mobiltelefonos ügyintézés tekintetében is.

27. táblázat: Az online banki és mobilbanki megoldások használatát magyarázó modellek eredményei¹⁴⁰

Változó	Online bankolás (kétértékű)	Mobilbankolás (kétértékű)
Fióktól vett távolság (perc)	-0,007	-0,023***
Digitális affinitás index	2,268***	1,379***
Kor: 30-39 éves	-0,026	-0,381
Kor: 40-49 éves	-1,232**	-1,176***
Kor: 50-64 éves	-2,103***	-1,526***
Kor: 65+ éves	-2,096***	-2,195***
Konstans	-4,956***	-3,197***
Megfigyelésszám	844	844
Pszedo R-négyzet	0,53	0,349

Megjegyzés: Az online bankolásba mind a netbanki, mind a mobilbanki alkalmazás használata beleértendő, tehát ha csak az egyiket is használja a válaszadó, az már 1-re állítja a kétértékű változó értékét. A korcsoport esetében a 18-29 éves csoport a referencia kategória. Az összes modell tartalmazza a nem, iskolai végzettség, település típus, megye változók összes kategóriáját, valamint a pénzügyi képzés, szubjektív jólét kétértékű, a háztartásban élők száma diszkrét és a banki termék index és szolgáltatás index folytonos változókat is. Az eredmények robusztusak: 1) ha az időben mért fióktól vett távolság helyett a km-ben mért távolság szerepel a modellben, vagy 2) ha indexek helyett faktorok szerepelnek a modellben. A faktorok létrehozásához az indexek alapjául szolgáló kérdésekre vonatkozóan főkomponens elemzést végeztünk. Az így képzett faktorok abszolút értékben legalább 97 százalékban korrelálnak a fő modellekben használt adott indexekkel, aminek köszönhetően az eredmények erősen robusztusak az indexek vagy faktorok használatára. Az egyes cellákban a változók koeficiensei láthatók. Jelölés: *p < 0,1; **p < 0,05; ***p < 0,01 Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

55. ábra: Digitális affinitás és online bankolási indexek átlagai korcsoportok szerint

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

¹⁴⁰ A több kontrollváltozót feltüntető, hosszabb eredménytábla verzió a függelékben érhető el (40. táblázat).

5.5.5.3. Hajlandóság

A két ügyintézési forma, tehát a személyes ügyintézés és az online bankolás közötti választás témakörében meghatározó fontosságú, hogy a fogyasztó mekkora erőfeszítést, mennyi erőforrást hajlandó maximálisan feláldozni ahhoz, hogy ellátogasson a bankfiókba. Ezzel összefüggésben az időbeli, távbeli, költségbeli maximális hajlandóságot, valamint a három mutatóból összeállított hajlandósági indexet magyarázó modellek eredményeit a 28. táblázat tartalmazza. Az eredmények egyértelműen megmutatják, hogy a bankfióktól vett távolság jelentősen meghatározza a maximális hajlandóságot, amely arra utalhat, hogy a környezet adta lehetőségek nagyon erősen befolyásolhatják az egyént az arról való gondolkodásában, hozzáállásában, hogy egy adott szolgáltatás megnyit ér számára. Ezalatt értve, hogy amennyiben a fogyasztók távolabb kerülnek a bankfióktól, úgy feltehetően egy részüknél a hajlandóság is kitolódhat a szükségesség okán. Az összefüggés további értelmezése lehet, hogy a fogyasztók egy részénél az infrastruktúra közelsége, az ahhoz való eljutás költsége már a lakhelyválasztásnál is meghatározó tényező, így a magasabb hajlandóságúak távolabb kerülnek (költöznek) az ügyintézéshez szükséges fiókoktól. Fontos kiemelni, hogy ez kizárólag azon fogyasztókra érvényes magyarázat, akiknél valós élethelyzet a különböző lakhely alternatívák közötti választás, így feltehetően az idősebb, kis településen élőkre kevésbé. A korábbi eredményekkel összhangban ezen modellezés esetén sem látható szignifikáns hatás az online bankolási index esetében, amely azt mutatja, hogy a digitális megoldások aktív használata nem csökkenti, a tényleges fiókba járási szokások mellett, az erre vonatkozó elméleti maximális hajlandóságot sem. Emellett a digitális fogékonyság sincs jelentős hatással a hajlandóságra. Ellenben a kontrollváltozókra tekintve az látható, hogy a személyes ügyintézés érdekében hajlandóak több erőforrást feláldozni azon fogyasztók, akik komplexebb termék- illetve szolgáltatás portfólióval rendelkeznek.¹⁴¹

¹⁴¹ További hatásként az érettségi megléte a megteendő táv szempontjából teszi megengedőbbé a fogyasztókat, csakúgy, mint az 1000 fő feletti községben élés, a szubjektív jólét a maximálisan utazásra fordítandó idő mértékét mérsékli, míg az 1000 fő alatti népességszámú településen élők több anyagi forrást hajlandóak feláldozni, de utóbbi három jellemző hatása a hajlandósági index eredményváltozós regresszió esetében nem tekinthető relevánsnak.

28. táblázat: Az időbeli, távbeli és költségbeli maximális hajlandóságot és a hajlandósági indexet magyarázó modellek eredményei¹⁴²

Változó	Időbeli hajlandóság (perc)	Távbeli hajlandóság (km)	Költségbeli hajlandóság (Ft)	Hajlandósági index
Fióktól vett távolság (perc vagy km)	0,703***	0,764***	24,52***	0,035***
Digitális affinitás index	0,526	0,272	-27,816	0,007
Online bankolási index (gyakoriság)	-0,415	-0,366	30,948	-0,012
Kor: 30-39 éves	2,747	0,994	48,501	0,085
Kor: 40-49 éves	-0,808	-1,026	-204,067	-0,051
Kor: 50-64 éves	-4,219**	-2,245	-365,3*	-0,202**
Kor: 65+ éves	-1,731	-2,422	-541,443**	-0,161
Konstans	14,104***	2,946	122,795	-0,466**
Megfigyelésszám	820	777	688	672
R-négyzet	0,279	0,359	0,162	0,289

Megjegyzés: A hajlandósági index az időbeli, távbeli és költségbeli hajlandóság változók (L1 képlet alapján) szten-
derdizált értékeinek számtani átlaga. A fióktól vett távolság változó az időbeli hajlandóság esetén a percben mért
távolságot, míg a többi modellnél a km-ben mért távolságot takarja. A korcsoport esetében a 18-29 éves csoport a
referencia kategória. Az összes modell tartalmazza a nem, iskolai végzettség, település típus, megye változók összes
kategóriáját, valamint a pénzügyi képzés, szubjektív jólét kétértékű, a háztartásban élők száma diszkrét és a banki
termék index és szolgáltatás index folytonos változókat is. Az eredmények arra robusztusak: 1) hogy az online ban-
kolási index (gyakoriság) vagy a digitális affinitás index változók együtt vagy külön-külön szerepelnek a modellben,
vagy 2) ha indexek helyett faktorok szerepelnek a modellben. A faktorok létrehozásához az indexek alapjául szolgáló
kérdésekre vonatkozóan főkomponens elemzést végeztünk. Az így képzett faktorok abszolút értékben legalább 97
százalékban korrelálnak a fő modellekben használt adott indexekkel, aminek köszönhetően az eredmények erősen
robusztusak az indexek vagy faktorok használatára. Az egyes cellákban a változók koeficiensei láthatók. Jelölés: *p
< 0,1; **p < 0,05; ***p<0,01 Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

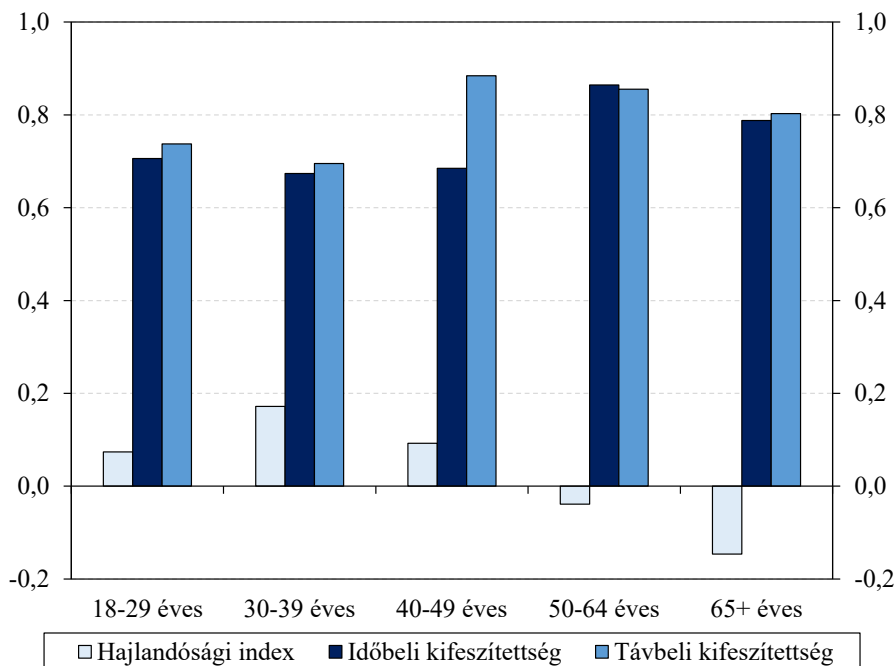
Lényeges további hatás látható a korosztályokra tekintve, az 50 és 64 év közötti korcsoportba tar-
tozás az időbeli hajlandóságot (és kisebb mértékben a költségbeli hajlandóságot), míg a 65 feletti
korcsoportba tartozás a költségbeli hajlandóságot csökkenti jelentősen, előbbi hatás a hajlandósági
index modelljében is megmarad. Ennek a hatásnak további vizsgálataként az 56. ábra mutatja,
hogy a két legidősebb korosztály átlagos hajlandósági indexe jóval alulmúlja a fiatalabb korosztá-
lyokét.¹⁴³ Emellett ezen két korosztály átlagos kifizetettségi mutatói is jelentősen meghaladják a
fiatalabb korcsoportokét (ez alól kizárólag a 40 és 49 év közöttiek távbeli kifizetettsége kivétel).
Ez arról árulkodik, hogy az idősebb korosztályoknál a jelenlegi, fióklátogatáshoz kellő

¹⁴² A több kontrollváltozót feltüntető, hosszabb eredménytábla verzió a függelékben érhető el (41. táblázat).

¹⁴³ Az ábrából és az eredménytáblából már sejthető, hogy akár erősebb negatív hatások is láthatók lettek volna, ha az idősebb korosztályok a 30 és
39 év közötti korosztály, mint referenciacsoporttal lettek volna összehasonlítva a regresszióban. Ezt az alternatív modellfuttatások alá is támasztot-
ták.

erőforrásigény közelebb áll ahhoz az értékhez, amit maximálisan hajlandóak lennének feláldozni. Ebből következik, hogy a saját bevallásuk szerint relatíve legnagyobb erőfeszítéseket megtevő idősebb korosztályok esetében van a legnagyobb esély a magas kifizettség érték okán a személyes ügyintézés befejezésére. Továbbá ezáltal ők a leginkább veszélyeztetettek a formális pénzügyi rendszerből való kizáródást tekintve is, kiemelten akkor, ha a hozzáférést tekintve valamilyen a hozzáférhetőséget csökkentő fejlemény (például közeli bankfiók bezárása) következik be.

56. ábra: A hajlandósági index és az idő-, és távbeli kifizettség átlagai korcsoportok szerint

Megjegyzés: A hajlandósági index az időbeli, távbeli és költségbeli hajlandóság változók (L1 képlet alapján) sztenderdizált értékeinek számtani átlaga. Az időbeli (távbeli) kifizettség alatt a fiókhoz való eljutáshoz szükséges tényleges és a maximális hajlandóság szerint megteendő idő (táv) hányadosa értendő. Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés.

5.5.5.4. Robusztusságvizsgálatok

A fiókba járási gyakoriság robusztusságvizsgálati eredményeit a 29. táblázat mutatja, amelyben kétértékű helyett a fiókba járás kategóriáit tartalmazó kategorikus eredményváltozó szerepel. A robusztusságvizsgálat alátámasztja a fő eredményeket, és az az alapján tett főbb megállapításokat, a fióktól vett távolság és a digitális affinitás index jelentős hatással van a fióklátogatás gyakoriságára, míg az online banki megoldások használata nem.

29. táblázat: A bankfiókba járási gyakoriság multinomiális logisztikus modelles robusztusságvizsgálatának eredményei

Modell	Változó	Referencia: Havonta vagy gyakrabban				
		Félévente kétszer-háromszor	Félévente	Évente	Ritkábban, mint évente	Nem jár bankfiókba
Modell1	Fióktól vett távolság (perc)	0,03**	0,028**	0,04***	0,05***	0,05**
	Digitális affinitás index	0,198	0,765***	0,625***	0,858***	2,045***
	Megfigyelésszám			843		
	Pszeudo R-négyzet			0,128		
Modell2	Fióktól vett távolság (perc)	0,03**	0,028**	0,04***	0,049***	0,054***
	Online bankolási index (gyakoriság)	0,050	0,128**	0,061	0,084	0,183
	Megfigyelésszám			855		
	Pszeudo R-négyzet			0,112		
Modell3	Fióktól vett távolság (perc)	0,03**	0,027**	0,04***	0,049***	0,051**
	Digitális affinitás index	0,223	0,789***	0,705***	0,959***	2,073***
	Online bankolási index (gyakoriság)	-0,018	-0,017	-0,070	-0,089	-0,011
	Megfigyelésszám			843		
Modell4	Pszeudo R-négyzet			0,128		
	Fióktól vett távolság (perc)	0,009	0,034	0,061*	0,09**	0,104
	Digitális affinitás index	0,085	0,8***	0,743***	1,124***	2,31***
	Digitális aff. * Fióktól vett táv.	0,007	-0,003	-0,008	-0,015	-0,018
Modell5	Megfigyelésszám			843		
	Pszeudo R-négyzet			0,129		
	Fióktól vett távolság (perc)	0,036	0,033	0,052***	0,067***	0,061**
	Online bankolási index (gyakoriság)	0,077	0,151	0,117	0,174	0,209
Modell6	Online bank. * Fióktól vett táv.	-0,002	-0,002	-0,004	-0,005	-0,002
	Megfigyelésszám			855		
	Pszeudo R-négyzet			0,112		
	Fióktól vett távolság (perc)	0,004	0,031	0,056	0,086**	0,070
Modell6	Digitális affinitás index	-0,058	0,753**	0,71**	1,134***	2,478***
	Online bankolási index (gyak)	0,088	0,025	-0,004	-0,035	-0,222
	Digitális aff. * Fióktól vett táv.	0,019	0,002	0,000	-0,009	-0,022
	Online bank. * Fióktól vett táv.	-0,007	-0,003	-0,004	-0,004	0,012
	Megfigyelésszám			843		
	Pszeudo R-négyzet			0,131		

Megjegyzés: Az összes modell tartalmazza a nem, kor, iskolai végzettség, település típus, megye változók összes kategóriáját, valamint a pénzügyi képzés, szubjektív jólét kétértékű, a háztartásban élők száma diszkrét és a banki termék index és szolgáltatás index folytonos változókat is. Az oszlopokban egy-egy logisztikus modell eredményei láthatók, amelyekben az adott oszlop tetején jelzett bankfiókba járási gyakorisági kategóriához és a referencia kategóriához (*Havonta vagy annál gyakrabban jár bankfiókba*) tartozó megfigyelések vesznek részt, a koefficiensek azt

mutatják, hogy az előbbi kategóriába tartozás esélyét hogyan befolyásolja az adott változó. A különböző modellverziók (Modell1, Modell2 stb.) abban különböznek, hogy a kiemelt magyarázó változók és azok interakciós tagjainak más halmazát tartalmazzák. A modellek arra robusztusak, ha indexek helyett faktorok szerepelnek a modellben. A faktorok létrehozásához az indexek alapjául szolgáló kérdésekre vonatkozóan főkomponens elemzést végeztünk. Az így képzett faktorok abszolút értékben legalább 97 százalékban korrelálnak a fő modellekben használt adott indexekkel, aminek köszönhetően az eredmények erősen robusztusak az indexek vagy faktorok használatára. Az egyes cellákban a változók koefficiensei láthatók. Jelölés: * $p < 0,1$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$ Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

Az online és mobilbankolást vizsgáló modellek esetében a robusztusságvizsgálatban az online és mobilbankolási index-ek (db és gyakoriság) eredményváltozóként kerültek felhasználásra, amelyek eredményei a 30. táblázatban láthatók. A robusztusságvizsgálat eredményei szinte teljesen egybevágóak a fő eredményekkel, a digitális affinitás index jelentősen növeli az online és mobilbanki megoldások használatát, míg a fióktól vett távolság nem növeli azt.¹⁴⁴ Emellett az idősebb korosztályokba (40 év feletti) tartozás szintén mérsékli az online és mobilbankolás mértékét a fiatalabb korosztályokhoz képest.

30. táblázat: Az online banki és mobilbanki megoldások használatának darabszám és gyakorisági indexes robusztusságvizsgálatának eredményei¹⁴⁵

Változó	Online bankolási index (db)	Online bankolási index (gyakoriság)	Mobilbankolási index (db)	Mobilbankolási index (gyakoriság)
Fióktól vett távolság (perc)	-0,001	-0,006	-0,002*	-0,01*
Digitális affinitás index	0,159***	1,084***	0,151***	0,998***
Kor: 30-39 éves	-0,037	-0,265	-0,040	-0,236
Kor: 40-49 éves	-0,052	-0,399**	-0,086**	-0,635***
Kor: 50-64 éves	-0,097***	-0,641***	-0,105***	-0,693***
Kor: 65+ éves	-0,151***	-1,086***	-0,17***	-1,123***
Konstans	0,028	0,406	-0,029	-0,001
Megfigyelésszám	844	844	843	844
R-négyzet	0,441	0,494	0,339	0,349

Megjegyzés: Az online bankolásba mind a netbanki, mind a mobilbanki alkalmazás használata beleértendő, tehát ha csak az egyiket is használja a válaszadó, az már növeli az index értékét. A korcsoport esetében a 18-29 éves csoport a referencia kategória. Az összes modell tartalmazza a nem, iskolai végzettség, település típus, megye változók összes kategóriáját, valamint a pénzügyi képzés, szubjektív jólét kétértékű, a háztartásban élők száma diszkrét és a banki termék index és szolgáltatás index folytonos változókat is. A modellek arra robusztusak, ha indexek helyett faktorok szerepelnek a modellben. A faktorok létrehozásához az indexek alapjául szolgáló kérdésekre vonatkozóan főkomponens elemzést végeztünk. Az így képzett faktorok abszolút értékben legalább 97 százalékban korrelálnak a fő modellekben használt adott indexekkel, aminek köszönhetően az eredmények erősen robusztusak az indexek vagy faktorok használatára. Az egyes cellákban a változók koefficiensei láthatók. Jelölés: * $p < 0,1$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$ Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

¹⁴⁴ Ez utóbbit ezen modellekben is kissé csökkenti.

¹⁴⁵ A több kontrollváltozót feltüntetető, hosszabb eredménytábla verzió a függelékben érhető el (42. táblázat).

6. Összefoglalás

A disszertáció során a közép- és kelet-európai (KKE) és magyarországi hitelintézetek bankfióki, hitelezési és egyéb stratégiáinak területi, társadalmi és pénzügyi bevonódási következményei kerültek megvizsgálásra, a feltett kutatási kérdések ezen témakört járták körül. Azon kutatási kérdés alkérdéseire, hogy a KKE országok hitelintézeteinek regionális stratégiája és működése mennyiben eltérő a többi, elsősorban nyugat-európai bankcsoportokétól, az alábbi megállapítások adódtak:

- 1.1. A KKE országok hitelintézeteinek a KKE régió belüli, határon átnyúló terjeszkedésben a vételi oldali aktivitása jelentősen meghaladta az eladási oldali aktivitást, ezzel szemben a nyugati (főleg német és francia) bankcsoportok inkább leépítették kitétségeiket, kivonultak a régióból a 2008-2009-es válságot követően.
- 1.2. Az üzleti modell alapú klaszterelemzés alapján jelentős különbségek láthatók a KKE-i és nyugat-európai (NYE-i) régió között aszerint, hogy az ottani hitelintézetek adott klaszterekben milyen részarányban szerepelnek, de ezen bontás nem jelent (közel) egyértelmű lehatárolást, egyéb tényezők is fontos szerepet játszanak.

A klaszterelemzés eredményeként emellett, a szakirodalomban tapasztaltakhoz (Ayadi et al., 2011; Humblot, 2020; Farné & Vouldis, 2021) hasonlóan, a kereskedelmi banki és a befektetési banki profilok elkülönülése tisztán kirajzolódott.

Rátérve az európai uniós és magyarországi hitelintézetek bankfiókjainak elhelyezkedését vizsgáló kutatási kérdéshez tartozó alkérdésekhez, az elemzések alapján:

- 2.1. A KKE régió fióklefedettségben (kevés területet kivéve) az eloszlás alsó, alsó-közép kategóriájában helyezkedik el, a Baltikum tekinthető alacsony lefedettségűnek, míg egyes nyugat- és dél-európai tagállamok (Franciaország, Belgium, Spanyolország, Portugália, Olaszország) fióksűrűsége kiemelkedik. A fiókosodottság és a gazdasági fejlettség között látható kapcsolat, a fejlettebb régiókban valamelyest magasabb mértékű a lefedettség.
- 2.2. Magyarországon a fiók elhelyezkedése egyrészt klaszterezett, másrészt keleti-nyugati irányú eltérést mutat, a keleti települések jobban lefedettek. Emellett a dél-dunántúli és az észak-magyarországi aprófalvas térségekben sok község fiók nélküli és távol esik a legközelebbi bankfióktól. A regressziós elemzés alapján a lakónépesség, a működő vállalkozások aránya, az átlagjövedelem, a település típus és a szomszédos települések átlagos bankfiók száma meghatározó a települések fiókkal való lefedettségét tekintve.

Az eredmények egyrészt nagyban összecsengenek a bankfiók telepítés szabályszerűségeit és befolyásoló tényezőit azonosító szakirodalmi művekben tapasztaltakkal, ami a klaszterezettséget (Chang et al., 1997; Okeahalam, 2009; Qi et al., 2018) és a lakónépesség, jövedelem fontosságát illeti (Hannan & Hanweck, 2008; Okeahalam, 2009; Ansong et al., 2015; Bod'a & Čunderlíková; 2020), másrészt egybevág a Gál (2005) magyarországi bankrendszer bemutató munkájában leírtakkal. A tanulmányban a fiókterjeszkedés fő mozgatórugóiként kiemelt változók (jövedelmi viszonyok, urbanizációs szint, gazdasági aktivitás) közül az első kettő jelen elemzésben is jelentős befolyásoló tényezőnek számított, míg a működő vállalkozások aránya a gazdasági aktivitással összefügg, annak proxy változójának tekinthető.

Ami az európai uniós és magyarországi hitelintézetek válság utáni fiókbezárásainak hitelintézeti nézőpontjainak és társadalmi következményeinek vizsgálatát illeti, az elemzés során az alábbi következtetések adódtak:

- 3.1. A bankfiók bezárási trend legnagyobb mértékben a balti és a skandináv országokat érintette az Európai Unióban. A fiókbezárások és a gazdasági fejlettség között nem látható egyértelmű kapcsolat, az inkább a digitalizáció és online bankolás szintjével mozog együtt. Ezen digitális megoldások nagy arányú használata ezen balti és skandináv országokban jellemző, amely magyarázatul szolgálhat az ottani nagymértékű fiókbezárásokra.
- 3.2. A magyarországi, válságot követő fiókbezárási trend jelentősen megnövelte (több, mint duplázza) a fiók nélküli települések (és az ott élők) számát, valamint másfélszeresére növelte a legközelebbi fiókhoz jutási (átlagos) távolságot. A hálózati egységek kisebb településeken, községekben zártak be a legnagyobb mértékben, amely a koncentrációt jelentősen növelte. A bezárási trend során a relatíve kedvezőtlenebb gazdasági helyzetű és emellett az online bankoláshoz kellő infrastruktúrával kevésbé lefedett települések maradtak fiók nélkül, így a formális pénzügyi rendszerből való kiszorulás a hátrányos körülmények között élőknel jelentheti a legnagyobb veszélyt.
- 3.3. A pénzügyi kiszolgáló központnak tekinthető városok átlagos népesség száma és ellátási köre jelentősen megnövekedett a bezárások hatására, a hangsúly a gazdaságilag és adminisztratív szempontból központi szerepet betöltő megyeszékhelyekre terelődött.

A fiókbezárások hatására bekövetkező, hátrányosabb helyzetű társadalmi réteget érintő pénzügyi elsivatagosodás rímél több szakirodalomban tapasztalt eredményre (Avery. 1991; Morrison & O'Brien, 2001; Alamá & Tortosa-Ausina, 2012; Burgstaller, 2017; Gál, 2010).

A magyarországi hitelintézetek lakossági és vállalati hitelezési tevékenységével kapcsolatban, a 2008-2021 közötti időszak egyes periódusait vizsgálva, az alábbi területi és gazdasági létet befolyásoló társadalmi következmények rajzolódnak ki:

- 4.1. A területi elemzések alapján a fiókkal rendelkező települések esetén a fiókosodottság közepesen erős, a fiók nélküli településeknél a legközelebbi bankfióktól való távolság pedig gyenge kapcsolatban áll a hitelezési aktivitással. A bankfiók bezárások mértéke és a hitelezési aktivitás változása között szintén csak gyenge kapcsolat figyelhető meg.
- 4.2. Elterjedt uzorahitelezéssel potenciálisan érintett településként 64 magyarországi kistélepülés lett beazonosítva. Ezek között 34 Borsod-Abaúj-Zemplén megyei, 11 Szabolcs-Szatmár-Bereg, 10 Zala és hat Hajdú-Bihar megyei, valamint egy-egy Baranya, Nógrád és Heves megyei település található.
- 4.3. A belföldi és külföldi hitelintézetek hitelezési aktivitásában érdemi különbségek tapasztalhatók, a külföldi hitelintézetek nagyobb arányban finanszíroznak külföldi, nagyobb, urbánus környezetben működő, valamint feldolgozóipari vállalatokat.
- 4.4. A hitelek kamatfelárain alapuló elemzés alapján az idő előre haladtával nem figyelhető meg érdemben eltérő tendencia a fenntartható és kevésbé fenntartható vállalatcsoportokat tekintve, így nem igazolható a zöld szempontok érvényesülésének ilyen tekintetben vett lényegi erősödése.
- 4.5. A koronavírus járvány okozta gazdasági sokkot tekintve a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás, az építőipar, az adminisztratív és szolgáltató tevékenység, az oktatás és a művészet, szórakozás, szabadidő ágazatok, valamint a mikro- és kisvállalatok bizonyultak a leginkább sérülékenynek jövedelmezőségi és eladósodottsági szempontból. Egyértelmű területi mintázat nem figyelhető meg ezen, hitellel rendelkező vállalatok elhelyezkedését tekintve, a sérülékenység sokkal inkább az ágazattal és vállalat mérettel áll összefüggésben.

A fiókbezárásokkal összefüggő pénzügyi kizáródási szakirodalom (Avery, 1991; Morrison & O'Brien, 2001; Alamá & Tortosa-Ausina, 2012; Burgstaller, 2017; Gál, 2010) és intuíció alapján feltételezett összefüggést, miszerint a gazdaságilag aktív térségek fiókosodottak, így hitelezési aktivitásuk is, ezzel erősen korrelálva, intenzív, jelen elemzés eredményei nem tudták teljes mértékben alátámasztani, a fiókkal való lefedettség és a hitelezés között nem került igazolásra erős, érdemi kapcsolat. Az informális, uzorahitelezés elterjedésével potenciálisan érintett területek viszont összefüggésbe állíthatók a fiókok hiányával, tekintve, hogy a területi lehatárolási becslésben azonosított hátrányos helyzetű települések közül csak egy rendelkezett fiókkal. A hazai és külföldi

hitelintézetek eltérő hitelezési magatartása rezonál a szakirodalmi munkákban megfigyeltekkel, akár a „follow-the-customer” (Grubel, 1977; Walter, 1988; Bhattacharya, 1994; Esperanca & Gulamhussen, 2001; Paladino, 2007; Chou & Shen, 2014), akár a „hard” és „soft” információ alapú különbözőségeket taglalók (Mian, 2006; Detragiache et al., 2008; Gál; 2010) kerülnek megemlítésre. Ezen túl a vonatkozó szakirodalmi művekben bemutatott zöld szempontokat előtérbe helyező hitelezési viselkedés előre törését (Buchner et al., 2019; LMA, 2019; Gyura, 2020) nem sikerült erős bizonyítékokkal alátámasztani a magyarországi adatok alapján. A koronavírus járvánnyal kapcsolatos elemzésben a szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás szektor, amelynek része a turizmus, a szakirodalomhoz hasonlóan (Okafor et al., 2022; Perkins & Mackay, 2022) itt is kiemelt szerepet töltött be leginkább sérülékenyként azonosított ágazatként. Területi szempontból pedig Czirfusz (2021) eredményére (fejlettebb régióban nagyobb visszaesés) rímel az a megállapítás, hogy a járványban nem, illetve nem kizárólag az eleve magas sérülékenységgű területek maradtak sérülékenyek.

A kutatás a magyar lakosság fiókba járási és online bankolási szokásait tekintve feltárta, hogy:

- 5.1. A válaszadók a fiókba járás legfőbb okainak az egyszerűséget, a biztonságot, a csak személyesen intézhető ügyek létét és a fizikai és online szolgáltatás minőségét tekintik, amelyek a bankválasztás és bankkapcsolattal való rendelkezés esetén utóbbiak árával is kiegészülnek. A bankfiókok hálózata, távolsága, az azokhoz való eljutás költsége szintén jelentős tényezőnek számítanak. A tényleges fiókba járási gyakoriság a korcsoport mellett a fióktól való távolsággal is összefüggésben áll.
- 5.2. Az online felületek meghatározó ügyintézési platformnak számítanak bizonyos pénzügyi szolgáltatásokat tekintve, továbbá a válaszadók alapvetően a digitális bankolásra fogékonyak tekinthetők, egy-két ügyintézési típus kivételével. A jelenbeli, tényleges online ügyintézési arány viszont meghaladja a jövőben szándékoltat, amely azt mutatja, hogy a lakosok preferálják a személyes ügyintézési formát, még ha szükségképpen online is intézik most ügyeiket.
- 5.3. A fiókbezárások és a koronavírus járvány kitörése a fiókba járás gyakoriságát érdemben, az egyéb pénzügyi szolgáltatások igénybevételét alacsonyabb mértékben csökkentette le.
- 5.4. A lakosság viselkedése alapján az online bankolás önmagában nem képes teljes mértékben kiváltani a fiókba járást, utóbbi megnehezüléséből nem következik egyértelműen az online platformokra való átállás, így az nem tekinthető egyértelmű helyettesítőként. A digitális megoldások egy urbánus, fiatal, jobb módú rétegnek jelentenek valós alternatívát.

5.5. A fiókban való ügyintézés megnehezülése, távolabb kerülése leginkább az idősebb korosztályhoz tartozó, kis településen élő, relatíve rosszabb anyagi helyzetben lévő, valamint digitálisan kevésbé fogékony társadalmi réteg számára jelentheti a formális pénzügyi rendszerből való kiszorulás kockázatát.

Az egyedi, magyarországi lakossági kérdőíves kutatásra alapozott eredmények nagymértékben egybevágóak a szakirodalmi tapasztalatokkal. Egyrészt azzal, hogy az online platformok nem jelentenek teljes körű alternatívát a teljes lakosság számára, nem helyettesítik teljes mértékben a személyes ügyintézés (Khan, 2004; Calisir & Gumussoy, 2008; De Blasio, 2009; Simmers et al., 2022; Ahmeti & Prenaj, 2022; Dehnert & Schumann, 2022), másfelől azzal, hogy az online megoldások használatát tekintve az életkor jelentős meghatározó tényezőnek tekinthető (Flavián et al., 2006; Devlin & Yeung, 2003; Conrad et al., 2019; Dandapani et al., 2018).

Az elemzések arra mutatnak rá, hogy Magyarországon a szakpolitikai döntéshozóknak kiemelt figyelmet érdemes fordítaniuk azon területekre és társadalmi rétegekre, amelyek esetén a formális pénzügyi rendszerből való kiszorulás (és esetleges informálisra való áttérés) jelentős veszélyt jelent, így azon, jellemzően kisebb településeken élő lakosokra: 1) akiknél nincs a közelben bankfiók, 2) akik az idősebb korosztályokhoz tartoznak, 3) akik relatíve rosszabb anyagi helyzetben élnek, valamint 4) akik digitálisan nem eléggé iskolázottak, fogékonyak. Ezen társadalmi réteg tagjai továbbá korukból kifolyólag nem is számítanak kifejezetten mobilisnak, illetve mobilitást tekintve kifeszítettebbek. Területi lehatárolást tekintve az észak-magyarországi határmenti és a dél-dunántúli aprófalvas települések a leginkább érintettek ebben. Mindezek okán – főként ezen csoport számára – jelenleg az online banki megoldások nem feltétlenül jelentenek teljes mértékű alternatívát a beszűkülő személyes banki ügyintézési lehetőségek helyett. Figyelembe véve, hogy a globális fiókbezárási trenddel és a digitalizációval nem érdemes szembe menni az intézkedésekkel, a fenti kihívások megoldásához, és ezen keresztül a digitális fogékonyság növeléséhez általában véve a digitális ismeretek fejlesztésével, tanításával lehet hozzájárulni a legnagyobb mértékben. Tekintettel azonban arra, hogy a digitális ismeretek oktatása valószínűleg alacsony hatékonyságú a fent azonosított veszélyeztetett csoport esetében, fontos ezen lakosok banki szolgáltatásokhoz való alternatív hozzáférési lehetőségeinek javítása, például elegendő többfunkciós ATM biztosítása (amely többek között készpénzbefizetésre alkalmas) pénzügyeik intézésére vagy a postai szolgáltatások banki formátumának bevezetése, erősítése. Emellett a szakpolitikai céloknál központi szerepet tölthet be az online megoldások kínálati oldali fejlesztésének motiválása, azaz a hitelintézetek ösztönzése a minél szélesebb körű és minél felhasználó közelebb online szolgáltatások megteremtésére, amely a koronavírus világjárvány után még inkább meghatározó célt

jelenthet. A – hitelintézetek működési költségét jelentősen növelő – fióktelepítés helyett továbbá az érintett térségekben és az érintett társadalmi rétegekben alternatív szakpolitikai célokként a digitális, készpénzmentes megoldások terjedése és a gazdaság fehérítése merül fel, mint a pénzügyi rendszerből való kiszorulást gátló eszközök, célok.

A kutatás korlátai között elsőként az egyes bankfiókok teljesítményi, profitabilitási adatainak hiányát érdemes kiemelni. Bár a demográfiai változókkal ezek közelítése valamekkora mértékben lehetséges, a konkrét fiókbezárásai banki döntések mögött minden bizonnyal ezen, a döntéshozók számára elérhető, közvetlen karakterisztikák állnak. Mindezek adatok megléte nagyban elősegítené a fiókkal való ellátottság és a bezárások elemzésének pontosabbá tételét. Érdemes kiemelni a kutatás korlátjaként továbbá, hogy a fiókelhelyezkedés (és bezárás), illetve a hitelezés kapcsolata esetében nehezen meghatározható az ok-okozati kapcsolat iránya, így annak azonosítására a jelen disszertáció nem is vállalkozik. Emellett ezen témakörben a magyarországi járásoknál mélyebb bontású hitelezési adatok meglétének hiánya is meggátolja a mélyebb elemzés elvégzését. Ez még inkább igaz természetesen az informálisan folyó, így teljeskörű adatgyűjtésre teret nem adó, uzso-rahitelezés esetén, amelynek hiányában a kutatás területi becslésre korlátozódik. Szintén megemlíthető az online bankolás területi bontású adatainak hiánya, amely okán a település szintű fióktelefedettség az egy főre jutó internetelőfizetésekkel került összehasonlításra (ehhez a kérdőíves mintában lévő online bankolási adatok nem jelentenek elégséges elemzési alapot). Korlátozó tényezőt jelent továbbá a hosszú időszoron meglévő, magas minőségű nemzetközi bankfiók elhelyezkedés és bezárás adatok (továbbá teljesítményadatok) hiánya, amely így az európai fókuszú mélyebb elemzések akadályát jelenti. Ami a magyarországi fenntartható hitelezésre, valamint a külföldi és belföldi bankok hitelezésére vonatkozó elemzéseket illeti, azok egyértelmű, illetve ok-okozati viszonyok feltárására nem alkalmasak, sokkal inkább a vizsgált témakörben megfigyelhető összefüggésekről adnak képet. Végül lényeges kitérni arra is, hogy a jelen disszertáció alapvetően makro szemléletű elemzéseket foglal magában és ezek alapján igyekeznek különböző összefüggéseket, okokat feltárni, valamint következtetéseket megfogalmazni. Ezeket fontos kiegészíteni mikro szemléletű kutatásokkal a téma teljeskörű megértéséhez, amelyek mélyebben, akár az egyének szintjén, kvalitatív jelleggel, képesek feltárni a különböző folyamatok mozgatórugóit, az azok mögött meghúzódó magyarázatokat.

A kutatás további irányait tekintve, több dimenzió is kirajzolódik, amely megfelelő kiegészítést jelentene és érdemi hozzáadott értékkel szolgálna az elemzett témakör még mélyebb megértéséhez. Elsőként értékes kvalitatív anyagokat lehetne gyűjteni mélyinterjúk segítségével, amelyek jelentős hazai, de akár régiós hitelintézetek közép- és felsővezetőinek közreműködésével

készülnének. Ezekben az adott hitelintézet terjeszkedési, bankfióki és hitelezési stratégiája, illetve az ezen témakörökben leginkább meghatározó szempontok kerülnének a középpontba. Ez a tudás segíthetne finomítani az elemzések során levont hitelintézeti motivációs következtetéseket. Továbbá, a jelen kérdőíves kutatás során felmért, általános fiókba járási és online bankolási szokások megismerése mellett, jelentős hozzáadott értéket képviselne egy olyan kérdőíves kutatás levezénylése, amely – személyes interjú keretében – kifejezetten olyan községekben élőket célozna, ahol a bezárási trend során zárt be az ottani bankfiók. Ez rávilágíthatna olyan helyi szempontokra, amelyek a makro szemléletű elemzések során elkerülnek a figyelmet. Emellett egy, az uzsorahitelezés kialakulásának okait feltáró elemzéssel is lehetne a kutatást bővíteni a jövőben az érintett területek vonatkozásában. Végül az európai uniós bankfiókos, a magyarországi fiókok és hitelezés kapcsolatát vizsgáló, illetve a magyarországi belföldi-külföldi banki hitelezési és fenntartható hitelezési témakörben van érdemi tér akár ok-okozati kapcsolatokat feltáró, mélyebb és komplexebb kutatásokra, elsősorban többváltozós elemzések elvégzésén keresztül. Fontos azonban megjegyezni, hogy ezek akkor kivitelezhetők, ha az adatok jó minőségben, mikro szinten rendelkezésre állnak, illetve a nehezen megfigyelhető vagy nem mérhető szempontok is valamilyen módszerrel figyelembe vehetők.

Köszönetnyilvánítás

Köszönetet szeretnék mondani a témavezetőimnek, Alpek B. Leventének és Banai Ádámnak, akik a doktori kutatásom során mind szakmailag, mind emberileg nagymértékben hozzájárultak a sikeres fokozatszerzés eléréséhez. Emellett Kolozsi Pál Péternek és Berkes Juditnak, akik az értekezés-tervezet előopponensi bírálata során a dolgozat fejlesztendő részeire hívták fel a figyelmemet. Továbbá jelentős szakmai támogatást kaptam a disszertációban fellelhető elemzések módszertani részeivel és eredményeinek prezentálásával kapcsolatban Drabancz Árontól, Fellner Zitától, Vágó Nikolettől és Dancsik Bálinttól.

Ösztöndíjtámogatás

A doktori kutatást, és így az értekezést, a KDP-13-3/PALY-2021 számú projekt támogatta, amely a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával, a KDP-2020 pályázati program finanszírozásában valósult meg.

Irodalomjegyzék

2004. évi XXXIV. törvény a kis- és középvállalkozásokról, fejlődésük támogatásáról. (2014). Letöltve: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0400034.tv>
- Aczél, Á., Banai, Á., Borsos, A., & Dancsik, B. (2016). A lakáshitelek felárát meghatározó tényezők azonosítása a magyar bankrendszerben. *Hitelintézeti Szemle*, 15(4), 5–44. <https://hitelintezeti-szemle.mnb.hu/letoltes/aczel-akos-banai-adam-borsos-andras-dancsik-balint.pdf>
- Ágoston K.Cs. (2016). *Klaszterelemzés-előadás*. Többváltozós statisztikai modellezés kurzus, Budapesti Corvinus Egyetem, 2016/2017. I. félév.
- Ahmeti, F., & Prenaj, B. (2022). Determinants affecting consumer acceptance and adoption of internet banking in developing countries: the case study of Kosovo. *Economic Studies*, 31(6), 60–79. <https://ssrn.com/abstract=4185035>
- Alamá, L., & Tortosa-Ausina, E. (2012). Bank branch geographic location patterns in Spain: some implications for financial exclusion. *Growth and Change – A Journal of Urban and Regional Policy*, 43(3), 505–543. <https://doi.org/10.1111/j.1468-2257.2012.00596.x>
- Albert-Morant, G., Sanchís-Pedregosa, C., & Paredes Paredes, J.R., (2022). Online banking adoption in Spanish cities and towns. Finding differences through TAM application, *Economic Research*, 35(1), 854–872. <https://doi.org/10.1080/1331677X.2021.1945477>
- American Bankers Association (1968). *A Guide to Selecting Bank Locations*. A.B.A. Marketing Research Aids Series Number 2, American Bankers Association, New York
- Anselin, L. (1995). Local indicators of spatial association—LISA. *Geographical Analysis*, 27(2), 93–115. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00338.x>
- Anselin, L., Syabri, I., & Kho, Y. (2006). GeoDa: An introduction to spatial data analysis. *Geographical Analysis*, 38(1), 5–22. <https://doi.org/10.1111/j.0016-7363.2005.00671.x>
- Ansong, D., Chowa, G., & Adjabeng, B.K. (2015). Spatial analysis of the distribution and determinants of bank branch presence in Ghana. *International Journal of Bank Marketing*, 33(3), 201–222. <https://doi.org/10.1108/IJBM-09-2013-0103>
- Asztalos, P., Horváth, G., Krakovský, Š., & Tóth, T. (2017). Ellentétek feloldása a bankrendszerek versenyképességének mérésében – az MNB bankrendszeri versenyképességi indexe. *Hitelintézeti Szemle*, 16(3), 5–31. <https://doi.org/10.25201/HSZ.16.3.531>

- Avery, B.R. (1991). Deregulation and the Location of Financial Institution Offices, Federal Reserve Bank of Cleveland. *Economic Review*, 27(3) 30-42. https://fraser.stlouisfed.org/title/economic-review-federal-reserve-bank-cleveland-1328/1991-quarter-3-4462/deregulation-location-financial-institution-offices-229721?start_page=31#scribd-open
- Ayadi, R., Arbak, E., & De Groen, W.P. (2011). Business Models In European Banking. *Centre For European Policy Studies*, <http://doi.org/10.2139/ssrn.1945779>
- Bálint, M., El-Meouch, N.M., & Krakovský Š. (2020). Erős a magyar bankrendszer – de milyen áron? Kettős kép a szektor versenyképességében. *MNB szakmai cikk*, <https://www.mnb.hu/letoltes/balint-mate-el-meouch-nedim-marton-krakovsy-stefan-cros-a-magyar-bankrendszer-de-milyen-aron.pdf>
- Beck, T., Büyükkarabacak, B., Rioja, F.K., & Valev, N.T. (2012). Who Gets the Credit? And Does It Matter? Household vs. Firm Lending Across Countries. *The B.E. Journal of Macroeconomics*, 12(1), 1-46. <https://doi.org/10.1515/1935-1690.2262>
- Beck, T., & Brown, M. (2015). Foreign bank ownership and household credit. *Journal of Financial Intermediation*, 27(4), 466-486. <https://doi.org/10.1016/j.jfi.2013.10.002>
- Beck, T., Levine, R., & Loayza, N. (2000). Finance and the sources of growth. *Journal of Financial Economics*, 58(1–2), 261-300. [https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(00\)00072-6](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(00)00072-6)
- Becker, M., Stolper, O., & Walter, A. (2022). The Impact of Mobile Banking Adoption on Retail Banking in Germany. *Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen*, 72(4), 234-267. <https://doi.org/10.1515/zfgg-2022-0019>
- Béres, T., & Lukács, Gy. (2008). Kamatos pénz a Csereháton. *Esély*, 19(5), 71–97. https://www.esely.org/kiadvanyok/2008_5/BERES.pdf
- Bhagwati, J. (2004). *In Defense of Globalization*. New York: Oxford University Press.
- Bhattacharya, J. (1994): The role of foreign banks in developing countries: a survey of the evidence. *Working Paper*, Department of Economics, Iowa State University <http://www2.econ.iastate.edu/faculty/bhattacharya/foreignbankspaper.pdf>
- Bod'a, M., & Čunderlíková, K. (2020). Determinants of bank branch density: a case study of Slovakia. *International Journal of Bank Marketing*, 38(4), 933-959. <https://doi.org/10.1108/IJBM-07-2019-0267>

- BOE (2019). Financial Stability Report - July 2019, Elérhető: <https://www.bankofengland.co.uk/-/media/boe/files/financial-stability-report/2019/july-2019.pdf> Letöltve: 2022. 10. 12
- Brune, L., Giné, X., Goldberg, J., & Yang, D. (2016). Facilitating Savings for Agriculture: Field Ex-perimental Evidence from Malawi. *Economic Development and Cultural Change* 64(2), 187–220. <https://doi.org/10.1086/684014>
- Buchner, B., Clark, A., Falconer, A., Macquarie, R., Meattle, C., Tolentino, R., & Wetherbee, C. (2019). Global Landscape of Climate Finance 2019. *Climate Policy Initiative* <https://www.climatepolicyinitiative.org/wp-content/uploads/2019/11/2019-Global-Landscape-of-Climate-Finance.pdf>
- Burgstaller, J. (2017). Dynamics of Retail-Bank Branching in Austria. *Economic Notes, Review of Banking, Finance and Monetary Economics*, 46(3), 527-554. <https://doi.org/10.1111/ecno.12087>
- Cabello, J. G. (2019). A decision model for bank branch site selection: Define branch success and do not deviate. *Socio-Economic Planning Sciences*, 68 <https://doi.org/10.1016/j.seps.2017.09.004>
- Calcagnini, G., De Bonis, R., & Hester, D.D. (1999). Determinants of bank branch expansion in Italy. *Working papers* 32, Wisconsin Madison - Social Systems. <https://ideas.repec.org/p/att/wimass/199932.html>
- Calisir, F., & Gumussoy, C.A. (2008). Internet banking versus other banking channels: Young consumers' view. *International Journal of Information Management*, 28(3), 215–221. <https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2008.02.009>
- Chang, A., Chaudhuri, S., & Jayaratne, J. (1997). Rational Herding and The Spatial Clustering of Bank Branches: An Empirical Analysis. *Columbia University Department of Economics Discussion Papers*, 9697-24 <https://doi.org/10.7916/D8DF73DH>
- Charlton, M., & Fotheringham, A.S. (2009). Geographically weighted regression. *White paper* https://www.geos.ed.ac.uk/~gisteac/fspat/gwr/gwr_arcgis/GWR_WhitePaper.pdf
- Chase-Dunn, C., Kawano, Y., & Brewer, B.D. (2000). Trade Globalization since 1795: Waves of Integration in the World-System. *American Sociological Review*, 65(1), 77–95. <https://doi.org/10.2307/2657290>
- Cheema-Fox, A., LaPerla, B.R., Wang, H., & Serafeim, G. (2021). Corporate Resilience and Response to COVID-19. *Journal of Applied Corporate Finance*, 33(2), 24–40. <https://doi.org/10.1111/jacf.12457>

Chou, H-H., & Shen, C-H. (2014). Foreign bank expansion and the follow-the-customer hypothesis. *Journal of Multinational Financial Management*, 25–26, 95-109 <https://doi.org/10.1016/j.mulfin.2014.06.002>

Cinar, N. & Ahiska, S.S. (2010). A Decision Support Model for Bank Branch Location Selection. *Proceedings of the 2010 International Conference on Industrial Engineering and Operations Management, Dhaka, Bangladesh, January 9 – 10, 2010* http://www.ieomsociety.org/paper/207%20Cinar_Ahiska.pdf

Coibion, O., Gorodnichenko, Y., Kudlyak, M. & Mondragon, J. (2014). Does greater inequality lead to more household borrowing? New evidence from household data. *NBER Working Paper Series, No. 19850*, <https://doi.org/10.3386/w19850>

Conrad, A., Neuberger, D., Peters, F., & Rösch, F. (2019). The Impact of Socio-Economic and Demographic Factors on the Use of Digital Access to Financial Services. *Credit and Capital Markets*, 52(3), 295-321. <https://doi.org/10.3790/ccm.52.3.295>

Czirfusz, M. (2021). A COVID-19-válság és a térbeli munkamegosztás változásai Magyarországon. *Területi Statisztika*, 61(3), 320–336. <https://doi.org/10.15196/TS610303>

Csabai, K. (2019). Szeptember 2-án döntenek a takarékok végső egyesüléséről Elérhető: <https://mfor.hu/cikkek/vallalatok/szeptember-2-an-dontenek-a-takarekok-vegso-egyesuleserol.html> Letöltve: 2022. 07. 14.

Dancsik, B., Drabancz, Á., El-Meouch, N.M., Nagy, K., dr. Bense, R., Török, L., & G. Szabó, A. (2022). A gazdaság finanszírozásának új és fenntartható formái: előnyök és dilemmák. In: Baksay, G., Matolcsy, Gy., & Virág, B. (szerk.), *Új közgazdaságtan a fenntarthatóságért*. (pp. 300-336.). Budapest: Magyar Nemzeti Bank. <https://www.mnb.hu/web/sw/static/file/az-uj-fenntarthato-kozgazdasagtan-hun.pdf>

Dancsik, B., El-Meouch, N.M., Fellner, Z., & Marosi, A. (2019). Változó kamatozás: a probléma, ami nem oldódik meg magától. *MNB szakmai cikk*, <https://www.mnb.hu/letoltes/dancsik-balint-el-meouch-nedim-marton-fellner-zita-marosi-anna-valtozo-kamatozas-ami.pdf>

Dandapani, K., Lawrence, E.R., & Rodriguez, J. (2018). Determinants of Transactional Internet Banking. *Journal of Financial Services Research*, 54, 243–267. <https://doi.org/10.1007/s10693-016-0268-8>

- De Blasio, G. (2009). Distance and Internet Banking. In: Zazzaro, A., Fratianni, M., & Alessandrini, P. (szerk.), *The Changing Geography of Banking and Finance*. (pp. 109-130). Boston, MA: Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-98078-2_6
- De Haas, R. (2016). The dark and the bright side of global banking: A (somewhat) cautionary tale from Emerging Europe. In: Brada, J.C., & Wachtel, P. (szerk.), *Global Banking Crises and Emerging Markets*. London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-1-137-56905-9_2
- Dehnert, M., & Schumann, J. (2022). Uncovering the digitalization impact on consumer decision-making for checking accounts in banking. *Electronic Markets*, 32, 1503-1528. <https://doi.org/10.1007/s12525-022-00524-4>
- Demirguc-Kunt, A., & Klapper, L. (2012). Measuring financial inclusion: The global index database. *Policy Research Working Paper*, 6025, The World Bank <https://www.fdic.gov/analysis/cfr/consumer/2012/measuring-financial-inclusion-the-global-index-database.pdf>
- Detragiache, E., Tressel, T., & Gupta, P. (2008). Foreign Banks in Poor Countries: Theory and Evidence. *The Journal of Finance*, 63(5), 2123-2160. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6261.2008.01392.x>
- Devlin, J.F., & Yeung, M. (2003). Insights into customer motivations for switching to Internet banking. *The International Review of Retail, Distribution and Consumer Research*, 13(4), 375-392. <https://doi.org/10.1080/0959396032000129480>
- Dicken, P. (2004). Geographers and “Globalization”: (Yet) Another Missed Boat? *Transactions of the Institute of British Geographers*, 29(1), 5–26. <http://www.jstor.org/stable/3804426>
- Drabancz, Á., El-Meouch, N.M., & Lang, P. (2021). A koronavírus-járvány miatt bevezetett jegybanki és állami hitelprogramok hatása a magyar foglalkoztatásra. *Közgazdasági Szemle*, 68(9), 930-965. <https://doi.org/10.18414/KSZ.2021.9.930>
- Dupas, P., & Robinson, J. (2013). Savings Constraints and Microenterprise Development: Evidence from a Field Experiment in Kenya. *American Economic Journal: Applied Economics*, 5(1), 163–92. <https://doi.org/10.1257/app.5.1.163>
- EBA (2021). Mapping climate risk: Main findings from the EU-wide pilot exercise. EBA/Rep/2021/11. Elérhető: https://www.eba.europa.eu/sites/default/documents/files/document_library/Publications/Reports/2021/1001589/Mapping%20Climate%20Risk%20-%20Main%20findings%20from%20the%20EU-wide%20pilot%20exercise%20on%20climate%20risk.pdf Letöltve: 2021.12.15.

EKB (2021). Statistical Data Warehouse - SSI - Banking Structural Financial Indicators. Elérhető: <https://sdw.ecb.europa.eu/browse.do?node=9689719> Letöltve: 2021. 05. 20.

El-Meouch, N.M. (2021a). Az európai hitelintézetek üzleti modell fókuszú klaszterelemzése a koronavírus-járvány okozta válságot megelőző időszak adatai alapján. *Európai Tükör*, 24(4), 89-106. <https://doi.org/10.32559/et.2021.4.5>

El-Meouch, N.M. (2021b). Az európai uniós bankfiók elhelyezkedésének és bezárásainak területi elemzése. In: Molnár, D., & Molnár, D. (szerk.), *XXIV. Tavaszi Szél Konferencia Tanulmánykötet I.* (pp. 335-347). Budapest: Doktoranduszok Országos Szövetsége. <https://dosz.hu/fil/6a891de174fbe1edb6d91acc40ced663638c13d6010b5aa030d21e13131d1260>

El-Meouch, N.M., & Alpek, B.L. (2021). A magyarországi bankfiókhálózat területi elhelyezkedésének és klasztereződésének vizsgálata az európai bankfiókbezárási trend közepette 2020-ban, *Európai Tükör*, 24(1), 131-148. <https://doi.org/10.32559/et.2021.1.7>

El-Meouch, N.M., Alpek, B.L., & Banai, Á. (2021a). A 2008-2020 közötti magyarországi bankfiók bezárási trend következményeinek országos és lokális szintű elemzése. *Területfejlesztés és Innováció*, 14(1-2), 3-16. http://www.terinno.hu/szamok/teruletfejlesztes_es_innovacio_2021_1_2_el_meouch_et_al.pdf

El-Meouch, N.M., Alpek, B.L., & Banai, Á. (2021b). A magyar bankok 2008 és 2020 közötti bezárásainak pénzügyföldrajzi következményei. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 10(1-2), 27-53. <https://ojs.elte.hu/index.php/tft/article/view/3609>

El-Meouch, N.M., Banai, Á., & Alpek, B.L. (2024a). Can online banking replace personal banking? A survey of Hungarian banking habits. *Acta Oeconomica*, 74(1), 37-64. <https://doi.org/10.1556/032.2023.00027>

El-Meouch, N.M., Fellner, Z., Marosi, A., Szabó, B., & Urbán, Á. (2020). Az uzsorahitelezés nagyságrendi és területi becslése. *Hitelintézeti Szemle*, 19(2), 107-132. <https://doi.org/10.25201/HSZ.19.2.107132>

El-Meouch, N.M., Máté, É., Trócsányi, A., Pirisi, G., & Alpek, B.L. (2024b). A koronavírus válság strukturális és területi hatásai a magyarországi vállalati szektor sérülékenységre. *Modern Geográfia*, 19(1), 147-174. <https://doi.org/10.15170/MG.2024.19.01.09>

- El-Meouch, N.M., Palicz, A.M., Nagy, T., Sljukic., N., & Mátrai, R. (2019). A pénzügyi rendszer szerepe a fenntartható fejlődésben. In: Virág, B. (szerk.), *A jövő fenntartható közgazdaságtana*. (pp. 360-396.). Budapest: Magyar Nemzeti Bank. <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/mnb-szak-konyvsorozat/a-jovo-fenntarthato-kozgazdasagtana>
- El-Meouch, N.M., Tésits, R., & Alpek, B.L. (2022). Measuring Spatial Distribution in the Banking System in Hungary. *Modern Geográfia*, 17(1), 25-45. <https://doi.org/10.15170/MG.2022.17.01.02>
- Erdős, M., & Mérő, K. (2010). *Pénzügyi közvetítő intézmények - Bankok és intézményi befektetők*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Esperanca, J.P., & Gulamhussen, M.A. (2001). (Re)Testing the ‘follow the customer’ hypothesis in multinational bank expansion. *Journal of Multinational Financial Management*, 11(3), 281-293. [https://doi.org/10.1016/S1042-444X\(01\)00027-5](https://doi.org/10.1016/S1042-444X(01)00027-5)
- European Commission. (2014). *Setting out the list of regions eligible for funding from the European Regional Development Fund and the European Social Fund and of Member States eligible for funding from the Cohesion Fund for the period 2014-2020* (2014/99/EU: Commission Implementing Decision of 18 February 2014) Letöltve: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32014D0099>
- Eurostat (2021a). E-banking and e-commerce. Elérhető: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/ISOC_BDE15CBC_custom_4809921/default/table?lang=en Letöltve: 2021. 06. 22.
- Eurostat (2021b). Eurostat regional yearbook 2021 edition. Elérhető: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-flagship-publications/-/ks-ha-21-001> Letöltve: 2022. 06. 01
- Eurostat (2021c). History of NUTS. Elérhető: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/history> Letöltve: 2021.06.22.
- Farné, M., & Vouldis, A.T. (2021). Banks’ Business Models in the Euro Area: A Cluster Analysis in High Dimensions. *Annals of Operations Research*, 305, 23–57. <https://doi.org/10.1007/s10479-021-04045-9>
- Ferstl, R., & Seres, D. (2012). Clustering Austrian Banks’ Business Models and Peer Groups in the European Banking Sector. *Oesterreichische Nationalbank (OeNB), Financial Stability Report* 24. 79–95. https://www.oenb.at/dam/jcr:9f5fecf1-1624-49ff-8ffd-8a9823115542/fsr_24_special_topics_03_tcm16-252045.pdf

- Flavián, C., Guinalú, M., & Torres, E. (2006). How bricks-and-mortar attributes affect online banking adoption. *International Journal of Bank Marketing*, 24(6), 406-423. <https://doi.org/10.1108/02652320610701735>
- Gál, Z. (2005). The development and the polarised spatial structure of the Hungarian banking system in a transforming economy. In: Barta Gy,G., Fekete, É., Szörényiné Kukorelli, I., & Timár J. (szerk.), *Hungarian Spaces and Places: Patterns of Transition*. (pp. 197-219). Pécs: Centre for Regional Studies of the Hungarian Academy of Sciences. <https://core.ac.uk/download/pdf/50569269.pdf>
- Gál, Z. (2010). *Pénzügyi piacok a globális térben*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Gál, Z. (2014). A pénzügyi piacok földrajzi dimenziói: A pénzügyi földrajz frontvonalai és vizsgálati területei. *Földrajzi Közlemények*, 138(3), 181-196. <http://real.mtak.hu/23681/>
- Getis, A., & Ord, J.K. (1992). The analysis of spatial association by use of distance statistics. *Geographical Analysis*, 24(3), 189–206. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1992.tb00261.x>
- Getis, A., & Ord, J.K. (1996). Local spatial statistics: an overview. In: Longley, P., & Batty, M. (szerk.), *Spatial Analysis: Modelling in a GIS Environment*, *GeoInformation International*. (pp. 269-285). Cambridge (UK): GeoInformation International.
- Giannetti, M., & Ongena, S. (2012). “Lending by example”: Direct and indirect effects of foreign banks in emerging markets. *Journal of International Economics*, 86(1), 167–180. Elérhető: <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2011.08.005>
- Gormley, T.A. (2010). The impact of foreign bank entry in emerging markets: Evidence from India. *Journal of Financial Intermediation*, 19(1), 26-51. Elérhető: <https://doi.org/10.1016/j.jfi.2009.01.003>
- Gosztonyi M. (2018). *A pénz zsonglőrei - Az alacsony jövedelmű családok pénzügyi túlélési stratégiája és egy részvételi akció kutatás története* (Doktori értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest) Letöltve: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/989/13/Gosztonyi_Marton_dhu.pdf
- Grubel, H. G. (1977). A theory of multinational banking. *Banca Nazionale del Lavoro Quarterly Review*. 123, 349-363. https://rosa.uniroma1.it/rosa04/psl_quarterly_review/article/download/11510/11377
- Gyura, G. (2020). Klímakockázatok és üzleti lehetőségek – Beszámoló a 2019 novemberében Budapesten megtartott Nemzetközi Zöld Pénzügyi Konferenciáról. *Hitelintézeti Szemle*, 19(1), 188–191. <https://hitelintezetiszemle.mnb.hu/letoltes/hsz-19-1-kb2-gyura.pdf>

- Hannan, T.H., Hanweck, G.A. (2008). Recent Trends in the Number and Size of Bank Branches: An Examination of Likely Determinants. *FEDS Working Paper*, 2008-02 <https://doi.org/10.2139/ssrn.1327057>
- Hannig, A., & Jansen, S. (2010). Financial inclusion and financial stability: Current policy issues. *ADB Working Paper 259*, Tokyo: Asian Development Bank Institute <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/156114/adb-wp259.pdf>
- Hopmans, A.C.M. (1986). A spatial interaction model for branch bank accounts. *European Journal of Operational Research* 27(2), 242-250. [https://doi.org/10.1016/0377-2217\(86\)90066-4](https://doi.org/10.1016/0377-2217(86)90066-4)
- Hosszú, Zs. (2016). The impact of credit supply shocks and a new FCI based on a FAVAR approach. *MNB Working Papers*, 2016/1 <https://www.mnb.hu/en/publications/studies-publications-statistics/working-papers-1-1/wp-2016-1-zsuzsanna-hosszu-the-impact-of-credit-supply-shocks-and-a-new-fci-based-on-a-favar-approach>
- Hubert, L., & Arabie, P. (1985). Comparing partitions. *Journal of Classification*, 2, 193–218. <https://doi.org/10.1007/BF01908075>
- Humblot, T. (2020). Classification Of European Banks According To Their Business Model. An Objective Approach. *BNP Paribas Eco Conjoncture*, No. 5. <https://economic-research.bnpparibas.com/pdf/en-US/Classification-European-banks-according-business-model-objective-approach-7/27/2020,39258>
- Hüse, L., Fábíán, G., & Szoboszlai, K. (2008). „Van itten elég sok szegénység...” Az uzsorakamat intézményének empirikus kutatása. *Kapocs*, 7(2), 40-47. https://epa.oszk.hu/02900/02943/00035/pdf/EPA02943_kapocs_2008_2_04.pdf
- Ignat, R., & Constantin, M. (2020). Multidimensional Facets of Entrepreneurial Resilience during the COVID-19 Crisis through the Lens of the Wealthiest Romanian Counties. *Sustainability*, 12(23), 10220. <https://doi.org/10.3390/SU122310220>
- IMD (2019). World Competitiveness Yearbook. Elérhető: <https://www.imd.org/centers/world-competitiveness-center/> Letöltve: 2023. 03. 14
- Jack, W., & Suri, T. (2014). Risk Sharing and Transactions Costs: Evidence from Kenya’s Mobile Money Revolution. *American Economic Review*, 104(1), 183–223. <https://doi.org/10.1257/aer.104.1.183>
- Khan, H.R. (2011): Financial inclusion and financial stability: are they two sides of the same coin? *Address by Shri HR Khan, Deputy Governor of the Reserve Bank of India, BANCON 2011*, Indian

- Bankers Association, Indian Overseas Bank, Chennai, 4 November 2011. <https://www.bis.org/review/r111229f.pdf>
- Khan, B.S. (2004). Consumer Adoption of Online Banking: Does Distance Matter? *UC Berkeley Working Paper No. E04-338*. <https://escholarship.org/content/qt2bt1d76s/qt2bt1d76s.pdf>
- Kim, A., Lim, J., & Colletta, A. (2022). How regional economic structure matters in the era of COVID-19: resilience capacity of U.S. states. *Annals of Regional Science*, 70, 159–185. <https://doi.org/10.1007/s00168-022-01134-w>
- King, R.G., & Levine, R. (1993a). Finance, entrepreneurship, and growth - Theory and evidence. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 513-542. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(93\)90028-E](https://doi.org/10.1016/0304-3932(93)90028-E)
- King, R.G., & Levine, R. (1993b). Finance and growth: Schumpeter might be right, *The Quarterly Journal of Economics*, 108(3), 717-737. <https://doi.org/10.2307/2118406>
- Kovács, E. (2014). *Többváltozós adatelemzés*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Kovács, S. Zs. (2017). Város–vidék-kapcsolat a magyar pénzügyhálózatban. *Területi Statisztika*, 57(5), 495–511. <https://doi.org/10.15196/TS570502>
- KSH (2018). Digitális gazdaság és társadalom, 2018. Elérhető: <https://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/ikt/ikt18.pdf> Letöltve: 2021. 04. 18
- KSH (2021). Egy főre jutó bruttó hazai termék megye és régió szerint. Elérhető: https://www.ksh.hu/stadat_files/gdp/hu/gdp0078.html Letöltve: 2021. 06. 18
- KSH. Helységnévtár. Elérhető: <https://www.ksh.hu/apps/hntr.main>
- Kutasi, G. (2018). Stability of CEE Banks in the Crisis Years. Capital Adequacy and Too-Big-to-Fail Parent Banks in CEE. *Civic Review*, 14(Special Issue), 241–254. <https://doi.org/10.24307/psz.2018.0416>
- Laeven, L., Levine, R., & Michalopoulos, S. (2015). Financial innovation and endogenous growth. *Journal of Financial Intermediation*, 24(1), 1-24. <https://doi.org/10.1016/j.jfi.2014.04.001>
- Lee, J-M., & Kim, H.-J. (2020). Determinants of adoption and continuance intentions toward Internet-only bank. *International Journal of Bank Marketing*, 38(4), 843-865. <https://doi.org/10.1108/IJBM-07-2019-0269>
- Lengyel, I., & Rechnitzer, J. (2004). *Regionális gazdaságtan*, Budapest-Pécs: Dialógus Campus Kiadó.

- Levine, R. (1998). The Legal Environment, Banks, and Long-Run Economic Growth. *Journal of Money, Credit and Banking*, 30(3/2), 596–613. <https://doi.org/10.2307/2601259>
- Levine, R., Loayza, N., & Beck, T. (2000). Financial Intermediation and Growth: Causality and Causes. *Journal of Monetary Economics*, 46(1), 31-77. [https://doi.org/10.1016/S0304-3932\(00\)00017-9](https://doi.org/10.1016/S0304-3932(00)00017-9)
- Levine, R. & Zervos, S. (1998). Stock Markets, Banks, and Economic Growth. *The American Economic Review*, 88(3), 537-558. <http://www.jstor.org/stable/116848>
- LMA (2019). Sustainability Linked Loan Principles. Loan Market Association. Elérhető: <https://www.icmagroup.org/assets/documents/Regulatory/Green-Bonds/LMASustainabilityLinkedLoanPrinciples-270919.pdf> Letöltve: 2022. 04. 08
- Lu, Z., Wu, J., Li, H., & Nguyen, D.K. (2022). Local Bank, Digital Financial Inclusion and SME Financing Constraints: Empirical Evidence for China. *Emerging Markets Finance and Trade*, 58(6), 1712-1725. <https://doi.org/10.1080/1540496X.2021.1923477>
- Lucas, A., Schaumburg, J., & Schwaab, B. (2020). Dynamic Clustering of Multivariate Panel Data. *Tinbergen Institute Discussion Paper 2020-009/III*. <http://doi.org/10.2139/ssrn.3531721>
- Luttwak, E.N. (1990). From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce. *The National Interest*, 20, 17–23. <http://www.jstor.org/stable/42894676>
- Mackinder, H.J. (1919). *Democratic Ideals and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*. New York: Henry Holt and Company.
- Magyarország Kormánya. (2019). *A hazai vállalkozások külpiazi sikeressége érdekében szükséges exportfejlesztési intézkedésekről* (1171/2019. (IV. 1.) Kormányhatározat) Letöltve: <http://www.kozlonyok.hu/nkonline/MKPDF/hiteles/MK19055.pdf>
- Mahajan, V., Srinivas, D., & Sharma, S. (1985). An application of portfolio analysis for identifying attractive retail locations. *Journal of Retailing*, 61, 19-34.
- Málits, P., El-Meouch, N.M., & Drabancz, Á. (2022). Possible Real Economic Consequences of Financial Actors' Attitudes Towards Climate Change and Realized Risks. *Public Finance Quarterly*, 67(3), 431-447. https://doi.org/10.35551/PFQ_2022_3_7
- Marques, B.P., & Alves, C.F. (2020). Using Clustering Ensemble to Identify Banking Business Models. *Intelligent Systems in Accounting, Finance and Management – An International Journal*, 27(2), 66–94. <https://doi.org/10.1002/isaf.1471>

Messing, V. (2006). Lyukakból szőtt háló: Háztartások közötti támogató kapcsolatok roma és nem roma szegények körében. *Szociológiai Szemle*, 16(2), 37–54. <https://szociologia.hu/dynamic/0602messing.pdf>

Messing, V., & Molnár, E. (2011). Válaszok a pénztelenségre: szegény cigány és nem cigány családok megélhetési stratégiái. *Esély*, 22(1), 53–80. https://www.esely.org/kiadvanyok/2011_1/03messingmolnar.indd.pdf

Mian, A. (2006). Distance Constraints: The Limits of Foreign Lending in Poor Economies. *The Journal of Finance*, 61(3), 1465-1505. <https://www.jstor.org/stable/3699329>

MNB (2019). Pénzügyi Stabilitási Jelentés (2019. december). Elérhető: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/penzugyi-stabilitasi-jelentes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2019-december>

Letöltve: 2022. 10. 12

MNB. Pénzforgalmat bonyolító hálózati egységek és ATM-ek elhelyezkedésére, valamint a nyújtott szolgáltatásokra vonatkozó adatok, P56 adatszolgáltatás

MNB. Felvett vállalati és háztartási hitelek adatai, L10-es adatszolgáltatás (KHR); Nyújtott vállalati és háztartási hitelek hitelkockázati adatai, L11-es adatszolgáltatás; HITREG adatszolgáltatás

MNB (2020a). Pénzügyi Stabilitási Jelentés (2020. május). Elérhető: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/penzugyi-stabilitasi-jelentes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2020-majus>

Letöltve: 2022. 10. 12

MNB (2020b). Pénzügyi Stabilitási Jelentés (2020. november). Elérhető: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/penzugyi-stabilitasi-jelentes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2020-november>

Letöltve: 2022. 10. 12

MNB (2021). Pénzügyi Stabilitási Jelentés (2021. június). Elérhető: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/penzugyi-stabilitasi-jelentes/penzugyi-stabilitasi-jelentes-2021-junius>

Letöltve: 2022. 10. 12

MNB (2022). Makroprudenciális jelentés 2022. Elérhető: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/makroprudencialis-jelentes/makroprudencialis-jelentes-2022>

Letöltve: 2023.11.29

MNB (2023). FinTech és digitalizációs jelentés 2023. július Elérhető: <https://www.mnb.hu/kiadvanyok/jelentesek/fintech-es-digitalizacios-jelentes/fintech-es-digitalizacios-jelentes-2023-julius>

Letöltve: 2023.11.29

Moran, P.A.P. (1948). The interpretation of statistical maps. *Journal of the Royal Statistical Society. Series B*, 10(2), 243–251.

Morrison, P. S., & O'Brien, R. (2001). Bank branch closures in New Zealand: the application of a spatial interaction model. *Applied Geography*, 21(4), 301-330. [https://doi.org/10.1016/S0143-6228\(01\)00014-5](https://doi.org/10.1016/S0143-6228(01)00014-5)

Nemzeti Adó- és Vámhivatal adóbevallás adatok

Niewiadomski, P. (2020). COVID-19: from temporary de-globalisation to a re-discovery of tourism? *Tourism Geographies*, 22(3), 651–656. <https://doi.org/10.1080/14616688.2020.1757749>

OECD (2020). OECD/INFE 2020 International Survey of Adult Financial Literacy. Elérhető: <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf> Letöltve: 2022.07.11

Okafor, L., Khalid, U., & Gopalan, S. (2022). COVID-19 economic policy response, resilience and tourism recovery. *Annals of Tourism Research Empirical Insights*, 3(2), 100073. <https://doi.org/10.1016/J.ANNALE.2022.100073>

Okeahalam, C. (2009). Bank Branch Location: a Count Analysis. *Spatial Economic Analysis*, 4(3), 273-300. <https://doi.org/10.1080/17421770903114695>

Ord, J.K., & Getis, A. (1995). Local spatial autocorrelation statistics: distributional issues and an application. *Geographical Analysis*, 27(4), 286–306. <https://doi.org/10.1111/j.1538-4632.1995.tb00912.x>

Paladino, G. (2007). Location Decisions of Italian Banks: Drivers of Expansion into Emerging and Transition Economies. *LLEE Working Document No. 51*. https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1298977

Pap, N. (2016). *Magyarország és a Balkán - Kapcsolati terek és helyek*, (MTA Doktori értékezés, Pécsi Tudományegyetem). Letöltve: http://real-d.mtak.hu/953/7/dc_1261_16_doktori_mu.pdf

Pellandini-Simányi, L., & Banai, Á. (2021). Reluctant financialisation: Financialisation without financialised subjectivities in Hungary and the United States. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 53(4), 785–808. <https://doi.org/10.1177/0308518X20960740>

Perkins, H., & Mackay, M. (2022). The Place of Tourism in Small-Town And Rural District Regeneration Before and During the COVID-19 Era. *Journal of Rural and Community Development*, 17(1), 17–31. <https://journals.brandonu.ca/jrcd/article/view/2075>

Pirisi, G., & Trócsányi, A. (2019). *Fejezetek a társadalomföldrajz világából*. Pécs: Publikon Kiadó.

Pirisi, G., Alpek, B.L., Kovács, G., Máté, É., & Trócsányi, A. (2022). Kisvárosi reziliencia a COVID-19 járvány első hullámában – egy esettanulmány Mosonmagyaróvárról. *City.Hu Város-tudományi Szemle*, 2(1), 105–128. https://www.cityhu.net/files/ugd/73f03a_c37d3876ecd8444cad8730c4fbec1feb.pdf

Prasad, E.S. (2010). Financial sector regulation and reforms in emerging markets: An overview. *NBER Working Paper Series, No. 16428*. <https://doi.org/10.3386/w16428>

Prina, S. (2015). Banking the Poor via Savings Accounts: Evidence from a Field Experiment. *Journal of Development Economics*, 115, 16–31. <https://doi.org/10.1016/j.jdeveco.2015.01.004>

Qi, S., De Haas, R., Ongena, S., & Straetmans, S. (2018). Move a little closer? Information sharing and the spatial clustering of bank branches. *EBRD Working Paper No. 223*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3291522>

Rand, W.M. (1971). Objective criteria for the evaluation of clustering methods. *Journal of the American Statistical Association*, 66(336), 846–850. <https://doi.org/10.1080/01621459.1971.10482356>

Rodrik, D., & Walt, S. (2021). How to Construct A New Global Order. *Harvard Kennedy School Working Paper, No. RWP21-013*. <http://doi.org/10.2139/ssrn.3853936>

Rousseeuw, P.J. (1987). Silhouettes: A Graphical Aid to the Interpretation and Validation of Cluster Analysis. *Journal of Computational and Applied Mathematics*, 20, 53–65. [https://doi.org/10.1016/0377-0427\(87\)90125-7](https://doi.org/10.1016/0377-0427(87)90125-7)

Santos, S.C., Liguori, E.W., & Garvey, E. (2023). How digitalization reinvented entrepreneurial resilience during COVID-19. *Technological Forecasting and Social Change*, 189, 122398. <https://doi.org/10.1016/J.TECHFORE.2023.122398>

Schumpeter, J.A. (1911). *The theory of economic development*. Cambridge, MA:Harvard University Press

Shields, S. (2009). CEE as a New Semi-Periphery: Transnational Social Forces and Poland's Transition. In: Worth, O., & Moore, P. (szerk.), *Globalization and the 'New' Semi-Peripheries*. (pp. 159-176). London: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1057/9780230245167_10

- Simmers, C.S., Rast, R., Schaefer, A.D., & Haytko, D.L., (2022). Overall Customer Satisfaction with Banking Services (Mobile, Online, ATM, and Bank Teller): Comparison between the U.S. and China. *Services Marketing Quarterly*, 43(2), 226-239. <https://doi.org/10.1080/15332969.2021.1987615>
- Spencer, T., & Stevenson, J. (2013). EU Low-Carbon Investment and New Financial Sector Regulation: What Impacts and What Policy Response? *IDDRI Working Papers No. 5/13*. https://www.iddri.org/sites/default/files/import/publications/wp0513_ts-js_financial-regulation.pdf
- Spykman, N.J. (1944). *The geography of peace*. New York: Harcourt, Brace and Company.
- Standard & Poor's (2014). Global Finlit Survey. Elérhető: <https://gflec.org/initiatives/sp-global-finlit-survey/> Letöltve: 2023. 03. 14
- Standard & Poor's Market Intelligence Platform. Elérhető: <https://www.spglobal.com/market-intelligence/en/solutions/market-intelligence-platform>
- Stix, H. (2020). The Austrian bank branch network from 2000 to 2019 from a spatial perspective. *Oesterreichische Nationalbank (Austrian Central Bank) Financial Stability Report*, 40, 87-101. https://www.oenb.at/dam/jcr:b5ce3ac2-b5e5-46ba-ac7d-8c0e42431025/07_FSR_40_The_Austrian_bank_branch_network.pdf
- Suri, T., & Jack, W. (2016). The Long-Run Poverty and Gender Impacts of Mobile Money. *Science*, 354, (6317), 1288-1292. <https://doi.org/10.1126/science.aah5309>
- Szakálné Kanó, I. (2011). A gazdasági aktivitás térbeli eloszlásának vizsgálati lehetőségei. *Statisztikai Szemle*, 89(1), 77–100. http://www.ksh.hu/statszemle_archive/2011/2011_01/2011_01_077.pdf
- Szép, T., Nagy, Z., & Tóth, G. (2021). Lehet az alkalmazkodóképesség vonzó? A rugalmas ellenálló képesség szerepe a magyar városok példáján. *Statisztikai Szemle*, 99(8), 709–730. <https://doi.org/10.20311/stat2021.8.hu0709>
- Szilágyi, I. (2019). Nemzetközi rendszer és geopolitikai modellek közép-európai perspektívából. *Multidiszciplináris kihívások, sokszínű válaszok*, 1, 61–87. <https://doi.org/10.33565/MKSV.2019.01.04>
- Tamási, B., & Világi, B. (2011). Identification of credit supply shocks in a Bayesian SVAR model of the Hungarian Economy. *MNB Working Papers* 2011/7.

<https://www.mnb.hu/en/publications/studies-publications-statistics/working-papers-1-1/wp-2011-7-balint-tamasi-balazs-vilagi-identification-of-credit-supply-shocks-in-a-bayesian-svar-model-of-the-hungarian-economy>

TeIR. KSH Települési T-STAR adatok, KSH Budapesti BP-STAR adatok, KSH 2011-es census adatok, KSH 2016-os mikrocensus adatok, NAV SZJA és TAO adatok, ITM Infokommunikációs adatok

Temesvary, J. (2011). *Some determinants of commercial bank behavior* (Doctoral Dissertation, Faculty of the Graduate School of Cornell University, Ithaca, NY) Letöltve: <https://ecommons.cornell.edu/handle/1813/30674>

Tóth, A., Kálmán, B., & Poór, J. (2021). A foglalkoztatottság alakulása a magyar gazdaság szektorában a Covid-19 járvány következtében. *Új Munkügyi Szemle*, 2(1), 2–23. <http://real.mtak.hu/154542/1/TothA.pdf>

Tóth, G. (2003). Területi autokorrelációs vizsgálat a Local Moran I módszerével. *Tér és Társadalom*, 17(4), 39–49. <https://doi.org/10.17649/TET.17.4.914>

Tóth, G., & Kincses, Á. (2011). A mai magyarországi bevándorlás térbeli autokorreláltsága. *Földrajzi Közlemények*, 135(1), 83–91. https://www.foldrajzitasasag.hu/downloads/foldrajzi_kozlemenyek_2011_135_evf_1_szam.pdf

Tranfgalia, A. (2018). Shrinking Networks: A Spatial Analysis of Bank Branch Closures. *Federal Reserve Banks of Philadelphia Working Paper 18-12*. <https://doi.org/10.21799/frbp.wp.2018.12>

Turégano, D.M., & Herrero, A.G. (2018). Financial inclusion, rather than size, is the key to tackling income inequality. *The Singapore Economic Review*, 63(1), 167–184. <https://doi.org/10.1142/S0217590818410047>

Tuysuz, S., Baycan, T., & Altuğ, F. (2022). Economic impact of the COVID-19 outbreak in Turkey: analysis of vulnerability and resilience of regions and diversely affected economic sectors. *Asia-Pacific Journal of Regional Science*, 6, 1133–1158. <https://doi.org/10.1007/S41685-022-00255-6>

Világbank (2022). Financial Inclusion: Overview. Elérhető: <https://www.worldbank.org/en/topic/financialinclusion/overview> Letöltve: 2022.04.08

Vinh, N.X., Epps, J., & Bailey, J. (2009). Information Theoretic Measures for Clusterings Comparison: Is a Correction for Chance Necessary? *Proceedings of the 26th International Conference on Machine Learning*, 1073–1080. <https://doi.org/10.1145/1553374.1553511>

Wallerstein, I. (1974). *The Modern World-System I: Capitalist Agriculture and the Origins of the European World-Economy in the Sixteenth Century*. New York: Academic Press.

Walter, I. (1988). *Global competition in financial services: market structure, protection, and trade liberalization*, Cambridge: American Enterprise Institute and Ballinger.

Wilkinson, L., Engelman, L., Corter, J., & Coward, M. (2012). Cluster Analysis. In *Multivariate Analysis in Psychology and Education Course*. University of Illinois Urbana-Champaign, Fall 2012 http://cda.psych.uiuc.edu/multivariate_fall_2012/systat_cluster_manual.pdf

Willer, D.J. (1990). A spatial decision support system for bank location: a case study. *NCGIA Technical Report 90-9* <https://cite-seerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.471.878&rep=rep1&type=pdf>

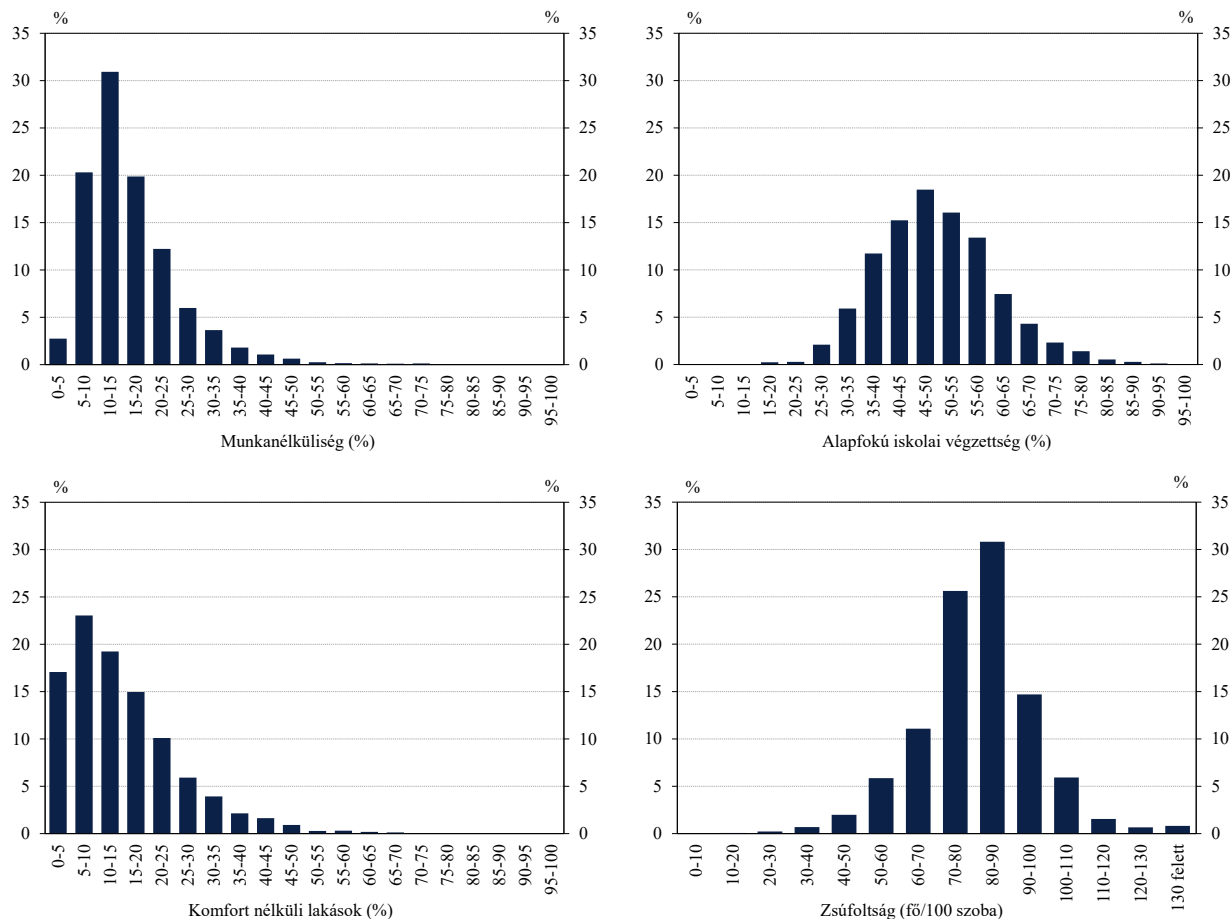
Zhao, L. (2002). *The Integration of Geographical Information Systems and Multicriteria Decision Making Models for the Analysis of Branch Bank Closures*. (Doctoral Dissertation, Faculty of the Built Environment University of New South Wales, Sydney, Australia) Letöltve: <https://doi.org/10.26190/unsworks/17761>

Zhao, L. & Garner, B.J. (2001). Developing GIS Tools to Integrate MCDM Models for the Analysis of Bank Branch Closures. *ESRI White Paper*. <http://www.geocomputation.org/2001/papers/zhao.pdf>

Függelék

A. Uzsorahitelezés

57. ábra: A gazdasági-lakhatási elmaradottság indikátorainak települések szerinti eloszlása

Forrás: KSH alapján saját szerkesztés.

B. Sérülékeny nemzetgazdasági ágak a koronavírus járványban

31. táblázat: Jövedelmezőségi kategóriák részarányainak változása 2019 és 2020 között nemzetgazdasági ág szerinti bontásban

Nemzetgazdasági ág	Negatív jöv.	0-0,05 közötti jöv.	0-0,1 közötti jöv.	0,1-0,15 közötti jöv.	0,15-0,3 közötti jöv.	0,3 feletti jöv.
Mezőgazdaság	-0,87	-4,57	1,06	1,81	2,18	0,39
Bányászat	0,22	11,13	1,73	-2,98	0,22	-10,31
Feldolgozóipar	3,89	-0,41	-0,70	-0,33	-0,83	-1,61
Villamosenergia	-0,23	-4,94	4,88	0,84	3,71	-4,27
Vízellátás	0,85	-2,07	-1,25	-0,85	0,47	2,84
Építőipar	5,46	3,46	0,64	1,31	-1,70	-9,16
Kereskedelem, gépjárműjav.	3,14	-0,53	-1,65	-0,56	-0,99	0,59
Szállítás, raktározás	3,56	-1,38	-0,74	-0,81	-1,18	0,55
Szálláshely, vendéglátás	14,27	2,38	-0,89	-1,02	-6,89	-7,84
Információ, kommunikáció	3,19	-2,14	-1,01	0,12	-1,26	1,11
Pénzügyi, bizt. tev.	-1,90	1,18	-0,62	2,07	1,03	-1,75
Ingatlanügyletek	5,24	0,79	0,28	1,20	-2,92	-4,58
Szakmai, tud., műsz. tev.	2,21	1,24	0,02	-0,76	-1,41	-1,29
Adm. és szolg. támogató tev.	11,05	-0,66	-0,67	0,02	-7,29	-2,46
Közigazgatás	12,82	-19,12	5,25	-11,34	0,21	12,18
Oktatás	9,04	3,96	-4,05	-0,57	-4,15	-4,23
Humán-éü-i. és szoc. ellátás	5,11	1,11	0,18	-0,54	-2,61	-3,25
Művészet, szórak., szabadidő	19,87	-2,23	-2,04	-3,20	-5,87	-6,53
Egyéb szolgáltatás	7,58	1,30	-1,86	-1,87	-2,69	-2,47

Forrás: MNB, NAV alapján saját számítás.

32. táblázat: Eladósodottsági kategóriák részarányainak változása 2019 és 2020 között nemzetgazdasági ág szerinti bontásban

Nemzetgazdasági ág	Alacsony szinten eladósodott	Mérsékelten eladósodott	Jelentősen eladósodott
Mezőgazdaság	0,80	-0,69	-0,10
Bányászat	-2,12	-1,30	3,41
Feldolgozóipar	-1,99	-2,37	4,36
Villamosenergia	-3,41	-1,85	5,26
Vízellátás	3,14	-0,65	-2,49
Építőipar	-11,07	1,42	9,65
Kereskedelem, gépjárműjav.	-1,30	-2,33	3,63
Szállítás, raktározás	-3,44	-0,90	4,34
Szálláshely, vendéglátás	-12,72	-4,66	17,38
Információ, kommunikáció	-0,90	-0,88	1,79
Pénzügyi, bizt. tev.	3,60	-0,18	-3,42
Ingatlanügyletek	-3,69	-0,99	4,69
Szakmai, tud., műsz. tev.	-2,33	-0,43	2,76
Adm. és szolg. támogató tev.	-10,18	-2,08	12,26
Közigazgatás	13,66	-18,07	4,41
Oktatás	-7,56	-4,89	12,46
Humán-ü-i. és szoc. ellátás	-4,43	1,83	2,61
Művészet, szórak., szabadidő	-15,14	-4,38	19,52
Egyéb szolgáltatás	-6,81	-1,82	8,63

Forrás: MNB, NAV alapján saját számítás.

33. táblázat: Jövedelmezőségi kategóriák részarányainak változása 2019 és 2020 között vállalkozás méret szerinti bontásban

Vállalkozás méret	Negatív jöv.	0-0,05 közötti jöv.	0-0,1 közötti jöv.	0,1-0,15 közötti jöv.	0,15-0,3 közötti jöv.	0,3 feletti jöv.
Mikro	4,85	0,41	-0,54	-0,13	-2,15	-2,45
Kis	3,24	-0,33	-0,56	-0,04	-0,72	-1,59
Közép	2,40	-2,66	-1,13	0,64	0,60	0,15
Nagy	0,79	-1,66	-1,88	0,79	2,72	-0,75

Forrás: MNB, NAV alapján saját számítás.

34. táblázat: Eladósodottsági kategóriák részarányainak változása 2019 és 2020 között vállalkozás méret szerinti bontásban

Vállalkozás méret	Alacsony szinten eladósodott	Mérsékelten eladósodott	Jelentősen eladósodott
Mikro	-4,42	-1,58	6,00
Kis	-3,34	-0,83	4,17
Közép	-0,80	-1,68	2,47
Nagy	1,90	-0,45	-1,45

Forrás: MNB, NAV alapján saját számítás.

35. táblázat: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák szerinti és együttes sérülékenység a mikroállalkozásoknál nemzetgazdasági ág szerinti bontásban

	Eladósodottság		Jövedelmezőség		Sérülékeny
	Alacsony	Jelentős	Negatív	30 százalék feletti	
Kvartilis értéke (%)	-6,41	9,92	8,88	-4,58	
Mezőgazdaság					
Bányászat				X	
Feldolgozóipar					
Villamosenergia				X	
Vízellátás					
Építőipar	X	X		X	Igen
Kereskedelem, gépjárműjav.					
Szállítás, raktározás					
Szálláshely, vendéglátás	X	X	X	X	Igen
Információ, kommunikáció					
Pénzügyi, bizt. tev.					
Ingatlanügyletek					
Szakmai, tud., műsz. tev.					
Adm. és szolg. támogató tev.	X	X	X		Igen
Közigazgatás			X		
Oktatás	X	X	X		Igen
Humán-ü-i. és szoc. ellátás					
Művészet, szórak., szabadidő	X	X	X	X	Igen
Egyéb szolgáltatás					

Megjegyzés: Az X azt jelöli, hogy az adott nemzetgazdasági ág az adott kategóriában a legkedvezőtlenebb kvartilisbe tartozik a 2019 és 2020 közötti kategória részarány változást tekintve. Azon nemzetgazdasági ágak lettek sérülékeny-ként definiálva, amelyek mind a két dimenzióban (jövedelmezőség, eladósodottság) legalább az egyik kategória változását tekintve kedvezőtlen kvartilisbe kerültek. Forrás: MNB, NAV alapján saját számítás.

36. táblázat: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák szerinti és együttes sérülékenység a kisvállalkozásoknál nemzetgazdasági ág szerinti bontásban

	Eladósodottság		Jövedelmezőség		Sérülékeny
	Alacsony	Jelentős	Negatív	30 százalék feletti	
Kvartilis értéke (%)	-9,22	5,97	4,79	-8,07	
Mezőgazdaság					
Bányászat					
Feldolgozóipar					
Villamosenergia					
Vízellátás					
Építőipar	X	X		X	Igen
Kereskedelem, gépjárműjav.					
Szállítás, raktározás					
Szálláshely, vendéglátás	X	X	X	X	Igen
Információ, kommunikáció					
Pénzügyi, bizt. tev.				X	
Ingatlanügyletek			X		
Szakmai, tud., műsz. tev.					
Adm. és szolg. támogató tev.		X	X		Igen
Közigazgatás					
Oktatás	X	X	X	X	Igen
Humán-ü-i. és szoc. ellátás					
Művészet, szórak., szabadidő	X	X	X	X	Igen
Egyéb szolgáltatás	X				

Megjegyzés: Az X azt jelöli, hogy az adott nemzetgazdasági ág az adott kategóriában a legkedvezőtlenebb kvartilisbe tartozik a 2019 és 2020 közötti kategória részarány változást tekintve. Azon nemzetgazdasági ágak lettek sérülékeny-ként definiálva, amelyek mind a két dimenzióban (jövedelmezőség, eladósodottság) legalább az egyik kategória változását tekintve kedvezőtlen kvartilisbe kerültek. Forrás: MNB, NAV alapján saját számítás

37. táblázat: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák szerinti és együttes sérülékenység a közép vállalkozásoknál nemzetgazdasági ág szerinti bontásban

	Eladósodottság		Jövedelmezőség		Sérülékeny
	Alacsony	Jelentős	Negatív	30 százalék feletti	
Kvartilis értéke (%)	-11,63	10,39	8,47	-4,52	
Mezőgazdaság					
Bányászat		X	X	X	Igen
Feldolgozóipar					
Villamosenergia					
Vízellátás					
Építőipar				X	
Kereskedelem, gépjárműjav.					
Szállítás, raktározás					
Szálláshely, vendéglátás	X	X	X	X	Igen
Információ, kommunikáció					
Pénzügyi, bizt. tev.					
Ingatlanügyletek	X	X	X		Igen
Szakmai, tud., műsz. tev.					
Adm. és szolg. támogató tev.					
Közigazgatás	X				
Oktatás					
Humán-ü-i. és szoc. ellátás	X	X		X	Igen
Művészet, szórak., szabadidő	X	X	X	X	Igen
Egyéb szolgáltatás			X		

Megjegyzés: Az X azt jelöli, hogy az adott nemzetgazdasági ág az adott kategóriában a legkedvezőtlenebb kvartilisbe tartozik a 2019 és 2020 közötti kategória részarány változást tekintve. Azon nemzetgazdasági ágak lettek sérülékeny-ként definiálva, amelyek mind a két dimenzióban (jövedelmezőség, eladósodottság) legalább az egyik kategória változását tekintve kedvezőtlen kvartilisbe kerültek. Forrás: MNB, NAV alapján saját számítás.

38. táblázat: Jövedelmezőségi és eladósodottsági kategóriák szerinti és együttes sérülékenység a nagyvállalkozásoknál nemzetgazdasági ág szerinti bontásban

	Eladósodottság		Jövedelmezőség		Sérülékenység
	Alacsony	Jelentős	Negatív	30 százalék feletti	
Kvartilis értéke (%)	-4,39	0,92	1,34	-1,79	
Mezőgazdaság	X	X	X		Igen
Bányászat					
Feldolgozóipar					
Villamosenergia				X	
Vízellátás					
Építőipar	X	X		X	Igen
Kereskedelem, gépjárműjav.			X		
Szállítás, raktározás				X	
Szálláshely, vendéglátás		X	X		Igen
Információ, kommunikáció					
Pénzügyi, bizt. tev.	X	X	X		Igen
Ingatlanügyletek	X				
Szakmai, tud., műsz. tev.	X	X	X		Igen
Adm. és szolg. támogató tev.					
Közigazgatás					
Oktatás					
Humán-cü-i. és szoc. ellátás					
Művészet, szórak., szabadidő					
Egyéb szolgáltatás					

Megjegyzés: Az X azt jelöli, hogy az adott nemzetgazdasági ág az adott kategóriában a legkedvezőtlenebb kvartilisbe tartozik a 2019 és 2020 közötti kategória részarány változást tekintve. Azon nemzetgazdasági ágak lettek sérülékenyként definiálva, amelyek mind a két dimenzióban (jövedelmezőség, eladósodottság) legalább az egyik kategória változását tekintve kedvezőtlen kvartilisbe kerültek. Forrás: MNB, NAV alapján saját számítás.

C. Kérdőíves felmérés regressziós eredményeinek részletes táblázatai

39. táblázat: A bankfiókba járási gyakoriságot magyarázó modellek részletes eredményei

Változó	Eredményváltozó: Bankfiókba járási gyakoriság kétértékű változó					
	Modell1	Modell2	Modell3	Modell4	Modell5	Modell6
Fióktól vett távolság (perc)	-0,026***	-0,026***	-0,026***	-0,064***	-0,038***	-0,064***
Digitális affinitás index	-0,353***	-	-0,41***	-0,58***	-	-0,631***
Online bankolási index (gyakoriság)	-	-0,006	0,053	-	-0,066	0,051
Digitális aff. * Fióktól vett táv.	-	-	-	0,014*	-	0,014
Online bank. * Fióktól vett táv.	-	-	-	-	0,004	0,000
Nem: Nő	0,023	0,019	0,034	0,024	0,016	0,035
Kor: 30-39 éves	-0,243	-0,155	-0,228	-0,271	-0,175	-0,257
Kor: 40-49 éves	0,481*	0,58**	0,506*	0,463*	0,563**	0,487*
Kor: 50-64 éves	0,455*	0,622**	0,488*	0,428	0,603**	0,46*
Kor: 65+ éves	0,408	0,699**	0,47*	0,386	0,673**	0,445
Isk. végzettség: Szakmunkásképző, szakiskola (érettségi nélkül)	0,826***	0,721***	0,818***	0,821***	0,708***	0,813***
Isk. végzettség: Gimnázium, szakközépiskola (érettségi)	0,405	0,307	0,376	0,414	0,305	0,386
Isk. végzettség: Egyetem, főiskola (diploma) vagy magasabb	0,300	0,115	0,275	0,331	0,125	0,306
Település típus: Főváros	0,182	0,253	0,190	0,223	0,258	0,229
Település típus: 8 ezer fő feletti egyéb városban	0,107	0,159	0,117	0,121	0,168	0,131
Település típus: 8 ezer fős vagy az alatti egyéb városban	0,041	0,081	0,046	0,075	0,105	0,079
Település típus: 1000 fő feletti községben	0,483*	0,491*	0,5*	0,49*	0,488*	0,507**
Település típus: 1000 fős vagy az alatti községben	0,298	0,334	0,307	0,337	0,376	0,344
Pénzügyi képzés (kétértékű)	-0,114	-0,175	-0,129	-0,131	-0,183	-0,144
Háztartásban élők száma	0,015	0,016	0,010	0,022	0,018	0,017
Szubjektív jólét (kétértékű)	-0,194	-0,201	-0,217	-0,211	-0,197	-0,232
Banki termék index	0,438	-0,071	0,431	0,488	-0,066	0,481
Szolgáltatás index	1,59***	1,656***	1,502***	1,582***	1,658***	1,496***
Konstans	-0,188	-1,174**	-0,218	0,402	-0,948*	0,365
Megfigyelésszám	844	856	844	844	856	844
Pszeudo R-négyzet	0,091	0,082	0,092	0,093	0,084	0,094

Megjegyzés: Az *évente* kategóriánál gyakoribb fiókba járás tartozik az eredményváltozó *gyakran* kategóriájába, míg az *évente* kategória, az annál ritkább kategóriák, valamint a *nem jár, ügyeit online intézi* tartozik a ritkán kategóriába, ami a referencia kategória a modellekben. A nem változó esetében a *férfi*, az iskolai végzettség esetében a *8 általános*

vagy *annál alacsonyabb*, a korcsoport esetében a *18-29 éves*, míg a település típus esetében a *megyeszékhely/megyei jogú város* a referencia kategória. Az összes modell tartalmazza a megye változó összes kategóriáját is. Az eredmények robusztusak: 1) ha az online bankolási index (gyakoriság) helyett az online bankolás kétértékű változó vagy az online bankolási index (db) változók kerülnek felhasználásra, vagy 2) ha az időben mért fióktól vett távolság helyett a km-ben mért távolság szerepel a modellben, vagy 3) ha indexek helyett faktorok szerepelnek a modellben. A faktorok létrehozásához az indexek alapjául szolgáló kérdésekre vonatkozóan főkomponens elemzést végeztünk. Az így képzett faktorok abszolút értékben legalább 97 százalékban korrelálnak a fő modellekben használt adott indexekkel, aminek köszönhetően az eredmények erősen robusztusak az indexek vagy faktorok használatára. Az egyes cellákban a változók koefficiensei láthatók. Jelölés: * $p < 0,1$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$ Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

40. táblázat: Az online banki és a mobilbanki megoldások használatát magyarázó modellek részletes eredményei

Változó	Online bankolás (kétértékű)	Mobilbankolás (kétértékű)
Fióktól vett távolság (perc)	-0,007	-0,023***
Digitális affinitás index	2,268***	1,379***
Nem: Nő	0,421	0,004
Kor: 30-39 éves	-0,026	-0,381
Kor: 40-49 éves	-1,232**	-1,176***
Kor: 50-64 éves	-2,103***	-1,526***
Kor: 65+ éves	-2,096***	-2,195***
Isk. végzettség: Szakmunkásképző, szakiskola (érettségi nélkül)	0,286	0,538
Isk. végzettség: Gimnázium, szakközépiskola (érettségi)	0,807**	0,585*
Isk. végzettség: Egyetem, főiskola (diploma) vagy magasabb	1,526***	0,503
Település típus: Főváros	-0,532	-0,047
Település típus: 8 ezer fő feletti egyéb városban	-0,99**	-0,078
Település típus: 8 ezer fős vagy az alatti egyéb városban	-0,737	-0,012
Település típus: 1000 fő feletti községben	-0,726	0,003
Település típus: 1000 fős vagy az alatti községben	-0,149	-0,226
Pénzügyi képzés (kétértékű)	0,458	0,711***
Háztartásban élők száma	0,26**	0,046
Szubjektív jólét (kétértékű)	0,728**	0,414**
Banki termék index	2,529	0,850
Szolgáltatás index	2,586***	1,035**
Konstans	-4,956***	-3,197***
Megfigyelésszám	844	844
Pszeudo R-négyzet	0,53	0,349

Megjegyzés: Az online bankolásba mind a netbanki, mind a mobilbanki alkalmazás használata beleértendő, tehát ha csak az egyiket is használja a válaszadó, az már 1-re állítja a kétértékű változó értékét. A nem változó esetében a *férfi*, az iskolai végzettség esetében a *8 általános vagy annál alacsonyabb*, a korcsoport esetében a *18-29 éves*, míg a település típus esetében a *megyeszékhely/megyei jogú város* a referencia kategória. Az összes modell tartalmazza a megye változó összes kategóriáját is. Az eredmények robusztusak: 1) ha az időben mért fióktól vett távolság helyett a km-ben mért távolság szerepel a modellben, vagy 2) ha indexek helyett faktorok szerepelnek a modellben. A faktorok létrehozásához az indexek alapjául szolgáló kérdésekre vonatkozóan főkomponens elemzést végeztünk. Az így képzett faktorok abszolút értékben legalább 97 százalékban korrelálnak a fő modellekben használt adott indexekkel, aminek köszönhetően az eredmények erősen robusztusak az indexek vagy faktorok használatára. Az egyes cellákban a változók koefficiensei láthatók. Jelölés: *p < 0,1; **p < 0,05; ***p<0,01 Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

41. táblázat: Az időbeli, távbeli és költségbeli maximális hajlandóságot és a hajlandósági indexet magyarázó modellek részletes eredményei

Változó	Időbeli hajlandóság (perc)	Távbeli hajlandóság (km)	Költségbeli hajlandóság (Ft)	Hajlandósági index
Fióktól vett távolság (perc vagy km)	0,703***	0,764***	24,52***	0,035***
Digitális affinitás index	0,526	0,272	-27,816	0,007
Online bankolási index (gyakoriság)	-0,415	-0,366	30,948	-0,012
Nem: Nő	-0,570	-1,413	-162,373	-0,060
Kor: 30-39 éves	2,747	0,994	48,501	0,085
Kor: 40-49 éves	-0,808	-1,026	-204,067	-0,051
Kor: 50-64 éves	-4,219**	-2,245	-365,3*	-0,202**
Kor: 65+ éves	-1,731	-2,422	-541,443**	-0,161
Isk. végzettség: Szakmunkásképző, szakiskola (érettségi nélkül)	1,523	1,428	286,532	0,097
Isk. végzettség: Gimnázium, szakközépiskola (érettségi)	2,319	3,522**	341,262*	0,197**
Isk. végzettség: Egyetem, főiskola (diploma) vagy magasabb	0,157	2,123	-217,695	-0,042
Település típus: Főváros	-3,138	-1,936	258,752	-0,083
Település típus: 8 ezer fő feletti egyéb városban	-1,150	1,187	256,464	0,044
Település típus: 8 ezer fős vagy az alatti egyéb városban	-1,180	1,363	330,261	-0,002
Település típus: 1000 fő feletti községben	1,614	3,421**	111,678	0,123
Település típus: 1000 fős vagy az alatti községben	0,860	3,297	703,53**	0,227*
Pénzügyi képzés (kétértékű)	-0,758	-0,599	-133,152	-0,027
Háztartásban élők száma	-0,163	0,150	13,634	-0,005
Szubjektív jólét (kétértékű)	-2,632**	0,191	15,975	-0,075
Banki termék index	12,141**	9,9**	251,672	0,539**
Szolgáltatás index	4,203	3,976*	1215,155***	0,508***
Konstans	14,104***	2,946	122,795	-0,466**
Megfigyelésszám	820	777	688	672
R-négyzet	0,279	0,359	0,162	0,289

Megjegyzés: A hajlandósági index az időbeli, távbeli és költségbeli hajlandóság változók (L1 képlet alapján) szten-derdizált értékeinek számtani átlaga. A fióktól vett távolság változó az időbeli hajlandóság esetén a percben mért távolságot, míg a többi modellnél a km-ben mért távolságot takarja. A nem változó esetében a *férfi*, az iskolai végzettség esetében a *8 általános vagy annál alacsonyabb*, a korcsoport esetében a *18-29 éves*, míg a település típus esetében a *megyeszékhely/megyei jogú város* a referencia kategória. Az összes modell tartalmazza a megye változó

összes kategóriáját is. Az eredmények arra robusztusak: 1) hogy az online bankolási index (gyakoriság) vagy a digitális affinitás index változók együtt vagy külön-külön szerepelnek a modellben, vagy 2) ha indexek helyett faktorok szerepelnek a modellben. A faktorok létrehozásához az indexek alapjául szolgáló kérdésekre vonatkozóan főkomponens elemzést végeztünk. Az így képzett faktorok abszolút értékben legalább 97 százalékban korrelálnak a fő modellekben használt adott indexekkel, aminek köszönhetően az eredmények erősen robusztusak az indexek vagy faktorok használatára. Az egyes cellákban a változók koefficiensei láthatók. Jelölés: * $p < 0,1$; ** $p < 0,05$; *** $p < 0,01$ Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.

42. táblázat: Az online banki és mobilbanki megoldások használatának darabszám és gyakorisági indexes robusztusságvizsgálatának részletes eredményei

Változó	Online banko- lási index (db)	Online bankolási in- dex (gyakoriság)	Mobilbankolási index (db)	Mobilbankolási in- dex (gyakoriság)
Fióktól vett távolság (perc)	-0,001	-0,006	-0,002*	-0,01*
Digitális affinitás index	0,159***	1,084***	0,151***	0,998***
Nem: Nő	-0,011	-0,158	-0,005	-0,071
Kor: 30-39 éves	-0,037	-0,265	-0,040	-0,236
Kor: 40-49 éves	-0,052	-0,399**	-0,086**	-0,635***
Kor: 50-64 éves	-0,097***	-0,641***	-0,105***	-0,693***
Kor: 65+ éves	-0,151***	-1,086***	-0,17***	-1,123***
Isk. végzettség: Szakmunkásképző, szakiskola (érettségi nélkül)	0,031	0,176	0,030	0,280
Isk. végzettség: Gimnázium, szak- középiskola (érettségi)	0,071**	0,577***	0,033	0,427*
Isk. végzettség: Egyetem, főiskola (diploma) vagy magasabb	0,053	0,485**	0,003	0,255
Település típus: Főváros	-0,077*	-0,190	-0,042	0,086
Település típus: 8 ezer fő feletti egyéb városban	-0,048	-0,228	0,017	0,154
Település típus: 8 ezer fős vagy az alatti egyéb városban	-0,035	-0,133	0,021	0,099
Település típus: 1000 fő feletti köz- ségben	-0,074**	-0,357*	0,008	0,113
Település típus: 1000 fős vagy az alatti községben	-0,018	-0,141	0,052	0,236
Pénzügyi képzés (kétértékű)	0,035	0,26*	0,073**	0,455***
Háztartásban élők száma	0,013*	0,1**	0,007	0,074
Szubjektív jólét (kétértékű)	0,067***	0,43***	0,054**	0,394***
Banki termék index	-0,050	0,370	-0,076	0,348
Szolgáltatás index	0,316***	1,677***	0,344***	1,791***
Konstans	0,028	0,406	-0,029	-0,001
Megfigyelésszám	844	844	843	844
R-négyzet	0,441	0,494	0,339	0,349

Megjegyzés: Az online bankolásba mind a netbanki, mind a mobilbanki alkalmazás használata beleértendő, tehát ha csak az egyiket is használja a válaszadó, az már növeli az index értékét. A nem változó esetében a *férfi*, az iskolai végzettség esetében a *8 általános vagy annál alacsonyabb*, a korcsoport esetében a *18-29 éves*, míg a település típus esetében a *megyeszékhely/megyei jogú város* a referencia kategória. Az összes modell tartalmazza a megye változó összes kategóriáját. A modellek arra robusztusak, ha indexek helyett faktorok szerepelnek a modellben. A faktorok létrehozásához az indexek alapjául szolgáló kérdésekre vonatkozóan főkomponens elemzést végeztünk. Az így képzett faktorok abszolút értékben legalább 97 százalékban korrelálnak a fő modellekben használt adott indexekkel, aminek köszönhetően az eredmények erősen robusztusak az indexek vagy faktorok használatára. Az egyes cellákban a változók koeficiensei láthatók. Jelölés: *p < 0,1; **p < 0,05; ***p < 0,01 Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját számítások.